

Bilge

Dergisi

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

Geldikti bir zaman Sarı Saltık'la Asya'dan.
Bir bir Diyâr-ı Rûm'a dağıldık Sakarya'dan.
Yahya Kemal Beyatlı

Üç Ayda Bir Çıkar

400.000.-TL

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 75. YILDÖNÜMÜ

YENİ GÜNİYENİ YIL (NEVRUZ)

1998/BAHAR 16

Kırkbir Eserlik Kitaplığınız

“ Aydın Sayılı ORTAÇAĞ BİLİM VE TEFEKKÜRÜNDE TÜRKLERİN YERİ & TURKISH CONTRIBUTIONS TO SCIENTIFIC WORK IN ISLAM • Emel Esin TÜRK KÜLTÜR TARİHİ: İÇ ASYA'DAKİ ERKEN SAFHALAR & THE CULTURE OF THE TURKS THE INITIAL INNER ASIAN PHASE • Sevim Tekeli İLK JAPON HARİTASINI ÇİZEN TÜRK KAŞGARLI MAHMUD VE KRİSTOF KOLOMB'UN HARİTASINA DAYANARAK EN ESKİ AMERİKA HARİTASINI ÇİZEN TÜRK AMİRALİ PİRÎ REİS & THE OLDEST MAP OF JAPAN DRAWN BY A TURK MAHMUD OF KASHGAR AND THE MAP OF AMERICA BY PİRÎ REİS • Mehmet Aydın TÜRKLERİN FELSEFE KÜLTÜRÜNE KATKILARI & TURKISH CONTRIBUTIONS TO PHILOSOPHICAL CULTURE • Mehmet Akif Tural SALTANATIN OTOPSİSİ VEYA MİLLÎ HÂKİMİYET YOLUNDA ÇEKİLEN ÇİLELER • Muzaffer Özdağ MİLLÎ BÜTÜNLÜĞÜMÜZÜN KAYNAKLARI: ASYA'DAN ANADOLU'YA TAŞINANLAR • Müjgân Cunbur ANADOLU'NUN BÜTÜNLEŞMESİNDE AHMED YESEVÎ'NİN YERİ • Mustafa Kafalı ANADOLU'NUN FETHİ VE TÜRKLEŞMESİ • Mübahat Türker-Küyel ATATÜRK'ÜN SAADET ANLAYIŞI HAKKINDA BİR DENEME • Süleyman Kazmaz ATATÜRK'ÜN İSTEDİĞİ MEDENİYETİN IŞIKLARI • Dursun Dağışan TÜRK TOPLUMUNDA DİNÎ TARTIŞMALAR VE HOŞGÖRÜ • Esin Kahya ONDOKUZUNCU YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA TIP EĞİTİMİ VE TÜRK HEKİMLERİ • Nihat Nlrun SOSYOLOJİ AÇISINDAN ATATÜRK • Mehmet Eröz TÜRK AİLESİ • İbrahim Baştuğ TABİAT VE AŞK ŞİİRLERİ • Ömer Seyfettin SEKİZ KISA HİKÂYE (Derl. : AYFER YILMAZ), • Zeki Hafızoğulları CUMHURİYET-LAİKLİK-DEMOKRASİ • Müjgân Cunbur MİLLÎ KÜLTÜRÜMÜZDE KİTAP SANATLARI • Hidayet Özcan-Nezahat Özcan MEHMETÇİK, KAHRAMANLIK VE VATAN ŞİİRLERİ I-II • Sadık Tural TARİHTEN DESTANA AKAN DUYARLILIK • Tuncer Baykara TÜRK KAVRAMIYLA İLGİLİ TEMEL BİLGİLER • (Derl.: Vedat Demirbaş) NEVRUZ • Sadık Tural MİLLÎ DUYARLILIK VEYA TÜRK ESTETİĞİ • Âlim Yanık ATATÜRK DİYOR Kİ. • Reşat Genç RENKLER ... ”

41

KİTAPLIK

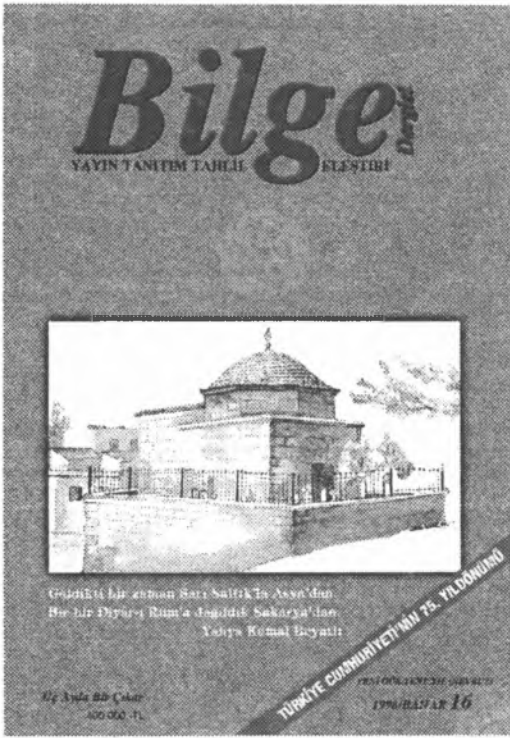
Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi'nden

28

KİTAP YAYIMLANDI

(11,5x19,5 EBADINDA, 4 RENK KAPAK, ÖZEL KAPAK ve SAYFA TASARIMI)

HER BİRİ 300.000 TL. (% 25 İNDİRİM)

Kapak Resmi

Sarı Saltuk Türbesi Bor - Niğde
(Suluboya: İlder UZEL)

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe / ANKARA

Telefonlar

Santral: (0.312) 231 23 48
Yazı İşleri: (0.312) 231 44 26
Abone İşleri: (0.312) 231 23 47 - 232 22 57
Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Fiyatı

400.000. TL

Abone Şartları

Yıllığı

2.000.000. TL

Öğretmen ve Öğrencilere Yıllığı

1.500.000. TL

Dış Ülkeler için Yıllığı: 50 \$

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Yayın Tanıtım Tahli Eleştiri Dergisi

Üç Ayda Bir Çıkar

1998 / BAHAR 16

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof. Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Şerif AKTAŞ

Dr. Müjgân CUNBUR

Uzm. Elmas KILIÇ

Dr. Hidayet ÖZCAN

Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER

Prof. Dr. Sadık TURAL

Prof. Dr. İlder UZEL

Yurt Dışı Temsilciliği

A.B.D. : **Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN**

Azerbaycan : **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**

Kazakistan : **Prof. Dr. Şakir İBRAYEV**

Kırgızistan : **Prof. Dr. Abdilcan**

AKMATALİYEV

Özbekistan : **Prof. Dr. Begali KASIMOV**

Tataristan : **Renad MUHAMMEDİ**

Türkmenistan : **Prof. Dr. Annagurban AŞIROV**

Tasarım-Baskı: **Çetin Ofset A.Ş.**

Tel: (0.312) 384 28 60 - 61 - 62

NEVRUZ (Özel)	
Ibrahim DİLEK - K.E. UKAÇINA	Nevruz ve "Çağa Bayram"ı Üzerine.....4
Aynur MAEMEROVA	Ulustin Ulı Küni: Nevruz.....8
Intımakgöl NURMAGAMBETOVA	Naurız Gelmiş, Hoş Gelmiş!.....11
Güllü YOLOĞLU	Tuvaların Bahar Bayramı: Şagaa.....14
Aljira TOPALOVA	Nevruz: Bahar Bayramı17
Güçmurat SOLTANMURADOV	Bağımsız Türkmenistan'da Nevruz Bayramı.....21
Hayrettin PARLAKYILDIZ	Çanakkale'de Nevruz.....23
MAKALELER	
Sadık TURAL	Ülkelerin Bilim Politikası Olmalıdır.....25
Ali GÜLER	Heybeliada Ruhban (Papaz) Okulu ve Gerçekler.....29
Böyük RESULVAND	Urnu'da Toy Merasimleri38
Ali Esen MİNKARİ	Türklerin Devlet Kuruculuğu.....41
Arslan TERZİOĞLU	Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in Bir Hekim ve Diplomat Olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne Hizmetleri.....44
Mübeccel GÖNEN	Zihin ve Hareket Özürlü Çocukların Ailelerinin Çocuklarına Kitap Okuma Alışkanlıklarının İncelenmesi48
KİTAPLAR	
Mustafa ARGUNŞAH	Türklük Kendini Öğreniyor57
Zeynep BAĞLAN-ÖZER	Kaybolan Millet61
Tuncer GÜLENSOY	Anadolu'da Türkmen Aşiretleri65
Songül BOYBEYİ	"Türk Ocakları 1996 Yıllığı"67
Alev KÂHYA-BİRGÜL	Barış Kültürü İçin Hoşgörü.....70
Nesrin SARIAHMETOĞLU	"Armyanstvo" (Ermenilik).....73
Tuncer GÜLENSOY	"Erence"76
Tudora ARNAUT	"Gagauz Folklorundan Seçmeler"78
Filiz ÇOLAK	"Türk Kültürü Araştırmaları".....80
Mustafa DENKTAŞ	"Tarihî Kayseri Cami ve Mescidleri"81
Tuncer GÜLENSOY	"Sibirya Araştırmaları"84
Sibel BAYRAKTAR	"Irak Türkmen Türkçesi"85
Çetin PEKACAR	Kumuk Türkleri Edebiyatı İçin Önemli Bir Eser87
Nâzım BUDAK	Bir Kitabın Düşündürdükleri89
Erol KALENDER	Yakın Tarihimize Işık Tutan Yeni Bir Monografik Yayın: "19. Yüzyılda Gaziantep"92
Feyyaz SAĞLAM	Avustralya Türk Edebiyatı Üzerine Bir Eser.....94
DERGİLER	
Scrap LELOĞLU-ÜNAL	"Arış"ın Dördüncü Sayısı Çıkıyor100
Mübahat TÜRKER-KÜYEL	"Erdem"ın "Aydın Sayılı Özel Sayısı-III".....102
Cengizhan YURDANUR	Aylık Sevgi Dergisi "Yesevi"106
Yunus Emre TANSÜ	"Diplomatic History"110
Ömer ÇAKIR	"Ankaralılar Vakfı".....112
DERS KİTAPLARI	
Songül BOYBEYİ	"Felsefe Dersleri, Metafizik, Ahlâk, Estetik" (Hasan-Âli YÜCEL)113
ÇOCUK KİTAPLARI	
Mübeccel GÖNEN	Özel Eğitim Gerektiren Çocuklarda Kitabın Önemi116
Zeki GÜREL	Türkmen Çağalar Edebiyatı118
HABERLER	
Azize AKTAŞ-YASA	Dünya Kültürel Miras Sözleşmesi ve İstanbul Göreme Kampanyası121
Songül BOYBEYİ	"100. Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel" Paneli.....124
GENEL DİZİN125	

ULUSTIN ULU KÜNİ

NEVRİZ NORUS

NEVRUZ

İLK YAZ YORTUSU

YENİ GÜN

YENİ GÜN

NAVRUZ

*"Olmadın bize nasib, istedim güzden seni,
Dedin; geçsin kış, bulurum taze nevruzdan seni,
Ayırıp seçtim, sunam, bir bölük kızdandan seni,
Niçin belin kuçmadım, bildim bulup uzdan seni,
İsterim Hak'tan kavuştursun tezden seni."*

NOVRUZ

MEYRAM

Mahtumkulu

NAURUZ

ERGENEKON

KÜRKLÜ MARTA

SULTAN NEVRUZ

ÇAĞAN

ULU KÜN

MART DOKUZU

NEVRUZ (Özel)

Nevruz ve “Çaga Bayram”ı Üzerine

İbrahim DİLEK

Gazi Üni. Fen-Edb.Fak.

Türk Dili ve Edb. Böl. Araştırma Görevlisi

K. E. UKACINA

Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti

Dil, Tarih ve Edb. Enst. Folklor Araştırmacısı

Kültür, bir insan topluluğunun tarih boyunca ortaya koyduğu, kendisini millet yapan ve diğer topluluklardan ayırdedici vasıflara sahip maddî ve manevî değerler bütünüdür. Kültürü oluşturan unsurlar arasında onu yaşayan ve yaşatanları ortak bir gâye için bir araya getirmesi, içtimaî buluşmayı gerçekleştirmesi bakımından dinî ve millî bayramların mühim bir yeri vardır. Bugün dünyanın muhtelif yerlerinde meskun Türk boyları tarafından bütün zenginliğiyle canlı bir şekilde yaşatılmaya devam eden Türk kültürünün en eski bayramı olan Nevruz çeşitli şekilleriyle bütün Türk Dünyasında bahara erişme veya Ergenekon'dan çıkış amacıyla müşterek olarak kutlanan tek bayramdır. Bu yüzden ki Nevruz son 150 yıldır Türk milletinin yaşadığı kültürel değişimlerden en çok etkilenen kültür unsurumuz olmuştur; uzun yıllar Rusya'nın egemenliği altında kalan Türk boyları diğer millî değerleri gibi bu bayramı kutlamaktan ve yaşamaktan da mahrum bırakılmışlardır. Türkiye'de ise Nevruz - Cumhuriyetin ilk yılları istisna tutulmak kaydıyla - son yıllara kadar aydınlarca âdeta ihmal edilmiştir.*

Esasında Nevruz baharın gelişyle yeniden canlanmaya başlayan, bu vesileyle de insanoğluna nimetlerini sunan tabiatın uyanışı karşısında duyulan sevginin neticesinde ortaya çıkmış ve daha sonra onu yaşayanlar tarafından çeşitli millî ve dinî sebeplerle kutlanış nedeni izaha çalışılmıştır. Bilhassa

Türk milletinin çeşitli yollardan değişik coğrafyalara taşınması, bu taşınma sırasında tanıştığı toplumlarla kültür alışverişlerinde bulunması Nevruz'un çok çeşitli şekillerde anlamlandırılmasına da yol açmıştır. Fakat bu onun mahiyetini ve milliliğini değiştirmemiştir. Şunu unutmamak lâzımdır ki tarihin aydınlatamadığı dönemlerde insanlar ve kültürler mitolojik efsanelere müracaat etmektedirler. Ancak ortaya çıkan efsaneler mitolojik anlatımların, bir kültürden diğerine geçmiş olabileceği gibi, Nevruz bağlantılı olarak anlatılan efsaneler ve uygulanan pratiklerin polijenist bir görüşle, yakın coğrafya ve iklim bölgesinde yaşayan insanlarca birbirlerinden habersiz olarak yaratılması da pek âlâ mümkündür.¹

Anadolu Türklüğünün *Nevruz*, *Sultan-ı Nevruz*, *Nevruz Sultan*, *Mart Dokuzu*, *Mart Bozumu*, Batı Trakya Türklerinin *Mevris*, Yugoslavya Türklerinin *Sultan-ı Navruz*, Kıbrıs Türklerinin *Mart Dokuzu*, Azerbaycan Türklerinin *Noruz*, *Noyruz*, Kazak Türklerinin *Ulustın Ulu Kuni* veya *Navruz*, Kırgız Türklerinin *Nooruz*, Özbek Türklerinin *Navroz*, Türkmenlerin *Novruz*, Kırım Türklerinin de *Navrez* şeklinde adlandırdığı bayramın hâlen müslüman olmayan Türk boyları arasında yaşatılıyor ve kutlanıyor olması gösteriyor ki bu bayramın İslâmiyet'le ilgisi yoktur. Buna rağmen Nevruz Türklerde millînin dinî ile, dinînin millî ile eşit olduğu dönemin bayramıdır.² Büyük Türk kitlesinden ilk kopan ve Gök Tanrı dinine inanmaya devam eden Yakut Türkleri *Isiah*³ (21-22 Haziran); Güney Sibiryâ Türklerinden olan ve havza kültürü yaşamış olmaları sebebiyle uzun süre diğer Türk boylarıyla temasları azalmış olan Altay Türkleri ise *Cılgayak*⁴ adını verdikleri bayramı bahar bayramı olarak kutlarlar. Nevruz bayramı, kendilerine din olarak Hristiyanlığı seçmiş olan Gagauz Türklerinde *Baba Marta* veya *Kürklü Marta*⁵ ve Çuvaş Türkleri arasında ise *Nartukan*⁶ adıyla ve Mart ayında kutlanır. Görülüyor ki Nevruz veya onun versiyonları olan bahar bayramları Türk boylarının hepsinde mevcuttur. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda bütün Türk Dünyasında Nevruz'un yeri açıkça ortaya konmuştur.⁷

Nevruz bütün Türk boylarının edebiyat ve musıkisine de konu ve ilham kaynağı olmuştur. Nevruz

üzerine söylenen şiirlerin bir çoğunda sağlık, mutluluk, bolluk ve bereket dilekleri ön plâna çıkar. Nevruz kutlamaları boyunca yapılan sanat, edebiyat, spor ve musıkî törenleri, bayramı alelâdelikten çıkararak ona kültürel bir boyut kazandırmıştır. Hal böyle olunca Nevruz Türk kültürü araştırmacıları için tek başına bir hazinedir. Nevruz yalnızca tabiatın değil Türk kültürünün de her bahar yeniden canlanmasına, yeni neslin hafızasına yerleşmesine vesile olmuştur. Nevruz kutlamalarının yasaklanmasının veya ihmalinin ardındaki gerçek de budur.

Nevruz'un kutlanma pratikleri arasında temizlik göze çarpan ilk unsurdur. Bayram hazırlıklarının ilk aşaması olan ev ve kıyafet temizliği hiç şüphesiz yeni yıla arınmış ve temizlenmiş olarak girme isteğinden kaynaklanır. Maddî olarak yapılan bu temizlemenin yanında Türk kültürünün İslâm öncesi dönemlerinde görülen ateş kültüne bağlı olarak kıştan yazıya geçerken veya yeni bir yıla girerken yakılan ateşlerden atlamak veya etrafında dans etmek suretiyle de manevî yolla arınılacağına ve sıkıntuların geride bırakılacağına inanılır.

Yukarıda bahsedildiği üzere Nevruz Türk kültürünün pek çok unsurunu bünyesinde taşımaktadır. Bunlar arasında zengin Türk mutfağı ve oyunlarının yanı sıra pek çok örf, âdet, gelenek ve inanış da vardır. Temizlikten sonra Nevruz hazırlıklarının ikinci aşaması yiyecek hazırlamadır. Hazırlanan yiyecekler kutlamaların doyurucu geçmesini sağlamanın yanı sıra yeni yıldan bereket ve bolluk bekleme dileğini yansıtır. Bu amaçla ağaca bez bağlama ve saçma saçma geleneği gibi hemen bütün Türk boylarında görülen müşterek pratikler de uygulanır. Bu yolla Nevruz'la birlikte tabiattaki canlanma ve yeniden dirilişin insan ve toplum hayatına yansımaları beklenir. Burada tok girilen yeni yılın yine tok ve bolluk içinde geçeceğine dair inanış vardır. Bu amaçla kıştan artan erzaklarla hazırlanan yiyeceklerin yanı sıra Nevruz için hazırlanan özel yemekler de vardır. Ayrıca Nevruz bayramında oynanan oyunlar hem bayramın kutlandığı günler boyunca hem de gelecek yılın neşe ve mutluluk içinde geçmesi temennisini içerir.

Çağa Bayram

Esasında Budizm menşeli olan Altay Türklerinin kendi millî hususiyetlerini de katarak kutladığı bir bayramdır. Kanaatimize göre Çağa Bayram Altay Türklerinde bir yeni yıl bayramı olmaktan çok, kış soğğunun şiddetini azaltmaya başladığı günlere de denk gelmesi sebebiyle, bu kış soğuklarının biran önce bitmesi amacıyla kutlanmaktadır. Bayram, Çağan Ay (Ocak ayı) içerisinde ay hilâl şeklini aldığı zaman kutlanmaya başlanır. Bu sebeple bayramın kutlama günü yıllara göre değişiklik gösterebilir. 1998 yılında Çağa Bayram kutlamaları Ocak ayının 28. gününe denk gelmiştir. Halk bayram kutlamalarına başlamadan önce Altay iyesine hoş görünmek amacıyla evlerinin içini, dışını ve hayvanlarının yaşadığı yerleri iyice temizlerler. Bayram sabahı yeni ve temiz elbiseler giyilir. Yeni yıla girildiğine işaret olmak üzere elbiseye yeni bir düğme takılır. Sabah erken vakitlerde insanlar kutlamaların yapılacağı kırılık alanlarda toplanmaya başlarlar.

Güneşin doğmasıyla birlikte ve herkes kırılık alana geldikten sonra küçük taş yığınlarının üzerine geniş ve düz bir taşın konmasıyla yapılan, adına "Küree-taş" veya "tagıl" denilen, masaya benzer düzenekler hazırlanır. Bu düzeneğe yakın bir yerde doğu tarafında "San-tagıl" adı verilen bir yer hazırlanır. Burada arçın ağaçlarından küçük ateşler yakılır ve bu ateşlerin üzerine törene getirilen yiyeceklerden saçılır. Ayrıca küree-taş'ların üzerine koyun, at,... gibi hayvanların *balın*, *sür* veya *şatra* adı verilen maketleri konulur. Buna ilâveten küree-taş'ların üzerine çadır, çakı (at direği), kutsal dağların maket şeklinde hazırlanmış temsilleri konur. Bu şekilde Altay iyesine temsîlî bir yerleşim yeri gösterilmiş olduğuna inanılır. Bu arada taş-küree'ye ve santagıl'a çok uzak olmayan bir yerde birbirine belli bir mesafesi bulunan iki kayın ağacı arasına beyaz bir ip veya beyaz bir bez gerilir ki buna "cayık" adı verilir. Bayrama katılan herkes bu cayık'a *kıyıra* (bez parçaları) bağlar ve iyi dileklerde bulunurlar. Cayık'a bağlanan kıyıraların beyaz, sarı, mavi renklerde olması gerekir.

Süt, bilhassa at sütü, Çağa Bayram kutlamaları-

nin önemli bir parçasıdır. Ağaçtan yapılmış kâseler konan süt, yine ağaçtan yapılmış kaşıklarla saçıdır. Bu ağaç kâse ve kaşıkların sağlam ve pürüzsüz olmasına dikkat edilir. Ayrıca süttten yapılan, "sarcu" (tereyağı), "bıştak" (peynir), "ecigey" (kaynatılmış ağız sütü), yiyecekler hazırlanır. Ayrıca Altay iyesine saçı saçmak için beyaz veya kırmızı renkli porselen kâseler ağaçtan yapılmış fincanlar, gümüş kaşıklar kullanmaya dikkat edilir.

Bayrama katılan kadın ve erkekler kutlamalar esnasında ayrı ayrı otururlar. Kutlamaları başlatan ve idare eden kişinin erkek olmasına, aynı zamanda kendisinin ve ailesinin maddî ve manevî olarak bir arazının bulunmamasına dikkat edilir. Töreni başlatan kişi bir alkış söz söyleyerek törene başlar. Çaga Bayram'da söylenen alkış sözlerden biri şöyledir:

*"Aylu-kündü ak-carık
Altay eezi Ak-Burkan
Eelgelü alkış berzin.
Ercinelü salım berzin.
Arba caaştar köptözin,
Möndür caaştar cunulzin,
Mönkü sındar cenilzin.
Kire-torgo tutturbazın
Kinçek-caramas cuuktabazın,
Almıs-Şulmus aldabazın,
Aza-cetker tabarbazın!"*

(Aylı, güneşli gökyüzü
Altay iyesi Ak-Burkan
Sahipli dua versin.
Kutsal, huzurlu kader versin.
Arpaya bereket veren yağışlar artsın,
Dolu yağışı (her yeri) paklasın,
Dağ zirveleri yenilensin.
Kir, pas tutmasın
Kinci ve kötü şeyler yaklaşmasın,
Almıs-Şulmus şeytanlar (ruhumuzu) çalmasın
Korkunç şeytan saldırmasin!)

Bayram kutlamalarını başlatan kişi Altay'a ve onun iyesine dualar ederek yeni yılı karşılarken, diğer insanlar da onunla birlikte doğu yönünden başlayarak kendi doğdukları veya yaşadıkları bölgenin kutsal yerlerinin, dağlarının, dağ geçitlerinin adlarını zikrederek dualar ederler. Bu sırada söylenen alkış sözlerden biri şöyledir:

*"Cıldın bajı ebirildi,
Cılan bajı soyıldı,
Korum edegi kozurap,
Korgulcın bajı mızıldap,
Cañı cıldıs candı,
Eski cıldıs ebirdi."*

(Yılın başı döndü,
Yılan başı soyuldu,
Taş yığınlarının eteği gürüldeyip,
Kurşun başı parlayıp,
Yeni yılımız dönüp geldi,
Eski yılımız dönüp gitti.)

Töreni idare eden kişiyi takiben herkes kendi sö-ğünü (boyunu) söyler ve doğudan başlayarak sağ dizi üzerine çöküp iki avuçiçiyle alınına, burnuna, çenesine ve göğsüne dokunarak, dirseklerini ve ellerinin içini yere vurarak üç kez dua eder. Bu dualar uzun süre devam eder, dua etme işi aceleye getirilmez. Duaya katılan insanların çokluğunun kutlamaların değerini o derece artırdığına inanılır. Edilen dualar içinde bilhassa *Ot-Ene* (Ateş Ana)'ye edilen duaların ayrı bir yeri vardır. *Ot-Ene*'ye dua edilirken küree-taş'ın üzerinde arçın ağacından yakılan ateşe atılan yiyecek parçaları iyice yakılır.

Dualar edildikten sonra insanlar birbirleriyle sohbet edip kaç yaşma girdiğini, geçen yılı nasıl geçirdiğini... sorar ve gelecek yıl için birbirlerine iyi dileklerde bulunurlar. Daha sonra oyun ve eğlenceler başlar. Oynanan oyunların içinde en çok oynananı ve sevileni "*tebek*" adlı oyundur. *Tebek*, yuvarlak bir kurşun veya metal parçasının tüylü bir deriye sarılması suretiyle elde edilen bir küçük toptur.

Tebek oyununu oynamak için temiz ve düz bir yer seçilir. Yarışmaya katılanlar tebeği ayaklarında saydırmaya başlarlar. En çok saydıranın geçen yılı en iyi geçiren kişi olduğuna inanılır. Tebek oyununun dışında da oynanan oyunlar vardır. Bunlar arasında -kutlamalar kış gününe denk geldiği için- buz üzerinde kaymak, kızakla kaymak veya çocukların ya da orta yaşlıların büyük bir hayvan derisi üzerine oturarak kırdan aşağı kayması gibi bazı eğlenceler vardır. Bu eğlenceler içinde en dikkat çekici olanı ise; hemen her yaştan insanın katıldığı karda yuvarlanmadır. Bu yolla karda yuvarlanıp, debelenen kişi geçen yılın kirinden, kötülüğünden ve insanın kendisinde bulunan kötü huylarından arınacağına inanır.

Bu gibi birtakım dinî tören, oyun ve eğlencelerin neticesinde bayram biter ve insanlar birbirlerine iyi dileklerde bulunduktan sonra azalmaya başlayan kış soğuklarının bir an önce bitmesi, asıl bahar ve yeni yıl bayramı olan *Cılgayak Bayramı* beklenmeye başlanır.

DİPNOTLAR

- * Burada hemen şunu söylemek gerekir ki, Prof. Dr. Abdülhaluk Çay'ın *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, (Ankara, 1985, 267 s.) ve Atatürk Kültür Merkezi'nin 1995 yılından beri sürdürdüğü çalışmaları bu hükmün dışında tutmak gerekir.
- 1 İsa Özkan, "Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorunda Nevruz Şenlikleri", *Bilge*, Yeni Gün 4, Ankara, 1995, s. 5.
- 2 Sadık Tural, "İnsan, Nevruz, Bilge Üzerine Birkaç Söz", *Bilge*, Bahar 8, Ankara, 1996, s. 3.
- 3 Yakup Deliömeroğlu, "Saha Türklerinde Bir Nevruz Ver-siyonu: İsiakh Bayramı", *Nevruz ve Renkler*, (Yay.haz.: Prof. Dr. Sadık Tural - Elmas Kılıç), Ankara, 1996, s. 131-139.
- 4 İbrahim Dilek, *Altay Bayramları*, a.g.e., s. 331-337.
- 5 Tudora Arnaut, "Gağauzlarda İl Yaz Bayramı", *Bilge*, Yeni Gün 4, Ankara, 1995, s. 8-13.
- 6 Harun Güngör, "Kama-Ural Çuvaşlarının Yeni Yıl Bayramı Nartukan", *Nevruz ve Renkler* (Yay.Haz. Prof.Dr. Sadık Tural-Elmas Kılıç), Ankara, 1996, s. 161-167.
- 7 Bu konuda bkz. Ahsen Turan-İbrahim Dilek, "(Nevruz Üzerine) Bir Bibliyografya Denemesi", *Nevruz ve Renkler*, s. 369-390.

**BİLGE,
TÜRK DÜNYASINI
YENİ GÜN'E ULAŞTIRAN
YÜCE TANRI'YA
TÜRKLÜK ADINA
ŞÜKREDER.**

Ulustın Ulı Küni: Nevruz*

Aktaran: Aynur MAEMEROVA
G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

Nevruz Bayramı, Sovyet rejiminin yıkılmasıyla Kazak halkının kültürel, siyasî ve manevî hayatında meydana gelen yenilikler içinde yeniden canlılık kazanan bağımsızlığın bir simgesidir. Bahar, şuur, sanat ve kültür bayramını kutlamak, yeniden geleneksel bir sıfat kazandı.

Nevruz'un beş bin yıllık bir geçmişi vardır. Nevruz Kazak Türkçesi'ne Soğd ve Hârezmceyle Farsçadan geçmiştir. Asıl anlamı "nev" -yeni ve "ruz" -gündür. Tarihî kaynaklarda Nevruz'un çıkışının takvim ile ilgili olduğu yazılmıştır. Nevruz ayının değişmeyen yeri ancak XI. asırda çözüldü. Bugünkü Nevruz Bayramı'nın zamanı ise, 1079'da Tacikler'in büyük âlimi Ömer Hayyam'la ilgilidir. Âlim, mevsim şartlarını matematik açıdan ispatlayarak Doğu'nun takvimini oluşturmuştu. Nevruz'un yılbaşı olarak kutlanması hakkında fazlaca bilgiler vardır. Meşhur âlim Sovetkızı Akataev'e göre, tarihçi olan Qwint K. Ruf kendisinin *İskender Yolculuğu* adlı eserinde Nevruz Bayramı'nın Orta Asya halklarındaki kutlanış şekline bahsetmiştir: "*Uluşah zamanında ovasında güneş resmi asıldıktan sonra meydana 365 çocuk çıkardı. Onların üstündeki giysiler kırmızıydı. Bayram, çocukların, yani 365 günün çıkışıyla başlar.*"

Birçok araştırmacıya göre, onların içinde İ. Abdihalikov ve N. Mağzumov açısından, Nevruz, ay adı değil, İran takvimine göre yılbaşındaki ayrı bir gündür. Kazak takviminde ise yeni anlam kazanarak ay adı olmuştur.

Mukağali Mukatayev:

"Nawruz ayı tuğanda,

Toy boluşu edi bul mañda.

Saktaluştı edi sbağa,

Saparğa ketken uldarğa,

Nawruz ayı tuğanda" demiştir.

Nevruz Bayramı Kazakistan'da 1926'ya kadar kutlandı. Komünist rejiminin siyasetiyle Nevruz'u halk şuurundan silmek isteyenler maksatlarına ulaşamadılar. Halkın içten isteğiyle, Yüce Bayram'la tekrar kavuştuk.

Kolbin'den korkmayıp Nevruz Bayramı'nın Kazak yerinde yeniden kutlanmasını isteyen Muhtar Şahanov ve Özbekali Janibekov'dur. Onlar G. V. Kolbin'e halkın yerinde olan talebini cesurca söylediler. Böylece 1988'den itibaren Nevruz Bayramı kutlanmaktadır.

Kazakların eski inancına göre 21 Mart gecesi yazıda Hızır gezermiş. Bu yüzden de bu geceye "Hızır gecesi" adını vermişler. Hızır, insanlara kötü günde yardım eden, sadece iyilik getiren, baht veren, beyaz elbiseli bir ihtiyardır. Millî inanca göre Hızır, güneş nurunun sembolüdür. O, bütün ovayı, dağı gezerek yere bakar. Ovanın buz tutmuş yüzünü ısıtır, taş baktığında da taşı eritir. Kazak ve bütün Doğu halklarının anlayışına göre, bu gece yeni yıl eşikten her eve girer. Hızır Ata eve girdiğinde evde donuk ışık olmasın diye üst köşeye çift mum yakılır. Her bir aile evlerini temizler ve yatak yorganını güneşte kurutarak silkmelidirler. Bu, yeni yıl temiz eve girdiğinde o ev hastalık ve kötülüklerden uzak olur anlayışından doğmuştur. Yeni yıl iyiliklerle başlarsa, bütün sene boyunca o evde iyilikler barınacaktır. Kut, bolluk, birlik, beraberlik olacak diye kap kacaklara çeşitli yemekler, pınar suyu, meyve ve sebze, buğday ve süt doldurulur.

Kazaklar yeni yılı Nevruz ayının 22. günü, sabaha karşı saat 03.00'te karşılarlar. Hızır gecesi ise köy kızları sevdiği yiğitlerine kıştan kalan ete ağız katacak "Uyku Kaçırır" adlı özel yemek hazırlarlar. "Uyku Kaçırır"ı tatmış olan yiğit ve delikanlılar da kızlara "Silkindirir" adlı hediye verirler. Hediye olarak

da tarak, ayna, parfüm vb. eşyalar verirler. Burada ayna, bâki güzellik, gençlik ve saflığın; parfüm de yeni filizlenen çiçeğin saf kokusunun simgesidir.

Meşhur etnograf Toktasın Miştayoğlu'na göre, "Önce köy gençleri dizginsiz atın yanına buzağı bağlayarak buzağının üzerine kukla bindirip, boynuna zil takıp, tepesine bir parça kuş tüyünü takarak hazırlarlar. Onlar sabah saat üçte avludaki hayvanları korkutup, köpekleri havlatıp, halkı uyandırıp buzağıyı salıverirler. Buzağı üstündeki kukla, yurdumuza gelen Yeni Yıl sembolüdür."

Böylece Nevruz'u geleneklerine göre karşılayan halk, o gün sabah merasimlerine devam eder. Erkekler ellerine küreklerini alarak etraftaki pınarların ağzını temizlerler. Pınarların çevresine, evlerinin yanına ağaç ekerler. Bu, "Babandan mal yerine dal kalsın" veya "Bir dal kesersen, on dal ek!" niyetinden doğmuştur. Bayanlar ise hazırladıkları süt ve et yemeklerini dışarıya çıkarırlar. Onlar yeni doğan güneşe "Merhaba, merhametli Güneş Ana" diye tapınırlar. Pınar ağzına yağ dökerek yeni ekilen ağaçlara beyaz örterler. Yer Ana'dan kut vermesini dilerler. Atalarımızın bu geleneklerinin kalıplaşarak ortaya çıkması onların yaşamıyla ilgilidir. Çünkü Kazakların asıl uğraşları hayvan besleme ve ektir. Hayvanın et ve sütünü, ekinden çıkan tahılları yemekte faydalanan atalarımızın dileği, tabiat ve çevrenin lütüfkâr olmasıdır. Bu yüzden Nevruz gününde Tanrı ve Yer Ana'dan sadece merhamet isterler. İnsanlar büyük, küçük yaşlarına bakmaksızın beraber eğlenir ve şakalaşırlar. Akraba arasını bozan dedikodu unutulur ve özür dilenir. Hasta ve sakatlara, Nevruz'da doğan yetimlere, fakir insanlara yardım edilir.

Nevruz Bayramı'nda eski geleneğe göre, her bir ailede kazanlarda Nevruz Köje pişirilir. Halk Nevruz Köje'ye farklı isimler vermiştir: "Köp köje", "Tilew köje", "Jılı köje", "Ak köje", "Bak köje". Nevruz köjesine yedi çeşit yemek katılır. Yedi çeşit olmasının felsefi anlamı vardır. Yedi çeşit yemek, halk anlayışına göre, tabiatın yedi çeşit boyasıdır. Beyaz -süt, siyah -tuz, mavi -su, kırmızı -et, kahverengi -kesme, yeşil -sebze, sarı -yağ. Nevruz çor-

basına süt yemeklerinden -süt, ayran, yoğurt; yeşillerden -buğday, darı, pirinç, meyveler; kırmızıdan -kıştan kalan et katılır. Nevruz çorbasını hazırlayanın ustalığına göre yukarıdaki yemekler seçilir, hoş ve lezzetli köje hazırlanır.

Her yaş grubu insanlar bu yemeği tatmalı, tatmazsa payına düşen az olur anlayışı vardır. Ev ev gezerek Nevruz çorbasını içmeye gelenler önce ev sahiplerinin esenlik ve sağlığını sorarlar. Herkes seçkin ve temiz giysilerini giyip, temizlenip yeni yılı temiz evde karşılama niyetindedir. Eski yaranın ağzını açmadan dostça buluşurlar. "Nevruz beyti"ni söyleyerek esenlik, tokluk, şadlık, bolluk, sükûnet, mavi gökyüzü, verimli ekin dilerler. Sonra ev sahipleri kendi evlerinden iyi dilek ve Nevruz dolu kap-kacaklarla gelen misafirlerden, hazırladıkları "Nevruz köje"yi tatmalarını isterler. Böylece her evden gelen çorba ile kazan yeniden dolar. Bu, halk birliği, beraberliği ve dileklerinin bir yerde birleşmesi niyetinden doğmuştur.

Sonra Nevruz'un "küçük eğlenceleri" başlar. Gelen misafirler birbirini şarkı söyle, küy terennüm et, söz söyle diye sıkıştırırlar.

Bazı ihtiyar kesime göre köy halkı güneş doğuşu için kırlarda toplanıp Nevruz bayramını bütün toplum olarak seyrederek. Bu zaman pehlivanlar güreşi, şairler atışması seyredilir, aksakallar akli dinlenir.

Ulusun ulu gününde gerçekleştirilen geleneklerimizin en güzeli ve en anlamlısı Nevruz bata (hayır dua)sıdır. İhtiyarlara göre, Nevruz günü bata alan her bir insan gelecekte mutlu yaşar ve istediğine ulaşır, hayatın zorluklarından sürünmeden geçer.

Nevruz batasının terbiyevî mânası, hatiplik, derin düşünce kıvılcımları vardır. Herkese yeni yılda yeni dileklerle...

"Musılmanda jıldıñ bası - Nawrız ayı,

Aytılğan tawarihta onıñ jayı.

Zımıstan kıstuñ küñin türip tastap,

Nawrız kelse şattanar jarlı, bayı.

Kazağım Nawrız ayıñ kuttı bolsın!

Ağayın arkaşanda koğamdasıp,
Özara ulği tatu-tätti bolsın.
Köz jası jetim ie bersin,
Ulus künü дәwletti üye bersin!
Esirkep ğaripterdı kıldır alla,
Olarğa bie menen tüye bersin!
Alewmet, bak arnasın Nawrız ayı,
Oñdı bop, el jurtımnıñ hal - jağdayı.
Kar ketip, jer karayıp kün jıldı,
Är üydin oynaktasın taylak tayı.
Kısır sawğan awıldas,
Sabanı kürp-kürp pisiñder?!
Ärbir üyge bas sıǵıp,
Nawrız köje işiñder!
Kız-bozbala kiyinip,
Täwir atka miniñder.
Nawrız ayıñ oñ bolsun,
Ak pen astık mol bolsun!
Barsañızdı aruwak jebep,
Kayda barsañ jol bolsın!..”

(“Dala didarı” 20-26 Nevruz, 1992)

(Müslümanda yılbaşı - Nevruz ayı,
Bahsedilmiş tevarihte onun durumu.
Cadı kış gününü kaytarıp,
Nevruz geldiğinde sevinir fakir, zengin.

Kazağım Nevruz ayın kutlu olsun,
Hayvanların çoğalıp sütlü olsun!
Akrabalar daima bir arada olup,
Kendi aralarında iyi geçinsin.
Göz yaşını yetim öksüze vermesin,
Ulus günü devleti bol versin!
Esirgeyip zavallıları Hıdır Allah,
Onlara kısarak ile deve versin!
İyilik, baht olsun Nevruz ayında,
İyiye gitsin halkımın hal ahvalı,
Kar gidip, yer siyahlaşıp hava ısındı.
Her evin oynasın küçük tayı.
Kısarak sağan köyler,
Sabanı kürp-kürp vursunlar?!
Her eve uğrayıp,
Nevruz köje içiniz!
Kız-çocuk giyinip,
Güzel ata bininiz.
Nevruz ayı iyi geçsin,
Beyazla tahıl bol olsun,
Hepinizi ervah destekleyip,
Nereye giderseniz yol açık olsun!..)

DİPNOT

* Bu makale, Arıza Kusayınkızı - Murat Kereybategi'nin *Nawrız* (Akmola 1993) adlı kitabının bir bölümünün Türkiye Türkçesine aktarılmasıdır.

Naurız Gelmiş, Hoş Gelmiş!

Intımakgöl NURMAGAMBETOVA

G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Öğrencisi

Türk Cumhuriyetleri bağımsızlığını kazanıp kapılarını Türk Dünyasına yeniden açtıklarında Kazaklar arasında Naurız diye adı geçen Nevruz Bayramı kutlanmaya devam edildi.

Nevruz Farsça bir kelimedir. Nev - Yeni. Rûz - Gün, yani, Yeni Gün demektir. 22 Mart da yeni yılın karşılandığı ve gece gündüzün eşit olduğu gündür. Mart ayı diye adlandırdığımız aya eskiden Kazaklar Naurız diyorlardı. Şimdi de bağımsızlığımıza ve Naurızımıza kavuştuk. Şimdi ben hatırımda capcanlı duran bir Nevruz gününü sizin gözünüzün önüne getirip anlatmaya çalışacağım.

Kazak halkı arasında "*Toydın bolarınan boladıstı kızıtk*" denilen bir söz vardır. Türkçe anlamı da "*Düğün (eğlence)ün olurundan, olacağı ayrı bir zevk*" demektir. Lisenin son sınıflarında iken Naurız Meyramı (Nevruz Bayramı)ni kutlamaya başlamıştık. Ailem, Kazakistan'ın yeşilliğiyle, temiz, geniş sokaklarıyla tanınan Jambıl şehrinde oturuyordu. Merkezde oturduğumuz için şehrin büyük Jeltoksan Meydanı'na yakındık. Bahar gelirdi ve o meydanda Naurız Meyramı'ni kutlamak için hazırlıklar başlardı. İki - üç hafta önce kurulan çadırlar, bembeyaz büyük otağlar içimi açardı. Sanki dedelerimin, nanelerimin döneminde onlarla yaşıyormuşcasına bir hisse kapılırdım. Bu çadırlar bayram günü gelinceye kadar boş durmazdı. Fuarlar açılır ve bunların içinde ilçelerden, köylerden getirilen yiyecek, giyecek, bazı ev, tarla malzemeleri satılırdı. Bunun yanında Kazakça halk, pop şarkılarını çalarlardı. Fotoğrafçı-

lar şehirde nadir bulunabilecek deve, at gibi hayvanları süsler, onların yanlarında, üstlerinde şehir sakinlerinin fotoğraflarını çekerdi. Bu en çok çocuklar için eğlenceli olurdu. Bayrama katılmak ve kendi ilçesini, köyünü temsil etmek için gelen ve çadırını kuran bazı ailelerin çocukları horoz getirirler ve şehir çocukları önünde bunları döğüştürürlerdi. Akşam vakti büyükler arasında ayıtıs (atışma) olurdu. Şehirde oturan yaşlı ve orta yaştaki vakti bol olan insanlar gelirler, bu kişilerin yani akın (aşık)ların ayıtısını dinlerlerdi. 22 Mart günündeki programa katılmayacak olan dans grupları, folklor ekipleri halkın isteği üzerine programlarını bayram öncesi sunarlardı. Bayram için şehirde temizlik başlar, bayraklar, bayramla ilgili ilânlar, afişler asılırdı. Herkes o günkü havanın güzel olması için dua ederdi. Evlerde boya, badana, temizlik yapılır, bahçelerde çiçek, ağaç dikilirdi. Ortaokullar, liseler, üniversiteler, işyerleri, kültür merkezlerinde bayram hazırlıkları yoğun ve hızlı bir şekilde devam ederdi. Buradaki amaç Nevruz Bayramı'ni sadece bir kısım insanın göstermiş olduğu programla kutlamak değil, onu daha yakından tanımak ve o hissi, o heyecanı kendi içinde yaşatmaktı. Böylece amacımız her Naurız Meyramı'nda geleneğe, kültürümüze, örf - âdetimize, özümüze yakın olmaktı.

Nevruz Bayramı sabahı herkes şık millî kıyafetleri giyinin sokağa çıkardı. Elbiselere bakılarak kişinin aksakal, nine, delikanlı, genç kız olduğu anlaşılabilirdi. Çünkü elbise ve renkler ona göre seçiliyordu. Kız çocukları için canlı kırmızı, sarı, oğlanlar için canlı yeşil ve mavi renk kıyafetler uygun görülürdü. Meselâ genç Kazak kızının eteği üç katlı olan elbisesi, boynuzlu nakışlarla dikilen kırmızı yeleği ve takiya (takke)sı olurdu. Ama bir evli bayan için sarık şeklinde, göğsünü örten, genelde beyaz renkte olan örtü, daha koyu ve mat renkte olan bordo elbise, dize kadar uzunlukta yelek geleneğimize göre çok güzel yakışırdı. Böylece bir elbisede dahi toplumun ahlâk değerini, maneviyatına, özüne gösterdiği önemi görebiliriz. Bunları yaşatmaya değer olduklarını kabul ettiğimiz için yeniden hayatımıza kazandırıyorsak, bu kendimizi yaşatıyoruz demektir.

Bayramın erken saatlerinde başlayan konserler, gösteriler insanları biraz da olsa maziye götürüyordu. Bunu sağlayan ortam ister istemez halkı heyecanlandırıyor, kimliğine ait duyguları kabartıyordu. Naurız Meyramı tarihimizin bir sayfası ise, yapılan kutlamanın her anı o sayfanın bir satırıydı. Daha önce kapalı kalan bu sayfa açılıyor ve yeniden özlem dolu bir dikkatle kelime kelime okunuyordu. Kızlar ve oğlanların bindikleri altubakan (salıncak türü), onların etrafını şarkı ve oyunlarıyla saran gençler, biraz ileride kaynayan kazan, açılan sofralar bir köyde, bozkırda kutlanan bayram manzarasını veriyordu. İnsanlar bunu öyle bir içtenlikle yapıyorlardı ki, ne pahasına olursa olsun millî değerleri nesilden nesile yaşatacakları ortadaydı. Bağımsızlığı kazandıktan sonra ekonomik durumun çökmeye başlamasına rağmen annelerimizin elleriyle yapılan özel yemeklerimizden asla vazgeçilemezdi . Bayram günü için hazırlanan **Naurız Köje** (Nevruz çorbası) en az yedi tane yiyecek malzemesinden yapılıyordu. Bunlar: Buğday, darı, arpa, fasulye, tuz, un, su v.s. çorba kâselere, ayran katılarak dökülür, yanında baurısak, şelppek (hamur kızartması), tandır nan (tandır ekmek) da yenilirdi. Daha sonra otağlara misafirin yaşına göre tabak tabak yemek giderdi. Aksakal (yaşlı, saygıdeğer, büyük adam, kart)lara, en kıymetli misafirler için yapılan millî yemeklerimizden biri olan "beş parmak" yemeği ile hazır pişirilmiş koyun kellesi götürülürdü. Büyükler de getirilen koyun kellesinin göz ve kulaklarını gelin ve çocuklarına verirlerdi. Büyüklerin böyle yapması ilerde evlâtlarının çok iyi söz ustası olmalarına ve babalarının verdiği nasihatları dinlemelerine yol açardı. Bayramlarda misafirler için daima at, koyun kesilirdi. Sofrada da genelde at etinden yapılan kazı ve karta (sucuk ve kurutulmuş tuzlu çok yağlı et parçası), şubat (deve sütü), kıımız (at sütünden yapılan ekşimsi içki) ve diğer yiyecek, içecekler bulunurdu. Öğle saati yaklaşınca rengârenk çadırlara girerek halk özel hazırlanmış olan yemeklerden tadıyor ve kendi aralarında tanışıyor, eğer aynı jüzden (Kazaklar büyük, orta, küçük gibi üç tane jüz (boy)e, bunların içinde de kollara ayrılıyor) ise, bu durumdan memnun ka-

larak birbirine daha çok yaklaşmış oluyordu. Görüyoruz ki, Naurız sadece tabiatın canlanıp yeni bir yılın gelmesi demek değildir. Geleneğin, örf - âdetin, insanın manevî dirilişi demektir. Ulıstun Ulı Küni (Ulusun Ulu Günü) genç ihtiyar, çoluk çocuk, kadın erkek, tüm cemaat birbiriyle bayramlaşmış, birbirlerinin çadırına, evine gidip:

*"Amansın ba
Ulıstın on bolsın
Ak mol bolsın
Kayda barsun jol bolsın"*

(Merhaba nasılsın
Ulusun doğru yolda olsun
Ayran, sütün bol olsun
Nereye gidersen yolun açık olsun)

veya

*"Kögime künin örletip
Eşki men koyun töldetip
Kaymak pen sütün köldetip
Keldi Naurız Mart ayı"*

(Kaymak ile sütünü çoğaltıp
Keçiyle koyunun yavrutulup
Gögüme Güneşin çıkartıp
Geldi Nevruz Mart ayı)

gibi **Naurız jırı** (Nevruziyye şiirleri)ni söylerler. Nevruziyye, kış soğuğu bitip günler sıcak olmaya başladığı ve hayvanların yavrutulduğu bahar mevsiminde, tabiatın kış uykusundan uyanıp canlandığı sıralarda insanların birbirlerine olan dilek ve duygularını ifade etmekle meydan gelmiş, halkın yaşam biçiminden doğmuş bir şiir türüdür. Bunun yansıması bilmece bulmak, tekerleme söylemek, kız kuu (kız kovalama), kökpar (at üstünde yarışma) gibi millî oyunları oynamak eğlencenin vazgeçilmez parçasıdır. Meydanda at üstüne binen kızlar, yiğitler, devenin üzerinde bohçalarıyla gezen anneler, gözümüzün önünde şahane bir manzara canlandırıyor. Nevruz Bayramı'nı kutlarken meydanı ziyaret etmeye ve büyüklerin duasını almaya gelen yeni evli çiftin gelişini müjdeleyen çocuklara kamçı, bilezik, işlenmiş kemer, para, şeker gibi hediyeler verilirdi.

Bir gün boyunca Nevruz Bayramı işte böyle geçiyordu.

"Janburmen jer kögerer, batameni el kögerer" (Yağmurla yer yeşerir, dua ile el (halk) yetişir) der atasözümüz. Naurız Meyramı'nı kutlamak, Allah'ın verdiği nimetlere şükretmek, Allah'tan herşeyin hayırlısını dileyerek aile, dost, komşu, halk, vatan, âlem huzuru ve sağlık, adâlet, bereket için dua etmek demektir. Ben 6 yıldır doğduğum yerden, Ka-

zakistan'dan uzakta, ama Türkiye'de, öz kardeşlerimin arasında yaşamaktayım. Türkiye'dekiler de artık bu şta bayramını, tabiat meyramını kutlamaya başladılar. Bu Nevruz Meyramı'nı, Allah'ın verdiği nimetlere şükrederek, Allah'tan herşeyin hayırlısını dileyerek, bütün Türk âleminin huzuru, sağlığı için dua ederek soydaşlarımın arasında kutlayacağım. Allah bizi birbirimizden ayırmasın. Nevruzumuz kutlu olsun.

*Diriliş ve bahara eriş bayramımız olan
Yeni Gün (Nevruz)'ün
Türk Dünyasına
hayırlı ve uğurlu olmasını,
yeni heyecanlara yol açmasını,
aramızdaki birlik, bütünlük,
sevgi, dayanışma ve dostluğu
arttırmasını diliyoruz.*

BİLGE YAYIN KURULU

Tuvaların Bahar Bayramı: Şagaa

Dr. Güllü YOLOĞLU

Bakü, Azerbaycan

Türklerin sevilen mevsim merasimi olan Novruz Bayramı'nın yaranması hakkında cürbəcür fikirler mövcuddur. Novruz Bayramı Zerdüştilikle, İslâmîle de sık bağlanır. Son vaktlar ise, PKK'nın Novruz'u Kürd Bayramı ilân etmek cehdleri bütün serhedleri keçir, hissiyatı bulandırır, akılları karıştırır. Yazılı ve şifahi menbalarda korunub saklanılan bir sıra revayetler de onun menşeyi hakkında şayielerin çeşidini artırır. Novruz Bayramının İran arazisinde hâlâ İslâmîden da önce keçirildiği artık ilmen bellidir. Böyle ki, İslâmı yayan Arapların özlerine de bu bayram İranlılardan keçerek "Neyruz", "Nayruz" şeklinde mevsim merasimleri arasında özüne yer almıştır.

Novruz Bayramı'nın Zerdüştilikle alâkası araştırmalarken bir sıra sonradan ilave olunmuş İslâm elementlerini çıkmak şartı ile, Zerdüştilikte de bu bayramın, demek olar ki, indiki gaydada keçirildiğinin şahidi oluruz. Lâkin bu o demek deyil ki, Novruz Zerdüştilikle bağlıdır. Odun, ocağın mukaddes sayıldığı, bir devrde onun üzerinden atılanların "Ağırlığım, uğurluğum ocağa" demesi mümkün deyildir. Bu âdet, odun saflaştırıcı, paklaştırıcı kuvvesine inançla bağlıdır. Bunun da kökleri Zerdüştilikten kat kat evvelki devrlere gedib çıkar. Novruz'un Türklerin Ergenekon'dan çıkışı ile bağlılığı fikri bu gün daha geniş yayılmıştır.

Azerbaycan, Türkiye, Orta Asya, Kırım, Kazan, Balkan, Kıbrıs vs. Türklerde bu bayram Novruz adı altında keçirilirse, başka dinlere kulluk eden Türkler

arasında da geniş yayılan bahar bayramı muftelif adlar altında kutlanır. Tadvikatlar gösterir ki, Azerbaycan'ın da mevsim merasimleri sırasında özüne derin kök salmış Novruz Bahar Bayramı hakkında danışılan inançlardan kat kat evveler yaransa da, Novruz'un diğer Türklerin bahar ve yeni il bayramları ile mükayiseli öğrenilmesi meseleye aydınlık getirebilir.

Gayri-müsalkan halklar arasında da geniş yayılan ve tabiatın, hayatın canlanması, yeni il, heyvandarlık ve ekinçilikle sıkı bağlı olan Bahar Bayramı hemin halkların hayatında bu veya başka adlar altında keçirilir. Bununla alâkadar unutmak olmaz ki, her yerde iklim şeraiti aynı olmadığı kimi, tabiatın canlanmasının müşahide olunduğu vakt da aynı deyildir. Lâkin bununla bile, ekser halklarda bu bayramın keçirilmesi Fevral ve Mart aylarına düşer. Böyle ki, yeni il Moldavlarda Mart'ın birinde (Mertsisor), Gagaouzlarda Mart'ın evvellerinde (Martacığ), Tuvalarda Fevral'ın sonu, Mart'ın evvellerinde (Şagaa), Mongollarda Yanvar'ın (Ocak) ortası ve Mart'ın evvellerinde (Tsagansar) kutlanır.

Bu bakımdan Azerbaycan halkının Novruz Bayramı ile Tuva Türklerinin Şagaa mevsim merasimi arasındaki benzeyişler merak doğurur.

Özlerini "Tıva" adlandıran Tuva Türklerinin mevsim merasimleri arasında bahar, yeni yıl bayramı olan Şagaa'nın ayrıca yeri var. Bayramın adı, yani Şagaa sözü sonradan Mongollardan götürülerek Tsagansar bayramının tahrif olunmuş forması olsa da, mahiyet itibariyle merasimin kökleri daha kadimlere gedib çıkar. Evveler Zerdüştiliğin geniş yayıldığı arazilerde, İslâm'ın hâkim mevki tutduğu bölgelerde olduğu kimi, burada da din öz te'sirini göstererek Şagaa bayramına bir sıra Lamaizm unsurları koşmuşdur.

Evveller Şamanizme sitayiş eden Tuvalar XIII-XVII. asırlarda Lamaizmi kabul etmişler. Buna bakmayarak, Lamaizm Tuvaların hayatından Şamanizmi tam sıkışdırıp çıkarabilmemiştir. Şamanlar (kamlar) halgın hayatının bütün sahalarında olduğu kimi, Şagaa bayramında da lamalarla yanaşı iştirak edirlir.

Tuva âlimi M. Monguş'un yazdığına göre, bu bayramın başlangıcı muhtelif vaktlere tesadüf edebilir. Meselen, Yanvar'm sonuna, Fevral'ın sonuna.¹ Halk yaratıcılığının evezsiz bilicisi, Tuva halk yazıcısı S. Sarıg-ool (1908-1983) ise Şagaa'nın Mart'ın birinde, yani yazın ilk gününde keçirildiğini gösterir.² Şagaa'nın kutlandığı vakt sakral vakt kimi kabul olunur. Bu, geçmişle geleceyi hem birleştiren, hem de ayıran, kend teserrüfatı işlerinin başladığı bir devre düşer.

Şagaa'ya hazırlık hele kışın evvellerinden başlanır. Aaallar kışlağa köçende en yağlı geyun veya keçi kesilir, doğranılıb garının izinde garlı, buzlu yerde gazılmış çalaya basdırılarak dondurulur, ki ona göre, önceden hazırlayırlar ki, yaza köklüyünü itiren heyvanların eti evvelki teki leziz olur.

Şagaa'ya bir neçe gün kalmış, bütün aalı, ögün (ög-Tuvaların yaşadıkları keçe alaçıklardır. Mukayese et: ög-öy) içini, çölünü toz-torpakdan temizleyir, kab-kacağı, pal-paltarı yuyur, yorgan-döşeyi çırhız ve köhne şey-şüyden, zic-zibilden tongal galayırlar. Ögün içindeki masanın üstünde çıraklar (tunç camlarda yağ ve koyun yününden pilte) yandırır; tanrılara kurbanlar kesirler.

Şagaa'nın beraberlik bayramı olduğunu da gösterirler. Yani, bayram günleri kasıbla varlı, büyükle küçük arasındaki fark aradan götürülür, heç kes birbirine yukarıdan aşağı bakmır. Bunun için de hamı birbirini "amırlajır" deyilen salamla salamlayırlar. Âdete göre, küçükler avuçlarını yukarı tutarak ellerini uzadırlar, büyükler avuçlarını aşağı vезiyyetde ederek onların ellerini tuturlar. Amırlajır, adamlar arasındaki yaş farkını siler, hamının beraber olduğunu gösterir, küsenleri barışdırır. Şagaa'nın ilk günü hamı birbirini konuk çağırır, hediyeler verirler. Âdeten, ağ şeyler bağışlanılır: ağ kağız, ağ parça, ağ keçi, ağ kaz, ağartı... Ağ renge üstünlük verilmesi hoşbehtliyin (mutluluğun), ağ günlerin remzi teki (gibi) anlaşılır. Azerbaycan halkının dilinde tez-tez işledilen "ağ güne çıkasan", "günün ağ olsun" kimi alkışların da bu remzle bağlılığı aydındır. Maraklıdır ki, Tuvalar sefere çıkanın ardınca su deyil, süt atırlar.

Novruz Bayramı'nda olduğu kimi, Şagaa'da da yemeklere fikir verilir. Böyle ki, Tuvalara göre, yemek ne kadar çok olursa, yeni ilde daim hemin ailenin süfresi böylece bol olur. Masaya kaynadılmış geyun eti, ağartı, çorbalar, kömbeler ve bir de yağda kızardılmış hamur kürecikler (boorzaklar) koyulur. Adi vaktlerde az-az bişirilen düyü (pirinç) bayram günleri yemeklerin başı olur. Süfreye düzülen her bir şey bolluk, bereket remzi sayılır.

Bayram gecesi oğlanlar bir eve, kızlar ise başka eve yığışarak fala bakır, eylenceler keçirirler. Yeni ilin ilk günü fala bakan gençleri, başlıcası aile meseleleri meraklıdır da, yaşlıları heyvanın, dölün, uşakların taleyi daha çok narahat edirdi. Fala bakma iki cür olurdu: Halkdan gelen dede-baba üsulla, yani sınamalarla (gelyanın yakşı çekilmesi, şamm tez veya geç yanb kurtarması), bir de ki, lamaların astroloji kitablarıyla baktıkları fallar. Fala bakılan zaman uşağa pis gelecek düşerse, çok vakt oğlana kız, gıza ise oğlan adları ve yahud Bagay-ool (Pis oğlan), Kirlig-ool (Kirlı oğlan), Karakıs (Kara kız) v s. kimi adlar koyarak ölümü ve yaman ruhları çaşırdırma isteyirdiler.

Her Şagaa günü hamının yaşının üstüne bir yaş da ilave olunurdu. Bayram günleri hamı çalışırdı ki, evde yaşılıkla bağlı ne ise bir şey olsun. Bu, bol mahsul simbolu, guzu veya keçinin bağlandığı çatuların evden asılması ise mal-karanın, geyun-guzunun çoğalması simbolu idi. Şamanlar da bu bayramda iştirak edir, alkışlar söyleyir, heyir-bereket dileyirdiler.

Yukarıda bol mahsul ve mal-karanın çoğalması ile bağlı evde saklanılan simbollardan ötesi de olsa bahs etsek de, onlar esasen halgın yaşayış tarzı ile bağlıdır. Meselen, eger oturak hayat tarzı keçiren, ekinçiliye üstünlük veren halklarda cücermiş buğday (semeni) başlıca simbol kimi götürülürse, köçeri halklarda, heyvandarlıg, geyunçulug bölgelerinde yeni ilde mal-karanın, geyun-guzunun çoğalmasını, temin eden simbollara üstünlük verilir. Bu, el yaratıcılığı, folklorun bir çok janlarında da kabarık görünür. Tuvalar ilin dörd fashını dairevi köç etdiklerine, yaylagdan payızlağa, payızlagdan kışlağa, kışlagdan yazlağa, yazlagdan yaylağa köçdüklarine gö-

re, heyvandarlıgda çalışırlar. Ona göre de yeni il bayramında Tuvalar evlerini mal-karanım artımı ile bağılı simbollarla bezeyirler.

Evveller her yerde, her bir Tuva evinde “ıdık ok” deyilen mukaddes ok olurdu. Bayram günü onu evin en gençler, göze görünen yerine berkider, ona üç yaşlı uşağın saçı bükülmüş (Tuvalarda uşağın saçını ilk defa bir yaşında deyil, üç yaşında gırkırlar. Onun saçından kesilmiş ilk bir çenge tükü bahşişlik inek şarfa-kadak-büküp saklayırlar) kadak bağlayır, sonra bişmiş yağlı goyun guyrugunu kırda-kırda doğrayıb oka düzürler. Bundan ilave, masanın üstünde burkanlara (tanrılara) taraf dağ olunmuş yağ çekilmiş gara goç veya keçi başı koyardılar. Onun da alınının ortasına “kas” işaresi çekerdiler. Bu, şüaları etrafa yayılan güneşin tesviridir. Halgın anlayışına göre, bu, güneşi “dirildecik”dir.

Yeni il günleri evin tavanından ev heyvanlarının figürlüri, oyuncak cam, çömçe, tekne teki eşyalar asırlardı. Bu da var-devlet simbolu idi.

Şagaa günü galanan tongalın başına toplaşanlara, ele-obaya hayır-duanu, âdeten, aalın ağsaggalı verirdi. O, çaydandan (gazandan, Tuvalarda plitka çay olur ve onu gazanda bişirirler) çömçe ile çay götürecek dörd yana çileye-çileye deyerdi: “Hanların gabağı soyulmağa başlayır. Yeni ilin ilk günü oyanır. Bütün çetinlikler artık arkada galıb. Koy, yahşi her

ne varsa, üzünü bize çevirsin. Öz zahmetile yaşayanlara hoşbehtlik, emin-amanlıg! Koy, mal-karamız sağlam olsun! Koy, ot yeyenler vahşi heyvanlara rast gelmesin! Hastalık ve günahlar bizden yan keçsin!..”³

Bütün bunlarla yanaşı, Şagaa Bayramı’na bir sıra Lamaizm elementleri de girmiştir. Meselen, Orion burcuna gurban kesmek, lamaların sutralar (dualar) okuması, astrolog-lamaların ulduzlarla fala bakması, Şagaa’nın ilk günü kürede (buddist ibadetgâhı) kural teşkil olunması ve Budda’nın on altı mucizesinin şerefine şenlik keçirilmesi vs. Şagaa yaşamak için Lamaizmin bu cehetlerini, âdetlerini özünde birleştirmek mecburiyetinde kalmıştır. Yamalar Lamaizm unsurlarını katmakla Şagaa’yı dinî bayrama çevirmeye çalışsalar da, onun kadim umum Türk kökleri, alâmetleri ve Novruz Bayramı ile birbaşa alâkası danılmazdır. Bu da Novruzumuzun yaranışca tarihin katı açılmamış sahifeleri ile bağılılığına daha bir sübutdur.

DİPNOTLAR

1. M. Monguş, *Lamaizm v Tuve: Istoriko - etnografişeskoe issledovanie*, Kızıl, 1992, s. 91.
2. S. Sarıg-ool, *Angır-ooldun toojuru*, -bax: S. Sarıg-ool. *Üş tomnug çoğaldar çundız*, Kızıl, 1988, s. 162-168.
3. S. Sarıg-ool, *Povest o svetlom malçike*, Podazox: per. S tuv, Kızıl, 1982, s. 87.

Nevruz: Bahar Bayramı

Aliira TOPALOVA

G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

Babamın işi dolayısıyla uzun süredir kaldığımız Cezayir'den dönmüştük ve Azerbaycan'a yeni gelmiştim. Okula başlayacaktım, onun mutluluğu içindeydim. Zamanımın çoğunu bahçedeki yeni, öz arkadaşlarımla geçiriyordum. Çok mutluydum. Arkadaşlarımdan yeni yeni oyunlar öğreniyordum. Biz hayatı anlamayan küçük çocuklara her şey nasıl da saf, temiz görünürdü. Kendimize göre oyunlar uyduruyor, annelerimizin, babalarımızın yaptıklarını tekrar ediyorduk, bazen onlar gibi kızıyor, bazen ise onlar gibi birbirimizi okşuyorduk. Bir gün yine bahçedeydik. Gruplara ayrılmıştık. Diğer gruplar ne yapıyor, ne ediyor, saklıca onları seyrediyor, eğer onlar bizden iyi bir oyun oynuyorlarsa, yaramazlık yapıp oyunlarını bozuyorduk. Yine yaramazlıklarımızın üzerimizde olduğu günlerden biriydi. Diğer "grup"un ne yaptığı seyretmeye koyulduk, bir yaramazlık yapacaktık ya. Sonra ise bu yaramazlığımızdan zevk alıp kendi âlemimizde iyi bir iş yapmış gibi sinsi sinsi gülecektik. Çocuklar bizim ne yapacağımızı anlamışlardı sanki. Ne yemek yapıyorlar, ne çocuk uyutuyor, ne de top oynuyorlardı. Çocukların elinde şapka, mendil, poşet vardı. Anneleri şapka vermeyip geri çevirdiklerinden, bazıları ağlıyor, bazıları ise kendilerine gazeteden şapka yapıyorlardı. Önce ne yapmak istediklerini anlamadım, küçük arkadaşlarıma sordum. Benim sorumu duyan diğer grubun çocuklarından birisi "*Şuna bak, hiç birşey bilmiyor*" dedi. Diğeri ise, "*Godu Godu oynayacağız, sense bu oyunu hiç bilmiyorsun, sana öğretmeyeceğiz.*" deyip dudak altı birşeyler mırıldandı:

"Godu godunu gördün mü?"

Goduya selâm verdin mi?

Godu burdan geçende

Gırmızı günü gördün mü?"

Çok alingan bir çocuktum. Cezayir'de başka kültürlerden gelen çocuklarla "yuva"ya gitmiş ve oyun oynamış ve "internasional" arkadaşlarım olmuştu, onlardan her şeyi öğrenmiştim zannediyordum, fakat bilmem, öğrenmem gereken en önemli şeylere yabancı kalmışım, demek ki. Eve koştum. Annem kapıyı açar açmaz ilk sorum bu oldu: "*Anne arkadaşlarım "Godu Godu" oynuyor çabuk ol, bana da öğret*" annem ise bana çocuğun anlayacağı bir dille anlatmaya başladı ve bu oyunun şimdi oynanmadığını belirtti. Kapı kapı dolaşıp torba atmama da izin vermedi ve "*Kızım Mart gelir, bayramı hep beraber kutlarız*" dedi. Annem zamanla bana bazı şiirleri de ezberletti.

Ben artık okula gidiyordum. Annem gibi bir başka öğretmenim de vardı. Bahar dönemi idi. Hoca bize,

"Çıhdı güneş gırmızı,

Can gülüm, can, can,

Topladı oğlan, gızı,

Can gülüm, can, can."

şiirini ezberletti.

1982 yılının baharı, çocuk hafızama yazılmış en güzel hâtra. İlk defa "Nevruz"u kutlayacaktım. Mart ayının ilk günleriydi. Annem temizlik yapıyordu, bayram temizliği. Camlar, kilimler, elbiseler, kaplar, süs eşyalarının hepsi yıkandı, yeni alınmış, temiz eşyalar havalandırıldı, evimize girdiğimde göç edeceğimizi zannetmişim, üzülmişim. "Bayram temizliği" yapıldığını öğrendiğimde çok mutlu oldum. Komşularımız da aynı işleri yapıyorlardı. Alt komşumuz Vahid amcanın işe, apartmanın önünde küçük bir bahçesi vardı. Oysa ağaçların dibini belliyor, dökülen yaprakları toplayarak yakıyor, kurumuş dalları buduyordu. Her taraf canlanmıştı, herkes bir iş yapıyordu. En çok mutlu olanlar ise, biz çocuklardık. Anne ve babamıza nasıl yardım etmiştik, artık büyükler gibi oturup onu anlatıyorduk

birbirimize. Bazen ise, "Ben senden fazla iş yaptım" diye tartıştığımız oluyordu. Nedense bu tartışmalarımız hep salı günleri dışında oluyordu. Galiba o gün anne babamızın "Bayramda kötü laf söylenmez, tartışılmaz, kavga edilmez" kelimelerini hepimiz hatırlıyorduk. Hepimiz hasretle son çerşembeyi "Ahır Çerşembeyi" bekliyorduk. "Su Çerşembesi", "Od Çerşembesi" ve "Yel Çerşembesi" geçti. O günler sadece ateşin üzerinden, suyun üzerinden atlamakla, tatlı şeyler konuşmakla geçti. "Ahır Çerşembe"ye bir hafta kalıyordu. Evlerde bayram hazırlıklarının ikinci merhalesi başlamıştı. Tüm apartmanlardan, evlerden güzel kokular geliyordu. Herkes bayram tatlıları yapıyordu. Çünkü, Nevruz sofrasını baklavasız, şekerburosuz, şeker çöreksiz, peselisiz, semeni halvasız düşünemezdim. Semenimiz de yeşermişti. Kırmızı kurdelesıyla nasıl da güzel gözüküyordu. Ahır Çerşembe günü idi. Sabah erkenden kalktık. Kahvaltıdan sonra ev temizlendi. Sonra ise, annem "pilav" yapmak için hazırlıklara başladı. Pırinci ayıkladı, yıkadı, tuzlu suda ıslattı, haşladı. Pırinci haşladıktan sonra, kıydığı soğan ve nar karışımını içine koyup, ağzını kapattı. Diğer yemekleri, doypa, dolma, bozbaşı yapmak için hazırlıklar yaptı. Pazara gidildi, gerekenler alındı. Hasta komşu ve akrabalarımız ziyaret edildi.

Saat 5-6 civarlarında ise, "pilav" demlenmek için ocağa koyuldu.

Hava kararmıştı. Artık bölüklerde küçük misafirlerin ayak sesleri duyulmaya başlamıştı. Kapılar çalınıyor, şapka, mendil koyup saklanılıyordu.

Kapımız çalındı. Kardeşim koşarak kapıyı açtı. "Anne şapka, çabuk ol!" Diye bağırdı. Annem şakpakaların içine "baklava, şekerbura, ceviz, fındık, boyanmış yumurta, gorğa koyup geri verdi. O gün kapımız çok çalındı, biz de bazan dışarı çıkıp tamlıklarımızın kapısını çaldık, bayram payı aldık. O gün bizden büyük çocuklar ateş yaktılar, üzerinden atladılar. Yumurta dövüştürdüler, güreş yaptılar. Bu günün en sevinçli tarafı ise, maskeli çocukların davul zurna çalarak kapı kapı dolaşıp, pay toplamaları idi. Hergün erken saatlerde yatmamıza rağmen, o gün geç yattık.

21 Mart'ta da hemen hemen aynı şeyler tekrar edildi. Kosa kosa oynandı. Ateşten atlanıldı. Çok mutluydum. Çünkü, tüm arkadaşlarımın benden senelerce önce kutlamağa başladığı "Nevruz" bayramını ben ilk kez kutluyordum. Yeni bir cevher kazanmıştım. Nevruz gibi bir inanç kazanmıştım. Şükürler olsun ki, bu benim kutladığım son Nevruz olmadı. Her sene "Nevruz"u kutladık. Mart ayının gelmesini hasretle bekledik. Büyüdükçe yeni yeni şeyler öğrendim Nevruz hakkında. Gelenek ve göreneğimizin yeni cevherlerini sahiplendim. 1982 yılında ilk defa kutladığım Nevruz, benim Azerbaycan'da yasak olmasına rağmen kutladığım ilk Nevruz idi. 1992 yılında ise, lise son sınıfta idim. Azerbaycan'da ailemle beraber son "Nevruz"u kutladım. Diğer senelere rağmen o sene tüm aile üyeleri evde idi, çünkü, resmî tatil idi. Senelerden sonra "Nevruz Resmî Bayram" ilân edilmişti. "Nevruz" yasağı kalkmıştı. Millî şuurumuzu, vatan severlik duygularımızı öldürmek, bizi gelenek ve göreneklerimizden uzaklaştırmak isteyenler, istediklerine, arzularına kavuşamamışlardı. Çünkü, biz ninelerimizden, dedelerimizden, ağsakallılarımızdan bize miras kalan bayramı, "Ölmez Nevruz"u kutluyorduk. Onların yasakları ise, sadece kâğıt üzerinde idi.

Önceleri "Nevruz" hazırlıkları sadece küçük apartman dairelerinde yapıyorduydu da, şimdi, sokaklarda, şehirlerde, cumhuriyetlerde yapıyordu. Televizyonda halka "Nevruz"la ilgili bilgiler sunuluyordu. Halkın hafızasında yaşayan örf âdetler, oyunlar onlara bir daha hatırlatılıyordu. "Çerşembe" sohbetleri yapılıyor, "Su" salısının, "Ateş" salısının, "Rüzgar" salısının, "Toprak" salısının önemleri anlatılıyordu.

Bu bayram bu dünyadaki insanlarla beraber, öbür dünyadakilerin de bayramı idi. "Kara Bayram" diyorlardı, onların bayramının ismine. Son Toprak Salısı'ndan önceki perşembe günü evde ölülerin ruhu için yemekler pişiriliyor, o yemekler de alınarak mezarlığa gidiliyordu. Bazıları ise, gereken şeyleri götürüp, orada yemek yapıyordu. O gün her kez kendi ölülerini ziyaret eder, mezarlarının yanında sofralar kurardı. Fakir fukaranın karnını doyururdu.

Tatlılardan "Honça" yapılıyordu. Honça'da çeşitli tatlılar, boyanmış yumurta, helva, ceviz, fındık vs. bulunurdu. Bu sanki ölümlere bir bayram payı idi. O gün kimsesizlerin de mezarları ziyaret ediliyordu. Bu bayramsa hiçbir ölünün hediyesiz kalması istenmiyordu. Ölülerin ruhuna "Yâsin" okutulduktan sonra mezarlıktan çıkıp, eve dönülüyordu. O gün onlarla beraber ölünün de ruhunun eve geldiğine inanılıyordu. O gün evde "ölü rahat olsun" diye iyi şeyler konuşuluyor, ağızdan kötü laf çıkarılmamasına dikkat ediliyordu.

Nevruz günü, her tarafta farklı farklı oyunlar oynanıyor. Kız gelinler bir eve toplanıyor, fal bakıyorlar. Nevruz günü sabahtan akar su üstüne gidilir "lâl su" getirilir.

1991-92 yılının Mart ayı. İlk defa resmî olarak Nevruz bayramı kutlanacaktı. Artık bu bayramı okulda da kutlayacaktık. Sabahtan okula geldik. Bayram olduğu için herkes bir şeyler getirmişti. Gorga, boyanmış yumurta, şekerbura, baklava vs. Her sınıf ayrı ayrı sofraya kurdu. Şarkı söylendi, oyun oynandı. Sonra ise, hep birlikte şehir merkezindeki kutlamalara katıldık. Kutlama yeni başlamıştı. Şehir nüfusunun neredeyse yarısından çoğu burdaydı. Arabanın üzerinde tüm şehiri dolaşan "bahar kızı" geldi, herkesi selâmladı, o kendi gelişiyile baharın gelişini haber verdi. Her taraf çok güzel süslenmişti. Nereye baksam, yemyeşil semeni görüyordum. Sembolik bahar temsilcisi, çimenlerden, ağaçlardan önce yeşerip, onun geldiğini müjdeliyordu.

Bir taraftan, yemekler (pilav, dolma vs.) yapılırken diğer taraftan ilginç oyunlar devam ediyordu. Kosa geldi, herkesin bakışı onun üzerinde idi. Hepsi bir ağızdan:

*"A koskosa gelsene
Gelip selâm versene
Çömçeni doldursana
Kosanı yola salsana.
A uyruğu-uyruğu
Saggalı it guyrugu,
Kosam bir oyun eyler,*

*Guzunu goyun eyler,
Yığar bayram honçası,
Her yerde oyun eyler...*

*Bağçaruzda gül olsun
Gül olsun, bülbül olsun,
Bal olmasın, yağ olsun,
Evdekiler sağ olsun,
Hanım, ayağa dursana,
Kosaya pay versene."*

"Kosa öldü" diyerek yere düşer, herkes ona soru sorar:

*"- Kosa hardan gelirsene?
- Berbend'den.
- Ne getirmisen?
- Alma.
- Almanı neyledin?
- Satdım.
- Puluğu neyledin?
- Öküz aldım.
- Öküzü neyledin?
- Vurdum öldü."*

Bu oyun böylece devam eder.

Diğer tarafta ise zorhana gösterileri, kılıç oynatma, kement atma, sine oyunu, taş kaldırma, sihirbazlık gösterileri, canbaz gösterileri, tel canbazı gösterisi, maskara gösterileri vs. devam etmektedir. Koç güreşi yapılır, bu oyun özellikle Bakü'de çok yaygın olan gösterilerden biridir.

İnsanlar bir taraftan nefis tatlı ve yemeklerden tadıyor, diğer taraftan ise, oyunları seyrediyorlar. O zaman, yaşlı bir seyirci, "Keşke, köyde yaylada olsaydım. Çovgan oyunu oynasaydım" diye yanık yanık içini çeker. Ben de, o yaşlı amca gibi o gün köyde olmak isterdim. Annemden, ninemden duyduğularımı gözlerimle görmek isterdim. Onların nasıl "lâl su" ile fala baktıklarını, bacadan erkeklerin şal salamlarını seyretmek isterdim.

Dans grubu geldi. Birbirinin ardına devam eden Bahar dansları... "*Semeni sahla meni*" diye halay çeken gençler... Bugün herkes mutluydu. Sanki tüm acılar unutulmuştu. Herkes birbiriyle konuşuyor, mutluluklarını paylaşıyorlardı. Birbirlerini evlerine misafirlige davet ediyorlardı. Küsler barışıyor, birbirleriyle helâllaşıyorlardı. Bayram şenliği gece geç saatlere kadar devam edecekti. İnsanların bazıları gidiyor, bazıları ise, hâlâ yeni yeni geliyorlardı.

O gün akşam herkes evinde kendi ailesi ile bayramı kutluyordu. Çünkü, eğer evinden ayrı bayram kutlarsa sonra 7 yıl böyle kutlayacağına dair bir inanç vardı. Sofra kuruluyordu. Sofrada en az yedi çeşit yiyecek bulunması gerekiyordu. Semeni, boyanmış yumurta ve garga sofraların süsü idi. O gün sofrada ev sakinlerinin sayısına göre mum yakılırdı. Bu mum sönene kadar yanıyordu. Dilek tutuluyor, kapı gözetlemeye gidiliyordu. Eğer dinlediğin kapıdan iyi sözler duyarsan, dileğin gerçekleşecektir demektir. O gün genç kızlar kismetlerini görmek için tuzlu pide yiyorlardı. Gece uykudayken tuzlu pide

yiye kişiye su veriliyordu. Suyu verenin, uykudaki kişinin kismetini olduğuna inanılıyordu. O gün su falı, kader çizgisi, kismetinde olan, niyet etmek, nişanlıyı görmek, kaç yaşında gelin olacaksın, dilek tutma, çille çıkarma gibi törenler yapılıyor, kader çizgisi belirlenmeye çalışılıyordu.

O gün gece sabaha kadar eğleniliyor, oyun oynanıyordu. İnsanlar bu gece dilenen dileklerin, edilen duaların kabul olunacağına inanıyorlardı. Dualarımızın kabul olması dilekleriyle...

Türkiye'ye geleli altı yıl oluyor; lisans öğrenimi yaptım; master yapıyorum. Türkiye'de, fakültedeki hocalarım dışındaki aydınlar bile, bu bayramın Türklerin bayramı olduğunu bilmiyordu, ben geldim. Bu bayram bir kavga için değil, sevinmek, eğlenmek için kutlanmıyor da, Türkiye düşmanlarının siyasetlerinin bayramı gibi düşünülüyor... Efsüs, bin kere efsüs ki, aydınlar da, Türkiyeliler de tekçe Azerbaycan'da değil, öteki Türk yurtlarında da kutlanılan bu güzel Türk bayramını bilip kutlamamışlar...

Bağımsız Türkmenistan'da Nevruz Bayramı

Gücmurat SOLTANMURADOV

Ankara Üni. D.T.C.F.

Felsefe Bölümü Doktora Öğrencisi

"Gelse Nevruz Âleme, Renkler Kılar Cihan Peyda"

Mahtumkulu

Nevruz öteki Türk halkları ile birlikte Türkmen halkının da uzun süredir resmî olmayan bir biçimde kutladığı en kutsal bayramlardan biridir. Türkmen halkının gelenek ve göreneklerine, daha geniş ifadeyle manevi değerlerine sıkı bir şekilde bağlı kaldığının, onu kalbinde yaşatarak aynı cinsten olan öteki ruhlara, bu ruha yabancı bir ruhun sezmeyeceği bir şekilde aktardığının en açık örneğini Nevruz Bayramı'nda görmekteyiz.

Gerçekten de bu tür gelenek ve göreneklerin, sağlam bir mânevî kuvvete sarılmaksızın ve ondan enerji almaksızın 70 yıl boyunca sürdürülmüş ateistik mücadele karşısında varlığını muhavaza etmesi imkânsızdır.

1988 yılına kadar, eğitim kurumlarında ve medyada Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı ile birlikte bunlar gibi pek sert olmasa bile Nevruz Bayramı da Komünist toplumu oluşturmakta engel olan unsur olarak nitelendirilmekteydi. Eğitim müesseselerinde ve medyada böyle bir olumsuz rüzgârın esmesine rağmen ailede hayat, geleneklere bağlı bir biçimde devam ettirilmekteydi. Ramazan, Kurban ve Nevruz gibi bayramlar, bu sosyal yuvada mevcudiyetini sürdürmekteydi.

Nevruz bende daha çok ilkbahar bayramı izlenimini çağrıştırmaktadır. Nevruz'da tabiat yeniden canlanmakta ve renklî dünyasına dönüşmektedir. Canlılığın rengi yeşildir. Yeşil renk aynı zamanda ilkbaharın da rengidir. Toprakta ilkbaharda yeşerip

çıkmakta olan buğday ise, yeşil rengin sembolüdür. Dirilişin yeni günü, her senenin 21 Mart'ında insanlar tarafından doğal olarak kutlanmıştır. Çünkü, tabiat onu insanlara kutlamayı, bayram yapmayı emretmiştir.

Çocukken, arada bir bol bol nurunu etrafa yaymakta olan güneşe yerini veren şiddetli yağmurun altında atalarımızın miras bıraktığı,

*"Yağmur yagara geldi
Saman sıvara geldi
Kızlar oynara geldi
Heyecan elek can elek.*

*Kış ayrılıp ilkbahar geldi
Oğlan kaçıp kız kovan
Yeni zamana geldi."*

şeklindeki türküleri heyecanla söylediğimiz, bugün bile hâtıramdadır. Ayrıca kızların:

*"Ös saçım ös,
Ösmeyen kes
Belime kuşak
Atıma duşak"*

diye söyledikleri türküleri de aslâ unutamam.

Nevruz'da gökkuşağındaki renkleri paylaşmaya kalkışmışızdır ve ilk önce ilkbahar rengi olan yeşili seçmişizdir.

Büyüklerden duyduğuma göre, eskiden Nevruz bayramı köylerde gelin kızlar tarafından daha da heyecanlı kutlanılmıştır. Onlar biraraya gelerek, tâ tan yeri ağarınca kadar "Boncuk attı" oynamışlardır.

*"Nevruz geldi bu gece
Kızlar atarlar bice (kura)
Kimin bicesi (kurası) çıksa
Hediyesi horaz cüce (civciv)*

*Başladı kız başladı
Suya boncuk taşladı (attı)
Şiir'in yanlış okuyup
Meral yaşlı haşladı
Çıkar Cennet can boncuğu."*

Ayrıca bilmeceler de söylemişlerdir.

"Akşam serptin darını

Yarın görmem hiç birini"

(Yıldız)

"Ağır halıyı silkip bilmem

Ufuk taşın döküp bilmem"

(Gök-Yıldız)

Nevruz arefesinde yeni elbiseler giymekteyiz ve sevinç içerisinde yakınlarımızı ziyaret etmekteyiz. Ayrıca anneler, evi temizlemek, bayram sofrasını hazırlamak ile meşgul olduğu halde babalar, bahçe ve evin etrafındaki bitkilerin bakımı ve temizliğiyle uğraşmaktadırlar. Bu durum insanda sanki ev içerisindeki varlıkların bir ara ortadan kaybolup sonradan yeniden oluşmuş olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Türkmenistan Nevruz Bayramı'nı 1992 yılından itibaren Ulusal Bayram olarak kutlamaktadır. Sayın Cumhurbaşkanımız Saparmurat Türkmenbaşı bu muhteşem bayram hakkında şöyle demektedir: *"Nevruz tüm müslüman doğusunun kutsal bayramlarından biri olmakla o doğunun en eski halklarından biri olan Türkmen halkının da ruhunu bugünden itibaren tamamen yenileyen bayrama dönüşür. Her Nevruz bizi yeni bir yıla ve bir yeni devre götürür."*

Türkmenlerde Nevruz Bayramı, ailece birlikte kutlanır. Bayram sofrasında aile üyelerinin hepsinin bulunması, ailede dostluk ve uyumun hüküm sürdüğünü ifade etmektedir. Bayram sofrasını ise, hiç şüphesiz gelenekli yemek olan **Semene** süslemektedir. Semene, çivi halinde olan buğday suyunu sıkıp yavaş yanan ateşte kaynatarak ve sonradan şeker katarak hazırlanır. Bu husus Türkmen boncukatlarında:

"Kaynatırlar semeni

Torbaya dürttük temeni (büyük iğneyi)

Bildim ayrılık imiş

Bütün derdin fenası"

biçiminde dile getirilmiştir.

Semene'nin Türk topluluklarının ortak Nevruz yemeği olduğunu, şahit olduğum bir olayla anlatmak istiyorum. SSCB dağıldıktan hemen sonra, 1992 yılının Mart ayının sonuna doğru tez danışmanım Taşkent Devlet Üniversitesi Profesörü İsa Muradoviç Cabarov ile görüşmek için Taşkent'e gitmiştim. Hoca beni Taşkent'te karşıladı ve evine götürdü. Böylece Özbek sofrasında hocamla birlikte kahvaltı yapmak kismet olmuştu. Kahvaltılık şeyler içerisinde Semene'nin de bulunması benim dikkatimi çekmişti. Beni üzerinde düşünmeye alevlendirmişti. Durumu hemen fark etmiş olan Sayın hocam, Nevruz'un Türk Dünyasının ortak bayramı olduğunu ve Semene'nin bu bayramı kutlamakta olan hemen herkes tarafından hazırlanmakta olduğunu kısa ve özlü bir şekilde anlatmıştı.

Tahsilim nedeniyle Türkiye'ye geldiğimizde artık diğer Türk Cumhuriyetleriyle birlikte Türkiye'deki Türklere de Nevruz'un kutlanmaya başladığına şahit oldum. Ayrıca, Atatürk Kültür Merkezi tarafından hazırlanmış *Nevruz* (1995) ve *Nevruz ve Renkler* (1996) adlı kitaplardaki yazıları incelemem beni Nevruz'un kesin olarak Türk topluluklarının ortak bayramı olduğu düşüncesine götürmüştür.

Türk Dünyasının ortak bayramı olan ve hepimizi berekete, bolluğa, sevince, mutluluğa, birleşmeye ve bütünleşmeye çağıran Nevruz Bayramınızı kutlarım. Atalarımıza güzel Nevruz'u göstermiş olan Allah, daha nice Nevruz'ları bize ve çocuklarımıza hep birlikte kutlamayı nasip etsin...

Çanakkale'de Nevruz

Havrettin PARLAKYILDIZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üni.
Eğitim Fak. Öğretim Görevlisi

Günümüzün en önemli meselelerinden biri, şüphesiz millî birlik ve dayanışmanın sağlanmasıdır. Bu da aynı kültür içinde yaşayan insanların birbirlerini daha iyi anlamaları, tanımaları ve aynı soyun mensubu olmanın verdiği gururu taşımının heyecanını duymakla olur.

Kültür değerlerimiz arasında zamanla eskidiğini, yavaş yavaş kaybolduğunu hissettiğimiz, lâkin en az değişime uğradığını da gördüğümüz örf ve âdetlerimizdir. Bu örf ve âdetlerimizden biri de, yeni gün anlamına gelen, yüzyıllardır kutladığımız, sevincimizin, neş'emizin, canlılığımızın bir işareti olan Nevruz Bayramı'dır.

Türk kültürünün hâkim olduğu her yerde, Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar üç bin yıllık geçmişe sahip olan Nevruz; şirin ilimiz Çanakkale ve köylerinde nasıl kutlanmaktadır? Bu soru, itici bir güç oldu bizim için... Ve, düştük yollara...

Köylerimiz; saflığın, hoşluğun, gözü tokluğun, bolluğun, bereketin simgesi köylerimiz!.. Geleneklerin kaybolmadığı, insanların menfaat duygularıyla harcanmadığı köylerimiz!.. Türkmen köyleri... Sordum, soruşturdum. Dediler, git Türkmen köyelerine. Seçtim üç Türkmen köyü: Denizgözü, Elmacık, Akçeşme.

İrkî unsurların, dinî unsurlarla karıştırıldığı, Türkmen deyince, Alevîler'in; Alevî deyince de Türkmenler'in hatırlandığı yerler burası... Has Türk'ün, "Bosna-Hersek'te, Çeçenistan'da, Azerbaycan'da Türkler hâkim olmazsa, gözlerim açık gider" diye dertlenen, bacakları kesik Murat Dayı'nın (Mu-

rat Bozkurt'un) hayat mücadelesi verdiği yerler burası...

Uzatmayalım; aydınlık, berrak ve ılık bir Nisan sabahı düştüm yola. 23 kilometre ötede ormanlar içinde, geniş alanlı yollardan geçerek, elimde teyp, yanımda arkadaş... "Selâmünaleyküm", dedik bir gence. Sorduk, "Burası neresi?" Dedi, "Aleykümse-lâm, Denizgözü'desiniz." Köy, ormanlar arasında, sessizlik alabildiğine hâkim, güneş o derece yakıcı...

Köyün sokaklarında iki-üç çocuk ve çeşme başında bir Türkmen gelini. Kaç-göç şeklinin yaşanmadığını, yanına yaklaşıp; "Merhaba Bacı, kolay gelsin" deyince; "Hoşgeldin" derken, yüzünün ifadesinden, bakışlarının sıcaklığından anladım. Başladım sorularımı sormaya:

-Bacı, Nevruz kutlar mısınız, Mart ayında bahar bayramı yapar mısınız? Mart dokuzunu demek istiyorum.

Dedi:

-He!

Başladı anlatmaya:

-Üç gün yaparız, bu âdetlerimizi. Mezarlığa gideriz, kabristana. Kıyafetlerimizi giyeriz, Türkmen kıyafetlerimizi... (Allı-güllü, renk renk, üç eteğe yakın bir kıyafet, boyunlarında Ata yarısı denem altınlar, İç Anadolu'da buna gramise de denir.)

-Herkes oğlağını, kuzusunu alır, mezarlığa gider. Orada bütün köy halkı bir olur, beraber olur. Köye parayla bir bekçi tutarız, o, köyü bekler. On-dan başka herkes bu şenliğe katılır. Yeriz, içeriz, oynarız. Bu âdet dedeler'den kaldı bizlere. Ertesi gün şurda, yolun kenarında Arap Dede vardır, onu gideriz.

-Çerezler dağıtırız. Mâniler söyleriz. Mâni atışı-rız:

"Bahçelerde bir kuzu
Kırmızıdır boynuzu
Bir olalım arkadaş
Kaçıralım şu kıızı."

"Deniz dibine bastım da bulandırdım.
Yarım uykudayken öptüm uyandırdım."

"Deniz altı kum altı
Balık suyu bulattı
Haydi yarım kaçalım
Yaşlarımız onaltı."

(Söyleyen: Sabriye Çakır)

Bu köyde bir-iki yaşlıyla görüştüğümde sonra, aynı ifadelere şahit oldum. Köyün, bu samimi Türk insanından ayrılmanın zamanı gelmişti. "Allahaismarladık" dedik, Elmacık köyüne doğru yol aldık. Elmacık köyü, il merkezine 17 km. uzaklıkta, o da bir orman köyü. Nevruz'la ilgili sorularımızı buradaki Türkmen köylülerimize de yönelttik. Onlar da aynı âdetleri paylaştıklarını ifade ederken; kendi köylerinde de Elma Dede'nin mezarını ziyaret ettiklerini söylediler ve şöyle bir menkıbe anlattılar:

"Elma Dede'nin bulunduğu yer çam ormanlarıyla kaplı. Buradan hiçbir suretle ne ağaç kesilir, ne de kurumuş odunlar toplanıp alınır. Ancak odunlar orada kendi kendine çürümeye terkedilir. Sebebi kutsal yerdir. Denizgörendü köyünden Murat Dayı'nın bacaklarının bir çalışma kazası sonunda kopmasının sebebi budur. Çünkü, Elma Dede'nin bulunduğu yerden, zamanında birkaç ağaç kesip evine getirmiştir. Bu, o Dede'nin bir işmarıdır (işaretidir)."

Gezimizin üçüncü durağı Akçeşme köyü olup, şehire 40 km. uzaklıktadır. Burada da Nevruz ile Hıdırellez biraz karışmış, ama âdetler aynı.

Bektaş Dayı ile köyün "Dede"si diye tanışılan Hüseyin Çiftçi'nin ifadeleri aynı olmakla beraber, şunları söylüyorlardı: "Sabah erken kalkarız, kırlardan yedi ayrı çiçek toplarız; bunları kapımızın üstü-

ne asarız. Lâleler toplarız, kızlar başlarına takar...

"Herkes yemeğini mezarlıkta hazırlar ve yemeği yerken birbirinin ağzına verir. Böylece birbirimize bağlılığımızı, dargın olmadığımızı gösteririz. Bizde de iki ayrı Dede vardır. Bunlar, Uzun Dede ve Hayıt Dede'dir. Bunları Nevruz'da ve Hıdırellez'de ziyaret eder, başlarında yemek yeriz. Buyurun, siz de gelin." Bu son söz; Türk insanının, Türk misafirperverliğinin bir göstergesi değil midir?

Görülüyor ki, her üç köyde de değişmeyen âdetlerimiz; yemek yemek, mezarlığa gitmek, Dede'leri ziyaret etmektir. Orta bir yön ise, her Türkmen köyünde mutlaka bir Dede'nin oluşu ve bunların kutsallığıdır. Bunlar, Denizgörendü'lü, bacakları kesik Murat Dayı (köy içindeki diğer vatandaşlardan farklı bir konuşmaya, tarihî bilgiye sahip)'nın ifadesinde kendini şöyle buluyor:

"Gece gözcüleri
Sınır bekçileri
Şam evliyalari
Horasan pirleri
Gayıp gerçekleri"

Gayıp gerçekleri, savaşa katılan manevî güçlerdir. Çanakkale Savaşları'nda ve Kıbrıs Savaşları'nda da bunlar vardır.

Kısacası kültür unsurlarımızdan biri olan Nevruz, isim değiştirmek ve nispeten de İslâmlaşmak suretiyle hayatietini Çanakkale'de de devam ettirmiştir.

A.K.M.'ye ve **Bilge** dergisine, dört yıldır Nevruz'a sahip çıkıp bizleri bilinçlendirdiği için teşekkür ediyor, sağlık içinde nice Nevruzlar'da beraber olmak dileğiyle., diyorum...

Ülkelerin Bilim Politikası Olmalıdır

Prof. Dr. Sadık TURAL

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

T Giriş

Türkiye 21. yüzyılın eşiğinde kültürel bombardıman altındadır. Bu bombardıman, görüntülü ve basılı iletişim (medya) araçlarından gelmektedir.

Gerek örgün eğitim (okullar), gerek yaygın eğitim (aile, sokak, kışla, cami, kahvehane, tiyatro, sinema, gazete, dergi, müzik, televizyon vb.) araçlarının etkisiyle değer, norm ve davranış dünyasında bir karmaşa ve kirlenme gözlenmektedir. Bu karmaşa ve kirlenmenin hiç bulaşmaması gereken alan ise, öncelikle devletin **bağımsızlık (istiklâl)** ve milletin **hürriyet** ve ülke için **bölünmez bütünlük** kavramlarıdır.

Hükümetler gelir giderler; kalıcı olan millettir, devlettir. Partiler ve hükümetler kalıcı olması gerekene hizmet için vardır, var olacaktır.

Rahmetli Atatürk, bu devletin adını özellikle **Türkiye Cumhuriyeti** koymuş ve sistemin de **demokrasi** olacağını işaretlerini vermiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ısrarla üzerinde durduğu konu, Türkiye Türklüğünün; hür ve bağımsız bir devleti yaşatabilme ülküsüne sahip insanlar olduğunu bütün dünyaya isbat etmektir. Bu isbatın zemini ise **Türk kültürüdür**.

Atatürk diyor ki, *"Türkiye Cumhuriyeti'nin temel kültürüdür.", "Millî benliğine sahip çıkmayan milletler başkalarının avı olur."*

Günümüz Türkiye'sinde 25 ulusal, yaklaşık 150 mahallî; kabloluyla 8, çanak antenle bunun iki katı kadar yabancı televizyon yayını, toplam 200'e yakın

televizyon kanallarının olumlu veya olumsuz etkileri karşısında "başka milletlerin avı olmayan" millet halinde kalmak için, neler yapmamız gerektiğini düşünmeyi yaygınlaştırmalıyız.

Bunun yolu ise,

a. **Vatandaşlara millî benlik ve kimlik kazandırabilecek bir millî eğitim kurmak anlayışının program ve uygulamaya yansımaları,**

b. **Kültürel ortak paydanın hem bilim ve sanat, hem de davranışlar ve beklentiler dünyasında belirleyici olması,**

c. **Bilimin ve bilim adamının öncelikle ülkemiz, sonra Türk Dünyası, daha sonra da insanlık için yeni hükümler üretmesi yönünde desteklenip güçlendirilmesi için kamu kurum ve kuruluşlarında emredici, özel kuruluşlarda özendirici ve teşvik edici ilke ve politikaların Devlet'e hâkim olması'ndan geçiyor.**

Millî benlik ve millî kimlik sahibi insanlar millî tehlike karşısında bir tepki verirler; bu tepkiler bir duyarlılık sonucu olan refleks seviyesinde de kalabilir, bu duyarlılığı bilince dönüştürmenin sonucu olarak şuurlu refleks seviyesine yükseltilmiş de olabilir.

Kültürel ortak payda, üretilen bilim ve sanat eserleriyle zenginleşir. Bütün mesele, kültürel ortak paydanın gerek **ülke içinde bütünlleştirici**, gerekse **ülke dışında doğru tanıtım sağlayıcı temiz, ileri, bilimsel BİLGİ'yi** üreten, toplayan ve yayan kurum ve kuruluşlar oluşturmak ve geliştirmektir. Tabii bu kuruluşlar arasında, haset, kıskançlık ve yetki kargaşasından kurtulmuş bir işbirliğinin sağlanması, onların sorumluluklarıyla orantılı bir yetki ve yaptırım gücüne sahip kılınması gereklidir.

Bilimi sadece üniversitelerin yaptıklarıyla sınırlamak yanlış bir kenara, Türkiye'nin tanıtımını Turizm Bakanlığı'na bırakmak da doğru değildir. Bu cümleyi birazcık açalım:

Ülkelerin eğitim programlarında duyarlı olmaları ve plânlamacı bir anlayışla, geleceklerinde büyük ölçüde yer alacak insan tipiyle ilgili ihtiyaç yönün-

de çalışmalar yaptırılmaları kaçınılmazdır.

Eğitimi, öğretimini, geliştirmeyi düşündüğü sosyo-ekonomik yapılanma süreçlerini plânlamak zorunda olan hükümetler, bilimin gelişmesi yönünde de katkıda bulunmak zorundadırlar.

Ne Yaptık? Ne Yapmalıyız?

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1923-1950 arasında Atatürk'ün özel gayreti ve liderliğiyle sosyal ve beşerî bilimlerde, özellikle Türk dili ve tarihi ile sanatını araştırmacı olumlu ta'ırlar aldı; teşvik ve desteklerde bulundu. Ne yazık ki, 1950'den sonra bu destek, genel bütçe içinde yok denilecek kadar azaldı. Plânlı dönemle birlikte TÜBİTAK fen ve sağlık bilimlerinde desteklenirken, yanbaşına Atom Enerjisi ve TODAİE ile DİE ilâve edildi. 1982 anayasası bu millî kuruluşların yanına **Atatürk Yüksek Kurumu**'nu ekledi. Bilim üreten bu kurumlardan Atatürk Yüksek Kurumu'nun bağlı kuruluşlarından olan **Türk Dil Kurumu** ile **Türk Tarih Kurumu** (ayrıca matbaası da var) Atatürk'ün mirasının İş Bankası'nda bulunan gelirlerinden pay almaktadırlar. **Atatürk Araştırma Merkezi** ile **Atatürk Kültür Merkezi** böyle bir destekten yoksundur. Bilimin zenginleşmesi ve üretilenin tartışılıp rafine bilgi haline dönüştürülmesi, sosyal ve beşerî bilimlerde oldukça karmaşık bir süreçtir. Bu karmaşık süreçlerin içinden, devletin veya milletin yahut dış çevrelerin ihtiyacını duyacağı bilgileri ayırtarmak kolay değildir. Diğer taraftan, herhangi bir mesele kapınızı çaldığı gün değil, kapınızı çalma ihtimali düşünülerek oluşturulmuş en az iki alternatifli tekliflerin hazırlanması yönünde, alan araştırmaları, kütüphane incelemeleri yapabilen, bunları karar verme mekanizmalarına ulaştırabilen kurum ve kuruluşlara ihtiyaç olacağı açıktır. Atatürk Yüksek Kurumu, bu ihtiyacı karşılayabilecek şekilde yapılanmasına imkân verilerek, sorumluluk, yetki ve malî kaynakla donatılmalıdır.

Bilim konusunda ilkeleri, hedefleri ve desteklediği kuruluşları bulunan devletlerin ve milletlerin, sonuç almaması mümkün değildir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve hükümetlerinin bu birikimi kul-

lanacağına inanırız.

Bilim, yalnız üniversitede üretilmez; özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bilim, üniversite dışı kurum ve kuruluşlarda daha çok üretilmiştir.

Sosyal bilimler ise, üniversite dışındaki kurum ve kuruluşlarda daha çok üretilmektedir; sanat'ın fi-danlığının akademik hayat dışı olması tabiidir. **Sosyal bilimler, yerli, millî ve zengin bir dilin oluştuğu zeminde gelişir.**

Dil, düşüncenin aracıdır; psikolog ve psikiyatristler düşüncedeki bulanıklık, karmaşa ve bozukluğun derhal dile yansıdığını belirtiyorlar; biz de, duygu-düşünce zenginliğinin bir dile hâkimiyetten geçtiğini söylüyoruz. Bilim, özellikle sosyal ve beşerî bilimler, birbiriyle ilişkilerini de dikkate alarak söylenilebilir ki, hâkim olduğu bir dilin imkânları içinde yapılabilir. *Türkçe Sözlük*'te (1998 baskısı) yaklaşık 75.000 kelime var; bu **tarihî dil**, Atatürk'ümünün de belirttiği gibi, işlendikçe zenginleşip, çoğalacaktır. Türk Dünyasından gelecek yeni katkılar ise, sözlüğümüzün 2000 yılındaki baskısında 100.000 kelimeyi aşacağımızı düşündürüyor.

Türkçenin bilim dili olmasının gereğini anlatan merhum Prof. Dr. Aydın Sayılı, biri Farsça, üçü Batı dili olmak üzere dört dilde yazıp konuşabiliyordu; bunlara ilâve olarak üç dili de sözlük yardımıyla rahatça anlayabiliyordu; merhum selefimin konuyla ilgili yazısını okumanızı dilerim (Bkz., Aydın Sayılı, "Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe", *Erdem, Aydın Sayılı Özel Sayısı III*, Cilt 9, Sayı 27, s. 893-901).

Türkiye ve Türk Dünyasının hem akademisyenleri, hem de fikir ve sanat adamları, yerli ve millî duyarlılığın temellendirdiği sosyal ve beşerî bilimler alanlarında, yeni *kavram, terim, metod ve bilgi* üretmek zorundadırlar.

Atatürk Yüksek Kurumu ve bağlı kuruluşları, üniversite dışında bilim üreten kurum ihtiyacı ve anlayışı ile kurulmuştur.

Onlardan biri olan **Atatürk Kültür Merkezi**'nin Kasım 1993'ten beri başkanlığını yürüten bir kimse olarak rahatça şunu söyleyebilirim:

Gerek asıl, şeref ve haberleşme üyelerimizin ve üye olmayan bilim, sanat adamlarımızın katkıları, gerekse uzmanlarımızın ve memurlarımızın gayretleriyle bir vitrin kurduk.

Sayıli merhumun kurduğu vitrine sekseniki yeni kitap, otuz yeni dergi ekledik (Bu konudaki son durum Atatürk Kültür Merkezi'nin yayın kataloğunun 1 Nisan 1998 tarihli baskısında rahatça görülebilecektir).

Yayın dünyasındaki rastgeleliğin azaltılmasına katkıda bulunmak üzere *Bilge* adıyla bir dergi başlattık, her birinden 3500 adet basarak 16. sayıya geldik... Elimizde en az iki sayı çıkaracak kadar yazı stokumuz var... *Arış* ise, maliyetini düşündüğümüz zaman Atatürk Kültür Merkezi bütçesinden çok Bankaların veya Kültür Bakanlığı'nın üstlenmesi gereken bir faaliyet iken, yaklaşık 136 sayfa Türkçe-İngilizce olarak çıkarmayı deneyip, dört sayısını okuyucuya ulaştırdığımız bir dergimiz. Hem de halı, kilim, dokuma sanatları gibi çok incelik isteyen bir alana ait dergi... Bir değerli müsteşarımızın mültefit ifadesiyle "yüz ağartan iş"...

Gönül isterdi ki, Atatürk Kültür Merkezi, bu dergileri, çıkışlarından hemen on gün sonra, WEB-İnternet sayfalarında duyurmuş olsaydı...

Diğer taraftan, uluslararası toplantılarımız yolu ile hem ülkemizin, hem Atatürk Kültür Merkezi'nin adını dünyaya duyurduğumuzu rahatça söyleyebiliriz. 1997 Kasım ayında yaptığımız ve 166 bildirim sunulduğu **IV. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi**'ni Dil ve Edebiyat Meselesi dışındaki konulara tahsis ettik. Bundan sonrakini ise, Yaşayan Edebiyat, Türk Halk Bilimi, Türk Halk Edebiyatı ve İletişim Araçlarında Türk Kültürü konularına ayırdık.

Atatürk Kültür Merkezi'nin, bana göre, çok doğru bir kararla başlattığı, 32 sayfadan az, 96 sayfadan fazla olmamak üzere yürüttüğü ve 25 adedini vitrine koyabildiği *Türk Kültüründen Görüntüler* dizisi, **yeni, yerli, millî ve ilmi** endişelerin yoğurduğu ve doğurduğu **çok özel ve güzel bir kitaplık**'ın ilk eserleridir.

Türk kültürünü vitrine taşımak "**görülen**" hale getirmek, "**görüntü**"nün değerini farketmek, Atatürk Kültür Merkezi'nin vazgeçemeyeceği zevkli bir görevidir: "*Balık bilmese de Hâlik bilir.*" Bu 41 eserin İngilizce, Arapça, Rusça olmak üzere 5.000'er, Almanca 10.000 ve Türkiye'mizde ise, her lise öğretmenine ulaşacağını düşünüp, 25.000'er nüsha basılması için bu projeye mahsus olmak üzere maddî kaynak talebinde bulunmak üzereyiz.

Tanıtma Fonu'muzun desteği ile bu yıl 40 adet kitabı ayrıca basacağız.

Bu güzel faaliyetlerimizden diğer ikisi de **projelerimizdir**.

Projelerimizden Prof. Dr. Cihat Özönder'in yönetiminde olanı, 1995-2003 yıllarını kapsayan bir araştırmadır. Önümüzdeki sayıda bu projenin kısa bir tanıtımını bulacaksınız.

Edebiyat Meselesi

Edebiyat, XIX. yüzyıla kadar sosyal bilimlerin ihtiva ettiği bilgi, yargı ve yorumları bünyesinde taşıyan, hem zevk, hem de akıl ölçülerinin sosyo-kültürel tabakalara göre farklılaşan yansımalarının dünyasıydı. **Edebiyat**, bir dilin, hem beş duyunun tanıdığı, hem de tasavvur ve iman gibi metafizik âlemin yarına taşınmasını sağlayan bir dünyadır. Bu dünyanın her bir aracısına **edebiyat eseri** denilir.

Ne yazık ki, üniversitelerimizde, onların dışında da şu ihtiyaçları karşılayan özel bir kitaplık kurulmadı:

a) *Kavram ve Terimler Ansiklopedik Sözlüğü*,

b) *Edebiyat Dünyasının Ünlülerinin Biyografik Ansiklopedisi*,

c) Zevk-i selîm ve hiss-i selîmin fikr-i selîme yoldaşlık ettiği *Edebiyat Metinleri Antolojisi*,

ç) TÜRK SOYLU halkların, coğrafya, lehçe ve hatta tarih ile talih farklarına rağmen, meydana getirdiği edebî eserlerin kronolojisinin yapılması, **Ortak Edebiyat Tarihi**'nin yazılması...

Ortak Türk Edebiyatı Projesi

Edebiyat fakültesine 32 yıl önce girdiğim günden başlayarak bir hayalle yaşıyorum. Henüz hayalimin gerçek olduğunu söyleyemem. Allah'ın bana lütfu, Devlet'immin imkânı ve emri bana ulaştınca, bir proje hazırladık, DPT'ye verdik, kabul edildi, bu projede üç yıldır arkadaşlarımız çalışıyor.

Bu projenin tamamlanması, Türk bilim ve fikir adamlarının şöhretini dünyaya duyuracaktır.

Bu proje önce Türkiye Türkçesiyle,

a. 7.000'er adet basılacak,

b. Aynı anda CD Room'a taşınacak, sonra,

c. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan tarafından, elde bulunan özel DÖNÜŞTÜRÜCÜ BİLGİSAYAR PROGRAMLARI aracılığıyla, kendi şifvelerine dönüştürülecektir. **Türkiye Cumhuriyeti Devleti**, kardeşlerimize her bir cildinden 1500-2000 adet basılması için kâğıt yardımında bulunmalıdır, diye düşünüyoruz. Bunlara ilâve olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Tataristan ve Başkurdistan ile Uyguristan için de 1000'er adet hazırlatırıp ilgililerine ulaştırılmalıdır.

ç. **Edebiyat Tarihi** ile biyografik eserimizin İngilizceye çevrilmesi ile de, Türk kültürümüzün zenginliği, Türk soylu halkların duygu, hayal ve düşünceleriyle ilgili **ortak dünya** ortaya konulmuş olacaktır.

Şimdi bu projeyi biraz daha tanıtmak istiyorum.

Projenin asıl sahibi, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti**... Yürütücüsü, **Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi**...

Projenin bir **Yürütme Kurulu** var; Karar Oluşturma, Uygulama ve İzleme Kurulu demeliyiz.

Proje Başkanı : Sadık Tural

Proje Genel Sekreteri : Dursun Dağışan

Üyeler : Şükrü Elçin, Müjgan Cunbur, Önder Göçgün, Mustafa Isen, Öcal Oğuz, Osman Horata, Güzin Tural.

a. Proje Sekreteryası ve Bilgi İşlem Kısmı

b. Proje Lehçelerden Aktarma ve Uygunlaştırma Komitesinin Üyeleri

c. Proje Muhasebe Grubu

Projemizin Türk Dünyası Kısmı Koordinatörleri

Azerbaycan : Prof. Dr. Akademik Kâmil, Veliyev Nerimanoğlu, Prof. Dr. Akademik Bekir Nebiyev

Kırgızistan : Prof. Dr. Süleyman Kayıpov, Prof. Dr. Abdilcan Akmataliev

Kazakistan : Prof. Dr. Akademik Şâkir İbrayev

Özbekistan : Prof. Dr. Begali Kasimov

Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban Aşırov

İz'anı, vicdanı, bilgisi ve nefesi yetenlerle tamamlanır yarışlar; ruhen ve bedenen bitiklerin yarı yoldan döndüğünü görmek de hem şanslı, hem de çok zevkli bir iştir...

Başladığımızda beraber olduklarımızın yorumlarına aldırış etmeyip, Atatürk'ün dediğini tekrar edelim: "*Biz işimize bakalım, onları tarih de unutacaktır.*" Bu anlayışın kurduğu devlet büyük devlettir...

"*Ne yapmalıyız?*" sorusuna sorumluluk şuurunun sınırlarını çizdiği bir gayret ile, "*bize yakışanı*" diye cevap vermeliyiz, hem kişi olarak, hem devlet olarak...

Sorumluluk şuuru; çocuklar, meczuplar ile bilgisiz veya güçsüzlerden istenmez, beklenmez... Sorumluluk şuurunun sınırlarını çizdiği bir gayret istenen ve beklenen kişiler ve devletler, kendine yakışanı yapmaya çalışırlar... Ellerinden geldiği kadarıyla ve netice alma yolundaki ısrarlı tavırlarıyla...

Edebiyat biliminin imkânlarını Türk Dünyası edebiyatına taşımak, kültürel ortaklıkların ortaya çıkarılması yönündeki desteklerin, teşviklerin ve katkı yapan eleştirilerin devamını diliyoruz. Türkiye'nin kalkınmasına Türk bilim adamlarının katkılarının sağlanması yönünde duyarlılığı olanların sayıcı artması dileğiyle...

Heybeliada Ruhban (Papaz) Okulu ve Gerçekler

Dr. Ali GÜLER

Tarihçi - Yazar

Hürriyet Gazetesi'nin 28 Kasım 1997 günkü nüshasında yer alan Selin Çağlayan'ın "Ruhban Okulu'na Formül Aranıyor" başlıklı haberine göre, 55. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti 1971 yılında kapatılan Heybeliada Ruhban (Papaz) Okulu'nun tekrar açılması için bir girişim başlatmış bulunuyor. Habere göre, 27 Kasım 1997 tarihinde toplanan M.G.K.'da gündeme gelen konuya Hükûmet, Dışişleri Bakanlığı'nın "Dış ilişkilerimiz açısından yararlı olur" tavsiyesi uyarınca sıcak bakıyormuş..." Haberin devamı şu şekildedir:

"... Ancak bu maddenin özel din okulu açmak isteyen diğer çevrelere de aynı fırsatı vermesi tedirginlik yaratıyor. Uzun süredir Bakanlar Kurulu'nun gündeminde bulunan Ruhban Okulu'nun açılması için yasa değişikliği önerisi hükûmetteki muhafazakâr bakanların 'İmam Hatiplerin orta kısımları kapatılıp papaz okulu açılmaz. Biz seçmenimize ne deriz' itirazına takılıyor. Bu nedenle gerekli imzalar bir türlü tamamlanamıyor.

"Dışişleri Bakanlığı'nın Hükûmete şu tavsiyelerde bulunduğu öğrenildi:

"Ruhban Okulu konusu Türkiye'nin dışardaki imajını gereksiz yere zedeliyor. Okulun açılması Türkiye'nin dış ilişkileri açısından olumlu ve yararlı olacaktır. Taviz vermiş durumuna düşmemek için bu konuda Amerikan Kongresi'nden gelmesi beklenen ciddi baskılar öncesinde bunun yapılması yararlıdır.

"Türkiye'nin Lozan Antlaşması'na göre azınlık-

ların dinî eğitiminin gerektiğinde ulusal yasalarda gerekli düzenlemeler yaparak sağlanması yükümlülüğü vardır.

"Ruhban Okulu, İstanbul'daki Fener Patrikhane-si'ne din adamı yetiştirmek için kurulmuştur. Okul faaliyette olmadığı ve sadece Türk vatandaşı olan din adamlarının Patrikhane'de çalışma koşulu olduğu için Patrikhane din adamı sıkıntısı çekmektedir. Bu nedenle çeşitli formüllerle Yunanistan'dan din adamı getirme yoluna gitmektedirler. Bu da aramızda yeni bir sorun yaratmaktadır..." (Benzer bir değerlendirme için bkz.; Ö. Hersan, "Yunanistan'a Jest Hazırlığı", (Sabah Gazetesi, 20.9.1997).

Ruhban Okulu'nun tarihi ve konuyla ilgili tarihî-hukukî değerlendirmelere geçmeden önce hemen belirtelim ki; okulu yeniden açma gayretleri, Türk kamuoyunun, devleti yöneten kurumlarımızın önüne konulduğu gibi (-eğer haber doğruysa- hem de kendi Dışişleri Bakanlığımızca), "din adamı yetiştirmek" amacına yönelik değildir. Bu faaliyetler; okulun kuruluşunda da görülen ve bugün de Lozan Antlaşması'nın ilgili maddeleri ile oluşturulan hukukî statünün aksine yürütülen Fener Rum Patrikhane-si'nin "Ekümeniklik", "Evrensellik" iddialarına dayanarak oluşturulan, bu amacın bir aşamasını tamamlamak için yapılan siyasî bir çalışmadır.

Okulun Kuruluş ve Hukukî Statüsü

19. yüzyılın başlarından itibaren Patrikhane ortodoks milletler arasında dinî birliği muhafaza etmek amacıyla teolojik konularda türdeşliği sağlayacak çözümler aramaya başladı. Bu amaçla da bir ilâhiyat okulunun açılması gündeme geldi. Bu yolda ilk adımı Patrik IV. Germanos attı. Heybeliada'da Umud Tepesi(?)'nde Bizans döneminden kalmış olan manastırın 1821 yılında yanan kısımlarını 1842 yılında onarttı. Okul 1 Ekim 1844 tarihinde hizmete açıldı. Okuldaki eğitim şu dört ana aşamadan geçmiştir:

1. 1844-1919: Dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji eğitimi.
2. 1919-1923: Orta öğretimsiz, beş yıllık teoloji

eğitimi.

3. 1923-1951: Birinci dönemdeki uygulamaya dönüldü,

4. 1951-1971: Dört yıl lise ve üç yıl teoloji.

Heybeliada Ruhban Okulu, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olarak çalışmıştır. Okul müdürü metropolitler arasından atanmış, aynı zamanda Ayia Triada Manastır'nın sorumluluğunu da üstlenmiştir.

Okulda patrikler ve Rum cemaatinin bağlılarıyla kurulan zengin bir kütüphane oluşturulmuştur. Eğitim için bazı kitaplar da Patrikhane Kütüphanesi'nden getirilmiştir (Y. Benlisoy - E. Macar, *Fener Patrikhanesi*, Ayraç yayınları, Ankara, 1996, s. 67). Patriğin yazlık köşkü de okulun bünyesinde (N. Sevinç, *Ajan Okulları*, İstanbul, 1975, s. 208).

1952 yılında Selanik'te. *Mekadonia* adlı gazete-
de 1 Mart tarihinde Yunan Kral ve Kraliçesi'nin Türkiye'ye gelişı nedeniyle başlatılan seri bir yazıda Heybeliada Ruhban Okulu ile ilgili şu bilgiler verilmiştir: "*Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nda üç katlı, yüz odalı binada 20 öğretmen ile birlikte 12 memur görevdedir. Öğretim iki kısımda yapılır. Birinci kısım üç sınıflı lise, diğer kısım ise 6 sınıflı ilâhiyat şubesidir. İlâhiyat şubesinde liseyi bitirenler okurlar. Burası yavaş yavaş bütün Hıristiyanlığın büyük bir üniversitesi haline gelecektir. Bu okul diğer vakıflar gibi cemaatlere bağlı değil, doğrudan doğruya Patrikhane'ye bağlıdır ve beş kişilik bir misyon tarafından yönetilmektedir*" (Ö. Kalpakçioğlu, *Yunan'dan Dost Olmaz*, İstanbul, 1993, s. 242-243).

1950-1960 yılları hem Patrikhane'nin hem de Ruhban Okulu'nun Türk millî politikaları ve Lozan'da oluşturulan hukukî statünün aksine bazı faaliyetlere giriştiği ve bu bakımdan zamanın Türk hükümetlerinden de birtakım tavizler kopardığı bir dönem olmuştur. Hatırlanacağı üzere sözü edilen dönemin özellikle başları, Amerika ile Türkiye'nin ilişkilerinin her alanda arttığı bir dönemdir. Kuzeyindeki Rus tehditini çok şiddetli algılayan Türkiye, Batı'ya özellikle Amerika'ya daha çok yaklaşmakta ve

yeni oluşmakta olan NATO ittifakına girmek istemekteydi. Bu çerçevede 1948 yılı başlarında Fener Patrikhanesi üzerinde Amerikan ve Rus baskılarının arttığı gözlenmektedir. Bunun anlamı da, Amerikan ve Rus çıkarları bakımından Patrikhane'nin siyaseten kullanılmasıdır.

Bu gelişmede, Sovyet lideri Stalin'in 1943 yılı itibariyle 1924'ten beri boş duran Moskova Patriklik makamına Sergius (Sergei)'un seçilmesini sağlama-sı Rus Ortodoks Kilisesi'nin en azından Yakın Doğu'da ve giderek milletlerarası Ortodoks arenasında prestij kazanabileceği hesabıyla, Sovyet ideolojisine ters düşse bile, kilise kurumunu devreye sokmasıyla önemli rol oynayacaktı. 1945'te Aleksei'nin devraldığı Moskova Patrikliği aracılığıyla Sovyet yönetimi, aralarında Suriye, Lübnan, Filistin, Mısır ve Balkan ülkelerindeki Ortodoks cemaatleri ve kurumlarına yaklaşmayı tasarlamış, Doğulu Ortodoks Hıristiyanları aynı Çarlık Rusyası'nda olduğu gibi himayesi altına alabileceğini düşünerek, Rusya dışındaki Ortodokslara artan bir ilgiyle sarılmıştı. Stalin'in bu yolla Yakın Doğu'yu ve elbette Balkanları etkisi altına almayı tasarladığı aşikârdı. İşte bu oluşum, Sovyet Rusya'nın Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ile de doğrudan veya dolaylı olarak temas geçip, etki alanı elde etmeye yeltenebileceği endişesini beraberinde getirmekteydi.

Patrikhane'nin, eğer üzerinde siyasî amaçlarla çalışılırsa, bölgesel ve giderek milletlerarası boyutlarda önemli bir malzeme olacağını kavrayan Stalin'in Türkiye üzerindeki emellerini de bu kanalla çıkaracağı bir kriz marifetiyle gündeme getirmeyi hedeflediği sezilenebiliyordu. Stalin bu girişimden herhangi bir sonuç alamamıştı; ancak, gene de hem Türkiye hem de Yunanistan Fener Patrikhanesi bir Sovyet müdahalesi ihtimalini endişeyle izlediler. Ankara Hükümeti, Patrikhane'nin Moskova'nın nüfuzuna girmesinden ve bir Sovyet müdahalesi için bahane malzemesi oluşturabileceğinden rahatsızdı. Yunanistan ise, XIX. yüzyılda Rumların elinde bulunan birçok ruhanî liderliği ellerinden alan Arap ve/veya Slav Ortodoksları gibi şimdi de Fener'e el atabilecek bir Rusya'nın Ortodoks âleminin iç çevri-

mindeki Rus-Helen rekabetini yeniden gündeme getirebileceğinden çekinmekteydi (M. Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara, 1997, s. 278-279). Şüphesizdir ki, bütün bu gelişmeler, yani Rusya'nın yukarıda sayılan bölgelerdeki etkisini artırma çabaları ve bu bakımdan Fener Rum Patrikhanesi'ni kullanma gayretleri Amerika'ya da en az Türkiye ve Yunanistan kadar, belki de bunlardan daha fazla rahatsız etmekteydi.

Bu arada 25 Şubat 1946'da, ölen Patrik I. Bünyamin (Venyamin)'in yerine V. Maksimos Patrik olarak seçilir. Amerikan gizli servisleri Patrik Maksimos'un "*Rus ajanı*" olduğu görüşündedir (Ö. Kalpakçioğlu, *a.g.e.*, s. 233). Nitekim Patrik Maksimos, bu sırada Yunanistan'da sürüp giden iç savaşta komünistleri destekler tavırlar takınmakta ve Marksist görüşleri hoşgörülle karşılamaktadır (M. Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 280). Bu nedenle de, 1948 yılı başlarında Amerikalılar Maksimos'un görevinden alınıp yerine Athenegoras'ın getirilmesi için yoğun bir faaliyet içine girmişlerdir (Ö. Kalpakçioğlu, *a.g.e.*, s. 233). "*Ruhî sağlık sorunları*" mazeret gösterilerek Maksimos'a, 27 Mart 1948'de görev bırakılır (A. Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasî Faaliyetleri*, İstanbul, 1996, s. 164) ve ileri sürdüğü bazı şartlar kabul edilerek 18 Ekim 1948'de istifası alınır (M. Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 281-282).

Amerika'da iken Fener Rum Patrikliğine seçilen Athenegoras, Amerika'dan Başkan Truman'ın yaveri ve özel uçağı ile İstanbul'a 26 Ocak 1949 günü gelir ve ertesi gün merasimle taç giyer. O zamanlar Osmanlı Devleti'nin bir vilâyeti olan Yanya'da 1886 yılında doğmuş olan ve son 18 senedir Amerika'da bulunan Athenegoras, "*fevkalâde telsik*" yoluyla Türk vatandaşlığına kabul edilmiştir. Çünkü, hukukî olarak Patriğin Türk vatandaşı olması zorunluluğu vardır. Başkan Truman'dan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye özel bir mesaj getirmiş olan Patrik, Ankara'da büyük itibar görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilen ilk Rum Patriği olan Athenegoras'ın, asıl adı Aristokles Spiru'dur. 1903 yılında Yanya'dan İstanbul'a gelip Heybeliada Ruhban

Okulu'na girmiş, 1910 yılında Ruhban Okulu'nu bitirdikten sonra Athenegoras adını almıştır (Bu gelişmeler ve Athenegoras'ın hayatı, faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Ö. Kalpakçioğlu, *a.g.e.*, s. 240 vd.; A. Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 164 vd.; M. Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 281 vd.; İ. Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İstanbul, 1997, s. 70).

Athenegoras'ın Patriklik makamına oturması, Türk basını tarafından çok fazla dikkate alınmamış ise de; yabancı basın, Moskova'nın Ortodokslar üzerinde artırmak istediği nüfuzuna karşı, Amerika'nın Athenegoras gibi kuvvetli bir şahsiyetin (?) bu makama seçilmesine yardım ettiğini yazmıştır (İ. Soysal, *a.g.e.*, s. 70).

Tamamen dönemin dış siyasî gelişmeleri ve milletlerarası güç dengeleri çerçevesinde ön plâna çıkan Fener Rum Patrikhanesi ve Patrik Athenegoras, Heybeliada Ruhban Okulu ile ilgili de önemli atımlara başlar. Millî Eğitim Bakanlığı'nın 8 Aralık 1950 tarihinde 927601 sayılı emri ile, Ruhban Okulu'nun "*yüksek okul*" haline getirildiği ve "*yabancı öğrenci alabileceği*" karara bağlanır. Bakanlığın Talim ve Terbiye Dairesi'nin 25 Eylül 1951 tarihli ve 151 sayılı kararı ile de "*yüksek okula daha çok sayıda yabancı öğrenci alınabileceği*" İstanbul Valiliği'ne bildirilir (Ö. Kalpakçioğlu, *a.g.e.*, s. 243). 1939 yılında savaş ve casusluk faaliyetleri gerekçe gösterilerek yasaklanmış olan yabancı öğrenci alma işi böylece serbest bırakılır.

Athenegoras 1949 yılında Patrik olduğu zaman, Heybeliada Ruhban Okulu öğretmenleri, Türk vatandaşı olan 16 öğrenciye ders veriyorlardı. İstanbul'daki erkek Rum liselerinde o tarihlerde 2.500 civarında öğrenci bulunmasına rağmen Rum aileler çocuklarını bu papaz okuluna göndermek istemezlerdi. İçlerinden binde biri bile bu öğrenime ilgi duymaz olmuştu. Bunun nedenlerinden biri de, o zamana kadar Cumhuriyet hükümetlerinin Patrikhane ile ilgili takip ettikleri politikaların Rum aileler üzerinde caydırıcılık yaratmış olmasıdır (Ö. Kalpakçioğlu, *a.g.e.*, s. 243). Şüphesizdir ki, bu politikaların ana eksenini Lozan'da oluşan hukukî statünün aynen

uygulanması idi. Aşağıda okulun öğrenci sayıları ve bunların kaynakları verilirken 1950'den sonraki değişim çok net bir şekilde görülecektir.

Bu kararlardan sonra Athenegoras, Türk Hükûmetine başvurarak Yunan uyruklu öğrencilere Türkiye'de oturma izni alır. Ancak bu izne "*öğrencilik bitene kadar*" kaydı konulduğundan kısıtlıdır. Patrik bunun da çaresini bulur ve okuldan mezun olan öğrencileri Patrikhane'de "*stajyer*" adı altında görevlendirir.

1957 yılında Kıbrıs nedeniyle Türk-Yunan ilişkileri bozulmaya başlayınca Türkiye Cumhuriyeti'ni yönetenler, oynanmak istenen oyunun farkına varırlar ve bu durum yasaklanır. Zürih ve Londra Antlaşmalarının getirdiği yapay dostluk için yine gevşemesine yol açarsa da; Başpiskopos Makarios'un Kıbrıs'ta giriştiği hareketler ve Enosis plânları çerçevesinde Kıbrıs Türklüğünü yok etme çalışmaları sonucu, 1964 yılında tamamen yasaklanır (Ö. Kalpakçioğlu, *a.g.e.*, s. 243-244). Makarios da Heybeliada Ruhban Okulu'nun mezun ettiği "*papaz*"lardan birisidir!

Nitekim, 13 Nisan 1964'te dönemin Millî Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem, "*Rum azınlık ilkokullarına bugüne kadar tanınan ve mevzuat hükümlerini aşan özel hakların bundan böyle kaldırılacağını, Ruhban Okulu'ndaki yabancı öğrenci sayısının tehdit edileceğini ve Yunan Hükûmetinin Türkiye'de eğitim görmüş 35 öğretmene Batı Trakya'da görev vermediğini, buna aynen mukabele edileceğini, Yunanistan'da Türk azınlık okullarına tanınmayan bu neviden haklar konusunda bundan böyle mütekaabiliyet esası ile sıkı sıkıya bağlı kalınacağını açıkladı*" (S. Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul, 1980, s. 231; A. Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 194).

1950-1960 arasındaki dönemde Türk hükûmetlerinin tavizkâr politikalarından yararlanan Patrikhane, İmroz ve Bozcaada Rum okullarını Millî Eğitim Bakanlığı mevzuatı dışına çıkartarak, doğrudan doğruya kendi yönetimi altına almış idi. Bu çalışmayı da organize eden Meliton Sotiri Hacı isimli papaz idi. İstanbul'lu Rum olan Papaz Meliton, 1937

yılında Heybeliada Ruhban Okulu'nu bitirmiştir. Yunan pasaportlu bu papazı Patrikhane, görevle İngiltere'ye göndermiştir. Meliton, İngiltere'de 10 yıl kalmış ve 1947'de tekrar Patrikhane'ye dönmüştür. O tarihlerde patrik olan Maksimus, Meliton'un Türk vatandaşlığına alınması için bir başvuru yapmış ise de, bu Bakanlar Kurulu tarafından reddedilmiştir. Athenegoras, patrik olduktan sonra Yakovas ve Emilyanos gibi Türk düşmanı papazları ve Meliton'u yanına alarak temsil ettiği kuvvetin etrafında kenetlenmiş bir grup oluşturmuş; faaliyetleri bir bütün olarak yürütmeye başlamıştır. Athenegoras, önce Meliton'u Türk vatandaşlığına kabul ettirmiş, ardından onu, Türkiye'nin en hassas noktalarından biri durumunda bulunan İmroz ve Bozcaada Metropolitisi olarak görevlendirmiştir (Ö. Kalpakçioğlu, *a.g.e.*, s. 235-236).

İşte 1964 yılında Türk Hükûmeti, bu konuda daha önce yapılan hatayı anlayarak tekrar eski hukukî statüyü gündeme getirdi. 16 Temmuz 1964'te İmroz ve Bozcaada'daki Rum okullarının Millî Eğitim Bakanlığı emrinde Türkçe ve dinî eğitim yapmalarını öngören ilgili kanun maddesini tekrar yürürlüğe koydu. Bunun üzerine Yunanistan konuyu Paris'teki UNESCO toplantısına getirdi. Bu konuda Türk Dışişlerinden bir yetkili, "*Bu tamamen Türkiye'yi ilgilendiren bir iç meseledir; Yunanlıların yapacakları hiçbir şey yoktur. Kendi topraklarımız üzerinde okullarımızı biz idare ederiz*" demiştir. Millî Eğitim Bakanı İ. Öktem, bu konuda gerekli açıklamaları yapmış; Türk delegesi Prof. B. Tuncel, "*meselenin ele alınması halinde Türkiye, Yunanistan'da yaşayan Türk asıllı çocukların eğitimden mahrum bırakılması konusunu UNESCO'nun incelemesini isteyeceğini*" söylemiş ve bunun üzerine konu konferansın gündeminden çıkarılmıştır (S. Şahin, *a.g.e.*, 232. Bu dönemde Türk Hükûmeti'nin Patrikhane ve Rum azınlık okullarını olması gereken hukukî statülerine sokma çabalarının diğer örnekleri için S. Şahin ve A. Sofuoğlu'nun eserlerinde yeterli bilgi vardır).

127 yıl Patrikhane'nin kendisine tahsis ettiği ödenekle yaşatılan (M.H. Vahapoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, Yönetimleri*

Açısından, Ankara, 1990, s. 66) Heybeliada Ruhban (Papaz) Okulu, "Özel Yüksek Okulların Devletleştirilmesi" şeklinde görülen uygulama hakkındaki Anayasa Mahkemesi'nin 12 Ocak 1971 tarih ve 1971-3 sayılı kararından sonra kapanmıştır. (M. H. Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 166-167). Bu süreç şu şekilde işlemiştir: Dönemin Türk Hükûmeti "özel öğretim kurumları" nı düzenleyen bir kanun hazırlamıştır. 8.6.1965 günlü ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu (bkz.: Düstur, 5. Tertip, 4. Cilt, 3. Kitap, s. 2847 vd.)'nin bazı maddelerinin iptali hakkında Danıştay Dava Daireleri Kurulu, 1969/39 esas sayısı ile Anayasa Mahkemesi'ne müracaatta bulunmuştur. Danıştay, "özel bir yüksek okulca verilen diplomaların iptali konusunda, Danıştay'da Millî Eğitim Bakanlığı'na karşı açılan davâda ileri sürülen Anayasa'ya aykırılık iddiası ciddi görülerek 8.6.1965 günlü, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 1. ve 13. maddelerinin iptalini" istemiştir (Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi, Sayı:9, Ankara, 1972, s. 131).

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararın "Sonuç" bölümü şöyledir:

"1- 8.6.1965 günlü, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 1. maddesinin özel yüksek okullar bakımından Anayasa'ya aykırı olduğuna ve bu yönünden iptaline, ... karşı oylarıyla ve oyçokluğu ile;

2- Aynı kanununun 14. maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline, ... karşı oylarıyla ve oyçokluğu ile;

3- a) Aynı kanununun 8. maddesinin özel yüksek okullara ilişkin 2., 3. ve 4. fıkralarının,

b) 48. maddenin yüksek öğrenim veren özel okullara ilişkin hükmünün, 44 sayılı kanununun 28/2. maddesi uyarınca iptallerine oybirliğiyle;

12.1.1971 gününde karar verildi." (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı:9, Ankara, 1972, s. 153).

Anayasa Mahkemesi'nin Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun ilgili maddelerini iptal ederek Yük-

sek Öğretim Kurumlarının sadece devlet tarafından açılıp, işletilebileceğini "emredici" bu kararından sonra; mevcut özel yüksek öğretim kurumları ya faaliyetlerine son vermiş, ya da bir devlet üniversitesinin bünyesine intibak etmişlerdir. Bu karardan sonra Heybeliada Ruhban (Papaz) Okulu da özel yüksek okul statüsünde değerlendirilerek, okulun varlığını sürdürebilmesinin ancak Türk üniversitelerinden birisine veya bir ilâhiyat fakültesine bağlanarak mümkün olabileceği belirtildi (G. Calan, "Fener Patrikhanesi Vatikan Olma Yolunda", *Nokta*, 4-10 Eylül 1994, s. 31; A. Gül'ün değerlendirmesi; A. Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 26). Bu konuda Türk Hükûmeti ile Patrikhane ve okul yöneticileriyle görüşmeler yapıldı. Ancak, Türk üniversitelerine bağlanmak istenmediğinden ve başka bir formül de bulunmadığından okul, kendilerince kapatıldı (A. Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 26). Aynı kararın muhatabı olan meselâ Amerikan Robert Koleji binalarının 1971'de Boğaziçi Üniversitesi'ne devredilmesinden sonra Robert Koleji, Arnavutköy Kız Lisesi ile birleşmiş ve Özel İstanbul Amerikan Robert Lisesi adını almıştır. Yani kolejin yüksek kısmı Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşmüştür. Bkz., Y. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 1988'e*, 3. baskı, Ankara, 1989, s. 417).

Öğrencilerin Kaynakları ve Sayıları

Öğrencilerin büyük bir kısmı Patrikhane'nin yetki alanındaki bölgelerden geliyordu. Ancak Etiyopya Kilisesi, Anglikan Kilisesi gibi değişik kiliselerden gelenler de okulda eğitim görüyorlardı. Kapatıldığı tarihe kadar geçen 127 yıl içinde 930 mezun verdi. Bunlardan 343'ü piskopos oldu. Piskoposlardan 12'si patriklik makamına kadar yükseldi (bkz., Y. Benlisoy - E. Macar, *a.g.e.*, s. 66-67). Bu 930 öğrencinin 225'i 1950-1969 yılları arasında mezun olmuştur. Bunların da sadece 38'i Rum asıllı Türk vatanı (azınlık)dır. Bu dönemde 162'si Yunan uyruklu olmak üzere toplam 187 yabancı öğrenci okulu bitirmiştir.

Yunanlı araştırmacı Alexis Alexandris'in verdiği rakamlara göre Heybeliada Papaz Okulu (Theologi-

cal College of Chalki)'nun 1920-1979 arasındaki öğrenci sayıları yıllara göre şu şekildedir: 1920/21: 37, 1923/24: 30, 1927/28: 37, 1933/34: 75, 1948/49: 70, 1978/79: 25. *The Greek Minority Of Istanbul and Greek-Turkish Relations*, Athens, 1992, s. 326, Appendix C.). Yazarın 1978/79 yılı için verdiği rakam, tablonun diğer okulların rakamlarını da içermesinden dolayıdır. Buradaki 25 öğrenci okulun faaliyetlerine son verdiği 1971 tarihine kadar (1948/49 yılından itibaren) okuyanları göstermektedir. Aynı dönemde İstanbul'da bulunan Rum azınlık okulları ve toplam öğrenci sayıları da şöyledir: 1920/21: 88, 1923/24: 73: 14.862, 1927/28: 57: 9.006, 1933/34: 48: 7.635, 1948/49: 4.256, 1958/59: 56, 1978/79: 26: 957 (A. Alexandris, a.g.e., s. 326 vd. Tabloda 1920/21 ve 1958/59 yılları için sadece toplam okul sayıları verilmiş, toplam öğrenci sayıları gösterilmemiştir).

Okulu Yeniden Açma Girişimleri

Yunan Başbakanı Mitçotakis, Aralık 1991'de ABD ziyareti sırasında yaptığı bir konuşmada, Ruhban Okulu'nun açılabilmesi için Türkiye'ye baskı yapılması gerektiğini söylemiş; yine Yunan Başbakanı 1 Şubat 1992'de, Türk Başbakanı'ndan okulun açılması için ricada bulunmuştur.

Patrik Bartholomeos, 16 Ocak 1992'de Millî Eğitim Bakanımız'la görüşmesinde Ruhban Okulu'nun yeniden açılması için resmen istekte bulunmuştur: Patrik, Bakan Köksal Toptan'a, "*Papaz Okulu'nu açın... Bu sizin lehinize olur*" dedi. Köksal Toptan ise bu teklifi şiddetle geri çevirdi (A. Sofuoğlu, a.g.e., s. 215).

AT Komisyonu Dönem Başkanı Jacques Delors, Türk Cumhurbaşkanı'na bir mesaj göndererek, okulun açılması talebinde bulunmuş; Dünya Kiliseleri Birliği ile Fransa Katolik Konseyi de Türk Başbakanı nezdinde aynı girişimleri tekrarlamışlardır.

Ruhban Okulu ile ilgili girişimlere ABD de katılarak, yukarıda ayrıntılarını verdiğimiz Truman - Atenogoras ikilisinin faaliyetlerini andırır bir tarzda

Türkiye'ye bu konuda "*ima*"da bulunulacaktır: Nisan 1994'te ABD Başkanı Clinton, dönemin Türk Başbakanı Tansu Çiller'e bir mektup gönderdi. Ruhban Okulu ile ilgili olarak ABD Başkanı Clinton'un Başbakan Çiller'e gönderdiği mektubun içeriği özetle, Amerika'nın "*konuya ilgisiz olmadığını*" göstermesiydi. Bu konu sadece Türkiye'de bir eğitim kurumunun konumu olarak değerlendirilmiyordu (G. Calan, a.g.m., s. 28). Amerika Devlet Başkanı'nın devreye girmesi, Ruhban Okulu'nu yeniden açma girişimlerinin milletlerarası bir politikanın bir parçası olduğunun da tescili idi. Nitekim, 22 Nisan 1994 tarihinde ABD Başkanı Bill Clinton, Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu ile yaptığı görüşmeden sonra, "*İstanbul'daki Ekümenik Patrikliğin statüsü ve çalışma şartlarıyla ilgilenmesini Türk Hükümeti'nden istedim*" dedi ve konuyla doğrudan ilgilendiğini ifade etmekte bir sakınca görmedi (G. Calan, a.g.m., s. 31).

Okulu daima gündemde tutmaya kararlı olan Patrikhane 1994 yılı Ağustos ayının sonunda, 1971'den beri kapalı olan okulda "*150. Kuruluş Yıldönümünü Kutlama Törenleri*" düzenledi. Törende okulun tekrar açılma istekleri dile getirildi. Törene, Fener Rum Patriği Bartholomeos, Iskenderiye Patriği Patrhemios, Romanya Patriği Teoktistos, Dünya Kiliseler Birliği Genel Sekreteri Yorgi Çeçis, Vatikan Büyükelçisi Sergio Sebastian, dünyanın dört bir yanından gelen başpiskopos ve kilise temsilcileri ile eski mezunlar katıldı. Kutlamalara davet edilen İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu ve Adalar Belediye Başkanı Can Esen törene katılmadı.

Âyin sırasında Ruhban Okulu'nun yeniden açılması yolunda dile getirilen isteği önce kimse umursamadı. Oysa âyinden hemen sonra düzenlenen basın toplantısında konuşan, daha önce Patrik Vekilliği ve Adalar Metropolitliği de yapan ve 1950'de Heybeliada Ruhban Okulu'ndan mezun olan Tarabya Metropolit ve okulun eski hocalarından Konstantin Harisiadis "*okulun kapatılmasının haksızlık olduğunu ve tekrar açılmasını istediklerini*" söylüyordu. Son derece tedirgin bir tarzda konuşan ve sık sık, sözlerinin yanlış anlaşılması için kendisini

dinleyen gazetecileri uyaran Harisiadis, 1971 yılında özel teşebbüse ait fakülteler kapandığında okulun da kapandığını belirterek, "özel fakülteler kapsamına bizim okulumuz girmiyordu. Okulun özel (?) bir statüsü vardı. Okul lise sonrası 4 yıl eğitim vermesine rağmen lise tedrisatı veren okullar kapsamındaydı (?). Bu nedenlerle okul yüksek okul sınıfına dahil edilemez. Okulun açılmasına izin verilmeli" diyordu (G. Calan, a.g.m., s. 27).

27 Nisan 1996 Cumartesi günü Avrupa Parlamentosu'ndan sağ partilerin oluşturduğu Hıristiyan Demokrat Grup üyesi 20 parlamenter, Fener Rum Patrikhane'sini gizlice ziyaret ederek 11 saat süren bir toplantı yaptılar. Görüşmede Patrikhane'nin statüsü, Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması, Türk-Yunan ilişkileri ve Türkiye'nin AB üyeliği ve Türkiye'deki insan hakları ihlalleri (?) tartışıldı. Başkanlığını AP Hıristiyan Demokrat Grup lideri ve Belçika eski Başbakanı Wilfried Martines'in yaptığı, parlamenterlerden Patrik, Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması konusunda destek istedi (Türkiye, 29.4.1996).

Fener Rum Patriği Bartholomeos, 20 kişilik heyetle Yunanistan Hava Yolları (Olympic)'nin tahsis ettiği 400 kişilik Boeing 747 Jumbo jet uçağıyla 19 Ekim 1997'de gittiği bir aylık ABD gezisinde görüştüğü ABD yetkililerinden de Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması için Türkiye'ye baskı yapılmasını (!) talep etmiştir (Türkiye, 20.10.1997). Aynı gezide ABD başkanı Bill Clinton tarafından "300 milyon Ortodoks Hıristiyanın ruhanî lideri" ve "ekümenik patrik" olarak tanıtılan (!) Bartholomeos, "okulun açılmasını istediklerini ve bunun bir lüks değil, bir ihtiyaç (?) olduğunu" belirtmiştir (Türkiye, 24.10.1997).

Aralık 1997'de Başbakan Mesut Yılmaz'ın ABD gezisinde Heybeliada Ortodoks Ruhban Okulu'nun yeniden öğrenime açılması konusundaki Amerika "beklentisi" (?) Başkan Yardımcısı Al Gore tarafından gündeme getirildi. Başbakan Yılmaz'ın bu beklentiye bağlayıcı bir cevap vermediği ifade edildi (Hürriyet, 21.12.1997).

Mevcut Hukukî Durum

150. kuruluş yıldönümü törenlerindeki basın toplantısında Harisiadis, okulun açılması halinde eğitimin nasıl olacağını şöyle açıklıyordu: "Okul Patrikhane'ye bağlı olacak ve denetimini Millî Eğitim Bakanlığı yapacak. 100 öğrenciye eğitim verebilecek kapasitemiz var. Müfredat bir konsey tarafından belirlenecek ve Millî Eğitim Bakanlığı'na sunulacak. Öğretmenler de yine aynı konsey tarafından belirlenecek ve atamalar Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılacaktır."

Harisiadis'in sözleri arasında yer alan ve okula "yabancı" öğrenci kabul edilmesini de öngören istek ise tüm bu laf kalabalığı arasında kaybolup gidiyordu. Uzayda yaşamadığına göre Harisiadis, tüm bunları söylerken kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yüksek okulların kuruluş koşullarını ve bu koşulların Anayasa'nın 130 ve 132. maddeleriyle belirlendiğini çok iyi biliyordu. Özellikle de dinî özerkliğe sahip bir okulun kurulması için, Anayasa'nın 130. maddesinin değişmesi gerekliydi (G. Calan, a.g.m., s. 27).

Fener Rum Patriği Bartholomeos da yazılı verdiği bir mülâkatta bu konuda şunları söylemiştir: "İstanbul'da cemaatimiz sayısının çok azalmış olması ve de Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nun 1971 yılından beri kapalı tutulması (?)'ndan dolayı, Patrikhane'miz günümüzde zor bir yaşam mücadelesi vermektedir. Ruhban Okulu'nun açılması ve de orada okuyacak yabancı tâbiyetli öğrencilerden mezuniyetlerini müteakip, kurumumuzda kalmayı arzu edenlerin Türk tâbiyetine geçişlerinin kabulü konularında Patrikhane olarak müteaddit defalar hükümetimize ricalarda bulunduk..." (H. Şentürk, "Fener'in Sinyalleri", Panorama, 20-26 Nisan 1994, s. 27).

Bilindiği gibi 130. madde, bilimsel özerkliğe sahip üniversitelerin devlet tarafından kanunlarla kurulmasını emretmektedir. Dinî özerkliğe sahip bir okulun kurulması için bu maddenin değiştirilmesi gerekir. Anayasa'nın 132. maddesi ise, sadece Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilâtı'na bağlı özel

yüksek öğretim kurumları açılabilir, demektir. Ruhban Okulu bu maddenin de kapsamı dışındadır.

Yukarıda ortaya koyduğumuz faaliyetleri dikkate alındığında Ruhban Okulu'nun, Millî Eğitim Bakanlığı ya da Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)'na bağlı olarak faaliyet göstermesi istenmektedir. Araştırmacı yazar Aytunç Altındal'ın ifadeleriyle, "özel ve özerk statüde bir Hıristiyan Ruhban Yüksek Okulu kurmak istemektedirler. Türkiye Cumhuriyeti'nin yasalarını karıştırmayın demektedirler. Biz bu okulu liseden sonra bir yıl eğitim verecek, uluslararası statüye tâbi olarak kurmak istiyoruz demektedirler. Böyle dayanıksız bir noktadan başlattıkları hareket, bir sonuç vermeyince de, bizi insan haklarını ihlâl etmekle suçlamaktadırlar. Bunun bir sonraki aşaması, Ayasofya'yı Ortodoksların ibadetine açma talebi olacaktır" ("Statü Meselesi Sorundur", *Nokta*, 4-10 Eylül 1994, s. 30).

Sonuç ve Değerlendirme

Tarih, "milletlerin hafızası"dır. Tarih biliminin ortaya koyduğu veriler bir roman veya pehlivan tefrikası değildir!.. Özellikle devletleri yöneten insanlar ve bürokratlar millî bir tarih bilincine sahip olmalıdır. Alacakları ve bir milletin bütün nesillerini ilgilendirecek olan kararların sağlıklı olabilmesi, tarihteki olayları doğru bir bilinçle değerlendirmelerine bağlıdır. Devletimizi yönetenler, gerek içeride gerekse dışarıdaki şer güçlerin, zaman zaman da ikisinin birlikte düzenledikleri birtakım oyunları teşhis ve tespit etmek durumundadır.

Bu bakımdan Patrikhane'nin bu okulu yeniden açma girişimleri, Ekümenik (Evrensel) Patriklik iddiaları ve faaliyetleri çerçevesinde düşünülmelidir. "Din adamı yetiştirmek" gibi basit ve masumâne bir gerekçeyle ortaya çıkılması, Türk kamuoyunu aldatmaya ve tepkileri yumuşatmaya yöneliktir.

Nitekim, bu politikalar Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik yeni stratejileri içinde bir anlam kazanmaktadır: Özellikle 1990 sonrasında Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik politika ve stratejileri çok yönlü ola-

rak oluşturulmaktadır. Son yedi yıl içinde, Yunan devlet adamları ve Yunan-Rum basını, *Megali Idea* (büyük Yunanistan'ı yaratma hayali)'ya yeni bir yorum getirerek; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile bir ortak savunma doktrini geliştirmişler, Rusya, Ermenistan, İran, Suriye, Arnavutluk ve Bulgaristan'la savunma ve askerî işbirliği antlaşmaları imzalamışlar, Balkanlarda Sırp ve Rusya ile bir "ortodoks ittifakı" oluşturmuşlar, Türkiye'deki teröre, özellikle bölücü PKK terörüne destek vermişler, bütün bunların yanında bir argüman olarak "Pontus meselesi"ni ve "Fener Rum Patrikhanesi"ni ön plâna çıkarmışlardır (Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz., A. Güler, "Türkiye'ye Yönelik Yunan Stratejileri (1990-1995) Rum-Yunan Basınına Göre" (*Avrasya Dosyası*, Cilt: 3, Sayı: 3 (Sonbahar 1996), s. 121-130).

Adetâ Türkiye'yi "kuşatma" ve milletlerarası sistemden tecrit etme anlamına gelen bu Yunan stratejilerinin bir boyutu olarak gündeme taşınan Fener Rum Patrikhanesi, 1990'dan itibaren şu dört önemli hedefi gerçekleştirmek için açıkça çalışmaktadır:

1. Ekümenik ünvanını alarak, iki-üçbin kişilik bir cemaatin "Azınlık Kilisesi"nin, dinî makamı olmaksızın çıkararak, Vatikan benzeri özel ve özerk bir evrensel, siyasî-dinî makam haline gelmesi,

2. 1971 yılında kapatılan ~~Heybeliada~~ Heybeliada Ruhban (Papaz) Okulu'nu açmak, buraya yabancı öğrenci de almak,

3. Ayasofya'nın tekrar kilise haline getirilerek, ibadete açılması,

4. Patrik seçiminde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmak zorunluluğunu kaldırtmak.

Yunanistan'ın sağladığı özel bir uçakla Vatikan'a giderek Katolik dünyasının ruhanî lideri Papa 2. Jean Paul ile görüşen (*Hürriyet*, 28.6.1995), Yunanistan'da askerî törenlerle karşılanan (*Akşam*, 29.10.1997), ABD Başkanı Clinton tarafından Devlet Başkanlarına düzenlenen bir protokolle ağırlanan (*Akşam*, 21.10.1997), adı New York'ta sokaklara verilen (*Akşam*, 27.10.1997), Amerika'da, ilk defa "Başkomutan ve İlk Başkan" George Washington'a

verilmiş bulunan "Amerikan Kongresi Onur Madalyası"nı alan (Akşam, 23.10.1997) ve nihayet gittiği bütün bu sözde gezilerde de Türkiye'yi dünya kamuoyuna şikayet ederek, "Türkiye'de hak arayamadıklarını ve ikinci sınıf insan muamelesi gördüklerini" iddia eden (Yunanistan'da yayınlanan *To Vima Gazetesi*'ne verdiği demeç: *Türkeli*, 11.10.1996) Fener Rum Patriği Bartholomeos'un Lozan'da oluşturulan hukukî statü gereği, bugün için nüfusları 2-3.000 kişi kalmış olan bir azınlık kilisesinin dinî lideri gibi hareket etmediği ortadadır.

İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in Kocasını Prens Philip'in başkanı olduğu Doğal Hayatı Koruma Vakfı'nın Patmos Adası'nda, "Bizans bayrakları" altında düzenlediği ve "Bizans ikonaları" konusunda araştırma ödülü ilân edilen "Vahiy ve Çevre Sempozyumu"nda (Akşam, 20.10.1995); Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın düzenlediği "Hoşgörü" toplantısında (*Türkeli*, 11.10.1997) ve "Karadeniz'i Kurtaralım" sloganı ile başlatılan ve Elefteros Venizelos adlı Yunan gemisiyle Karadeniz sahillerindeki şehirlerde icra edilen, Pontus Devleti'ni diriltme amacına yönelik, "Din, Bilim ve Çevre Sempozyumu"nda (20.10.1997) Bartholomeos'la kol kola girenlerin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin millî çıkarlarını koruma hassasiyetini ve haysiyetini gösterdikleri söylenemez!..

Heybeliada Ruhban Okulu'nun ne maksatla açılmak istendiğini anlamak için, okulun geçmişte nasıl bir rol üstlendiğini bilmek yeterlidir. Okulun faaliyetinde bulunduğu 127 yıl içinde mezun ettiği ve 12'si Patriklik, 343'ü Piskoposluk makamlarına oturan 930 öğrencinin faaliyetleri incelendiğinde de okulun rolü ortaya çıkacaktır.

Bugün çok net bir şekilde biliyoruz ki; Fener Rum Patrikhanesi Türk-Yunan ilişkileri ve büyük devletlerin özellikle Balkan Politikaları ve bölgedeki nüfuz mücadeleleri çerçevesinde bir ileri karakol gibi kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Yunanistan tarafından organize edilen çalışmalar içinde bazen Rusya, bazen İngiltere ve bazen de Amerika yer al-

maktadır. Dünyanın geldiği bugünkü denge noktasında ABD ve Yunanistan tarafından Patrikhane'ye, 1950-1960 sürecinde verilen ve Türkiye'nin karşısına eli kanlı bir katil olan Baş Piskopos Makarios'u çıkararak benzer bir görev verilmiş gibi gözüküyor.

Okulun açılmasını tartışırken Millî Mücadele yıllarında adetâ bir terör örgütü gibi çalışan ve Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal ederken kullanacağı ve kullandığı terör örgütlerini oluşturan Patrikhane'nin çalışmalarının iyi hatırlanması gerekir. Dönemin Patrik Vekili Doroteos Mamelis, Trabzon Metropolit Hrisantos, Samsun Metropolit Germanos, İzmir Metropolit Hrisostomos, Edirne Metropolit Pali-karyos adetâ terör örgütlerinin liderleri gibi çalışmışlardır (Bunların faaliyetleri hakkında bkz., A. Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Ankara, 1995, s. 1-24; N. Sevinç, *Ajan Okulları*, İstanbul, 1975, s. 207-208). İşin daha da garibi bunların hepsinin mezun olduğu okul Heybeliada Ruhban Okulu'dur. Sonraki dönemlerde de Türklük ve Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde faaliyet gösteren meselâ, Patrik Athenegoras, Metropolitler Emilyanos, Meliton, Baş Piskopos Makarios da bu okuldan mezun olmuşlardır. Okul, demek ki sadece dinî eğitim veren bir kurum değildir... Zaten, 1971'de okulun bir Türk üniversitesine bağlanmasına karşı çıkılarak kapatılmasının gerçek sebebi de, işte okulun görünmeyen bu faaliyetleri ve bu fonksiyonudur.

Burada şunu da söylemek gerekir ki, Yunanistan'la ilişkilerde unutmamamız gereken önemli bir ilke Lozan Antlaşması'nın getirdiği "mütekaabiliyet" yani "karşılıklık" ilkesidir. Batı Trakya'da Müslüman Türklerin seçtiği Müftü'yü cezaevine tıkan, kendi tayin ettiği birisini cemaatin isteklerinin hilâfına Müftü atayan, Türk vakıf eserlerini çeşitli bahanelerle yıkan, binlerce Türkü "yasak bölge" adı altında adetâ açık hava hapisanesine sokan Avrupa Birliği üyesi Yunanistan'ın Ruhban Okulu'nun açılmasını istemek gibi bir hakkı olmasa gerekir...

Urmu'da Toy Merasimleri

Böyük RESULVAND

Bakü - Azərbaycan

Yazdığım bu toy merasimleri Urmu'nun etrafındaki kendlerde geçirilen merasimlerden ibaret olmasına bakmayarak, Urmu şehrinde de şehr kaydalarına uygun olarak takriben aynı merasim geçirilir. Ancak zaman geçtikçe yenilikler gelir ve geçmişin bazı debleri unutulur. Fakat bu merasimin kökü uzak geçmişde olduğuna göre mahiyeti deyişir.

Bu kenden o kende gelin aparmak bir zaman at ile olmuşdursa da, aydıdır ki, bu gün maşın bu işi görür. Bir zaman kürekenin (damat) bey durduğu gün onun saçların ülgüc iyle dibden kırkırdılarsa, bu gün onun tellerin taraklayıb, düzeldib toy meclisine getirirler. Ancak meclise gelir ve toy beyinin karşısında durur ve sağduş-solduş tayin olunur.

İlave etmek isterdim ki, yazdığım bu merasim birçok yerlerde icra olunabilir ve olunur da, fakat Urmu ve etrafı dil, medeniyet ve folklor nokta-i nazarından, sağlam, temiz ve zengin olduğu gibi öz düzen ve sistemini de yitirmemiştir ve mukavemet göstermektedir. Bütün bu mukavemete bakmayarak, himaye olunmadığı takdirde sözsüz çürüyüb na'bud olacaktır. Ona göre de, folklorşinas âlimlerin boy-nuna bu barede büyük vezife düşmektedir... O bölgede evlenme kaydalarını esasen dört merhaleye ayırmak mümkündür ki, bu merhaleleri aşağıda açıklamaya çalışacağım.

Birinci Merhale (Nişanlanma)

1:1- Tanışlık ve Görüşler

Gız ve oğlanın tanışlığı esasen kend ve şehrlerde elbette farklı surette olar. Ancak bu tanışlığı sözle-sohbetle tamamlamak kend yerlerinde, ya bulak başında olar veya üzüm bağında, ya tütün düzerken veya herhangi bir toy meclisinde ve konuklukta. Ama bu tanışlık hangi şekilde olursa olsun, görüşler esasen bulak başında olar ve hususiyle payızda işler yüngülleşdikden sonra başlar. Akşam üstü belli bir saatda su küzesi ile suya geden gızın yolu üstü oğlan durar. Yaşmaklı gız her halde yaşmak altından gözlerini oynadarak, onu gördüğünü ve sevdiğini bildirmeyi becerir.

1:2- Bilil Bilil Sallamak

Bu görüşler ve tanışlık bayrama kadar devam eder ve nihayet ilin ahır çerşenbesinde evin bacasından veya pencerenin önünden, gızın tanıdığı destmal veya bört ile oğlan bilisini sallar. Ananın da artık haberdar olduğu mesele biraz aydınlaştığına göre, gıza pay bağlamağı emr eyler. Ancak özü her şeyden, yeni çerşenbe yemişi denilen, ceviz, kışmış, sucuk ve başka şebçerelerden bol bol ayırıp ve gıza verir. Gız öz hazırladığı bayramlığı da görünmemek şartıyla onlara katıp oğlanın destmalına bağlar. Bu hâdiselerden sonra artık oğlan evi de haberdar olar ve yavaş yavaş elçiliğe gitmeye hazırlanırlar.

1:3- Elçilik ve Söz Danışma

Atanın hahişiyile ve daha önce bu muamelenin baş tutacağı bilinme şartıyla, bir neçe ağ saggal ve ağ birçek gız evine gider, sözler danışılar, bütün meseleler ölçüler, biçiler ve razılığa geldikten sonra şirini içiler, mübarek olsun deyerler ve artık o payız bir toy olacağı aydınlaşar.

İkinci Merhale (Toy Merasimine Hazırlık)

2:1- Düzen

Payızın ilk günlerinden başlayarak (bey evinde) küreken evinde geceler civanlar yığışır, âşık varsa ona kulak asarlar, yoksa özleri çalıb oynamakla meşgul olarlar. İlk başda haftada bir gün ile başla-

yan bu merasim yavaş yavaş her gece geçirilir. Toya beş-on gün kalmış, artık bu merasim kesilir ve civanlar beyin kapısında dil calmanı diyerek calman (yallı) gitmeye başlarlar. Buraya heç kim davet olunmaz ama hem toy merasiminin şenli geçmesi için, hem de özlerinin eynlenmesi için herkes oraya gelmeye can atar.

2:2- Bazarlık

O günlerde oğlan evi ve yakınları, kız evi ve yakınları ile birlikte gelini bazara aparırlar. Gelin paltarından tutmuş ayakkabısına kadar, ne lazımdirse küreken hesabına alınır. Aynı zamanda kaynana, kaynata, kayın ve baldızlara da töhfe alınırlar, yengeler ve yakın kohlmlar da unutulmaz. Sırğa, bilerzik, boyunbağı ile birlikte bir de yüzük alınır geline. Ancak kız evi hesabına kürekenin de yüzüğü alınır o gün ve barmaklara takılır.

Üçüncü Merhale (Toy Merasimi)

3:1- Hebeli ve Kebin Kesme

Eğer daha önce şehirde veya o mahalde kebin kesilmemişse, toy günü aynı zamanda kebin kesme merasimi de geçirilir. Kız evinde olan bu merasimde kebin kesmeye gelmiş âlim bütün şartları ve oğlanın adını söyleyerek, kızdan razı olduğunu soruşar. Umumiyetle kız üçüncü defa soruşanda, belli cevabı verir ve böylelikle hebeli alındıktan sonra şenlik başlar. Ancak kebin kesildiği zaman hutbeler okunanda orada olan şahıslar ellerini taraklamamalıdır. El-kol açık kaldığı kimi arkalıkların düğmeleri de açık kalmalıdır, çünkü o halde yeni kurulmuş ailenin hayatında düğün olmaz kanaatindedirler.

3:2- Toy Günü

Toy günü umumiyetle şehirde toy çalınır ve calman (yallı) getmeye başlanılır. Urmu'da teble toy diyerler ve onu da bir surna hemrahlık eder. Yalılı veya celman başlayanda güçlü bir civan destmal elinde calman çeker. Eğer akşama kadar çalınacak bütün havaları oynamağı yorulmadan başarabilse, o civana, o hâdisc büyük fahr sayılır. Bir kız-bir oğlanın el ele yapışib getdiği bu celman havaları yumuşak hava olan ve tek ayak denilen bir hava iyle baş-

lar ki daha ziyade hica veznine uygundur. Bu hava cüt ayak ve sonra tovlama ile yavaş yavaş erule geçer ve şuşenli, şeykani ve nihayet sincabi havasıyle gün batan çağı sona yeter. Söylenmesi lâzımdır ki, bu havaların bazılarında sadece ayaklar oynar, bazılarında ayaklarla birlikte el-kol da oynar. Bazılarında bel hareketleri de ona ilave olunur ve nihayet boyun ve baş hareketlerinin de işe karıştığı ağır havalarda bütün beden yılan kimi ve ahenkli bir şekilde kıvrılır ve açılır. Bu havaları ve ona uygun olarak oynamaları, halk uşaklıktan tecrübe ederek öyrenir.

3:3- Hena Gece

Hena gece toy gününün akşamı başlar. Kız evinde çok da yüksek seviyede geçirilmez. Ancak kaval vasıtasıyla halk manileri çalınıb okunub oynarlar. Oğlan evinde ise ya âşıkla geçirirler ya da küçük halk orkestri olan toy-kemençe ve bazı vaktlar karmolla.

İster âşık, ister küçük orkestrilerle olsun. Hena gecede bir toy beyi olan, bir de onun emr beyi. Çalgıcılar halk havaları çalar ve toy beyinin emriyle, emr beyi muhtelif adamları okumağa veya oynamağa çağırır. Okuyub oynamağı başarmayan adam, civan emr beyinin elindeki şüy veya küçük kamçıyla kötek yemelidir. Ancak eğer büyük adam olursa, cerime olunur. Belki de ona göredir ki, o mentekede hamı okuyub oynamağı ve hususiyle calman getmeni başarmaktadır. Bazı vaktler toy beyi küçük bir nümayış ister, çünkü belli adamlar bazı hareketleri ile halkı güldürüb sevindirmeyi yahşı başarırlar.

Hena gecede bir müddet çalılı oynadıktan sonra şam yeyiler. Biraz sonra kürekeni salon ya büyük otağı olan toy evine getirirler ve bey durar (Bu bey, toy beyi ile farklıdır). Bu arada ancak bu hâdiseden önce kız evinden honçalar gelir. Honçaların gelmeye başladığı zaman, toy beyi uca sesle söyler:

*“Honlar oldu a'mada,
Heber verin damada.”*

Böylelikle o merasimde beye, toy beyine ve sağduş-solduşa kız tarafından gönderilmiş ve honçalar-

da olan töhfeler halka gösteriler. Bundan sonra artık sağduş ve solduş kürekenen ayrılmaz, ancak sabahı gün gelin getirildikten sonra damad gerdek otağına gider ve onlar ondan ayrılırlar.

3:4- Beyin Hamamı

O gece sübhe tekin çalib oynarlar, gün çıkmamış büyük toy dam üstünde gumbuldar. Bu o demektir ki, küreken hamama gedir. Sağduş-solduş ve bir neçe dost-tanışla küreken hamama gider, yuğunub hazırlandıktan sonra damad paltarların geyib eve dönerler. Onu karşılamak için mahsus ahengle cemaat oynaya oynaya onu eve getirirler. Bu hamamın ve onun yan kerçlerinin hamısını sağduş vermelidir. Ancak Hena gecede yığılan toy pulu merasiminde solduş ve sağduş pul salmaz.

Dördüncü Merhale (Gelin Çıkartma Merasimi)

4:1- Gelin çıkartmağa bir iki saat kalmış, küreken sağduş ve solduş ile birlikde el öpme merasimi icra eder. Gız evine gederek kaynatanın karşısında hörmütte eyilib onun elinden öpüb, ona Ata hitab eder. Kaynata kürekenin koluna bir saat bağlar ve alından öpüb, öz evladını birinci Allah, ikincisi de ona tapşırıldığını söyler.

4:2- Bel Bağlama

Gelin çıkmazdan önce kürekenin en küçük kardaşı veya buluş haddine çatmamış mahrem bir oğlan uşağı gelinin belin bağlar ve bu sözleri söyler:

*“Gelin qelin, gız gelin
Inceleri düz gelin.
Yeddi oğlan istirem,
Son beşiyin gız gelin.”*

Böylelikle gelin çıkmağa hazırlanmıştır. Gelin atası evinden çıkarken çalgıcılar hass bir hava çalarlar. Bu havanın adı “*kaynananı ağlatma*” havasıdır. Bu havada gelin kapıdan çıkıncaya kadar hüzün ve

gam var, çünkü yıllar boyu alıştığı ev-eşikden getmek gamlı bir hâdisedir. Ancak bu hava yavaş-yavaş şad oynak bir havaya dönüşer ve gelin kapıdan çıkanda artık hamı (hepsi) oynamağa başlar.

4:3- Güleş Merasimi ve Noğul Sepme

Umumiyetle gelin çıkdıktan sonra igid bir oğlan onun önünü kesib, ya güleşmek için herif ister ya da yolu açmıyacağını söyler. İlk bakışda bu hâdise çok garib olsa da hemişe sonu güzel sözlerle ve hoşlukla biter. Böyle ki, ya oğlan evinden bir kürekli civan güleşmeye hazır olub, kollar ve gıçlar çırmalanar, cengi hava çalınar ve güleş başlar, mağlub ederse, öpüşüb ayrılırlar yoksa, ve hemçinin güleşen olmadığı halde ona bir yahşi hediye verirler ve gelinin yolu açılar. Küreken, gelinin öz evine yakınlaştığı zaman iki kızıl elma götürüb birini dişler, o birisini var kuvvesiyle gelinin başının üstünden aşdırar. Ancak son zamanlarda elma atılmır, yakınlaşıb elmayı öpüb gelinin alına yavaş vurub ayağının altına atırlar. Elma atıldıktan sonra küreken dama çıkıb, gelinin başına noğul, pul, şiriniyat sepir ve böylelikle gelin taze evine girerken, şirinlik ve var-devletle karşılanır.

4:4- Destmal Aparma

Başka kendden gelin geldiği zaman, kadim birde destmal aparma hâdisesi var idi. Böyle ki, gelin kendinde kabağına çıkan olsaydı, onu yıkandan sonra kabağına çıkan olmasaydı, gelin kendden çıkdıktan sonra, herkes öz atını minib, öz kendine heber aparmak isterdi. Tabiidir ki, atın belinde en muhkem oturan ve onu yahşi süren civan hamıdan herkesten önce bey evine çatardı, kaynata ve kaynanaya söyledi:

*“Geliniz çıkdı kendden,
Muşduluk gözlürem men.”*

Onlar da ona yahşi bir hediye vererdiler ve bir neçe saatdan sonra gelinlerin görerdiler.

Türklerin Devlet Kuruculuğu*

Ali Esen MİNKARİ

Devlet, toplulukları, dağınıklıktan, anarşiden kurtaran, düzenli bir yönetim sorumluluğunu üstlenen en yüksek organizasyondur. Devlet, düzeni, uygarlıkların kurulup gelişmesi için gerekli altyapı ve çevreyi sağlar. Devlet düzeni olmadan uygarlıkların kurulup gelişmesinden söz edilemez. Tarihçiler, Ural-Altay kavimlerinin, bilhassa Türklerin, devlet kurma yeteneklerini “*olağanüstü*” diye nitelerler. Bu nitelik, bir kavim için en büyük meziyettir. Meselâ, Fin-Ugor ve İslâv kavimleri tarihte büyük devlet kuramamışlardır. Rusya'yı İskandinavyalı Normanlar kurmuştur. Çeşitli toplumları düzenli bir devlet hayatına kavuşturmak, Türk kavmi için çok büyük bir başarıdır.

İlmî veriler, Türklerin tarihte 16 devlet kurduklarını açık ve seçik bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu 16 devletin her birinin ömrü nazara alınıp, toplandığı takdirde bulunacak süre 1200 yıldan kat kat fazladır. Aynı asırlarda birden çok Türk devleti varolabilmiştir. Yalnız Osmanlı, Timur ve Babür imparatorluklarının süreleri 1200 yıla yaklaşır. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanlığı forsunda da yer alan bu 16 devletin asgarî bir rakam olduğu, bile söylenmektedir. Aslında Türklerin kurdukları devletler ve hanedanlıkların 16'nın çok üstüne çıktığı bile söylenmektedir. Doç. Dr. Anıl Çeçen, bu rakamı “*fazlası var, eksigi yok*” kaydı ile, 16 imparatorluk, 41 devlet, 33 beylik, 4 atabeylik, 17 hanlık, 5 cumhuriyet şeklinde toplam 116 olarak tespit edilmiştir.¹ Üstelik Türkler daha evvel kurulmuş bazı devletlerde de yönetime egemen olmuşlardır. Bu ölçüde geniş ve yetkili bir egemenliktir ki, “*Türklerin insanlığın serüvenindeki rolleri temel nitelikte olmuştur. Bu nedenle de insanlığın serüvenini onlara*

büyük bir yer ayırmaksızın anlatmanın hemen hemen imkânı yoktur.”² ve “*Türklerde imparatorluk kurma eğilimi vardır. Türkler kelimenin tam anlamıyla yeryüzünün hükümdarlarıdır.*”³

İlim adamlarının söylediklerine bakıldığında görünen odur ki, Türklerin tarihteki etkinliklerini ve kurdukları 16 devleti, onların tarih sahnesine ilk Türkçe yazılı belge ile çıkmalarından bu yana geçen 1200 yılı ile sınırlamak, bilimsel olmayan, son derece yanlış bir tutumdur. Eski tarihî araştırmaları, arkeoloji, antropoloji, etnoloji bilimlerinin verileri ve yazılı Çin, Yunan, Roma, Arap ve Bizans kaynakları bu konuda etraflı bilgi vermektedir. Bu bilgilere göre, 16 Türk devletinden ilki olan Hun İmparatorluğu'nun kuruluş süreci M.Ö. VIII.-IX. asırları kapsamaktadır. Türk devletlerin kuruluşlarında başlangıç olarak bu asırları almak gerekir.

Çok daha geniş açılardan ve gerilerden bakılırsa “*Batılı milletlerin ortaya çıkışlarından daha önce Türklük, dünyamızın en büyük sahnesini teşkil eden Eurasia'nın her çağında ve her köşesinde büyük bir rol oynamıştır.*”⁴

Asya'da Ural-Altay kavimlerinin, Nomadizmin en yüksek derecesi olan hayvan yetiştirme, özellikle at yetiştirmeyi geliştirmeleri, atlı göçebe, sonra savaşı çoban kültürünü oluşturmuştur. Eskiden çalışkan ve devlet kurmaya ehliyetsiz büyük nehirler çevresinde yüksek kültürler, ancak muharip çoban kavimlerinin akınları dolayısı ile teşekkül etmiştir. Atlı çoban kültürü ve devlet kurma yeteneği arasında, burada saymaya lüzum görmediğimiz, çok çeşitli bakımlardan ilişki vardır.

“*Atın ilk ehlileştirilmesi ve bununla ilgili karakteristik çoban kültürünün yaşatılmasını kesin olarak İç Asya'da yaşayan Eski Türklere kadar dayamak gerekir. Bu başlı başına bir tarihî başarı olup, dolayısı ile kavimlerin ve kültürlerin gelişmesinde özel durumlar yaratmıştır. Atı ve umumî olarak çoban kültürünün esas unsurlarını ilk Indogermenler, Türklere borçludurlar.*”⁵

“*Yazılı tarihlerden önce de binlerce yıl önce Çin'de, Hindistan'da Mezopotamya'da, Anadolu'da*

ve Orta Avrupa'da öyle kültür unsurlarına rastlanır ki, bunların hareket noktasını, step (bozkır) kültüründe, belki Türklerin cetlerinde aramak gerekir. Ancak bu zamanda onlara henüz Türk denmiyor-du."⁶ Okullarda tarih derslerinde gördüğümüz Göç Yolları Haritası doğrudur.

Türklerin tarihteki etkinliklerine, devlet ve hancadan kurma niteliklerine dair en eskiden bazı örnekler:

"Çin'de otokton yerlilerin eseri olmayıp istilâcı bir kavim tarafından dışarıdan geliştirilmiş ve tarihin tanıdığı en eski medeniyetlerle yaşıt bir medeniyetin varlığı bilinmektedir. Sinolog Karlgren, Çin yerlisini taş devrinden çıkararak gelişmeye sevk etmiş bu kavmin Türk ırkına mensup olduğunu söylemektedir."⁷

Bu istilâcı kavmin İ.Ö. III. binde, Kaşgar üzerinden Kuzey Çin'i istilâ ettiği, yapılan arkeolojik kazılardan anlaşılmiş bulunmaktadır.⁸

"İlk gerçek Çin sülâlesi olun Çou'lar (M.Ö. 1150-259), Wilhelm adlı bilgine göre, Çin'in ve bütün doğunun üçbin yıldan beri ideal olarak özlediği devlet şeklini sağlamıştır. Bu çağ, Doğu Asya medeniyetinin fecri idi. Wilhelm, büyük filozof Meng-tse'ye dayanarak bu sülâleyi kuranların "Batı Barbarları" olduğunu söyler."⁹ Eski Çinliler, Türklere genellikle Barbar derler. Bunlar nasıl barbarlardır ki, üçbin yıldır özlenen devlet şeklini ve bir medeniyetin fecrini sağlıyorlar.

"Milâttan sonra asırlar boyunca Hun kalıntıları ortaya çıkmakta ve Kuzey Çin'de sülâleler kurmaktadır. Tsien Çao, Hao Çao, Pei Liyang ve Hia (304-319) sülâleleri, büyük iftiharla kendilerini Hiung-nu Şan-yülerine mensup saymaktadırlar."¹⁰

"Tekmil Kuzey Çin'in birleştirilmesini, Hun menseli ve Kansul'lu Pei Liang ailesini kovarak Türk To-pa'lı imparator Tao 439'da tamamlamıştır."¹¹

"Eberhard'a göre, (Liu yüan 4.32) Wei sülâlesi ortadan kalktıktan sonra da Çin'de Türk kanı karışmıştır. Su (580-618), hatta Tang (618-907) sülâlesi kısmen Türk menşelidir."¹²

Kuzeybatı kültürü, bronz dökme sanatı, at besleme ve harp arabası, saf bir gök dini olan, içinde güneş ve yıldız kültü bulunan din, çuha ve yünlü kumaşlar, pantolon ve kasket, Çin'e Türkler tarafından getirilmiştir.¹³

Abbasîler, bir Türk devleti değildi. Türk illerinden asker yapılmak için alınan Türkler (Kölemenler) zamanla muhafız alaylarının komutanları haline geldiler; adım adım ilerleyerek Emirü'l-ümera (Beylerbeyi) sıfatı ile Abbasî İmparatorluğu'na egemen oldular. Bu dönemde Türk nüfusu o kadar güçlenmişti ki, halifeler, Türk Emirü'l-ümeralarının elinde oyuncak oldu. Türkler, istediklerini halife yaptılar, halifelikten attılar, hatta öldürdüler. Bu oluşum illerde de böyle idi.¹⁴

Eski çağda Hindistan'da Turuşkalar yani Türkler tarafından Kuşan Devleti kurulmuştu. Kuzey Hindistan'da Gaznelilerden itibaren onuncu asırdan on dokuzuncu asra kadar genelde Türk idaresi egemendir. "Gurlu Muhammed, Afganlı ama adamlarının çoğu Türk'tü. Delhi'deki naibi Türk'tü. Kendisinden sonra yerini alanlar da Türk oldu. Erkek varisi yoktu: Binlerce oğlum var diyordu, benim mirasımı muhafaza edecek olan Türkler, adımı hutbede tekrar edeceklerdir."¹⁵ O ölünce, kölelikten yetişme Türk. Hindistan Naibi Kutbettin Aybek, onun yerini de genç kölelikten yetişme diğer bir Türk, İttümuş aldı.¹⁶

Kölemenler, XIX. asır boyunca, her ikisi de Türk olan Tuğluk ve Halaç Hanedanları sırasında da devam etti.¹⁴ Daha sonraki yıllarda, Hindistan'da Timur işgalleri ve dört asra yakın bir süre de Babür İmparatorluğu egemendir.

"Gazneliler, Delhi Türk Sultanlığı ve nihayet Mısır-Suriye Memlük İmparatorluğu, emik bakımdan Türklere tamamiyle ve kısmen yabancı sahanıdır, bir avuç Memlük kuvvetinin kurduğu kudretli siyasî teşekküllerdir."¹⁷ Bütün bu gerçeklerin etkisi ile, "1206'da yazılan Tarihî Mubarekşah'a göre, yabancı bir ülkeye giden garibi fena akıbet bekler. Bunun aksine Türkler Müslüman bir ülkeye gittikleri zaman orada saygı ve takdir görürler. Emir ve orduya ku-

mandan olurlar. Hazreti Âdem'den beri bugüne kadar, para ile satın alınan esirlerin sultan olduğu hiç bir yerde görülmemiştir. Türkler müstesna."¹⁸

Macaristan'da yurt kuran dokuz oymaktan birinin adı Nyek, öbürünün adı Megyet, diğer yedisi Türkçe'dir. Yurt kuran Arpad sülâlesi Turul soyundan idi. Atılâ oğlu İrnik'in onun cediti olması da mümkündür.¹⁹ Bir çok Türk kavminin Orta ve Doğu Avrupa kavimleri arasında eriyip kaybolması da, Atatürk'ü üzen bir süreçtir.

Çoğu yabancı bilginlerden alınan bu örnekler saymakla bitmez. En yaygın ve etkin boyutlarda "Tarihten önce vardık. Tarihten sonra da varız."

DİPNOTLAR

Gazeteci Çetin Altan, 19 Mart 1997 Cuma günü Sabah gazetesindeki köşesinde "Türklerin 16 devlet kurdukları"na inanmadığını ve eğer böyle bir şeye inanır ise, her devletin ortalama 75 yıl yaşadığını, buna devlet kurma denilemeyeceğini ve bununla öğünülemeyeceğini ileri sürüyordu. Bunda bir hesaplama hatası vardı. Sayın Çetin Altan, tarihçi olmadan tarihçi geçinenlerin yaptığı gibi, kendi muhakemesini geçmiş zamana taşımaya kalkıyordu. Egemenlik açısından 16 devletin 1200 yıllık dönemi paylaşmaları veya sıra ile işgal etmeleri söz konusu olmaz ki, ortalama devlet hesabı yapmaya kalkan haklı olsun. Sayın Çetin Altan'ın asıl niyeti nedir diye inceden inceye düşünmek yerine bu cevabı hem kendisine post-
hoyorum hem de derginize... (Ali Esen Minkari)

1. Doç. Dr. Anıl Çeçen, *Tarihte Türk Devletleri*, s. 5,6.
2. Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, s.11.

3. Jean-Paul Roux, a.g.e., s.32.
4. Prof. Dr. Laszlo Rasony, *Tarihte Türklük*, s. 1.
5. Menghin, Koppers ve Toynbee'nin görüşleri, a.g.e., s. 4, 6; Ord.Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 10, 24.
6. Prof. Dr. Laszlo Rasony, a.g.e., s. 6.
7. *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 87, 88'den naklen, Kâmuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Cilt: 1, s. 109.
8. Şemsettin Günaltay, *Kadim Çin ve Hind*, s. 4 ve devamından naklen; Kâmuran Gürün, a.g.e., s. 109.
9. Prof. Dr. Laszlo Rasony, a.g.e., s. 65.
10. Prof. Dr. Laszlo Rasony, a.g.e., s.67.
11. Prof. Dr. Laszlo Rasony, a.g.e., s.76.
12. Prof. Dr. Laszlo Rasony, a.g.e., s.76.
13. Prof. Dr. Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, s. 17, 24, 31, 35, 36, 52.
14. İsmet Parmaksızoğlu, Yaşar Çağlayan, *Genel Tarih 1. İlk Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri*, s. 360, 361.
15. Fernand Grenard, *Babür*, Hazırlayan: Orhan Yüksel, s. 130, 131.
16. Fernand Grenard, a.g.e., s. 131.
17. Prof. Dr. Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etik Menşei Meseleleri", *Belleten*, Cilt VIII, Sayı: 28, s. 242.
18. Prof. Dr. Laszlo Rasony, a.g.e., s. 64.
19. Prof. Dr. Laszlo Rasony, a.g.e., s. 121.

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in Bir Hekim ve Diplomat Olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne Hizmetleri

Prof. Dr. Arslan TERZİOĞLU

Istanbul Üni. Tıp Fak.

Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı

Atatürk'ün Üniversite Reformu'nu yaptığı dönemde ama Atatürk'ün ölümünden biraz önce, onun arzusu ile İstanbul Tıp Fakültesi'nde yeni tesis edilen Hidroklimatoloji kürsüsü profesörlüğüne tayin edilen Prof.Dr. Nihat Reşat Belger, gerek Türk tabâbetine olan yüksek hizmetleri, gerekse Cumhuriyet'in kuruluşunda bir diplomat olarak gösterdiği olağanüstü başarıları ile temayüz eden büyük şahsiyetlerden biridir.

Nihat Reşat Belger'in hayatı değme Hollywood filmlerini aratmayacak kadar maceralı ve başarılı geçmiş olmasına rağmen şimdiye kadar hayat hikâyesi ne film adamlarımızın ne de televizyonlarımızın dikkatini çekmiştir.

7 Şubat 1882'de İstanbul'un Üsküdar semti Paşa Limanı'nda Devlet Şûrası Temyiz Mahkemesi Reisi Reşat Bey'in oğlu olarak doğan Nihat Reşat, çok küçük yaşta okuma yazmayı evde öğrendi ve daha 7 yaşında Paşakapısı Askeri Rüştiyesi'ne girdi. Bu okulu 4 yılda bitirerek henüz 11 yaşında parlak bir şekilde giriş imtihanını kazandığı Askerî Tıbbiye İdâdisi'ne başladı. Üç yılda burayı bitirerek Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne'ye girdi ve 1901'de buradan 19 yaşında yüzbaşı rütbesi ile doktor olarak mezun oldu. Gülhane Askerî Tatbikat Okulu'nda staj yaparken okul arkadaşlarının, maaşlarını alamadıkları için yaptıkları greve katılmak mecburiyetinde kaldı-

ğından önce üç gün hapis cezasına, sonra da Hizaz'da Yenbu kasabasındaki bir askerî birliğe sürgün edilmeğe mahkûm oldu. O sırada İstanbul'da birkaç veba vak'ası görülmesi üzerine Sultan II. Abdülhamit, bu konuda uzman bir İngiliz hekimi Prof. Beach'i İstanbul'a davet ederek bu konuda onun fikrini almıştı. Onun tavsiyesi üzerine iki genç askerî hekimin bu salgının kaynağı olan Hindistan'a ihtisas için gönderilmesi konusu gündeme gelince, bu görev kendine teklif edildiğinde bunu kabul ederek Nihat Reşat Bombay'a gitmiş ve orada ünlü Pasteur'un öğrencisi Haffkine'in idaresindeki Parel'deki hastanede birbuçuk yıl çalışarak, veba konusunda uzman olduğuna dair bir sertifika ile İstanbul'a dönmüştür.

Beyrut Askerî Hastanesi'ne tayin edilen Nihat Reşat, Beyrut'ta gemiden iner inmez tevkif edilerek kara yolu ile Erzurum'a gönderilmesi emredilince, oradan kaçarak önce Kıbrıs'a ve oradan da Mısır üzerinden Paris'e gitti. Orada, İstanbul'dan aldığı diploma ile hekimlik yapamayacağını anlayınca Paris Tıp Fakültesi'nde tekrardan tıp tahsiline başladı. Fakir gençlere öğrenim imkânı sağlayan "Assistance Publique" denen kurumun imtihanını kazanarak öğrenimini finanse etmek imkânı buldu.¹ Anabilim dalımız arşivinde bulunan ve Nihat Reşat Belger'in kendi imzasını taşıyan biyografisine göre 1916'da Paris Tıp Fakültesi'nden mezun oldu.² Paris Hastanelerinde 6 yıl externe'lik, 4 yıl interne'lik vazifelerini görmüş, 10 yıl asistanlıkta bulunduktan sonra nihayet Paris Tıp Fakültesi Cochin Seririyat-ı Tıbbiyesi'nde Endoscopie Rectosigmoidienne Servisi'ni kurarak şefliğini yapmıştır.³

1912 yılında Washington'da toplanan Uluslararası Kızılhaç kongresinde Osmanlı Devleti Hilâl-ı Ahmeri'nin (Kızılay'ının) temsilcisi sıfatıyla bulunmuştur.⁴ Dr. Nihat Reşat Belger 1904'de Kıbrıs ve Mısır üzerinden Paris'e kaçarken tanıştığı Ahmet Celâleddin Paşa vasıtasıyla Paris'te Jön Türkler'e katılmış ve Prens Sabahattin Bey'in yakın fikir arkadaşlarından olmuştu. Prens Sabahattin Bey "Teşebbüsü Şahsî ve Ademi Merkezîyet Cemiyeti"ni kurarak 1906'da *Terakki* gazetesini yayına başlatmıştı. Selânik'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bu konu-

da anlaşmazlığı gidermek için Dr. Nihat Reşat Belger'le, Dr. Bahattin Şakir Bey'ler meselenin halline memur edilmişler ise de görüş ayrılıkları giderilememiştir.

"Hayatını tehlikeye koymaktan çekinmeyen Dr. Nihat Reşat Belger ve bazı arkadaşları İstanbul'a gelmişler, hatta o sırada hükûmetçe tevkif edilme üzere aranan Ahmed Bedevî Bey, Dr. Nihat Reşat Bey'in Tepebaşı'ndaki apartmanında iken yeri tesbit edilerek tevkif edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilânı ile her ne kadar bir ara, memleketin yarını için ümide kapılmışlarsa da ancak Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki'nin Abdülhamit istibdatı Merkez-i Ummî namı altında, devam ettirmesi üzerine hayatı tehlikeye giren Nihat Reşat Bey tekrar Avrupa'ya kaçmıştır. Kendisi I. Dünya Harbi'nin ve mağlubiyetimizin acılarını orada tatmış ve İttihatçıların memlekettten kaçması üzerine yeniden yurda dönmüştür."⁵ 1919'da kısa bir süre Guraba Hastanesi Dahiliye Mütahassıslığında bulunduktan sonra tekrar Paris'e dönmüştür.

1919'da Paris'e geldiğinde, İzmir ve çevresi Yunanlılar tarafından istilâ edilmişti. Fransız siyasî çevrelerinde Paris'te toplanan sulh konferansı münasebeti ile ülkemiz aleyhinde gittikçe şiddetlenen propaganda yapıyordu. Hemen geceli gündüzlü çalışarak "İzmir'de Rumlar: Vahşet ve Zulümlerine Dair Yeni Deliller" başlıklı bir risâleyi yayınladı ve bunu Sulh Konferansı'na katılan delegelere, Avrupa Parlamentolarının ünlü milletvekillerine ve Avrupa basınına dağıttı. En dirâyetli ve nüfuzlu devlet adamları ile temas ederek onlara "I. Dünya Harbi'nden sonra bir dünya barışı kurulmak istenirken, Türkiye aleyhinde çok yanlış, haksız ve garazkârane hüküm ve karar cereyanlarının önüne geçilmesi gerektiğini, devamlı ve âdil bir sulhün ancak bu yol ile kurulabileceğini anlatmaya çalıştı."⁶

Çalışmalarını daha iyi bir şekilde yürütebilmek için bir Türk dostu olan Fransa Maarif Nazırı De Monzie'nin destek ve yardımları ile Paris'in merkezinde bir "İstihbarat Bürosu" tesis etti ve onbeş günde bir orada "Echo de L'Orient" adında bir dergi yayınlamaya başladı. Hint Hilâfet Komitesi üyeleri ile

tanışarak millî dâvamızın Londra'ya duyurulması yollarını buldu.⁷

Ankara'da Kurtuluş Savaşı için teşkil edilen hükümet Dr. Nihat Reşat'ın bu çalışmalarını yakından takip ediyordu. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini tayin eden siyasî ve diplomatik gelişmelerde Dr. Nihat Reşat'ın hiç de küçümsenemeyecek çok değerli katkılarını ve onun bir diplomat olarak ortaya koyduğu büyük performansı şu şekilde özetlemek mümkündür:

Dr. Nihat Reşat, 1920-1921'de Londra Konferansı için Paris'e gelen Ankara Hükûmeti'nin Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'le birlikte müşavir olarak Londra'ya gitti. Türkiye'nin bölünemeyeceği tezini Londra'da Türk heyeti adına müdafaa etti. Hariciye Bakanı Bekir Sami Bey, Nihat Reşat'ı Ankara Hükûmetinin Paris'teki yarı resmî temsilcisi tayin etti. Hariciye Bakanlığı'ndan istifa eden Bekir Sami Bey Atatürk'ün verdiği yetki belgesi ile Paris'e gelince onu 6 defa Fransa Hariciye Bakanı Briand ile görüşmesini sağlayarak, Fransa'nın güney-doğu Anadolu'dan çekilmesi ile ilgili ön antlaşma taslağı hazırlandı. Ankara'da bu taslak Fransa temsilcisi Colonel Moujin ve Fransız özel temsilcisi Franklin Bouillon tarafından Ankara Hükûmeti ile görüşüldü. Paris'e geri dönen bu temsilcinin getirdiği taslak Paris'te de kabul edilince "Ankara Andlaşması" ortaya çıktı ve bu suretle güney-doğu Anadolu'dan Fransızlar çekildiler.⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hariciye Encümeni Reisi Celâleddin Ârif Bey'in Fransa eski Cumhurbaşkanı ve Âyân Reisi Poincaré ile mülakatını Dr. Nihat Reşat Bey temin etti. Yeni Hariciye Bakanı Yusuf Kemal Bey'in Londra temaslarına müşavir olarak katıldı ve orada bir süre hükûmetimizin Londra temsilcisi olarak kaldı.

Aleyhimizde Yunan tezini savunan Kentenbury Başpiskoposu'nu Türk tezini kabul için iknaya çalıştı. Yunan Hariciye Bakanı Venizelos Londra'da Avam Kamarası'nda Yunan dileklerini ve haklarını bildiren konuşma yaptıktan sonra kürsüye çıkan Dr. Nihat Reşat, Misâk-ı Millî'yi anlattı ve Venizelos'un iddialarını vesika ve delillerle çürüttü.⁹

Lozan Konferansı'na Türk heyetinin müşavir azası olarak katıldı ve Heyet Başkanı İsmet İnönü'ye toplantılarda tercümanlık etti.¹⁰ Heyetle Ankara'ya dönünce, kendisine Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü teklif edildi. Kabul etmeyerek, 1919'da Guraba Hastanesi'nin Dahiliye Şefi idim tekrar beni oraya tayin edin, dedi. Oraya başkası tayin edildiğinden kırık kalp ile tekrar Paris'e döndü ve 1936'da Atatürk'ün onu Yalova Kaplıcaları Müdürlüğü'ne tayinine kadar orada kaldı.¹¹

1938 Ocak ayının sonlarına doğru Yalova'ya gelen Atatürk'ün son hastalığı ile karaciğer sirozu teşhisini Dr. Nihat Reşat koymuş ve Yalova'ya çağrılan Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp'te yapılan konsültasyonda bu doğrulanmıştı.¹² Bunu takip eden aylarda Atatürk'ün müdavi hekimlerinden olan Dr. Nihat Reşat'ı takdir eden Atatürk, vefatından bir süre önce onun İstanbul Tıp Fakültesi'nde yeni kurulan Hidroklimatoloji Kürsüsü'nün başına profesör olarak atanması için gerekli işlemleri başlatmıştı. Böylece 1938'den siyasete atılacağı 1950 yılına kadar İstanbul Tıp Fakültesi'nde Hidroklimatoloji Kürsüsü'nün başkanlığını büyük bir başarı ile yürüten Prof. Dr. Nihat Reşat Belger 1950'de Demokrat Parti'nin Adnan Menderes'in başkanlığında ilk hükûmetinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olmuştu. Sağlık hizmetlerinin köylünün ayağına kadar götürülmesi için 4000 yataklı seyyar hastanelerin Avrupa'dan getirilmesi için harekete geçen Prof. Dr. Nihat Reşat Belger, 30 yılını dolduran hekimlerin emekliliğe ayrılması konusunda hükûmetle anlaşmazlığa düşünce, 2.9.1950'de bakanlıktan istifa etmiştir.¹³ Daha sonra İtalyan Hastanesi'nde hekim olarak çalışan Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'e Paris'teki Sorbonne Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından fahri doktor ünvanı 1957'de tevcih edildi. 7 Kasım 1957 Perşembe günü Sorbonne Üniversitesi'nin büyük anfisinde yapılan tören, teamül gereği Fransız Cumhurbaşkanı Mösyö Coty ve Maarif Nazırı'nın huzurları ile oldu. Paris Üniversitesi Rektörü Prof. Sarrailh ile Paris Büyükelçimiz Feridun Cemal Ergin de, diğer fakülte dekanları ve profesörleri de törende hazır bulunuyorlardı.¹⁴

"Dr. Nihat Reşat Belger hakkında söz alan Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Binet, Nihat Reşat'ın önünde gerek hekimlik, gerekse insanlık vasıflarından dolayı eğildi ve kendisine büyük bir samimiyet ve belâgatla hayranlık hislerini bildirdi.

"Dr. Binet, aynı vesile ile Nihat Reşat'ın henüz daha delikanlı iken Paris'te meşhur tıp üstadlarının yardımı ile yaptığı esaslı tahsil çağını hatırlattı, Edouard Quenu ve Fernand Widal'in servistlerinde geçirdiği asistanlık devresi üzerinde durdu.

"Profesör, Nihat Reşat'ın vefakârlığından da bahsettikten sonra tıp âleminde büyük bir ilgi yaratan eserlerinden ve bilhassa gastroentorologie, mide kanserinin erken teşhisi, şeker hastalığında pankreasın ifrazatı, kolit, barsak kanseri, nadir osteopathieler ve müellifine haklı bir şöhret sağlayan daha başka araştırmalar hakkında yaptığı neşriyatı zikretti.

"Bundan başka Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in maden sularının tedavi kudretine inanmış olmasını da övmüş ve onun bir eseri olan Yalova Kaplıcaları'nın esaslı bir şekilde tanzimini zikretmiştir.

"Yine bu vesile ile Dr. Nihat Reşat'ın kendi memleketinde ifâ ettiği yüksek fonksiyonlar da hatırlatıldı.

"Nihat Reşat, İstanbul Tıp Fakültesi Hidro-Klimatoloji Kürsüsü'nü işgal etmiş, Kızılay Başkanı, Kızılaç Cemiyetleri Birliği Ashaşkanı, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bakanı olmuştur. Bakanlığı zamanında hastaneleri islah etmiş, Kan Bankası'nı kurmuş, köylerde hastalık ve ölümler hakkında bir etüd hazırlamış ve 1949'da İstanbul'da toplanan Mukayeseli Patoloji Kongresi'ne parlak bir şekilde iştirak ederek bu milletlerarası toplantının muvaffakiyetini büyük mikyasta sağlamıştır.

"Bu hitâbeden sonra Dr. Nihat Reşat Belger kendisini iltifatla karşılayan Cumhurbaşkanı'na takdir edildi. Merasime, Dr. Nihat Reşat Belger'in şimdi hepsi birer otorite olan eski arkadaşları da iştirak etmiş bulunuyordu."¹⁵

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger aynı zamanda Paris

Tıp Akademisi'ne de üye seçilmiştir. Sultan Mecid'in özel hekimi vezir Dr. İsmail Paşa ve Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden'den sonra bu akademiye üye seçilen üçüncü Türk bilim adamıdır.

1960 ihtilâlinden sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçilen Prof. Dr. Nihat Reşat Belger, 29 Eylül 1961 Cuma günü hakkın rahmetine kavuşmuş ve 2 Ekim 1961 Pazartesi günü saat 11.00'de Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen cenaze merasiminden sonra Üsküdar'da Özbekler Tekkesi'ndeki aile kabristanına defnedilmiştir.

Gerek bir büyük hekim olarak Türk tabâbetine katkıları, gerekse Cumhuriyetimiz kurulduğu yıllarda verilen mücadelede bir diplomat olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne olan hizmetleri ile temayüz eden bu büyük insanın aziz hâtırası önünde tazimle eğiliyoruz.

DIPNOTLAR

1. Koçu Reşat Ekrem, "Nihat Reşat Belger", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4.X.1961, s. 2.
2. Bkz., İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı'ndaki Tıp Fakültesi Hocaları Arşivi'ndeki Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in imzaladığı iki biyografi.
3. Bkz., aynı biyografi.
4. Buna dair Osmanlı Hilâl-i Ahmer'i Reis'i Hüseyin Hilmi'nin Dr. Nihat Reşat'a teşekkür mektubunun bir sûreti İst. Tıp Fak. Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Ar-

şivi'nde bulunmaktadır.

5. Kuran, Ahmet Bedevî, *Diplomat İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945, s. 169-285.
6. Koçu, Reşat Ekrem, "Diplomat Belger", *Cumhuriyet*, 5.X.1961, s.2.
7. Koçu, Reşat Ekrem, *a.g.m.*, s. 2.
8. Koçu, Reşat Ekrem, *a.g.m.*, s. 2.
9. Koçu, Reşat Ekrem, *a.g.m.*, s. 2.
10. Lozan Konferansı'ndaki görevini dirâyet ve ehliyetle yapmasından dolayı Dr. Nihat Reşat Belger'e teşekkür eden Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Reis Vekili Mehmet Sabri imzalı 8.IX.1339 tarihli mektubun sûreti, İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Arşivi'nde bulunmaktadır.
11. Koçu, Reşat Ekrem, *a.g.m.*, s. 2.
12. Bkz., Terzioğlu, Arslan, "Atatürk'ün Son Hastalığı ve Tedavisinde Kullanılan Tıbbî Âletler", *Bifaskop*, Yıl: 2, Sayı: 4, 1981, s. 2-8.
13. Bkz., "Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger İstifa Etti", *Sonposta Gazetesi*, 19.IX.1950, s.1; *Akşam Gazetesi*, 22.IX.1950, s. 1.
14. Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'e Sorbonne Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından fahri doktor ünvanı tevcihi ile ilgili törene ait orijinal fotoğraflar İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Müzesi'nde bulunmaktadır.
15. "Paris Üniversitesi Dr. Nihat Reşat'a Şeref Doktoru Pasesi Verildi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 13.11.1951, s. 1-5.

ARİŞ

Halı, Kilim ve Dokuma Sanatları Dergisi

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Üç ayda bir çıkar)

Zihin ve Hareket Özürlü Çocukların Ailelerinin Çocuklarına Kitap Okuma Alışkanlıklarının İncelenmesi

Doç. Dr. Mübeccel GÖNEN

Hacettepe Üni.

Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü

Emine CINAR

Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Uzmanı

Dr. Galip EKUKLU

Trakya Üni.

Tıp Fak. Araştırma Görevlisi

Özet

Bu araştırma, merkeze devam eden 1-12 yaşları (ort. 5.8 ± 2.7) arasındaki zihin ve hareket özürlü çocukların ailelerinin çocuklarına kitap okuma alışkanlıklarının incelenmesi amacıyla plânlanmıştır. 60 zihin ve hareket özürlü çocuğun ailelerine yüz yüze anket uygulanmış, toplanan veriler bilgisayara girilmiş ve SPSS paket programında Spearman korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir.

Ailelerin 9'u (% 15.0) çocuklarının yanında hiç bir şey okumadıklarını, 10'u (%16.7) sadece kitap okuduklarını, 35'i (%58.3) gazete ve dergi okuduklarını, 6'sı (%10) hem kitap hem de gazete ve dergi okuduklarını belirtmişlerdir. Yine ailelerin 17'si (%28.3) hiç kitap almadığını, 25'i (%41.7) ayda kitap aldığını, 15'i (%25.0) yılda kitap aldığını, 4'ü

(%3.0) çocuğunun her istediğinde aldıklarını belirtmişlerdir. Ailelerin 14'ü (%23.3) çocuklarına hiç kitap okumadığını, 41'i (%68.3) haftada 1-3 tane kitap okuduğunu, 5'i (%8.3) 3 taneden fazla kitap okuduğunu belirtmişlerdir. Bu bulgular dışında ailelerin çocuklarına kitap okumalarıyla ilişkili diğer değişkenler korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir.

Giriş

Çocukluk dönemi okuma alışkanlığının kazanılması için en uygun dönemdir. Bu dönemde en önemli rol okul ve aileye düşer. Okuma alışkanlığının olmadığı bir ortamda çocukların hatta yetişkinlerin okuma alışkanlığı kazanabilmeleri "okuma eyleminin" birçok kaynaktan destek görmesine bağlıdır. Okuma rehberliği doğru yapılırsa, çocuğun yetişkinlik dönemindeki okuma alışkanlığının temeli de oluşur.

Kitaplar çocuğun zihinsel gelişimine katkıda bulunduğundan çocukların daha iyi öğrenmesi onlara kitap okumakla gerçekleşir. Zihin özürlü çocuklar için kullanılacak kitapların bol resim, az yazılı, basit konulu, hareketli, gerçek hayattan alınmış ve çocuğun yeteneklerine uygun olmasında yarar vardır. Kitap bittikten sonra çocuğa kitap hakkında sorular sorulmalı ve kitabın çocuğun dil ve zihinsel gelişimine katkıda bulunması sağlanmalıdır. Çocuğun yetenekleri geliştikçe daha uzun hikâyelere geçmekte yarar vardır.

Bu araştırma, Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar için Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne devam eden 1-12 yaşlar arasındaki çocukların ailelerinin çocuklarına kitap okuma alışkanlıklarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Yöntem ve Gereçler

Araştırma kapsamına merkeze devam eden çocuklardan 60'ının aileleri alınmıştır. Araştırmanın başında çocukların ailelerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla geliştirilen bir bilgi formu araştırmacı tarafından ailelere yüz yüze uygulanmıştır. Daha sonra yine araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu ailelere yüz yüze anket uygulama biçimi

minde uygulanmıştır. Toplanan veriler bilgisayara girilmiş ve SPSS paket programında Spearman korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan 29 sorudan oluşan anket formu aşağıda verilmiştir.

- 1- Çocuğuma genelde;
 - a) kitap almayı
 - b) oyuncak almayı tercih ederim
 - c) her ikisini de alırım
- 2- Birinci soruda “a” ya da “b” maddesini tercih ediyorsanız neden aldığınızı açıklayınız?
- 3- Evimizde;
 - a) kitaplık vardır
 - b) kitaplık yoktur
- 4- Çocuğumun kendi kitaplığı,
 - a) vardır
 - b) yoktur
- 5- Çocuğumun yanında,
 - a) kitap okurum
 - b) gazete, dergi okurum
 - c) hiçbir şey okumam
- 6- Piyasada özürlü çocuklar için,
 - a) sayıca yeterli kitap var
 - b) sayıca yeterli kitap yok
 - c) bilmiyorum
- 7- Piyasada özürlü çocuklar için,
 - a) nitelik olarak yeterli kitap var
 - b) nitelik olarak yeterli kitap yok
 - c) bilmiyorum
- 8- Piyasadaki resimli hikâye kitaplarının fiyatları sizce,
 - a) ucuz
 - b) pahalı
 - c) normal
 - d) bilgim yok
- 9- Çocuğunuza hangi sebeple kitap alırsınız?

Açıklayınız.

- 10- Çocuğunuza hangi sıklıkla kitap alırsınız?
 - a) haftada (açıklayınız)
 - b) ayda (açıklayınız)
 - c) yılda (açıklayınız)
 - d) her istediğinde
 - e) hiç almam arkadaş ya da akraba çocuklarının kitaplarını kullanır.
- 11- Çocuğunuza hangi kitap türünü seçersiniz?
 - a) resimli hikâye kitabı
 - b) çizgi roman
 - c) şiir
 - d) roman
 - e) masal
 - f) dergi
 - g) fabl
 - h) resimsiz hikâye
 - i) başka
- 12- Aldığım kitabın,
 - a) renkli resimli olmasını isterim
 - b) siyah beyaz olmasını tercih ederim
 - c) renk önemli değil
 - d) resim önemli değil
- 13- Aldığım kitapta,
 - a) konu önemlidir
 - b) resim önemlidir
 - c) fiziksel özellikler önemlidir
 - d) a+b önemlidir
 - e) hepsi önemlidir
- 14- Çocuğunuza ilk kez hangi ayda ya da yaşta kitap aldınız?
- 15- Çocuğunuza ilk kez hangi ayda ya da yaşta kitap okundu? Kim tarafından açıklayınız.
- 16- Çocuğunuza sizden başka kitap okuyan var mı? Kimler yazınız.
- 17- Çocuğuma haftada,

- a) 1-3 tane kitap okurum
 b) 3'den fazla kitap okurum
 c) hiç kitap okumam
- 18- Çocuğunuza niçin kitap okursunuz?
 a) Okuma alışkanlığı ve kitap sevgisi kazanması için
 b) Dil gelişimi için
 c) Zihinsel gelişimi için
 d) Çocuğum istediği için
 e) Sosyal-duygusal gelişimi için
 f) Boş zamanlarını değerlendirmek için
 g) Birden fazla seçeneğiniz varsa sıralayınız.
- 19- Çocuğuma kitap okuduktan sonra,
 a) kitabın resimlerine bakarak kitap hakkında soru sorarım
 b) kitaptaki bilmediği kelimeleri açıklarım
 c) kitabı özetletirim
 d) konuşma yapmam
- 20- Çocuğunuza ne sıklıkla kitap okursunuz?
 a) ayda tane?
 b) yılda tane?
- 21- Çocuğunuz bir kitapla kaç dakika ilgilenir?
 a) benimle birlikte iken (açıklayınız)
 b) kendi kendine iken (açıklayınız)
- 22- Aynı kitabı çocuğunuza ne sıklıkla okursunuz?
- 23- Çocuğunuza uygun olan kitabı seçme konusunda danışmanlık alıyor musunuz?
 a) evet (kimden aldığınızı yazınız)
 b) hayır
- 24- Çocuğunuza okuduğunuz son üç kitabın adını ve yazarlarını yazınız.
- 25- Sizce özürlü çocukların kitabı normal çocukların kitabından farklı olmalı mı? Neden? Açıklayınız.
- 26- Çocuğunuza kitap alırken ne tip sorunlarla karşılaşılıyorsunuz?

- a) hiç bir sorunla karşılaşmıyorum
 b) çocuğumun gelişim yaşına uygun kitap tercihi için rehber satıcı eksik
 c) kitapların kullanımına ilişkin bilgi verme eksik
 d) kitapların ücretleri denetimsiz
 e) diğer, yazınız.

27- Bu sorunların giderilmesi için ne tip çözümler önerebilirsiniz?

28- Çocuklar için sakıncalı olduğunu düşündüğünüz kitaplar hangi özelliklere sahiptir? Açıklayınız.

29- Çocuğunuz için ideal olduğunu düşündüğünüz kitaplar hangi özelliklere sahip olmalıdır, neden? Açıklayınız.

Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamındaki 60 çocuğun yaş ortalamaları 5.8 ± 2.7 'dir (min.1, med.6, max.12). Yaş gruplarına göre incelendiklerinde çocukların 13'ü (%5.0) 1-3 yaşlar arasında, 23'ü (%38.3) 4-6 yaşlar arasında, 19'u (%31.7) 7-9 yaşlar arasında, 5'i (%25.0) 10 yaş ve üzerindedir.

Araştırmaya alınan çocukların 24'ü (%40.0) SHB (Serebral Hareket Bozukluğu), 12'si (%20.0) DS (Down Sendromu), 9'u (%15.0) MMR (Mental Motor Retarde), 15'i (%25.0) MR (Mental Retarde)dir. Bu olguların 42'si (%70.0) eğitilebilir düzeyde, 18'i (%30.0) öğretilen düzeydedir. Çocukların 19'u (%31.7) bir yıldan daha az süredir, 8'i (%13.3) bir yıldır, 3'ü (%5.0) üç yıldır, 6'sı (%10.0) dört yıldır, 6'sı (%10.0) beş yıldır, 6'sı (%10.0) altı yıldır ve daha fazla süredir bu merkezde özel eğitim almaktadır.

Çocuklar kardeş sayıları bakımından incelendiğinde; 24'ünün (%40.0) tek çocuk, 24'ünün (%40.0) iki kardeş, 10'unun (%16.7) üç kardeş, 2'sinin (%3.3) dört kardeş oldukları gözlenmiş, olguların 33'ünün (%5.0) birinci çocuk, 18'inin (%30.0) ikinci çocuk, 8'inin (%13.3) üçüncü çocuk ve 1'inin de (%1.7) dördüncü çocuk olduğu saptanmıştır.

Araştırmadaki çocuklar birinci kardeşlerinin cin-

siyetine göre değerlendirildiğinde; 24'ü (%40.0) tek çocuk, 19'unun (%31.7) birinci kardeşi erkek, 17'sinin (%28.3) kız olduğu saptanmıştır. Birinci kardeşlerin 9'u (%15.1) 1-5 yaşlar arasında, 8'i (%13.3) 6-10 yaşlar arasında, 11'i (%18.3) 11-15 yaşlar arasında, 8'i (%33.3) 16 yaş ve üzerindedir. Araştırmaya alınan çocukların birinci kardeşlerinin 9'u (%15.0) ilkököl yaşında değildir, 1'i (%1.7) aynı merkezde özel eğitim programına devam etmektedir, 10'u (%16.7) ilkökula devam etmektedir. 4'ü (%6.7) ortaokula devam etmektedir, 6'sı (%10.0) liseye devam etmektedir, 3'ü (%5.0) ilkököl mezunu, 1'i (%1.7) lise mezunu, 2'si (%3.3) üniversite mezundur.

Araştırmaya alınan annelerin 7'si (%11.7) 19-24 yaşlar arasında, 17'si (%28.3) 25-30 yaşlar arasında, 25'i (%41.7) 31-36 yaşlar arasında, 11'i (%18.2) 37 yaşın üstündedir.

Araştırmaya alınan babaların 17'si (28.3), 25-30 yaşlar arasında, 17'si (%28.3) 31-36 yaşlar arasında, 26'sı (%43.3) 37 yaşın üstündedir.

Araştırmaya alınan annelerin 3'ü (%5.0) okuma yazma bilmiyor, 36'sı (%60.0) ilkököl mezunu, 3'ü (%5.0) ortaokul mezunu, 14'ü (%23.3) lise mezunu, 4'ü (%6.7) yüksek okul veya fakülte mezunu olup, bu annelerin 55'i (%91.7) ev hanımı, 5'i (%8.3) memur olarak çalışmaktadır.

Babalar eğitim durumlarına göre incelendiğinde; 26'sı (%43.3) ilkököl mezunu, 7'si (%11.7) ortaokul mezunu, 22'si (%36.7) lise mezunu, 5'i (%8.3) yüksek okul veya fakülte mezunudur. Çalışan baba sayısı 59 iken (%98.3), çalışmayan sayısı 1'dir (%1.7).

Çalışan babaların 19'u (%31.7) memur, 14'ü (23.3) işçi, 13'ü (%21.7) serbest meslek, 12'si (%20.0) çiftçi ve 1'i (%1.7) emekli memurdur.

Araştırmaya alınan ailelerin 49'u (%81.7) çekirdek, 10'u (%16.7) geniş, 1'i (%1.7) parçalanmış ailelerdir.

Ailelerin 24'ü (%40.0) il merkezlerinde, 36'sı (%60.0) illere bağlı ilçe ve köylerde ikamet etmek-

tedirler.

Ailelerin 23'ü (%38.3) Edirne'de, 25'i (%41.7) Edirne'ye bağlı ilçe ve köylerde, 1'i (%1.7) Trakya bölgesindeki diğer illerde (Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale), 11'i (%18.3) bu illere bağlı ilçe ve köylerde ikamet etmektedirler.

Aileler düşük ve orta sosyo ekonomik düzeydedirler.

Ailelerin 26'sının (%43.3) çocuğuna genelde oyuncak almayı tercih ettikleri, 34'ünün (%56.7) hem kitap hem de oyuncak almayı tercih ettikleri saptanmıştır. Yalnızca oyuncak almayı tercih eden ailelerin 11'i (%18.3) daha çok ilgisini çektiği için, 4'ü (%6.7) çocuğu anlayabilecek seviyede olmadığı ve konuşmadığı için, 4'ü (%6.7) çocuğu okumayı bilmediği için, 7'si (%11.7) çocuğu spastik olduğu için oyuncak almayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Ailelerin 18'i (%30.0) evinde kitaplık olduğunu, 42'si (%70.0) evinde kitaplık olmadığını belirtmiştir. Ayrıca 8 (%13.3) aile çocuğunun kendi kitaplığı olduğunu, 52 (%86.7) aile çocuğunun kendi kitaplığı olmadığını belirtmiştir.

Çocuklarının yanında okuma alışkanlığı sorulan ailelerin 9'u (%15.0) çocuğunun yanında hiç bir şey okumadığını, 10'u (%16.7) sadece kitap okuduğunu, 35'i (%58.3) gazete ve dergi okuduklarını, 6'sı (%10.0) hem kitap hem de gazete ve dergi okuduklarını belirtmiştir. Bu sonuç ailelerin okuma alışkanlıklarının az olduğu intibasını vermektedir.

Piyasada özürlü çocuklar için sayıca yeterli kitap olup olmadığı sorulan ailelerin 12'si (20.0) "Sayıca yeterli kitap var", 15'i (%25.0) "Sayıca yeterli kitap yok" ve 33'ü (%55.0) "Bilmiyorum" cevabı vermişlerdir.

Piyasada özürlü çocuklar için nitelik olarak yeterli kitap olup olmadığı sorulan ailelerin 7'si (%11.7) nitelik olarak yeterli kitap olduğunu, 14'ü (%23.3) nitelik olarak yeterli olarak yeterli kitap olmadığını, 39'u da (%65.0) bu konuda bilgilerinin olmadığını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar ailelerin çocuk kitapları konusunda bilgilendirilmeleri gerektiğini

göstermektedir.

Piyasadaki resimli hikâye kitaplarının fiyatlarını 1 (%1.7) aile ucuz, 18 (%30.0) aile pahalı, 19 (%31.7) aile normal olarak değerlendirirken, 22 aile (%36.7) bu konuda bilgisi olmadığını belirtmiştir.

“Çocuğunuza hangi sebeple kitap alırsınız?” sorusuna ailelerin 38’i (%63.3) zihinsel gelişimi için, 6’sı (%10.0) hem zihinsel hem de dil gelişimi için, 8’i (%13.3) hem zihinsel, hem dil hem de sosyal ve duygusal gelişimi için, 6’sı (%10.0) eğitimcisi istediği için ve 2’si (%3.3) çocuğu istediği için aldıklarını belirtmişlerdir.

Kitap alma sıklıkları sorulan ailelerden; 17 aile (%28.3) “çocuğumuza hiç kitap almıyoruz, arkadaş ya da akraba çocuklarının kitaplarını kullanıyor”, 15 aile (%25.0) “yılda kitap alıyoruz”, 25 aile (%41.7) “her ay kitap alıyoruz”, 3’ü (%5.0) “çocuğumuz her istediğinde kitap alıyor” cevabını vermişlerdir.

Ailelerin 55’i (91.7) resimli hikâye kitabını, 2’si (%3.3) masal kitaplarını, 1’i (%1.7) dergileri, 2’si (%3.3) hem resimli hikâye kitabını hem de dergileri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu da istenen bir bulgudur.

Ailelerin hepsi (%100.0) aldıkları kitabın renkli resimli olmasını istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca 1 aile (%1.7) aldığı kitapta konunun önemli olduğunu belirtirken, 12 aile (%20.0) resimin önemli olduğunu, 10 aile (%16.7) hem konunun hem de resimin önemli olduğunu, 37 aile (%61.7) hem konunun hem resimin hem de fiziksel özelliklerin önemli olduğunu belirtmişlerdir.

“Çocuğunuza ilk kez hangi ayda ya da yaşta kitap aldınız?” sorusuna cevap olarak ailelerin 15’i (%25.0) hiç kitap almadıklarını, 17’si (%28.3) 1-2 yaşlar arasında, 10’u (%16.7) 3-4 yaşlar arasında, 15’i (%25.0) 5-6 yaşlar arasında ve 3’ü (%5.0) 7 yaş ve üzerinde kitap aldıklarını belirtmişlerdir.

“Çocuğunuza ilk kez hangi ayda ya da yaşta kitap okudunuz” sorusuna cevap olarak 23’ü (%38.3) 1-2 yaşlar arasında, 15’i (%25.0) 3-4 yaşlar arasın-

da, 19’u (%31.7) 5-6 yaşlar arasında, 3’ü (%5.0) 7 yaş ve üzerinde kitap okuduklarını belirtmişlerdir. 24 aile (%40.0) çocuğuna kendisinden başka kitap okuyan kimse olmadığını belirtirken, 36 aile (%60.0) çocuğuna kendisinden başka kitap okuyanların olduğunu ifade etmiştir. Çocuklarına haftada kaç tane kitap okudukları sorulan ailelerden 14’ü (%23.3) çocuklarına hiç kitap okumadıklarını, 41’i (%68.3) 1-3 tane kitap okuduklarını, 5’i (%8.3) 3 tane fazla kitap okuduklarını belirtmişlerdir. Bu önemli bir bulgudur. Çünkü kitap çocuğun gelişimine önemli katkıda bulunacaktır.

“Çocuğunuza niçin kitap okursunuz?” sorusuna ailelerin 14’ü (%23.3) “hiç kitap okumam”, 1’i (%1.7) “dil gelişimi için okurum”, 2’si (%3.3) “zihinsel gelişimi için okurum”, 18’i (%30.0) “hem zihinsel hem de dil gelişimi için okurum”, 12’si (%20.0) “hem zihinsel hem dil hem de sosyal ve duygusal gelişimi için okurum”, 1’i (%1.7) “hem zihinsel gelişimi hem de sosyal ve duygusal gelişimi için hem de çocuğum istediği için okurum”, 4’ü (%6.7) “hem okuma alışkanlığı ve kitap sevgisi kazanması için, hem de dil ve zihinsel gelişimi için okurum”, 8’i (%13.3) “hem zihinsel ve dil gelişimi hem de çocuğum istediği için okurum” yanıtı vermiştir.

Çocukların kitap okuduktan sonra ne yaptıkları sorulan ailelerden 14’ü (%23.3) hiç kitap okumadığını, 29’u (%48.3) kitabın resimlerine bakarak kitap hakkında soru sorduklarını, 1’i (%1.7) kitaptaki bilmediği kelimeleri açıkladığını, 1’i (%1.7) kitabı özetlediğini, 10’u (%16.7) hem kitabın resimlerine bakarak kitap hakkında soru sorduklarını hem de kitaptaki bilmediği kelimeleri açıkladığını, 5’i (%8.3) ise konuşma yapmadığını belirtmişlerdir. Bunlar istenen bulgulardır ve bir çok uzmanın tavsiye ettiği yöntemlerdir.

“Aynı kitabı çocuğunuza ne sıklıkla okursunuz?” sorusuna cevap olarak ailelerin 14’ü (%23.3) hiç okumadıklarını, 4’ü (%6.7) ara sıra (ayda en az bir kez) okuduklarını, 42’si (%70.0) sık sık (haftada en az bir kez) okuduklarını belirtmişlerdir. Ailelerden 25’i (%41.7) çocuğuna uygun olan kitabı seçme

konusunda danışmanlık aldığı, 35'i (%58.3) danışmanlık almadığını belirtmişlerdir.

Çocuğuna kitap alırken ne tip sorunlarla karşılaştıkları sorulan ailelerin 36'sı (%60.0) hiçbir sorunla karşılaşmadıklarını, 12'si (%20.0) çocuğunun seviyesine, gelişim yaşına uygun kitap tercihi için rehber satıcıların eksik olduğunu, 3'ü (%5.0) kitapların kullanımına ilişkin bilgi vermenin eksik olduğunu, 9'u (%15.0) kitapların ücretlerinin denetimsiz olduğunu belirtmiştir. Bu sorunların giderilmesi için ne tip çözümler önerdikleri sorulduğunda; ailelerin 36'sı (%60.0) hiçbir sorunla karşılaşmadıklarını, 9'u (%15.0) satıcıların eğitimli uzman kişiler olması gerektiğini, 5'i (%8.3) kitapların ücretlerinin denetim altına alınması gerektiğini, 1'i (%1.7) hem kitapların çocukların gelişim seviyelerine göre gruplandırılması gerektiğini hem de kitap ücretlerinin denetim altına alınması gerektiğini, 9'u (%15.0) hem satıcıların eğitimli uzman kişiler olması hem de kitap ücretlerinin denetim altına alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

Çocuğunuz için ideal olduğunu düşündüğümüz kitaplar hangi özelliklere sahip olmalıdır diye sorulan ailelerden 15'i (%25.0) renkli resimli olması, 14'ü (%23.3) hem renkli resimli hem de kalın olması ve büyük yazılı olmalı, 12'si (%20.0) eğitici, öğretici olmalı, 19'ü (%61.7) hem renkli resimli hem de eğitici, öğretici olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Ailelerden 23'ü (38.3) çocuğa sadece eğitimcisinin kitap okuduğunu, 37'si (61.7) eğitimci ve bir aile üyesinin okuduğunu belirtmişlerdir.

Çocuğunuza hangi sebeple kitap alırsınız sorusuna ailelerin 38'i (%63.3) zihinsel gelişimi ve dil gelişimi için, 6'sı (%10.0) eğitimcisi istediği için, 2'si (%3.3) çocuğu istediği için, 8'i (%13.3) hem zihinsel hem dil hem de sosyal ve duygusal gelişimi için olduğunu belirtmişlerdir.

Çocuğunun yanında kitap, gazete ve dergi okuyan aileler piyasadaki çocuk kitapları konusunda daha bilgili olmakta ($r=-0.30$; $p=0.019$), anne ve babanın öğrenimi ile çocuğunun yanında kitap, dergi ve gazete okuması arasında korelasyon olduğu görül-

mektedir ($p=0.001$). Bu sonuç diğer araştırma bulgularını desteklemektedir.

Annenin öğrenimi yükseldikçe çocuğuna hem oyuncak hem de kitabı alma tercihi artmakta ve çocuğun kendi kitaplığı olma şansı yükselmektedir ($p<0.05$).

Çocuklarına daha çok sayıda kitap alan aileler çocuklarına haftada daha çok sayıda kitap okumaktadırlar ($p<0.05$). Bu da istenen ve beklenen bir sonuçtur.

Ayrıca ailelerin çocuklarına haftada daha çok sayıda kitap okumaları ile çocuklarının kendi kitaplıklarının olması arasında anlamlı korelasyon olduğu saptanmıştır ($p=0.025$). Kendi kitaplığı olan çocuklara daha çok sayıda kitap alınmakta ve okunmaktadır ($p<0.05$).

Araştırma sonucunda ortaya çıkan bir başka önemli sonuç da; annenin öğrenimi yükseldikçe çocuklarına daha erken yaşta kitap okuduğudur ($p=0.017$).

Anne ve babanın yaşı arttıkça çocuğa daha geç yaşta kitap almakta ve daha geç yaşta okumaktadır. Çalışan anneler çocuğuna daha geç yaşta ve daha sık kitap almaktadırlar ($p<0.05$).

Kardeş sayısının artmasıyla çocuğa daha geç yaşta kitap alınmaktadır. Çocuğa kitap alınma yaşını olumsuz etkileyen bir başka etmen de birinci kardeşin öğrenimidir ($p<0.05$).

Aralarında anlamlı korelasyon ($p<0.05$; $r>0.25$) saptanan değişkenler ile ilgili diğer sonuçlar ise aşağıdadır:

- Çocuğun eğitim seviyesi düştükçe (öğretilebilir düzeydeki çocuklara) daha geç yaşta kitap alınmıyor ve okunmuyor.
- Çocuğun eğitim seviyesi düştükçe (öğretilebilir düzeydeki çocuklara) daha geç yaşta kitap okunmuyor.
- Daha geç yaşta kitap alınan çocuklara daha çok sayıda kitap alınmıyor.

- İlçe ve köylerde oturan aileler çocuklarına daha geç yaşta kitap okuyorlar.
- İlçe ve köylerde oturan aileler çocuklarına haftada daha az sayıda kitap okuyorlar.
- İlçe ve köylerde oturan aileler çocuklarının yanında kendilerine daha az okuyorlar.
- Çocuğunun yanında kendisine daha çok okuyan aileler çocuklarına aynı kitabı daha sık okuyorlar.
- Daha geç yaşta kitap alınan çocuklara aynı kitap daha sık okunuyor.
- Daha çok sayıda kitap alan aileler aynı kitabı da daha sık okuyor.
- Çocukların ayda dinledikleri kitap sayısı arttıkça ailelerin ayda aldıkları kitap sayısı da artıyor.
- Erken yaşta kitap alınan ve okunan çocuklar şimdi daha çok sayıda kitap dinliyor.
- Daha uzun süredir eğitim alan çocukların aileleri çocuklarına haftada daha çok sayıda kitap okuyor.
- Daha uzun süredir eğitim alan çocukların aileleri çocuklarına daha çok sayıda kitap alıyor.
- Kız çocuklarına daha çok sayıda kitap alınıyor.

Korelasyon analizinde değerlendirme aşağıdaki tabloya göre yapılmıştır:

r*	İlişkinin gücü
0 - 0.25	Zayıf ilişki
0.26 - 0.50	Orta ilişki
0.51 - 0.75	Kuvvetli ilişki
0.76 - 1.0	Çok kuvvetli ilişki

* Korelasyon katsayısı

Tablo 1: Araştırmaya Alınan Ailelerin Bazı Demografik Özellikleri (n=60)

İncelenen Özellik	Sayı	%
Anne yaşı		
19-24	7	11.7
25-30	17	28.3
31-36	25	41.7
37-42	8	13.3
43+	3	5.0
Baba yaşı		
19-24	0	0.0
25-30	17	28.3
31-36	17	28.3
37-42	19	31.7
43+	7	11.7
Annenin öğrenimi		
OYD	3	5.0
İlkokul	36	60.0
Ortaokul	3	5.0
Lise	14	23.3
Yüksek okul	4	6.7
Babanın öğrenimi		
OYD	0	0.0
İlkokul	26	43.0
Ortaokul	7	11.7
Lise	22	36.7
Yüksek okul	5	8.3
Annenin mesleği		
Ev hanımı	55	91.7
Memur	5	8.3
Babanın mesleği		
İşsiz	1	1.7
Memur	19	31.7
İşçi	14	23.3
Serbest	13	21.7
Çiftçi	12	20.0
Emekli	1	1.7
Aile tipi		
Çekirdek aile	49	81.7
Geniş aile	10	16.7
Parçalanmış aile	1	1.7
Ailenin oturduğu yer		
İl merkezinde	24	40.0
İl ilçe ve/veya köylerde	36	60.0
Ailenin geliri		
0-11 milyon	3	5.0
12-20 milyon	9	15.0
21-30 milyon	18	30.0
31-40 milyon	10	16.7
41-50 milyon	11	18.3
51+ milyon	9	15.0

OYD: Okur yazar değil

Tablo 2: Merkeze Devam Eden ve Araştırma Kapsamına Alınan Çocukların Bazı Özellikleri (n=60)

İncelenen değişken	Sayı	%
Çocukların yaşı		
1-3 yaş	13	21.7
4-6 yaş	23	38.3
7-9 yaş	19	31.7
10 ve üzeri yaş	5	8.3
Çocukların tanıları		
SHB	24	40.0
DS	12	20.0
MMR	9	15.0
MR	15	25.0
Çocukların eğitim düzeyleri		
EMR	42	70.0
TMR	18	30.0
Çocukların eğitim aldığı süre		
1 yıldan az	19	31.7
1 yıl	8	13.3
2 yıl	12	20.0
3 yıl	3	5.0
4 yıl	6	10.0
5 yıl	6	10.0
6 yıldan daha fazla	6	10.0
Kardeş sayısı		
Tek çocuk	25	41.7
İki kardeş	23	38.3
Üç kardeş	10	16.7
Dört kardeş	2	3.3
Kaçıncı çocuk		
Birinci	33	55.0
İkinci	18	30.0
Üçüncü	8	13.3
Dördüncü	1	1.7

SHB : Serebral Hareket Bozukluğu

DS : Down Sendromu

MMR : Motor Mental Retarde

MR : Mental Retarde

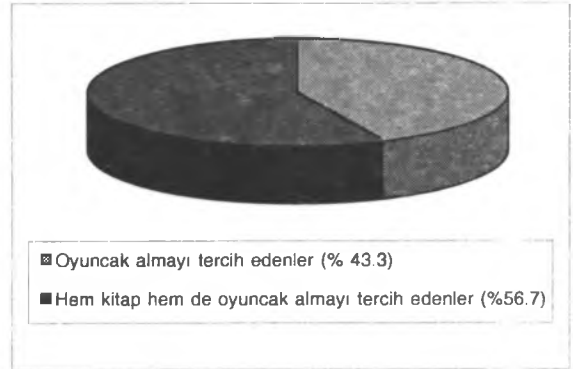
EMR : Eğitilebilir Mental Retarde

TMR : Öğretilebilir Mental Retarde

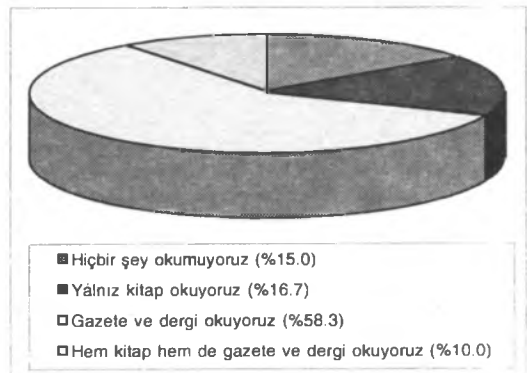
Araştırmanın bulguları ailelerin yarısından fazlasının çocuklarına hep kitap hem oyuncak almayı tercih ettiklerini, çocuklarının yanında genelde gazete ve dergi okuduklarını göstermektedir. Ayrıca ailelerin yine çoğunluğu piyasadaki çocuk kitapları hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Bu da ailelerin %60'ının ilçe ve köylerde yaşamasına; eğitim düzeylerinin düşük olmasına ve okuma alışkanlıklarının az olmasına bağlanabilir.

Ancak, ailelerin renkli ve resimli kitap almayı tercih etmeleri, genelde haftada ortalama üç civarında kitap okumaları ve çocuğunun daha iyi öğrenmesi için aynı kitabı tekrar tekrar okumaları çocuklarının gelişimine katkıda bulunacak ve istenen bulgularlardır. Bu da kurumlarda çalışan eğitimcilerin, aileleri resimli kitabın çocuğa nasıl yararlı olacağı hakkında çok daha iyi aydınlatmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

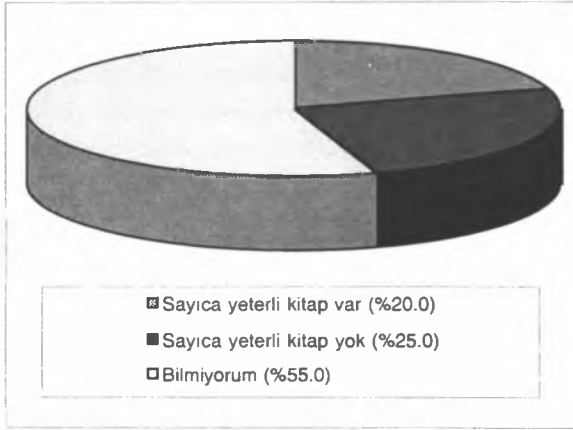
Şekil 1: Ailelerin Çocuklarına Kitap ve Oyuncak Alma Bakımından Dağılımları

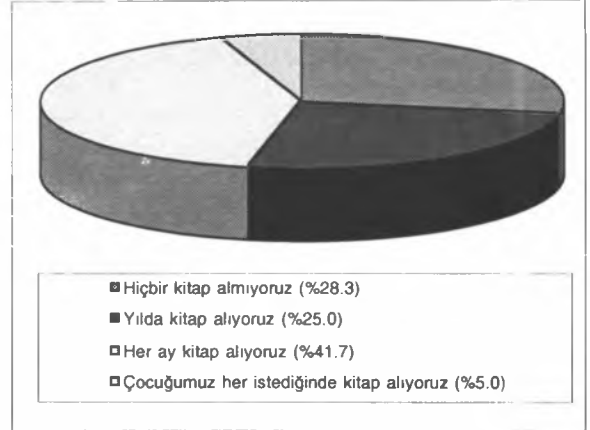
Şekil 2: Ailelerin Çocuklarının Yanında Okuma Alışkanlıkları

Şekil 3: Ailelerin Piyasadaki Kitaplar Hakkındaki Düşünceleri

Şekil 4: Ailelerin Çocuklarına Kitap Alma Sıklıkları

DİPNOTLAR

1. Gönen, M., Arı, M. (1989) "Anaokuluna Giden Dört-Beş Yaş Çocuklarına Resimli Kitaplarla Yapılan Eğitimin Dil Gelişimine Etkisinin İncelenmesi", *Eğitim ve Bilim*, 12, 72, 1989.
2. Arı, M., Gönen, M. (1988) *Dil Gelişimi ve Çocuk Kitapları* (Aşama Matbaası), Ankara.
3. Özçelebi, O.S., Cebecioglu, N.S. (1990) *Okuma Alışkanlığı ve Türkiye* (Milliyet Yayınları).
4. Gönen, M., Devrimci, H. (1993) *İlkokul 5. Sınıf Çocuklarında Okuma Alışkanlığının İncelenmesi: 9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri içinde* (Ya-Pa Yayınları).
5. Gönen, M., Çınar, E. (1996) *Resimli Kitaplarla Yapılan Destekleyici Eğitimin Zihinsel Özürlü Çocukların Dil Gelişimlerine Etkisinin İncelenmesi*, *Yeni Ufuklar (Edirne Zihin ve Hareket Özürlü Çocukları Koruma Derneği Bülteni)*, Eylül 1996, s. 12-16.

Türklük Kendini Öğreniyor

Harun Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kıvılcım Yay., Kayseri, 1998, 381 sayfa.

Doç. Dr. Mustafa ARGUNSAH

Erciyes Üni. Fen-Edebiyat Fak.
Öğretim Üyesi

Erciyes Üniversitesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Harun Güngör'ün makalelerinin bir kısmı *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları* adıyla Kıvılcım Yayınevi tarafından kitaplaştırıldı.

Harun Güngör, 1982 yılında Ankara Üniversitesini İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden rahmetli Prof. Dr. Hikmet Tanyu yönetiminde "*Gagauzların Dinî İnanışları Üzerine Bir Araştırma*" adıyla doktora tezi hazırlamış, daha sonraki yıllarda da Türkiye'de Gagauz Türkleri üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınmıştır. Hatta bu küçük Türk topluluğu hakkında Mustafa Argunşah ile birlikte *Gagauz Türkleri (1991)* ve *Dünden Bugüne Gagauzlar (1993)* adıyla iki kitap yayınlamış, yukarıda bahsettiğim doktora tezinin bir bölümü de bu ikinci kitapta yer almıştır.

Türk Bodun Bilimi Araştırmaları adıyla kitaplaşan makaleler 1982-1997 yılları arasında Türkiye'deki çeşitli dergilerde yayınlanmıştır. Kitapta, birçoğu Türklerin dinî tarihi ile ilgili olmak üzere 46 makale bulunmaktadır.

Kitabın Önsöz'ünde Güngör, Türk dünyasındaki dinî durumu genel olarak değerlendirdikten sonra özellikle Orta Asya'daki son dinî gelişmeler hakkın-

da çarpıcı tespitler yapmaktadır. Bu tespitlere bakılırsa, yazarın Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki dönemde Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarında meydana gelen dinî gelişmelerden hiç de memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Güngör bu memnuniyetsizliğini şu cümlelerle anlatmaktadır: "Üzülerek ifade etmek gerekir ki, bugün Orta Asya'da dinî cemaatlere emanet edilmiş bir İslâmî faaliyet cereyan etmektedir. Zaman zaman Türklük aleyhine gelişme temayülü de gösteren bu faaliyetlerde cemaatlerin hemen her biri kendi dinî anlayışının diğer cemaatinkinden daha doğru olduğu kanaatinde olup, onun empozesi ile meşguldür. Bu tür faaliyetler ise, Almanya başta olmak üzere, diğer Avrupa ülkelerinde gördüğümüz gibi, bir birlik şuru oluşturacak yerde, Türkler arasında dinî çatışmalara yol açacak niteliktedir. Bu dağınıklık karşısında İran'ın Şiîlik, Suudi Arabistan'ın Vahhabîlik ve Pakistan'ın Taliban türü Müslümanlığı yayma faaliyetleri ve kazanımları daha ilginç bir sonucun doğmasını sağlayacaktır. Bu konuda daha dikkatli olmak gerekmektedir" (s. 10-11).

Türk Bodun Bilimi Araştırmaları adlı bu kitapta yer alan 46 makale on ayrı bölümde toplanmıştır.

Geleneksel Türk dinine ayrılan birinci bölümdeki altı makalenin ilki "Türk Toplulukları Hangi Dinlere İnanıyor?" başlıklı bir tasnif denemesidir. Bu makalede Müslüman Türkler genel hatlarıyla zikredildikten sonra Müslüman olmayan Türk toplulukları ve mensup oldukları dinler sıralanmaktadır. Bu tasnife göre, Gagauzlar, Çuvaşlar, Hakaslar, Gorno-Altay, Sahalar, Dolganlar ve Tofalar Hıristiyan; Karaimler ve Kırımçaklar Musevî; Tuvalar ve Sarı Uygurlar Budist; Altay kavimleri de Burkanist (Ak Yang)'tirler.

Kitapta yer alan ikinci makale Türk din tarihinin terminoloji meselesini inceleyen "Eski Türk Dininin İsimlendirilmesi Üzerine" başlığını taşımaktadır. Güngör, bu makalesinde doktora hocası Hikmet Tanyu gibi, Şamanizmin bir din olmadığı ve eski Türk dinine Şamanizm denilemeyeceği kanaatinde-dir. Yazar, eski Türk dininin isimlendirilmesi hakkındaki yerli ve yabancı kaynakları değerlendirdik-

ten sonra yazısının sonunda şu sonuca varmaktadır: “Bize göre eski Türk dini, Gök dini, Gök Tanrı merkezli, onun etrafında şekillenmiş, tamamen kendine özgü bir monoteizmdir ve onu ancak Gök Tanrı Dini olarak isimlendirmek mümkündür” (s. 24).

Bu bölümde üç tercüme ve bir tanıtma yazısı daha yer almaktadır. Bu yazılardan özellikle Uno Harva’dan çevrilen “Altay Kavimlerinde Gök Tanrı” isimli makale dinler tarihî açısından da oldukça önemlidir.

Kitabın ikinci bölümünü Şamanizm oluşturmaktadır. Şamanizmi bir din olarak kabul etmeyen Güngör, burada G.V. Ksenofontov’un “Şamanizm ve Uraanghay-Sahalar” ile N.A. Alekseev’in “Sibirya Türk Halklarında Şamanizm” isimli kitaplarını tanıtmaktadır. Bu bölümdeki tek telif yazı olan “Türk Alevî-Bektaşî İnanışlarında Şamanlığın İzleri” isimli yazıda yazar çeşitli örnekler verdikten sonra özellikle süregelen bir yanlışlığı düzeltir: “Her ne kadar bazı araştırmacılar Bektaşî menkıbeleri ile Hıristiyan azizlerine ait menkıbeler arasında bir benzerlik ve paralellik kurarak Bektaşî menkıbelerini Hıristiyanlıktaki azizler kültürüne bağlamak istiyorlarsa da, bu birkaç örnek bile şamanlık inanışlarının Anadolu Alevî-Bektaşî ve hatta Sünnî inanışlar üzerinde ne kadar etkili olduğunu, bunların kaynağının temelini şamanlık inanışının oluşturduğunu gösterir kanaatindeyiz.

“Öte yandan bu benzerlikler Türklerin İslâmiyet’e girdikten sonra geçmiş kültürlerini tamamen unuttukları ve onların Müslüman Türkler arasında hiçbir izinin kalmadığı iddialarının da acelece yapılmış genellemeler olduğunu göstermektedir. Hatta bu benzerlikler İslâmlaşmadan önce eski Türk dinî izlerinin sadece Alevî-Bektaşî marjinal gruplarda devam ettiği iddiasının da eksikliğini ortaya koymaktadır. Doğrusu, bu etkilerin aynı zamanda Sünnî Müslüman Türklerin halk dindarlığı içerisinde de devam ettiği” (s. 88).

Güngör sonuç cümlelerinde bu kanaatimi iyice pekiştirmiştir: “Kısaca ifade etmek gerekirse, hem Anadolu Sünniliği hem de Alevî-Bektaşîliği kültürel temel kaynağını Orta Asya şamanlık inanışlarından

almakta, her iki inanış da o kaynaktan beslenmektedir” (s. 90).

Kitabın üçüncü bölümü Göktürk ve Uygurlara ayrılmıştır. Bu bölümde birbirinden değerli dört yazı yer almaktadır. Birinci yazı “Göktürk Kitâbeleri ve Uygur Metinlerinin İnsanî Değer ve Hukuk Açısından İncelenmesi” başlığını taşıyor. Bu hacimli yazıda Göktürk Kitâbeleri ile Uygur dönemi metinlerinde vatan sevgisi, fedakârlık, kahramanlık, doğruluk, kadına ve ölüye saygı, din ve vicdan hürriyeti gibi insanî değerlerle kamu, ceza ve özel hukukla ilgili görüşler ortaya konulmaktadır. Yazar yazısının sonunda yukarıda zikredilen metinleri İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’yle karşılaştırıyor ve şu ilginç sonuçları elde ediyor: “Göktürk ve Uygur hukukunun vatandaşlara tanıdığı haklar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin insan hürriyeti ile ilgili 1. maddesine; yaşama hürriyeti ile ilgili 3. maddesine; kulluk ve kölelik ile ilgili 4; kanun önünde herkesin eşit olması ile ilgili 7; ailenin cemiyetin temel unsuru olması ile ilgili 16b; her şahsın fikir, din ve düşünce hürriyetine sahip olması ile ilgili 18; her şahıs memleketin kamu hizmetlerinden eşitçe yararlanır hususu ile ilgili 21b; ve sosyal güvenlikle ilgili 29a maddeleri ile aynuluk arzettiğini ifade etmek gerekir.

“Mevcut beyannamedeki hükümlerin 10 Aralık 1948 yılında, yani Göktürk Kitâbeleri ve Uygur metinlerinden bin iki yüz yıl sonra kabul edilip yayımlandığına bakılırsa, Göktürk Kitâbeleri ile Uygur metinlerinin önemi daha iyi anlaşılmuş olur” (s. 116).

Bu bölümde daha sonra “Uygur Kağan Ünvanlarında Kün ve Ay Teñri Kavramlarının Kullanılması”, “Orta Asya’da Mani Dininin Yayılması ve Türk Kültürüne Etkisi” ve “Acari Kelimesi Üzerine” isimli üç telif yazı bulunmaktadır.

Dördüncü bölümde Gagauz Türkleriyle ilgili dokuz yazı toplanmıştır. Bu bölümün ilk yazısında Bulgar Türkoloğu İ. Gradeşliev’in 1993’te Sofya’da yayınlanan “Gagauzlar” isimli kitabı tenkit edilmektedir. Yine bir meseleyi ortaya koyması bakımından “Gagauzların Hıristiyanlığı Kabulü ve İna-

nışlarındaki İslâmî Unsurlar Meselesi” isimli yazı önemlidir. Yazar, Gagauzların Ortodoks Hıristiyan olmalarına rağmen niçin Hıristiyanlığın dinî terminolojisini değil de, İslâmî terminolojiyi kullandıklarını üç madde altında toplamaktadır. Bunlar, Gagauzların Türk olmaları ve uzun süre Osmanlı idaresinde yaşamaları, Selçuklular döneminde Müslüman oldukları hâlde sonradan Hıristiyanlığı tercih etmeleri sebebiyle İslâmî terminolojiyi daha iyi bilmeleri ve daha sonra da bunu kullanmalarındadır. Diğer yandan Gagauzların Karaman alfabesiyle yazılmış Türkçe dinî kitapları okuyarak onların da kullandıkları İslâmî terminolojiyi unutmadıkları belirtilir.

Beşinci bölümü Çuvaşlar ile ilgili üç yazı oluşturmaktadır. Bilhassa birinci yazıda verilen Çuvaşların eski yazısı Türk dil tarihçilerini de yakından ilgilendirmektedir. Burada V. Kakovskiy tarafından ortaya çıkarılan ağaç veya akağaç yaprağı üzerine yazılan eski Çuvaş yazıları aslı şekilleri ve karşılıklarıyla birlikte verilmektedir. Diğer iki yazı da Çuvaş folkloruyla ilgilidir. İkinci yazıda Çuvaş folklorundan bazı çizgiler verilmekte, diğer yazıda ise Kama-Ural Çuvaşlarının yeni yıl bayramı olarak 25 Aralık’ta başlayıp bir hafta süreyle kutladıkları **Nartukan Bayramı** tanıtılmaktadır. Güngör, bu yazısının sonunda **Nartukan** ile **Nevruz** arasında benzerlikler bulmakta ve baharda kutlanması gereken bu bayramın bölgenin iklim şartları sebebiyle Aralık’ta kutlandığına dikkati çekmektedir.

Altıncı bölüm, Karamanlılara ayrılmıştır. “*XI. yüzyıldan itibaren Bizans İmparatorluğu tarafından Hıristiyanlaştırılarak askerî amaçla Toros Dağları’nın iç kesimlerine yerleştirilen ve çoğunluğunu Peçenek ve Uzlar olmak üzere diğer Hıristiyan Türk kitlelerinin oluşturduğu Karamanlılar, Anadolu başta olmak üzere Balkanları da içine alan çok geniş bir coğrafyada kendilerine has bir alfabe ve buna dayalı olarak bir yazı çeşidi geliştirmişlerdir. Grek alfabesi kullanılarak yazılan bu Türkçe yazılara Karamanlîca adı verilmektedir*” (s. 231). Bu bölümdeki üç yazıda Anadolu Türk kültür tarihi bakımından oldukça önemli görülen, Karaman alfabesiyle yazılmış beş kitabe ve bir mektubun metinleri

orijinal alfabeli ve transliterasyonlu olarak verilmekte ve değerlendirilmesi yapılmaktadır. Yayınlanan bu mektup ve kitabelerin tamamı Kayseri ve çevresinde tespit edilmiştir.

Yedinci bölüm, kitaba adını veren “Türk Bodun Bilimi” adını taşımaktadır. Buradaki yazıların bir kısmı ilmî araştırmaya, bir kısmı da gezi notlarına (Özbekistan ve Kırım) dayanmaktadır. Bu bölümde Güngör’ün Karamanlîca metinlerden başka Süryanî kaynaklarına da hâkim olduğunu görüyoruz. Buradaki “Süryani Kaynaklarına Göre Türklerin Menşei, Dinî İnanış ve Âdetleri” isimli yazıda, Süryani Michael’in (1126-1199) “*Chronique*” adlı kitabıyla “*Abul Ferec Tarihi*”nde Türklerle ilgili olarak verilen bilgiler karşılaştırılmaktadır. Güngör bu yazısında zikredilen kaynakların Türk tarihinin bazı karanlık noktalarını aydınlatmadaki önemini vurgulamakta ve sonunda şu neticeye varmaktadır: “*Süryani kaynakları özellikle Türklerin menşei meselesinde Tevrat rivayetlerine dayanmış, onu esas alarak Tevrat’ta Ye’cüc ve Me’cuce izafe edilen sıfatları Türkler için kullanmışlardır. Şüphesiz bu konuda müelliflerin birer Hıristiyan din adamı olmalarının rolü büyüktür. Böyle olmakla birlikte, yine de Süryani kaynakları Türk tarih ve kültürü açısından büyük önemi olan Türklerin İslâmı kabul etmeden önce de Tek Tanrıya inandıklarını, bunu “Tengri” diye ifade ettiklerini, İslâmı kabullerinde bu tür bir inanışa sahip olmalarının rolünün büyük olduğunu belirtmekte, Oğuz Kağan Destanı’nın hâlâ o zaman yaşayan Türkler arasında geçerli olduğunu göstermektedir. Oğuz etnografyası ve sanatına dair bilgiler yanında, Türk destan motiflerinde kullanılan 3, 7, 70 vb. rakamları da muhafaza etmiştir*” (s. 290).

Sekizinci bölümde Türk kültür tarihçileri Hikmet Tanyu, Bahaeddin Ögel ve Abdulkadir İnan’ın değişik cepheleri incelenmektedir.

Dokuzuncu bölümü Kayseri ve yöresi inançlarıyla ilgili makaleler oluşturmaktadır. Bu makalelerde bu bölgede tespit edilen, ateşle ilgili inançlar, delikli taş ve kayalar, resimli mezar taşları, kutsal mekân anlayışı, Kayseri’de yaşayan Uygur ve

Kazak Türklerinin bazı âdet ve inanışları yer almaktadır. Güngör'ün Kayseri ve yöresindeki inanışlarla ilgili çalışmaları şüphesiz bunlardan ibaret değildir. Ortak bir çalışması daha önce "*Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*" adıyla Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından yayınlanmıştır.

Kitabın son bölümünde, Türk tarihinin bir dönemine ışık tutacak tarihî bir kaynağın metni yayınlanmaktadır. Burada verilen 16. asrın ikinci yarısında yaşayan ünlü tarihçi Seyyid Lokman'ın "*Oğuz-nâme*" isimli eseri Yazıcızâde Ali'nin eserinin bir özeti olarak kabul edilmektedir. Bu kitabın Viyana'da bulunan tek yazma nüshası W. Lagus tarafından Arap harfli metin, Lâtince çevirisi ve not-

larla birlikte 1854 yılında Helsingforsiae'de yayınlanmış, Güngör de Lagus'un verdiği Arap harfli metni Lâtin harfleriyle burada Türk okuyucusuna kazandırmıştır. Seyyid Lokman bu eserinde, Selçuklu dönemini anlatmakta, özellikle Sarı Saltuk'la ilgili geniş bilgiler vermekte ve sonunda yaşadığı döneme kadarki Osmanlı tarihini bir sayfada özetlemektedir.

İçerisindeki makaleleri tanıtmaya çalıştığım Harun Güngör'ün "*Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*" isimli bu kitabı, Türk tarihi, dili, inanışları, özellikle de Türk dünyasındaki dinî çeşitlilik ve karşı karşıya kaldıkları meselere çözüm teklifleri getirmesi bakımından bir el kitabı niteliğindedir.

Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni basıldı)

Kaybolan Millet

Murat Adji (Hacı), Polin Polovetskogo Polya,
Moskva Too "Pik Kontekst"
1994, 350 sayfa.

Dr. Zeynep BAĞLAN-ÖZER

Erciyes Üniversitesi

Yaşadığımız çağda ilmin bütünleşmesi süreci manevî değerleri ön plâna çıkararak yeni ufuklar açtı. Anlam kavramı, değerlendirme mefhumuna eşit olmadığı için aynı nesne farklı taraflardan ve noktaî nazarlardan toplumun yarattığı değerler sistemine göre nitelendiriliyor. Ebedî değişmeyen manevî kavramların varlığı belli olmasına rağmen, değerler alanı tarihen değişip, ilim nazımının ve zamanın taleplerine uyarak devamlı genişliyor.

İnsanlığın manevî değerlerini yansıtan, geçmişinin gerçek yüzünü asırlar geçse bile idrak etme hedefleri her zaman önemli hususiyet olmaktadır. Her milletin kendi tarihini, dilini, köklerini bilmesi lâzım. Öz neseplerini unutan uluslara gerçek geçmişini öğrenme ve değerlendirme vakti gelmiştir. Kumuklar, Karaçaylar, Balkarlar, Kazaklar, Yakutlar, Gagauzlar, Tatarlar, Ukraynalılar ve bazı Ruslar gibi Türk Kıpçak kökünden gelen ve uyruğunu unutan halkların gerçek geçmişini öğrenmesi için büyük katkıda bulunan Murat Adji, cesaretle, ilmî delillere dayanarak tarih üzerindeki sır perdesini aralamıştır. Murat Adji'nin *Polin Polovetskogo Polya* kitabı Deşt-i-Kıpçak'ı anlatmaktadır.

Deşt-i-Kıpçak medeniyetinin yankıları, tesirinden çok şey kaybetmeden günümüze kadar gelmiş ve hâlâ yaşamaya devam etmektedir. Çünkü büyük ve güçlü kültürler hiçbir zaman tamamen yok ol-

mazlar.

Beşeriyetin inkişafına büyük etkileri olan Bizans ve Roma uygarlıklarını değerlendirdiğimiz zaman, Deşt-i-Kıpçak sessizce fakat kendisini hissettirircesine gören gözlerle, duyan kulaklara ve çarpan gönüllere hitap etmektedir. Çoğu kimse için cansız sayılan taşlar konuşuyor ve günümüze miras olarak kalan izlerin dili Deşt-i-Kıpçak'ın gerçek tarihini anlatıyor.

Murat Adji'nin kitabı Rusya tarihinden başlanmaktadır. Deşt-i-Kıpçak ile Rusya arasındaki münasebet nedir? Rusya neden tarihinde büyük yer tutan Deşt-i-Kıpçak ve medeniyeti hakkında susmayı tercih ediyor? Kendi geçmişi ile gurur duymak için tarihi süslemenin anlamı yoktur, zira hakikat olmadan bir milletin tarihi yazılamaz.

Rusya'nın resmî tarih görüşüne göre, Kiev Rusyası IX. asırda kurulmuştur. Bu fikir bazı sorular doğurmaktadır. X.-XIII. asırlarda yaşayan yeni halkın oluşması için Kiev Rus Devleti askerî, idarî ve kültürel yönden o kadar güç ve birliğe sahip oldu mu ki? Neden Kiev sakinleri Ukraynalı Rus değil, neden Ruslarla soydaş sayılan Ukraynalıların kültürü farklıdır? IX. asırda Dinyeper kıyısına gelen insanlar kimdi? Bu ilginç sorulara, derin ilmî bulgulara dayanarak, Murat Adji cevap aramaktadır. Bu gizlemenin sebebi şimdiki Ruslarla o zamanlarda Rus diye adlandırılan milletin arasında hiçbir akrabalık bağı bulunmadığının anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. XIII. asıra kadar Rus diye İskandinavlar adlandırılmıştı. Alman tarihçisi L.Muler "*Bertürskiye Annah*" traktatında Rusların yazıcı Ludovik Blagoçestiviy ile buluştuklarını yazıyor. Bu "*Rus*" ulusu hakkındaki en eski yazıcı bilgi, onlar kendilerinin "*Slâv*" olduğunu bilmiyorlardı, sebebi kökleri tamamen farklı idi. Kadim Kiev'in 911 yılında Bizans'la yaptığı anlaşmadan da onların Slâv olmadığı görünmektedir. N. M. Karamzin'e göre, Slâv dilinde yapıldığı iddia edilen 911 tarihli sözleşmenin ilmî temeli yoktur. Herhangi bir dilde anlaşma yapılabilir. Ancak hâkimlerin kölelerinin dilinde sözleşme yaptıkları bugüne kadar tarihin hiçbir devrinde görülmemiştir. Kiril alfabesinin müellifi sayılan Ki-

ril, Slâv alfabesini icât etmedi. Yunan alfabesinin esasında Kiril, Türk fonetik sistemine uygun, bilhas- sa özgün hususiyetleri olan sesler için özel harfi ek- leyerek glagolitik alfabeği icât etti. Kiril ve Metody kardeşlerin Slâv olmadığı da bellidir. Bu sebeple anılan 911 tarihli sözleşmenin Slâv dilinde olması sözkonusu edilemez, çünkü kendi yazıları olmadı. Eğer böyle bir sözleşme var ise, bu sözleşme mutla- ka Deşt-i-Kıpçak'ta beş asır hüküm sürmüş. Bizans ve Skıpya arasındaki Konsolosluk işlerinde de kul- lanılan Türk dilinde yazılmış olması gerekir. IX - XIII asırlarda Yunanlılar, Romalılar, Araplar, Kıp- çaklar ve bütün dünya "Rus" kelimesini aynı şekil- de, yani İskandinavlılar olarak anlıyorlardı. Bu halk Rusya'da Varyagi olarak tanınıyordu. O zamanların bütün tarihî vesikalarında tespit edilmiş mevzu- yu bugün tekrar tartışmanın hiç bir anlamı yoktur. Me- selâ, 1068 yılı Varyaglar İngiltere'yi fethedip orada kendi hanedanlıklarını kurmuşlar. Avustralya sür- günde bulunanlar tarafından kurulmuş bir devlet, Malta devleti korsanlar tarafından kurulmuş ve bu tarihî vakalar gizlenmemektedir.

Dinyeper kıyısında yerleşen Varyaglar kendi devletlerini nasıl adlandırdılar? O zaman kendilerini Rus diye adlandırmaları mümkün değildir, çünkü "Rus" denilince hemen akıla Kuzey İskandinav- ya'da şimdiki İsveç'te yaşayan uyuğun adı geliyor- du.

"Rus" kelimesinin kaynağı kadim Varyag dilin- de "kürekçi, kürek çeken, gemici, denizci" anlamlarına geliyor. Finler ve Estonyalılar İsveç'in eski komşuları olarak, alışkanlıklarından İsveç'e bugün de Rousiya diyorlar. Güney komşuları olan bugün- kü Rusya'ya ise Veniya diyorlar. Veniya kelimesi- nin kaynağı Venedi, yani İslâvlardır.

"Rus" ve "İslâv" kelimeleri etnografiyada ke- şişmeyen kavramlar. Ruslar ve Slâvlar beraber yan yana bile yaşamamışlar, çünkü onları Baltık Denizi ayırıyordu. Herşey farklı idi. Yaşam tarzları, dış gö- rünüşleri, manevî değerleri. Meselâ, Rusların (İs- kandinavların) dini Odinova idi, halbuki Slâvların bundan haberleri bile yoktu.

"Genel tarih" tezi müellifi Plinty'e (24-79. yy.)

göre kadim Slâvlar kendilerine Venedi diyorlardı. Roma tarihçisi Tatsit de (58-117. yy.) Venedilerin Kuzey Avrupa'da Vistül ve Oder nehirlerinin ara- sında yaşadığını yazmaktadır. V. asırdan sonra Ve- nediler Slâv olarak adlandırılmaya başlanmıştı.

Avrupa tarihinde "Slâvini" adı ilk kez 591 yılın- da Bizans'ta birkaç Slâvın görülmesi ile ifade edil- meye başlanmıştı. Bu gerçeği Simokatta'nın tarihî çalışmalarında görmekteyiz. Aynı kaynaklardan on- ların silahı bilmediği de anlaşılmaktadır. Bu da Slâvların yaşadığı bölgelerde henüz madenlerin keş- fedilmediğini göstermektedir.

Slâvlar Slovlam sözünün kaynağı etimolojik ola- rak incelendiğinde "Mı slovlani" (Biz avlandık) cümlesine kadar ulaşmaktadır. Kendini avlanmış kabul eden Slâv, kendisini avlayan Kıpçaklara da Polovtsi veya Peçeneği demektedir. Slovlani ve po- lovtsi kelimelerinin ortak kökü olan lov Rusçada av manasına gelmektedir. Ne zaman esarete düşen Slâvlar egemenliğe kavuştular?

XI. asırda Bizans imparatorluğunun çökmeye başlaması Rusların (İskandinavların) onlara ilgisini azalttı. XII. asırda doğal olarak Kiev Rus devletinin durumu inkıraza uğradı ve eskiden "canlı mal" sa- yılan Slâvlar oluşan yeni durumdan dolayı aranma- mış halk olarak başını kaldırıp, ormanlardan şehirle- re yayıldı. Slâvların, kendilerine ait kültürünün te- melini oluşturan ormancılığın izleri arkeolojik kazı- ların neticesinde ispatlandı. Eski zamanları hatırla- yan Kiev sakinleri ve yeniden gelen Slâvlar arasın- da kavgalar başladı. Yaşam tarzları çok farklı olan Slâvlara Kiev sakinleri "katsap" (sakallı keçe) di- yorlardı. Cevap olarak Slâvlar anlamadığı "hohol" (kakül) kelimesini kullanıyorlardı. Şimdiki Ukrayna halkına Rusların hâlâ "hohol" demeleri tarihten kaynaklanmaktadır. Murat Adji, Rusya ve Ukrayna ilişkilerinin gerçeklerini anlatmaktadır.

Asırlar geçmesine rağmen gerçekler tamamen si- linemez, çünkü mutlaka bir iz kalır. Meselâ, el yaz- ma eserlerin metinleri değiştirilirken resimlere dik- kat edilmemiştir. El yazmalarındaki resimlerde Kıp- çak kıyafeti, silâhı ve Kıpçak kültürüne ait diğer eş- yalar görünmektedir. Bu resimleri şimdi de Altay

kayalarında Güney Sibiryâ'da görmekteyiz. Kiev el yazma eserlerinin minyatürlerinde gösterilen insanların Deşt-i-Kıpçak kültürünün taşıyıcıları olduğu şüphesizdir. Slâvların ve Rusların kıyafeti, silâhı ve dış görünüşleri tamamen farklı idi. Resimlerdeki süvarî ordusunun da Kıpçak askerleri olduğu anlaşılıyor.

Atilla'nın ordusu büyük olmadığı hâlde iyi teşkilatlandırılıp, iyi sevk ve idare edilmiştir. Batıların bilmediği, fakat Kıpçakların çok iyi uyguladığı savaş taktiklerinden dolayı Kıpçaklara "barbar" denmiştir. Çoğu kişinin zannettiği gibi buradaki "barbar" sözü Kıpçakları tezyif ve tahkir etmek amacıyla söylenmemiştir. Zira "barbar" kelimesinin ilk manası belli kaidelere uymayandır. Ancak daha sonra Batıların Kıpçaklara beslediği duygulardan dolayı barbar kelimesi imha edici anlamına gelmeye başladı. Gücün, kuvvetin barbarlıkla eş anlamlı hâlde geldiği, Hunlar karşısında, hilekâr Roma tedbirler almak mecburiyeti hissetti. Roma İmparatorluğu'nun tanınmış ailelerinden birinin oğlu Aetsiy'i Hunların arasına gönderdi. Hunlarda düşman dahi olsa kendisine gönderilen bir çocuğu terbiye etmek töre gereği idi. Kıpçakların arasında iyi bir askerî eğitim alan Aetsiy sonra Roma'ya dönerek imparatorun danışmanı oldu. Bazı Kıpçakları kandırarak kendi tarafına çekti. Daha sonra Roma ordusunun başına geçen Aetsiy, Atilla'ya karşı savaş açtı. Katalunya ovasında yapılan bu savaşın neticesi Batı tarihçileri tarafından gerçeklere uygun değerlendirilmemiştir.

Murat Adji, Hıristiyanlığın doğuşu ve yayılması ile ilgili tarihî kaynakları ilmî yaklaşımla ayrıntılı şekilde incelemektedir.

Rusya'nın Vaftiz tarihi ile ilgili tartışmalar hâlâ sürmektedir. Tarih ilmî şimdiye kadar Rus kilisesinin başında kimin olduğunu, hangi dilde âyin yapıldığını, Rusya vaftizinin ilk defa nerede ve nasıl yapıldığına dair malûmatlara sahip değildir. L. Mutler *Rusya'nın Vaftizi* kitabında bu efsanenin nasıl doğduğunu gösterdi. Maalesef, efsane müelliflerin ilham kaynağı cehalettir. Rusya'da asırlar boyu yaratılmış puta inanarak Andrey Pervozvany, Slâvların

birinci vaftizcisi olarak tanınmış; H. Andrey'in faaliyeti Evseviy Kesony'skiy'nin tarihinde açıklanmaktadır. Orada H. Andrey'in sadece Skifiya'yı ziyaret ettiği gösterilmiştir. Kiev'de Hıristiyan tapınakları Rusya vaftizinin resmî tarihinden önce de olmuş. Meselâ, Bizans, müelliflerin imâ ettiği Poçay ırmağındaki Iliya Peygamberin Kilisesi faaliyetini sürdürmüştür. Başka kiliseler de vardı. Onlar kimlere hizmet etti? Murat Adji, Kafkasya tarihini de inceleyerek II. asırdan itibaren Ermeni-Kıpçak ilişkilerinin Hıristiyanlığın husule gelme ve gelişme aşamalarını açıklamaktadır.

Atilla ordusunun savaşma nedenleri inanç ihtilâflarına dayanmaktadır. Onlar Tanrı'ya inanıyorlardı. Sibiryâ'da bulunan kayalar üzerindeki resimlerde ruhban, kilise törenleri, kilise sembelleri, kıyafetleri tasvir ediliyor. XVIII - IX. asırlarda yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Avrupa medeniyetinin kökleri bilhassa eski çağlarda Deşt-i-Kıpçak uygarlığı ile kesişmektedir. Batı Hıristiyanlığının simgesi olarak tanınmış kilise hiyerarşisinin temeli, gök katları ikileminin ve ruhanî anlamı gibi kavramlar Kıpçakların dinî inançlarından (Tengnanstvo) kaynaklanmaktadır. Milattan önce II. asırda Kıpçak bayraklarında bulunan iki başlı kartal Türk toplumunun devlet teşkilâtını temsil ettiği gibi hac işareti de Deşt-i-Kıpçak'a aittir. Hac işareti dünyada insanın yaşam ahengini yansıtıyor, üst dikme (geyik çizgisi), iki kenarda (balık ve insan çizgileri) ve alt dikme (yılan çizgisi). Dört eşit çizgilerin bu kutsal keşişme noktasına Adji deniyor. Hıristiyanlığın simgesi sayılan dinî kelimelerin etimolojik anlamlarını araştırarak Murat Adji, Hıristiyanlaşma konusundaki gizlenmiş gerçekleri anlatmaktadır.

V. Tomsen ve başka da âlimlerin büyük çabaları ile eski yazıların Deşt-i-Kıpçak'a ait olduğu kanıtlandı. V. Tomsen'in *Orhon Yazılarının Çözmesi* adlı kitabında verilen kadim Kıpçak metinlerinin altın anahtarı Güney Sibiryâ'da Milattan önce 5. asırda Deşt-i-Kıpçak uygarlığının yaşadığını açıklıyor. Dil, tarihin aynası, çünkü her kelime hayatın, düşüncelerin, değerlerin gerçek yüzünün yansımasıdır.

Kıpçak halkının uzun zaman yolunda gerçek

geçmişini meziyetle değerlendiren, büyük mirasını unutmadan, kaybetmeden gelecek nesillere Deşt-i Kıpçak hakikatını ulaştırma niyetiyle tarihin kanunlaşmış sis perdesini açmaya çalışan bütün âlimlere minnettâriz.

Polin Polovetskogo Polya kitabının müellifi Ad-

ji, ilk defa soyadımı doğru yazdım diyor. Her insanın önce kendi soyunu, her millet kendi uyruğunu, yüzünü unutmadan, geçmiş ve gelecek arasındaki bağları bilmesi, koruması lâzım, çünkü bizim bugünümüz geçmişimize bağlı, yarınımız bugünüme bağlı.

N.P.NEKRASOVA • K.G. KINAYEVA

Moskova

Şark Sanatları

Devlet Müzesi Türk,

Azeri ve Türkmen

Seccâdeleri

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni basıldı)

Anadolu'da Türkmen Aşiretleri

“Bozulus Türkmenleri 1540-1640”

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türk tarihi için çok önemli bir coğrafi bölgedir. Türklerin ilk iskân yerleri bu iki bölge üzerindedir: Kars, Iğdır (Karakoyunlu), Van (Ahlat, Gevaş), Harput vb. yerlerdeki eserler, mezarlıklar, köprüler ve çeşmeler böyle söylemektedir...

Anadolu'ya gelip yerleşen Türkmen aşiretlerinin aslını Oğuz boyları meydana getirmektedir. Türk tarihinde ve yazılı belgelerde adı geçen 24 Oğuz boyundan en az yirmiikisinin Anadolu'ya geldiği bilinmektedir.

Doğu Anadolu'daki Türk devletleri ve Karakoyunlular ile Akkoyunlular üzerinde çalışmış iki büyük tarihçimizi burada anmak gerekir: Prof. Dr. Osman Turan ile Prof. Dr. Faruk Sümer. Bu bilim adamlarımızdan başka, Selçuklular üzerine eser veren Mükremin Halil Yinanç, Mehmet Altay Köymen, Ali Sevim ve İbrahim Kafesoğlu'nun da konuyla yakın ilgileri bulunmaktadır. Anadolu'nun iskânı ve mecburi göçler dolayısıyla Cengiz Orhonlu ve Yusuf Halaçoğlu'nun çalışmalarını da belirtmek gerekir.

Bozulus, Anadolu'nun fethinden sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yerleşmiş olan bir Türkmen topluluğudur: *Süleyman Hacılı, Bozulus, Döğer, Musullu, Hamza, Gündeşlü, Anter, Pürnek, Zağferanlu, İshak, Danişmendlü, Sarılı, Eymür, Çayan, Karamanlu, Kılıcı, Salarlı, Çepni, Avşar, Lek, Alpavud, Ulaşlı Tâbi, Koca Hacılı, Uzan, Bayat, Türmen, Kutbeğlü, Alahacılı* gibi cemaatler ile bunların yerleştikleri köyler onomastik incelemeler için çok önemlidir. Çünkü, tarih içinde yok olan ya da yer değiştiren bu cemaatlerin buralardaki izlerini araştırmak Türk tarihi için gereklidir. Batılıların yapmış oldukları araştırmalar gerçekleri yansıtmamaktadır. Ayrıca, dört yüz yıllık çok uzun bir süreçte Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki öteki kavimler ile kaynaşp ana dillerini unutmuş Türk boylarının da ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bugün Kuzey Suriye topraklarında yaşayan *Yıvalar* ile *Beydililer* (Beğdililer, Badıllılar, Badılar) kimi yerlerde Türkçe yerine Arapça ya da Kürmançca konuşmaktadırlar. Anadolu'nun Arap ve İran coğrafyalarına

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Erciyes Üni. Fen Edebiyat Fak.
Öğretim Üyesi

yakın yörelerinde yerleşmiş olan pek çok tarihî Türk boyu da dillerini kaybederek Kürmançlaşmış veya Zazalaşmıştır. Bu yörelerdeki kız alıp-verme olayı da bu kaybolmayı çabuklaştırmıştır.

Dr. Tufan Gündüz tarafından Doktora tezi olarak hazırlanan bu eser, üç bölümden oluşmaktadır:

Giriş: Anayurt'tan Anadolu'ya (s. 17-42),

I. Bölüm: Bozulus Türkmenleri (s. 43-106),

II. Bölüm: Bozulus'un İdarî Yapısı ve Malî Mükellefiyetleri (s. 107-136),

III. Bölüm: Bozulus'un Yaylak ve Kışlak Hayatı (s. 163-166).

Eser, "Yayınlanmış resmî vesikalar", "ahkâm kayıtları", "şer'iyye sicilleri", "müteferrik vesikalar", "yayınlanmış vesikalar", "tarihler" ve "araştırmalar" a dayanılarak hazırlanmış. Zengin bir bibliyografya verilmiş. Fakat, Tuncer Gülensoy'un "Elazığ, Tunceli, Bingöl ve Diyarbakır Yörelerindeki Aşiret, Boy, Soy ve Oymak Adları Üzerine" (*Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 28 Şubat 1984, s. 1-

23); "Ahlat'ta Türk Damgaları" (*Fırat Üniversitesi Dergisi-Sosyal Bilimler I-II*, s. 91-148, 55-92); "Elazığ, Bingöl ve Tunceli illeri yer adlarına bir bakış" (*Türk Yerleri Adları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1984, s. 149-156); "Yirmidört Oğuz Boyunun Anadolu'daki İzleri" (*Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı*, 1977, Ankara, 1979, s. 73-98) adlı araştırmalarının da görülmesi eseri tamamlayıcı olurdu.

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Türk kalmasında önemli rol oynayan Türk boyları içinde Bozulus'un rolü oldukça büyüktür. Celâli isyanlarından sonra Amasya ve yöresine, Keskin, Kırşehir ve Nevşehir yörelerine, Ankara yöresine, Konya yöresine ve Bergama-Kütahya-Emirdağ, Bolvadin ve Karahisar-ı Sâhip bölgelerine yerleşen bu Türkmen aşiretinin Ergani-Diyarbakır-Urfa ve Resul-Ayn yörelerinde yaşayan akrabalarının araştırılması da gerekmektedir. Bugün Doğu ve Güneydoğu Anadolu için oynanan oyuna ancak bu tür bilimsel araştırmalarla karşı konulabilir.

"Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi"ni gördünüz mü?

Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

“Türk Ocakları 1996 Yıllığı”

**Türk Ocakları 1996 Yıllığı,
Sistem Ofset, Temmuz 1997, Ankara.**

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Kuruluşu 1991 yılı olan ancak 1914 yılında ilk defa cep takvimi şeklinde küçük hacimli 32 sayfalık bir kitapçığı *Türk Yurdu* adıyla çıkarılan Türk Ocakları daha sonra, 1919 yılına kadar aynı yayını süreli olarak çıkarmaya devam etmiştir. Söz konusu cep takvimi Türk adını taşıyan ilk takvimdir. 1914-1919 yılları arasında İstanbul’da yayın hayatını sürdüren *Türk Yurdu* İstanbul’un işgali nedeniyle ve o dönemdeki Millî Mücadele hareketinin merkezi olacak olan Ankara’ya 1920-1921 yılları arasında bir yıllığına taşınmıştır. Bu dönemde ve devamında Yusuf Akçura’nın Türk Ocakları’na önemli katkılarını görüyoruz. Türk Ocakları daha sonra yine merhum Yusuf Akçura’nın gayretleriyle 1928 yılında *Türk Yılı*’nı yayınlamıştır. Türk Kültür hayatına hizmet veren Türk Ocakları; kültür kavramı içerisinde eğitimden yenileşmeye, dış politikadan siyasî gelişmelere, din anlayışından uluslararası ilişkilere, edebiyata kadar İstiklâl Savaşı’nın düşünce ve heyecan merkezi olarak 1911’den Cumhuriyet’in ilânı ve sonrasında bugüne gelindiğinde hâlen çalışmalarına devam etmekte olan bir kuruluştur. Ancak harf devriminden önce eski harflerle yayınlandığından eski *Türk Yurdu* ve *Türk Yılı*’nın Türk kültür hayatına önemli katkılarında bugün az kişi yararlanabilmektedir. 1928 yılından sonra süreli yayın olarak *Türk Yurdu* Lâtin harfleriyle çıkmaya devam etmiş, ancak yıllık olarak çıkma fırsatı 1996 yılına kalmış-

tir. Burada bir noktaya dikkat çekmek yerinde olacaktır. Daha önce çıkmış olan *Türk Yılı* bugünkü anlamda bir yıllık değildir. *Türk Yurdu* ise aylık çıkan bir dergidir.*

Türk Ocakları sivil bir kuruluştur. 1928’den 1996’ya kadar 85 yıldır yıllık çıkaramama sıkıntısı kitabın editörü M. Çağatay Özdemir tarafından Takdim yazısında anlatılmıştır.

Türk Ocakları’nın “*Türk Yılı 1928*” başlığı ile Ali Birinci tarafından tarihî geçmişi ilk makalede anlatılmıştır. *Türk Yılı 1928* bir salnâmedir. *Türk Yurdu*’nun çıkarılma kararı ve gerekçeleri, *Türk Yurdu*’nun hazırlanışı anlatıldıktan sonra, Türk Ocakları denilince akla gelen ilk isim olan Yusuf Akçura’dan başlamak üzere, *Türk Yurdu*’nun yazarlarına yer verilmiştir. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nin kurucuları arasında da yer alan, Türk Ocağı’nın 1911-1915 yılları arasında bu mecmuanın nâşirliğini yapan Akçura’nın emekleri bu yazıda anlatılmıştır. Daha sonra -hepsini burada saymak mümkün olmamakla beraber- önemli hizmetleri olan müfettiş Hasan Âli Yücel ele alınmıştır. İçinde bulunduğumuz 1997 Aralık ayında 100. doğum günü münasebetiyle çeşitli anma toplantılarının yapıldığı, Türkiye Cumhuriyeti’ne önemli hizmetleri de bulunan Yücel de 1915’li yıllarda Türk Ocağı’nda bulunan gençlerdendir. Ardından muallim Sadi Hamit, Mimar Kemalettin Bey, Ahmet Cevat Emre, Galip Bahtiyar, Resûlzade Mehmet Emin, Cafer Seydahmet, Şapşaloğlu Sereya, Abdullah Battal anlatılmıştır. Sonra, *Türk Yurdu*’nun 1928 fihristi verilmiştir. 1928 yılında bu denli hacimli bir kitabın basılmış olması o günkü şartlar düşünüldüğünde son derece önemlidir. Fihristten kitabın içindekilere baktığımızda âdeta yok yok gibidir. Kitap yahut salnâme 654 sayfadır. *Türk Yurdu*’nun takviminde uluslararası saatin kabulü, 1928 yılının takvimi, dinî ve millî günler vb. o dönemin İstanbul Rasathanesi Muavini Kemal tarafından hazırlanmıştır. Türklerin Anadolu’ya yerleşmesi, Türk kudreti: Mustafa Kemal, Yeni Türkiye Devleti, Türkiye Cumhuriyetinin Teşkilât-ı Esâsiyesi Akçura tarafından hazırlanmıştır. Sonra sırasıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin adliye işle-

ri, maarif, iktisad - ticaret, sanayi işleri, idare işleri, malî idaresi, Ankara şehri, üç ayrı konuda edebiyat hareketleri (halk edebiyatı, halk tekke edebiyatı, divân edebiyatı Hasan-Âli Yücel tarafından hazırlanmış), ormancılık, avcılık, balıkçılık, madencilik, ziraat, mimarî, Türkçülük fikrinin cereyanı, Cumhuriyet haricinde bulunan Türkler bulunmaktadır. Son söz yine Akçura tarafından yazılmıştır. Ali Birinci'nin bu salnâmenin Lâtin harfleriyle yeniden basılması gerektiği konusundaki kaygıları ise dikkate değerdir. Salnâme'deki bazı konuların çalışma türünün ilk örneği olması ve doğrudan ilk kaynağa dayalı olması bir an önce Lâtin alfabesine aktarılmasını zorunlu kılmakta yeter nedendir.

Yıllığın içindeki ikinci makale, Nuri Gürgür'e ait olan "1996'da Türkiye'de Siyasî Gelişmeler" başlığını taşımaktadır. 1 Ocak'tan başlayarak 10 Aralık'a kadar gün gün Türkiye'deki siyasî olaylar verilmiş bazıları hakkında da yorumlarda bulunmuştur.

Yıllığın üçüncü makalesi, "Kültür" adını taşımaktadır. Yazarı Yılmaz Özakpınar'dır. Kültür kavramı etrafında geniş çaplı araştırma yapan Sayın Özakpınar'ın okuyucuya sunduğu bir de medeniyet teorisi vardır. Yazar, kültür-medeniyet, gelenek, Türk kültürü, İslâm medeniyeti ve terbiye kavramlarını Batı medeniyeti ve kültürüyle karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Yıllığın dördüncü makalesi, "Türk Dünyası 1996" başlığıyla Acar Okan tarafından hazırlanmıştır. Son yıllarda gündem oluşturan Türk Dünyası konusu etrafında Başbakanlık Başmüşavirliğinin Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları için ayrı ayrı hazırladığı ülke raporlarından yararlanılarak gerek bağımsız ve gerekse yarı özerk yahut Rusya Federasyonu içerisindeki Türklerin dağılım ölçüleri, nüfusları hakkında istatistik bilgileri verilmiştir. Avrupa'da ve Orta Doğu ülkelerinde yaşayan Türklerin de sayıları verilmiş, böylece dünyanın dört bir yanında yaşayan Türklerin tahmini sayısı 1996 yılı itibariyle 192.004.000 milyon olarak belirlenmiştir. Her bir bölgedeki son gelişmeler siyasî panoramalar ve aşılması gereken dar boğazlar konusunda yazar tespitle-

rini, yapılması gerekenleri uzun uzun anlatmıştır.

Yıllığın beşinci makalesi, "Türkiye'de Din Anlayışı"dır. Yazarı Hasan Onat, Türkiye'de zihniyet sorununu üzerinde durmuş, ardından Türkiye'nin din açısından konumunu açıklamaya girişmiş, din alanındaki sorunların tarihsel arka plânını irdelemiştir. Ön yargılardan uzak durulması gereği üzerinde Sayın Onat sık sık dikkat çekerek, yeniden yapılanma ve değişim süreci gibi tespitlerde bulunmuştur.

Yıllığın altıncı makalesi, "Türk Dili ve Edebiyatı"dır. Yazarı Namık Açıköz 1996 yılı içinde edebiyat alanında yayınlanan dergilere ait bir inceleme yapmıştır. Yazardan öğreniyoruz ki, 1996 yılında popüler edebiyat yayınlarında azalma, bilimsel yayınlarda çoğalma görülmüştür. En fazla yayında deneme ve inceleme alanında yapılmış, roman, hikâye ve şiir kitaplarında da yine azalma olmuş. 1996 yılı için müracaat edilen ve incelenen dergiler arasında *Türk Dili, Türk Edebiyatı, Bilig, Bilge, Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı, Türklük Bilimi Araştırmaları, Kardeş Edebiyatlar, Millî Folklor, Varlık, Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi* ile *İlmî Araştırmalar Dergisi* vardır. 1996'da yayınlanan kitaplar, makaleler, klâsik Türk edebiyatında yapılan yeni çeviriler, eleştiri yazıları, Halk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı, sözlük, roman ve diğer kitaplar vardır. Ayrıca 1996 yılının UNESCO tarafından "Uluslararası Nasreddin Hoca Yılı" olarak belirlenmesiyle yapılan etkinlikler, kongre ve sempozyumlarla "Nasreddin Hoca" adına çıkarılan kitaplar da ele alınmıştır.

Diğer yandan şiir ve edebiyat günleri, yurtiçinde ve yurtdışındaki diğer bilimsel toplantılar ve yankıları üzerinde durulmuştur. Atatürk Kültür Merkezi'nin, yayın hayatına katılan *Bilge* dergisinden 1996 yılından çıkan 8., 9. ve 10. sayılara yer veren Sayın Açıköz'ün açıklamaları Merkezimiz açısından sevindiricidir. Sayın Açıköz, ardından 1996 yılında Türk Dili ve Edebiyatı alanında kaybettiğimiz bilim adamları ile yazarlarımıza yer vermiştir. 1996 yılında Türkiye Yazarlar Birliği'nin verdiği ödülleri ve ödül alan 15 kişiyi de sıralamıştır.

Açıköz'ün makalesinin Ekler bölümünde köşe

yazarlarından seçme yazılar ve şiirler yer almıştır. 1996 yılında Türk Dili ve Edebiyatı alanındaki faaliyetler gerçekten çok çeşitli olduğundan, detaylı bilgi almak isteyen okuyucu, 1996 yılının bu alandaki panoramasını 100 sayfalık bu inceleme yazısında görebilir.

Yıllığın yedinci makalesi, Yusuf Ziya İrbeç'in "Uluslararası İlişkilerde Dünya Gündemi ve Türk- lük Politikası"dır. Dış politika gündemini tahlille, dünya ekonomisinin Türk dış politikası açısından önemi, silâhlanma yarışı ile tehlikeli gündemlere dikkat çeken Sayın İrbeç, dünyadaki gelişmeler karşısında Türkiye ve Avrupa Birliği'nin bir değerlendirilmesini İslâm Dünyası bağlantısı ile yapmıştır.

Yıllığın sekizinci makalesi, "Türkiye'de Eğitim" konusundadır ve yazarı Servet Özdemir'dir. Geçmişten günümüze eğitim değerlendirmelerini yapan Sayın Özdemir, bilgi toplumunun öneminden ve son günlerde Türkiye gündeminden inmeyen, hâlen tartışılan eğitim modelimizin değerlendirmesini yaparak bu alanı tekrar irdelemiştir. Özellikle eğitimde çelişen amaçlar ve görevler konusu dikkat çekicidir. Sayın Özdemir, eğitimde eski ve yeni yaklaşımlarla,

1995-1996 öğretim yılı itibariyle okul, öğretmen ve öğrenci sayılarının tablolarını vermiştir. Öğretmen yetiştirmeden Talim Terbiye Kurulu'na, ders kitaplarından, üniversiteye giriş sınavlarına, yurtdışında lisans üstü eğitimden, Türk Cumhuriyetleri'nden gelen öğrencilerin durumuna ve son olarak da üniversiteler hakkında değerlendirmeler yapmıştır.

Yıllığın son makalesi, "Gençlik Çağı ve Türkiye'de Gençlik" adıyla Selahattin Öğülmüş'e aittir. Türkiye'deki gençlik ve sorunları ile üniversite gençliğinin irdelendiği bu yazıyla yıllık bağlanmıştır.

Yaklaşık 400 sayfaya yakın olan *Türk Ocakları 1996 Yıllığı*, her türden okuyucuya hitap edecek bir yapıdadır. Gerek diliyle gerekse ele aldığı konularla Türkiye'nin hâlen var olan ve var olmaya devam eden sorunları ele alınmıştır. Yıllığı herkes rahatlıkla okuyabilir. Yalnız çok fazla düzelti hatalarının olması, eğer yeni baskısı yapılacaksa, hatırd tutulması gereken konulardan biridir. Bunun dışında yıllığın Türk halkı için her alanda bütünleştirici bir yaklaşımda bulunduğunu da belirtmekte yarar vardır.

A.K.M.'nin

TÜRK DÜNYASI ORTAK EDEBİYATI PROJESİ

- Ortak Edebiyat Metinleri Antolojisi** : Başkan- Prof. Dr. Şükrü ELÇİN
Kavramlar ve Terimler : Başkan- Prof. Dr. Mustafa İSEN
Şâirler, Yazarlar, Bilginler : Başkan- Dr. Müjgân CUNBUR
Ortak Türk Edebiyatı Tarihi : Başkan- Önder GÖÇGÜN

Bariş Kültürü İçin Hoşgörü

**Bariş Kültürü İçin Toplumsal
Hoşgörü ve Sivil Toplum Kuruluşlarının
Rolü Forumu Bildirileri,
(16 Kasım 1996), 82 sayfa.**

Alev KÂHYA - BİRGÜL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Kitap, bu forumun ve kitabın gerçekleşmesinde katkılarında dolayı Akbank'a bir teşekkür ile başlıyor. Hemen arka sayfada Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" vecizesi yer alıyor. Bir sonraki sayfada, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)'nün 1978 yılı sonbaharındaki 20. Genel Konferansı'nda, 1981 yılının Atatürk'ün doğumunun 100. yılı olması nedeniyle 152 milletin oybirliğiyle aldığı karar sureti "Dünya Atatürk'ü Nasıl Tanımlıyor?" başlığında yayınlanıyor: "Uluslararası anlayış, işbirliği ve barış yolunda çaba göstermiş üstün bir kişi, olağanüstü reformlar gerçekleştirmiş bir devrimci, sömürgecilik ve emperyalizme karşı savaşılan ilk lider, insan haklarına saygılı, dünya barışının öncüsü, bütün hayatı boyunca insanlar arasında renk, din ve ırk ayrımı gözetmeyen eşsiz bir devlet adamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu."

Kitabın, Oya Sebük tarafından yazılan ilk Önsöz'ünde, UNESCO'nun 16 Kasım'ı "Dünya Hoşgörü Günü" olarak kabul etmesiyle Cumhurbaşkanının himayelerinde bu forumun olabildiğince çok sayıda sivil toplum kuruluşunu, yerel idareler mensuplarını, kamu ve özel kuruluşlar temsilcilerini bir araya toplayarak, barış için sarfedilecek, düşünce üretilecek bir iletişim platformu hazırlamak amacıyla

la yapıldığı anlatılarak emeği geçenlere teşekkür edilmiştir. Tülay Akyol tarafından yazılan ikinci Önsöz'de ise, barış ve hoşgörü kavramlarının uygulayıcısı olarak toplumumuzda sivil toplum kuruluşlarının yeri, işlevi ve öneminden bahsedilerek bu konuda yapılan çalışmalardan ve bu çalışmalara emeği geçenlere teşekkür edilmiştir. Forumu organize eden kulüplerin listesi ve forumun programı verildikten sonra açılış konuşmalarına geçilmiştir. Konuşmacıların hayatları ve çalışmaları hakkında bilgi verildikten sonra bildirilere geçilmiştir.

Açılış konuşmacısı Oya Sebük Hanım "Toplumumuzun 73 yıllık Cumhuriyeti, demokrasi ve lâikliği özümseme ve benimseme sancıları içerisinde kavrıldığı bu dönemde, barış ve hoşgörü kavramlarının aydınların ve sivil toplum kuruluşlarını oluşturan kişilerin, vatandaşların yaşamsal önem taşıyan bir görevidir. Bu bilgi çağı dediğimiz çağımızda, teknolojinin geliştirdiği çok hızlı bir haberleşme çarkı herkese herşeyi iletirken; sevgi, şefkat, adalet, sabır, dürüstlük, çalışkanlık ve özveri gibi insanî değerleri ne yazık ki aktaramamaktadır. Barış öncelikle kişinin kendi bilinci ve gönlüne yerleştirmesi gereken bir kavramdır. Birkez bunu başaran kişi bunu diğerleri ile olan ilişkisine aktaracak ve mutlaka paylaşacaktır. Ancak ne yazık ki, kültürel kimlik arayışı içerisindeki toplumumuzda sürekli artan genç nüfus bu bilince erişememektedir ve işte bu erişememenin boşluğunu şiddet, terör ve uyuşturucu ile veya dinî dogmaların karanlıkları ile doldurmaya çalışmaktadır." denmektedir.

Açılış konuşmasında Sakıp Sabancı, Türkiye'nin morale ihtiyacı olduğunu, bu morali pompalayacak insanların da gönüllü ve gönülden hareket edenler olduğunu vurgulayarak bir "insanlık" yemeği tarifi vermiştir.

Devlet Bakanı Işıl Saygın, açılış konuşmasında, hoşgörünün Türklerin içine sinmiş bir kavram olduğunu ve Türkiye'nin birlik, bütünlük içerisinde olması gerektiğini vurgulayarak, gönüllü kuruluşlara düşen görev hatırlatılmıştır.

Kitabın bildiriler kısmında Sadık Tural "Türki-

ye’de Hoşgörüye Neden İhtiyaç Var?” başlıklı bildirisinde, sosyalleşme ve değişmeden söz ederek, değişmenin toplumun ahengini bozmayacak şekilde olması gerektiğini vurgulamıştır. Dünyadaki ve toplumdaki kültürel ve teknolojik değişmelerin hızını vurgulayarak, insan, benlik, kimlik, kişilik ve duygu, düşünce, hayal ve davranışları bakımından sağlam bir bütünlük oluşturan şahsiyetten söz etmiştir. Şahsiyet ve ferdiyetin yer değiştirmesinin sakıncaları üzerinde durarak sanayileşme ve şehirleşmeler her toplum için aynı sonuçlar verme özelliğine sahip olabilir mi? Değişme ve değiştirmeler karşısında uyumsuzluk gösterenler, uzlaşmazlık gösterenler ve âdeta itici bir tavır ile dünyanın düzenini bozanlar, hangi temel psikoloji ile duygularını savunma ihtiyacını duyuyorlar? soruları etrafında Türkiye’nin dünkü ve bugünkü meselelerini ele alarak tartışmıştır. Hoşgörü kavramını irdeleyerek bu konuda eğitimin önemine değinmiştir. Atatürk’ün *“Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, evvelâ bizim kendi benliğimize ve milletimize bu hürmeti hissen (duygu bakımından), fikren (düşünce bakımından), fiilen (yaşayış bakımından) bütün iş ve hareketlerimizde gösterelim. Bilelim ki, millî benliğini bulmayan milletler, başka milletlerin avı olur”* sözünü hatırlatarak iç barış ve millî bütünlük ve millî toplum olmak için ortak kültür paydasında birleşmek gerektiğini vurgulamış, gönüllü kuruluşlara teşekkür etmiştir.

İkinci bildiri Zekai Baloğlu’na aittir. Zekai Baloğlu, “Üçüncü Sektörün Hoşgörü Kavramına Katkıları” başlıklı bildirisinde, “Demokrasinin Üç Temel Sektöründen Biri: Üçüncü Sektör”, “Üçüncü Sektörün Uluslararası Önemi”, “Tarihî Gelişme, “Türkiye’de Üçüncü Sektörün Bugünkü Durumu”, “TÜSEV Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı” başlıklarında Türklerde hoşgörüden ve gönüllülüğten, gönüllü hayır kuruluşlarından ve bu geleneği sürdüren vakıflardan ve derneklerden söz ederek, vakıf geleneğinin Türkiye, Türk toplumu ve demokrasi adına çok işlevleri olabileceği ama bu kuruluşların yasal güvenceler altına alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Vakıfların toplumsal uzlaşma ve hoşgörü için

kilit taşı olduğu söylenmektedir.

İkinci Oturum Başkanı Oktay Aslanapa, Recep Bilginer hakkında bilgi vermiş ve Recep Bilginer “Basının Hoşgörü Kültüründe Yeri” başlıklı bildirisinde basın hakkında bazı tespitlerden söz etmiştir.

“Hoşgörü ve Sosyal Bütünleşme” sekiyonunda Mustafa Erkal, “Beşerî Değerlerin Temeli Hoşgörü” başlıklı bildirisinde nelere karşı hoşgörümlü davranılmaz, davranamayız? sorusu etrafında örnekler vererek, sosyal bütünleşmenin güçlenebilmesi için fert ve grupların kültür unsurlarından aldıkları payın artması, millî sembollerin benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Refik Erduran, “Görüntülü Yayın Araçlarının Hoşgörüde Yeri” başlıklı bildirisinde, Türkiye’deki kimlik bunalımından bahsedilerek, özel televizyonların yayınlarının çirkinliklerinden, kişi hak ve özgürlüklerine karşı saygısızlıklarından, verilen mesajlardan, kültür emperyalizminden ve bu konuda alınabilecek tedbirlerden söz etmektedir.

Üçüncü Oturum, “Toplumsal Denge Unsuru: Sivil Toplum Kurumları, Katılımcılık ve Hoşgörü” başlığında ve Nevzat İlhan’ın yönetiminde Nevzat İlhan hakkında bilgi verilerek başlamaktadır. Bildiride sivil toplum örgütlerinin toplumun ihtiyacına göre geniş perspektiflerde dağılıp, görev almaları gerektiği üzerinde durulmuştur.

Selçuk Mülayim, “Hoşgörünün Sanata Yansıması” başlıklı bildirisinde, sanat eserlerinin dil, din, ırk ayrımı yapılmaksızın değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durarak Türk ve dünya yüzeyindeki sanat eserlerinden ve bunların maruz kaldıkları uygulamalardan söz etmektedir.

Örcün Barışta, “Türk Sanatında İnsan Doğa İlişkisi Açısından Hoşgörü” başlıklı bildirisinde Türklerde kuş sevgisinden bahsedilerek, kuş temalı sanat eserlerinden örnekler vermiştir.

Kadri Veziroğlu, “Yerel İdarelerin Etkinliği ve Hoşgörünün Katılım Modellerinde Rolü” başlıklı bildirisinde İzmit’te çevre sorunlarını ve İzmit Belediyesi olarak neler yaptıklarını dile getirmişler ve si-

vil toplum kuruluşlarına düşen görevleri hatırlatmışlardır.

Yiğit Gülöksüz, "Habitat II ile Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının İlişkisi" başlıklı bildirisinde Türkiye'deki yaşam kalitesini yükseltmek için neler yapılması gerektiği ve bu konuda sivil toplum kuruluşlarıyla yapılabilecekler dile getirilmiştir.

Formun değerlendirme bölümünde Sadık Tural, forumun genel bir değerlendirmesini yapmış, "*farklı düşünüp, farklı davrananı anlamaya çalışmak, anlayabildikten sonra da millî birlik ve bütünlükten ısrarlı bir sapma, sapıtma yoksa, ona da saygı, sevgi*

gösterebilmek, bu işte hoşgörünün kendisidir" dedikten sonra, sivil toplum kuruluşları, üçüncü sektör, dernekler ve vakıfların gerekliliğini belirtip, bu forumu düzenleyenlere teşekkür etmiştir.

Değerlendirmenin ardından telgraflar, Selçuk Mülayim'in konuşmasından dört adet dia, Gazi Üniversitesi Meslekî Yaygın Eğitim Fakültesi tarafından düzenlenen "Resim ve El Sanatlarına Hoşgörünün Kuş Teması ile Yansıması" başlıklı sergiden üç adet fotoğraf yer almaktadır. "Barış ve Hoşgörü" konulu yarışmada derece alanların şiir, kompozisyon, resim ve karikatürlerinden oluşan bölümle kitap sona ermektedir.

FUAT YÖNDEMLİ

Mevlevîlikte Sema Eğitimi

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni basıldı)

“Armyanstvo” (Ermenilik)

**Saleh Bey, Armyanstvo,
Bakü, Elm 1994, 440 sayfa.**

Yard. Doc. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU

Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Öğretim Üyesi

Bakü'de Elm neşriyatı tarafından 1994 yılında yayınlanan *Armyanstvo* (Ermenilik) adlı kitabın yazarı olan Saleh Bey, bugün de üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olan Ermeni meselesini tarihî gelişimi içinde ele alır.

Saleh Bey'in *Ermenilik* adlı eseri Giriş, Kim Kimdir, En Tehlikeli Hastalık, Kanlı Bayrak, Ermeni Meselesi, Dolma Hakkında Anlatılan, Büyük Ermenistan, Terör, Soykırım, Hocalı, Ermeni Hastalığı başlıklı bölümlerle Sonsöz, Sonuç ve Bibliyografya'dan oluşur.

Eser, kitabın redaktörlüğünü de üstlenen Mahmud İsmail'in Sunuş yazısıyla başlar (s. 2-3). Yazar, Ermeni milliyetçiliğinin doğuşunu, hangi kaynaklardan beslendiğini, saldırganlık özelliğini, Ermenistan ve soykırım problemlerini, tarihî ve psikolojik yönlerden incelemeye imkân sağlayan, çeşitli dillerdeki çok zengin bir bibliyografya ile verir. Bunun yanında "soykırım" diyerek dünyanın dikkatini çekmeye çalışan Ermenilerin aslında gerçek soykırımı Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan halka ve Azerbaycan Türklerine karşı yaptıklarını söyler.

Kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinde Zori Balayan'ın 1984 yılında yayınlanan *Ocak* romanı üzerinde durulur. Çünkü yazara göre, Balayan'ın *Ocak*

romanı yayımlandıktan hemen sonra Ermeniler açıkça Türklere karşı kışkırtılmaya başlanmıştı.

Dördüncü bölüm Ermeni meselesine ayrılır. Bu kavramın ne zaman ortaya çıktığı, herbiri birinci elden kaynak olan yazarların bu konuda yazılmış eserlerine müracaat edilerek, verilir. Bunlar sırasıyla General Mayevski, A.S. Griboyedov, V.L. Veliçko, N.N. Şavrov, Yarbay Tverdohleпов, Hovannes Kaçazuni, V. Gurbo-Kryajin, Robert Arakelov, Petr Lyukimson'dur. Rusya'nın Van ve Erzurum Başkonsolosu olarak görev yapan General Mayevski'nin Rusya Genelkurmayına sunduğu rapor aynı zamanda onun hâtıraları özelliğini taşıyıp, bugünkü olayların sebeplerini de anlamamıza yardımcı olur.

Rusya'nın İran'da sefirliğini yapmış olan A.S. Griboyedov, Ermenilerin güney Kafkasya'ya ve Azerbaycan'a göç ettirilmesi hakkında önemli ayrıntılar verir.

XX. yüzyılın başında "*Kafkas*" kitabını kaleme alan Veliçko'nun tarihî delillere dayanarak verdiği bilgiler, okuyuculara bir kez daha hatırlatılır.

I. Dünya Savaşı yıllarında Rus ordusu içinde Ermenilerin oynadığı rolden bahseden II. Erzurum Rus Topçu Alayı Kumandanı Yarbay Tverdohleпов'un hâtıralarına, olayların içinde yaşamış bir şahıs olarak, özel bir önem verilir.

Daha sonra yazar, tarihçi N.N. Şavrov'un Ermenilerin Ruslar tarafından göç ettirilmesi hakkında verdiği bilgileri nakleder:

"Muvaffakiyetle sona eren 1877-1879 savaşı bizi Küçük Asya'dan göç edenlerin güçlü bir akınıyla karşılaştırdı: Kars vilayetine takriben 50 bin Ermeni ve 40 bin Yunanlı göçetti. Daha önce boş olan vilayette birdenbire başka milletlere mensup çok sayıda halk yerleştirildi. Ayrıca General Ter-Gukasov bizim Sürmeli kazasına 35 bin üstü kapalı araba ile Türkiye'den Ermenileri getirdi.

"Bundan sonra Küçük Asya'dan Ermenilerin aralıksız olarak tek tek veya aileleriyle birlikte akınları başladı. Ermenilerin göç etmesi 1893-1894'de Türkiye'de Ermeni olayları büyüdüğü zaman daha

da arttı. Yeni tayin edilen Knez G.S. Golitsin'in 1897'de bölgeye gelmesinin öncesinde Ermenilerin sayısı 1894'deki gibi 10 bin değil, takriben 90 bindi...

"... Kafkasya-ötesi'nde yaşayan 1.300.000 Ermeninin 1 milyondan çoğu bölgenin yerli halkı değildir, onları biz yerleştirdik." (s. 103)

V. Gurko-Kryajin'in 1926'da *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nde yer alan "Ermeni Meselesi" (Arm-yanski Vopros) adlı makalesinde konunun mahiyeti derinlemesine incelenir. Yazar, Kryajin'in Ermeni meselesi nedir? sorusuna verdiği cevaba önem vererek onun şu satırlarını aktarır.

"... Ermeni meselesi... Görünür mahiyeti; büyük devletler Osmanlı Devleti'ni daha kolay istismar edebilmek için onun merkezkaç gücünü arttırarak ülkeyi zayıflatmaya çalışıyorlardı. Gerçek mahiyeti; kendi burjuvazisinin liderliği altında Ermeniler millî kaderlerini serbestçe tayin ve iktisadî-siyasî haklarını elde edebilmek için mücadele etmekte idiler ki, bunların tesiriyle burjuvazi serbestçe gelişebilirdi..." (s. 118).

Ermenistan Cumhuriyeti'nin ilk Başbakanı Hovannes Kaçazuni (Hovannes Kaçazuni'nin "*Taşnak-sutyun'u Yapacak Bir Şey Kalmadı*" isimli kitabının ilk baskısı 1923'te Viyana'da yapılmıştır. Eserin İngilizce ve Rusça tıpkı basımları da mevcuttur. Son tıpkı basımı S. Hanoyan'ın önsözüyle 1990'da Bakü'de "*Daşnak-sutyun Bolşe Neçego Delat*" adıyla Elm neşriyatı tarafından Rusça yayınlanmıştır.) 17 Haziran 1923 yılında Bükreş'te bir Taşnak kongresinde yaptığı konuşmada; 1914'te Türkiye daha savaşa girmeden Ermeni çetelerinin Kafkasya'da kurulmaya başladığını ve Taşnakların gerek bu çetelerin kurulmasında gerekse Türkiye'ye karşı yapılacak harekâta faal olarak katılmış olduğundan bahseder. Ayrıca 1915'in sonbahar-yaz aylarında Türk Ermenilerinin sürgün ve katliamlara maruz kaldığını, bunun Ermeni meselesine yapılmış ölümcül bir darbe olduğunu, Türklerin ne yaptıklarını bildiğini ve bugün bundan pişmanlık duymanın gerekmediğini söyler.

Son yıllarda Ermenilerin "*dolma*"nın bir Ermeni yemeği olduğunu iddia etmeleri karşısında yazar, beşinci bölümü "*dolma*" hakkında anlatılanlara ayırır. Yazar, burada önce son derece önemli bir sorunun sorulması gerektiğinden bahseder. Niçin Ermeni millî yemekleri Suriye, Türkiye ve Azerbaycan gibi ülkelerin yemeklerinin adını alırlar? Ve yine, niçin "Ermeni millî yemekleri" Suriye'de Arapça, Türkiye'de Türkçe, Azerbaycan'da Azericedir de Ermenice değildir? der ve şöyle ilâve eder:

"Bir halk eğer misafir olarak bir ülkeye gelmişse, bu yerli nüfusun onlara uyum sağlaması, eriyip, asimilasyona uğraması sonucunu vermez. Tersine gelen nüfus kendiliğinden az veya çok asimile olur. Örneğin Ermeniler bütün ülkelerde Ermeniliklerini ortaya çıkartmazlar. Suriyeli, Türk, Azeri vb." (s. 171).

"Misafir ister istemez yeni ülkeye ayak uydurur hâle gelir. Dili, âdeti, kültürü, müziği, dansı ve elbette aşçılığı kavrayıp benimser. Bu her zaman kolay olmaz. Ancak Ermeniler bunu yapmasını iyi bilirler..." (s. 172).

Azerbaycan yemeklerinin Ermenilere mâl edilmesinin dolmayla başladığı ve yazarın kendisinin Bakü'de eski bir komşusuyla bu konuda yaptığı konuşmayı anlatır (s. 174).

"Ermenice *dolma* nedir biliyor musun?" diye sorar. "Ermeni millî yemeği" cevabını alır. "Güzel, ama *dolma* kelimesi ne anlama geliyor?" der. "Anlamı mı? Yemek, Ermeni millî yemeği" denir.

Sonuç olarak Türkçe bir kelime olan "*dolma*" kelimesinin "*doldurmak*" anlamını taşıdığını ve Ermenilerin son 10 yıl içinde Azerî mutfağına ait yemeklere "*bizim yemeklerimiz*" demeye başladığını söyler (s. 175).

Büyük Ermenistan başlığı altında verilen altıncı bölümde aydınların Ermenilerin denizden denize Büyük Ermenistan idealini gerçekleştirme konusunda ne gibi çalışmalarda bulduklarından bahsedilir. Yazar, Zori Balayan'ın, "... Burada her zaman taşlar vardı ve Ermeniler her zaman burada yaşadı. Asır-

larca önce Ermenistan'ın şehirlerinde medeniyet de gelişmişti..."(s. 198) şeklindeki ifadelerini Ermenilerin bu topraklarda daha önce yaşadıklarını ispat etme gayretine bağlar.

Yedinci bölüm, Terör ve Terörizm'dir. Yazarın verdiği kronoloji 27 Ocak 1973'de Ermenilerin California'da Türk diplomatlarına yönelik yapılan terör faaliyetleriyle başlar ve çeşitli ülkelere yayılmış Ermeni terörizmini gösteren bombalama ve cinayetlerin yer ve tarihleriyle anlatıldığı 1 Ekim 1983'le son bulur.

Sekizinci bölümde soykırımdan bahsedilerek Ermenilerin soykırıma tâbi tutulduğunu iddia edenlerin ve bunun aksini savunan Justin Mc Carthy gibi ilim adamlarının görüşlerine yer verir:

"... Özellikle Ortadoğu tarihçileri Ermeni terörizmine ilişkin herhangi bir yorumdan kaçınmaktadırlar. Ermeni terörizmi kökleri saptırılmış bir tarihî görüşe dayanır ki, onunla mücadele etmek için bu anlayışın yıkılması şarttır..." (s. 295).

"... Ermeniler Türklerin insanoğlunun yapabileceği vahşet de dahil olmak üzere pek çok suç işlediklerini iddia etmektedirler. Ancak iki konu çok önemlidir. Türklerin Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulmasını reddetmeleri ve Türklerin I. Dünya Savaşı sırasında 1,5 milyona yakın Ermeniyeye yaptıkları söylenen soykırım..." (s. 296).

"... Bir demograf olarak Osmanlı Devleti'nin tarihinin 300 yıldır çeşitli şekillerde yazılmasına rağmen İmparatorlukta kimlerin yaşadığı konusunda pek bilgi bulunmaması dikkatimi çekti. Anadolu'da Ermenilerden daha fazla müslümanın öldüğünü anlayınca Ermeniler hakkında kabul edilen şeylerde ilk defa bir hata olduğunu farkettim. Bu soykırıma benzemiyordu..." (s. 297).

Dokuzuncu bölüm Dağlık Karabağ olaylarının dönüm noktası sayılan 26-27 Şubat 1992'de düzenlenen baskın neticesinde Ermenilerin eline geçen Hocalı olaylarına ayrılır. Yazar, bu bölümde Hocalı sakinleriyle yaptığı görüşmeye yer vererek halkın yaşadıklarını kendi ağzlarından aktarır.

Saleh Bey, pek çok malzemeyi ve yaptığı alıntuları derli toplu bir araya getirecek bugün dahi aktüalitesini koruyan bir konuyu okuyucuların istifadesine sunar. Eserin bibliyografyasında XX. yüzyılın başında kaleme alınmış eserlerin tıpkı basımları ve son yıllarda basılan araştırmalar da yer alır.

Ermenilik kitabı, bu konuda çalışacaklara pek çok kaynağı toplu olarak bulma kolaylığı sağlayacağından, yol gösterici bir mahiyettedir. Eserin Rusça kaleme alınmış olması ondan rahatlıkla faydalanılmasını engellediği için Türkçeye kazandırılmasında fayda vardır.

SAADETTİN GÖMEÇ

Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni basıldı)

“Erence”

Eren Akçiçek, Erence (Halk Bilimi Yazıları), İzmir, 1997, 183 sayfa.

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Erciyes Üni. Fen-Edebiyat Fak.
Öğretim Üyesi

Dr. Eren Akçiçek, hâlen Ege Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Namık Kemal Menteş Gastroenteroloji Kliniği'nde uzman hekim olarak çalışan bir araştırmacıdır. *Türk Tıp Tarihi, Türk Kültür Tarihi, Tıp Folkloru* konularındaki araştırma ve yazılarından tanıdığımız Eren Akçiçek, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'den devam eden ve günümüzde folklor kongrelerinin demirbaşlarından Prof. Dr. Ali Haydar Bayat (tıpçı) ve Prof. Dr. Ferruh Dinçer (veteriner) ile süregelen Türk tıp tarihi çizgisinde yer almış bir bilim adamıdır.

Türk tıp tarihinin çok mükemmel eserleri bulunmaktadır. İbn-i Sînâ, Fârâbî, Sabuncuoğlu gibi Türk bilim adamlarının tıp alanındaki eserleri Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Hele Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yazılmış olan “*Tıbb-i Nebevî*”ler Türk dili tarihinin şâheserleridir. Fakat, bu konuda pek fazla bilimsel araştırma yapılmamış, Türk tıp terimlerinin kelime hazinesi tam olarak belirlenmemiştir.

Şerafettin Sabuncuoğlu'nun büyük eseri “*Cerrâhiyetü'l-hâniyye* (veya, *Cerrâhiye-i İlhâniye*) XIV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesinin minyatürlü eserlerindedir. Bu eserde yer alan minyatürlerde, çeşitli uzuvlarından rahatsız olan kadın ya da erkek hastaların, o günün şartlarında kullanılan âletlerle ameliyatlarını da göstermektedir. Burada rahmetli Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu ile Prof. Dr. Mustafa Canpolat ve Doç. Dr. Zafer Önler'in toplu ilgili doktora ça-

lışmalarını belirtmek gerekir.

Değerli bilim adamı Prof. Dr. Ferruh Dinçer'in üzerinde çalıştığı “*Baytarnâme*”ler Türk tıp tarihinin hayvanlarla ilgili bölümünü bize nakletmektedir. Bu eserlerde de minyatürler ve Türk dili tarihinin zengin kelime hazinesi bulunmaktadır.

Dr. Eren Akçiçek'in hazırlayıp, “*Bu kitap bir kültür hizmeti olarak bastırılmıştır, para ile satılmaz*” kaydı koyduğu kitap, büyük boy (20x27.7 cm.) olarak basılmış (İzmir, 1997, 183 sayfa).

Kitabın II. sayfasında değerli meslektaşımız Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun “Eser Üzerine” adlı bir sunuş yazısı bulunmakta. Eren Akçiçek'in “Teşekkür” başlıklı girişinden de kitaba isim babalığı yapmanın Sakaoğlu olduğunu öğreniyoruz.

Kitapta 19 müstakil araştırma yer almaktadır:

- Mağara Bilim ve Mağara Tedavisi (s. 1-6),
- Denizli ve Yöresi Yemekleri, Mutfak ve Sofra Gelenekleri (s. 7-16),
- Anne Sütü ile İlgili Âdet ve İnanışlar, Türk Halk Hekimliğinde Anne Sütü (s. 17-44),
- Hasta Ziyareti (s. 45),
- Türk Halk Hekimliğinde Sarmısak (s. 46-66),
- Tıbbi ve Folklorik Yönden Elma (s. 67-82),
- Anadolu Halk Hekimliğinde “*Köpek*” ile İlgili Olarak Tatbik Edilmiş Ampirik Uygulama ve Tedavi Usulleri (s. 83-91),
- Tabbi ve Folklorik Yönden Şalgam (s. 92-98),
- Girit Türklerinin Mutfağı, Yedikleri Otların Beslenme ve Sağlık Yönünden Değerlendirilmesi (s. 99-110),
- Patatesin Sağlık ve Kültürel Hayatımızdaki yeri (s. 111-122),
- Çiçek Kültürümüzde ve Tire'de Karanfil (s. 123-136),
- Anadolu Tıp Tarihinde ve Halk Hekimliğinde Haşhaş (s. 142-152),
- Bilmecelerimizde Kedi (s. 153),

- Efsânelerimizde kedi (s. 154),
- Application of Rose and Rose Products in Folk Medicine (s. 155-162),
- Afyonkarahisar'da ve Türk Mutfağında Sucuk (s. 163-170),
- Anadolu'da Kuşburnu'nun Tıbbî ve Folklorik Özellikleri (s. 171-180),
- Atatürk'ün Doğa ve Gül Sevgisi (s. 181-182).

Dr. Eren Akçiçek'in bu güzel kitabı, folklor malzemelerinin bir bölümünü içeren bir kitap olmanın yanında, evlerde el altında kullanılabilen bir tıp rehberi olarak da önemlidir. Meselâ, "Türk hekimliğinde sarmısak" adlı yazıda, tarihte ve Türklerde sarmısak tanıtıldıktan sonra, sarmısağın "antimikrobik etkileri; kalp ve damarlara etkisi"; kanser tedavisinde sarmısak; sarmısağın diğer etkileri; göz hastalıklarında, kulak ağrısında, cilt hastalıklarında, ağrılarda, ateş düşürmede, sıtma hastalığında, böcek sokmalarında, yaralarda, solunum sistemi hastalıklarında, verem hastalığında, zehirlenmelerde, mide hastalıklarında, bağırsak hastalıklarında, bağırsak parazitlerinde, basur hastalığında, sarılıkta, içtâh açmada, tansiyon yüksekliğinde, damar sertliğinde, si-

nir hastalıklarında, idrar yolu hastalıklarında sarmısak kullanılışı üzerine bilgi verilmekte ve tedavi yolları gösterilmektedir.

Bunların dışında, Türk folklorunda ve halk edebiyatında sarmısak üzerine de bilgi vardır:

- Çocuk Olması İçin Sarmısak ile Yapılan İşlemler,
- Çocuk ve Eş Düşürmek İçin Sarmısak,
- Çeşitli Hastalıklarda Sarmısak,
- Nazarlık Olarak Sarmısak,
- Sarmısak ile İlgili İnançlar,
- Sarmısak ile İlgili Atasözleri ve Deyimler,
- Bilmecelerde Sarmısak.

Kitapta yer alan şalgam, elma, karanfil, kuşburnu, patates, haşhaş, gül gibi bitkiler ile kedi ve kutsal balık gibi hayvanlar hakkındaki bilgiler de tıbbî açıdan önemlidir.

Türk folklorunun ve halk edebiyatının tıbbî araştırmaları üzerinde çalışan bilim adamlarına bu kitabı duyuruyorum.

ÜNSAL YÜCEL

Türk Okçuluğu

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni basıldı)

“Gagauz Folklorundan Seçmeler”

Güllü Yoloğlu, Gagauz Folklorundan
Seçmeler, Gençlik Yay.,
Bakü 1996, 198 sayfa.

Tudora ARNAUT
Komrat Üni. Moldova

Gagauzlar, Orta Asya kökenli Oğuz Türkleri'dir. Türk Dünyasının tabii unsurlarından birisi olan Gagauz Türkleri'nin menşei ve hattâ “Gagauz” adının etimolojisi hakkında, çok çeşitli görüşler öne sürülmüş ve yorumlar yapılmıştır.

Gagauz Halk Kültürü (Folkloru), XIX. yüzyılın sonlarında toplanmaya, yayımlanmaya ve değerlendirilmeye başlanmıştır. Bir hayli malzeme toplanıp, makaleler ve kitaplar halinde, Türkoloji Dünyasının hizmetine sunulmuştur. Dolayısıyla, artık, hemen hemen bütün dünyada, Gagauzlar ve Gagauz kültürü hakkında, somut bir fikir meydana gelmiştir.

Günümüzde de, Gagauz halk kültürüne ilgi büyüktür. En büyük ilgiyi de, Türkiye ve Azerbaycanlı araştırmacılar göstermektedir. Azerbaycan, daha Sovyetler Birliği döneminde, Gagauz Türklerine ilgi göstermiş ve hattâ yardım elini uzatmıştır. O dönemde, Azerbaycan'ın da, Gagauz Cumhuriyeti'nin de Sovyetler Birliği bünyesinde yer almakta oluşları, Azerbaycanlılar'ın Gagauzlar'a yardım edebilmelerini kolaylaştırmıştır. Gagauz gençleri, lise öğrenimlerinden sonra, ilk Türkçe eğitimi Bakü'de Azerbaycan üniversite ve yüksek okullarında almışlardır. Nitekim, bu satırların yazarı da, Mehmet Emin Resulzade Adına Azerbaycan Devlet Üniver-

sitesi'nde, Türk Dili ve Edebiyatı tahsili yapmıştır.

Gagauz Folkloru ile en yoğun biçimde meşgul olan Azerbaycanlı araştırmacı Dr. Güllü Yoloğlu'dur. Dr. Yoloğlu, yıllardır, Gagauz folklorundan yaptığı derlemeleri, mukayeseli çalışmalar halinde çeşitli yayın organlarında neşretmiştir. Yoloğlu ayrıca Bakü'deki radyo ve televizyonlarda, Gagauz folkloru, edebiyatı ve bütünüyle kültürü ile ilgili programlar yayımlamıştır. Bunlarla da yetinmeyen Dr. Yoloğlu, *Gagauz Folkloru* adıyla bir kitap yayımlamıştır.

Gagauz halk kültürünün çeşitli yönleriyle ilgili örneklerinin yer aldığı kitabın Önsöz'ünde Yoloğlu, Gagauzlar hakkında istatistikî bilgiler vermekte, Gagauz tarihini özetledikten sonra, “Gagauz” kelimesinin etimolojisi üzerinde durmaktadır. Bilindiği üzere bu kelimeyi bazıları “Gagavuz”, bazıları da “Gagağuz” biçiminde yazıp söylemektedirler. Dr. Yoloğlu “gaga” sözünün, kuş kelimesini çağrıştırdığını belirterek, Gagauzlar'ın “Hak” Oğuzlar olduğunu, “Hak” sözünün başındaki “H” harfinin sonradan “G”ye dönüştüğünü belirtmektedir. Dr. Yoloğlu, Azerbaycan'da ilk kez yayımlanan *Gagauz Folkloru* adlı kitabında türkü, mani, deyim, bilmece, fıkra, masal vb. gibi halk kültürü ürünleri hakkında malumatlar ve bu ürünlerden örnekler sunmaktadır.

“Türküler” bölümünde, çeşitli kitap, dergi ve gazetelerde bölük bölük yer alan türkülerden seçmeler yaparak, birçok türkü yayımlayan Yoloğlu, türküler tarih, sevgi, gurbet, yiğitlik, aşk vb. biçiminde tasnif etmektedir. Ayrıca inanç türkülerini de tasnife dahil etmektedir. Meselâ, “Pipiruda Türküleri” başlığı altında, bir anlamda “Yağmur Duası” da diyebileceğimiz bir türküyü yayımlamaktadır. Türkü şöyledir:

“Pipiruda gezerik,

Allaha dua ederik

Ver, Allayım, yağmurcuk (2 defa)

Tarlalara palcıkçık,

Teknelere hemircik (2 defa)

Sobalara çörekçik (2 defa)

*Uşaklara kömbecik.
Yağmurlar yağsın,
Bolluklar olsun (2 defa)
Anbarlar dolsun,
Pipiruda, ledole,
Pipiruda, ruda, ledole
Yağmurlar yağsın,
Bolluklar olsun (2 defa)
Anbarlar dolsun.” (s. 64)*

Dr. Güllü Yoloğlu'nun verdiği mani, deyim ve bilmece örnekleri de, insanlara yararlı öğütler verici niteliktedir.

“Hoca Nasreddin Fıkraları” başlığı altında toplanmış olan Nasreddin Hoca fıkraları ise halkın arasında var olan tamahkârlık, aç gözlülük, nankörlük, hoşgörü, yoksulluk vb. gibi konuları içermektedir. Kitapta yer alan fıkralardan birisi şöyledir:

“Komşusu Hoca'ya akıl verirmiş:

- Hoca, urbalarını koymak için bir dolap alsana!

*- Çok akıllısın komşu, diye Hoca cevap verir.
Şöyle der:*

- Peki ben sonra, çıplak mı gezeyim?” (s. 106)

“Masallar” bölümünde, Güllü Yoloğlu, Azerbaycan Türkçesi'ne uyarlamış olduğu 14 masala yer vermektedir. Güllü Yoloğlu'nun kitabı, son derece güzel ve yararlıdır. Dr. Yoloğlu, verdiği örnekleri seçerken çok titiz davranmış, bir anlamda, gerçek Gagauz Folklorunun ürünlerine kitabında yer vermiştir. Bu kitap, uzmanlar tarafından incelendiğinde görülecektir ki; Gagauz Türklerinin halk kültürü, bir yandan Orta Asya'nın derinliklerine doğru uzanmakta, öte yandan Türkiye'deki Türk Halk Kültürü ile bir bütünlük arz etmektedir.

Bakü'de, Gençlik Yayınevi tarafından 1996 yılında neşredilmiş olan, 198 sayfalık eser, Türkoloji kitaplığına kazandırılan, çok değerli eserler arasında yer alacaktır.

Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni Bildirileri

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni basıldı)

“Türk Kültürü Araştırmaları”

Prof. Dr. Tuncer Baykara,
Türk Kültürü Araştırmaları,
Akademi Kitabevi, Türk Kültürü Tarihi
Araştırmaları:5, İzmir, 1997, 286 sayfa.

Filiz COLAK

Ege Üni., Atatürk İlkeleri ve
İnkılâp Tarihi Bölümü

Türk Sosyal ve İktisadî Tarihi alanında yaptığı çalışmalarıyla tanıdığımız Prof. Dr. Tuncer Baykara'nın yayınlanan son eseri *Türk Kültürü Araştırmaları* adını taşımaktadır. Eser Prof. Baykara'nın “*Türk kültürü*” üzerine yazdığı yazılardan ve şimdiye kadar çeşitli yerlerde yayınlanan makalelerinin yeniden toplanmasından oluşmaktadır. Kitapta hocanın 41 makalesi bulunmaktadır. Tarihi, “*yaşanan hayatın ta kendisi*” olarak tanımlayan Prof. Baykara makalelerde bu hayatın içindeki kültür özelliklerine dikkatimizi çekmektedir.

Eser; İçindekiler ve sekiz bölümden oluşmaktadır. Kitaptaki yazılar sade ve akıcı bir Türkçe ile yazıldığından her tür okuyucuya hitap edebilmektedir. Birinci bölümde, önce kültür kavramı üzerinde durulmuş, tanımlar verilmiş ve daha sonra bunun medeniyet ile ilişkisi irdelenmiştir. İkinci bölümde, insan ve yerleşim özellikleri saptandıktan sonra, üçüncü bölümde yaşanan yere geçilmiştir. Daha sonraki bölümde gündelik yaşamdan kesitler sunulmuştur. Türk kültüründeki eğlence anlayışı bir diğer bölümün içeriğini teşkil etmektedir. Müteakiben Türk insanın özellikleri ve bazı meseleler üzerinde durulmuştur. Kitabın son bölümünde Türk kültürü üzerine çalışmalar yapmış olan kendisinin de dahil olduğu, beş araştırmacı hakkında bilgi bulunmaktadır.

Bölmeleri oluşturan makalelerin başlıkları şöyledir:

I. Bölüm: *Kavram, Gelişmesi “Medeniyet” ile İliş-*

kisi: Kültür, Kültür Üzerine, “Medeniyet” Kavramı ve Türk Toplumuna Girişi, Türk Kavramı ve Çağdaş Tarihe Ait Notlar.

II. Bölüm: İnsan ve İskân: Göktürk Türklerinin Türk İskân (Yerleşme) Tarihindeki Yeri ve Türk Şehircilik Tarihinden: Hatun Şehirleri.

III. Bölüm: Yaşanan Yer: Doğu Anadolu=Türkmenia (Türkmen Ülkesi), Anadolu Yer Adlarının Orta Asya'daki Benzerleri Üzerine Bir Kaynak, Bir Kültür Gerçeği: Kız Kulesi, Osmanlı Şehrinde Yeni Bir Mahalle: Şhreküstü, Hamamlar, Türk Kültüründe Deniz ve Kıyıları.

IV. Bölüm: Yaşanan Hayattan Kesitler: Eski Türk İktisadi Hayatı ve Şehir, Eski Türk Ziraat Hayatı Üzerine Bazı Bilgiler, Denizli'nin Yatağan Köyünde Barutçuluk, İzmir ve İstanbul'un XIX. Yüzyıl Ortalarında Esnaf Listeleri, Eski Türklerde Ticaret ve Para, Hayvancılık, Türklerde Gökyüzü İnceleme Merakı.

V. Bölüm: Eğlencemiz: Yatağan'da Kuru Bozumu, Saban Toyu, Hıdrellez ve Türk Kültürü, Seyir: Temaşa Gerçeğinin Türk Kültüründeki Yeri, Sultan II. Mahmud ve Musikî Reformu.

VI. Bölüm: Halkımız, İnsanımız: Reşideddin Oğuznâmesine Göre Oğuz'un Ordu Düzeni, Halkın İdareye Katılması, Türk Halkında Cumhuriyet Fikri, Türkiye Selçuklularında Halkın Şehzadeler Mücadelesindeki Tutumu, Vakıf Düşüncesinin Türk Kültüründeki Yeri, Batı Anadolu'dan Birkaç Örnek, Kültekin Anıtına Dair Bazı Notlar.

VII. Bölüm: Bazı Meseleler: Taşra Yoryur, Mirseyit (Tanır) Köyü Mezarlığı, Asya Türk Kültürünün Bir Unsuru Olarak Mezar Taşı, İzmir Sokaklarında Romalı Savaş Arabası, Üç Türk, Oğuz Destanı Tahlili Denemesi, Reşideddin Oğuznâmesinde Kün Han'ın Halefi Meselesi, Ahmet Zeki Velidî Togan'a Göre Ahmed Yesevî.

VIII. Bölüm: Araştırmacılar, İsimler: Portreler, Düşünceler: Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî Togan, Emel Esin, Abdülkadir İnan, Bahaddin Ögel, Tuncer Baykara.

Türk kültürünün özelliklerine dair çeşitli yerlerde yayınlanan yazılarını derli-toplu olarak bir kitapta toplayarak biz genç araştırmacılara yeniden kullanması kolaylığını sağlayan Prof. Dr. Tuncer Baykara hocamıza teşekkürü bir borç bilirken, *Türk Kültürü Araştırmaları* adlı bu eseri konu ile ilgilenen tüm okuyuculara tavsiye ederiz.

“Tarihî Kayseri Cami ve Mescidleri”

İlhan Özkeçeci, Tarihî Kayseri Cami ve Mescidleri, Kocasinan Belediyesi Yayını, Kayseri 1997, 216 sayfa. 261 adet fotoğraf, 88 adet plân, kesit, cephe ve detay.

Dr. Mustafa DENKTAS

Erciyes Üni. İlâhiyat Fak. Öğretim Görevlisi

Doç. İlhan Özkeçeci tarafından kaleme alınan *Tarihî Kayseri Cami ve Mescidleri* isimli kitap Kocasinan Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ın Sunuş yazısıyla başlar.¹ Bu yazının devamında ise iki sayfalık içindekiler kısmı yer alır. Kitabın tamamı sekiz bölümden oluşmaktadır. Bu yazımızda kitapta tesbit ettiğimiz eksiklik ve yanlışları bölüm başlıkları altında vermeye çalışacağız.

I. Mukaddime

Yazar, bu bölüme Kayseri ile ilgili ilk çalışmanın Halil Edhem'e ait olduğunu belirterek başlar ve devamında eserleri mimari yönden ele alan en kapsamlı araştırmanın da A. Gabriel'e ait olduğunu ifade eder. Gabriel'den sonra hiçbir araştırmacının bu çalışmayı aşan bir araştırma yapmadığını anlatan Özkeçeci dolayısıyla bu çalışmanın bütün araştırmacıların başvurdukları ana kaynakların başında olduğunu üzerinde durur. Devamında, yazar, Kayseri ile ilgili araştırmaların azlığından şikayetçi olmakta; bir alt paragrafta ise bu çalışmayı niçin yaptığını açıklamaktadır (s.7). Yine aynı bölümde yazar, son otuz yılda Kayseri'de inşa edilmiş belli başlı camileri de bir renk katması açısından kitabına dahil ettiğini söylemektedir. Oysa hemen bir üst paragrafta; "... Hiç şüphesiz Kayseri'de bunlardan baş-

ka yüzlerce cami bulunmaktadır; fakat bizi ilgilendiren tarihî değere sahip yapılar olduğu için ve buna mukabil günümüz camilerinin betonardan yapılmakla beraber hepsi de birbirinin benzeri sıradan yapılar olması sebebiyle bunları bahse konu etmedim ..." demektedir (s.7). Buradaki çelişkiyi anlamak mümkün olmamakta; aynı çelişki kitabın isminde de karşımıza çıkmaktadır. Tarihî olmayan ve cumhuriyet döneminden sonra inşa edilen 13 adet cami ve mescid kataloğa dahil edildiği halde kitabın adı *Tarihî Kayseri Cami ve Mescidleri* olarak verilmiştir. Tarihî olmayan ve sanat özelliği bulunmayan bu camilerin kataloğa dahil edilmesindeki çelişkiyi anlamak biz okuyucular için oldukça güçtür. Bir alt paragrafta yazar, günümüze ulaşamayan bazı cami ve mescidleri de kataloğa dahil ettiğini söylemektedir (s.7). Çeşitli sebeplerle yıkılarak tamamen ortadan kalkmış olan ve günümüze ulaşmayan bu yapıların kataloğa dahil edilmesi de yanlıştır. Bu yapılar katalogun sonuna eklenecek olan "Kayseri'de Günümüze Ulaşamayan Cami ve Mescidler" başlığı altında ele alınmalıydı. Yine bu başlık altında orijinal halleri ile günümüze ulaşamayan, tamamen ya da kısmen yenilenen 11 adet cami ve mescid de katalogda değil de yukarıda bahsedilen ek bölümde ele alınabilirdi.

II. Cami-Mescid Kavramları ve Menşei Üzerine

Yazar bu bölüme "cami" kelimesinin etimolojik tanımını yaparak başlıyor ve devamında İslâmiyetin namaza verdiği önemi vurguluyor. Daha sonra Mekte-Medine yolu üzerinde inşa edilen Kuba Mescidi'nden başlayarak, kronolojik olarak Osmanlı'nın sonuna kadar bütün İslâm dünyasındaki cami mimarisinin gelişimini 3 adet dipnot vererek özetlemeye çalışıyor. Burada kullanılan yayınlarla bu bölümün yazılması mümkün değildir. Cami mimarisi ile ilgili olarak o kadar çok yayın bulunduğu halde, yazarın bunları görmezden gelerek kullanmaması ilmi bir tavır değildir.

III. Kayseri'deki Cami ve Mescidler

Yazar bu bölüme küçük bir giriş yazısıyla başlar. Devamında ise Danişmend'liler, Selçuklular,

Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen ve yazar tarafından önemli bulunan bazı cami ve mescidlerin isimlerinden bahsedilmektedir. Yazar burada kısmen de olsa küçük bir değerlendirme yapmaya çalışmış, fakat yetersiz kalmıştır. Ayrıca bu bölümde kitapta tanıtımı yapılan 94 adet cami ve mescidden kaç tanesinin cami, kaç tanesinin mescid olduğu belirtilmiş olsaydı, daha iyi olurdu .

IV. Katalog

Bu bölümde 94 adet cami ve mescid ele alınmıştır. Fakat cami ve mescidlerin kronolojik olarak değil de alfabetik olarak anlatılmış olmaları yanlış bir metottur. Eğer cami ve mescidler kronolojik olarak ele alınmış olsaydı Danişmendli, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen camilerin kendi dönemleri içerisindeki bütün özelliklerini takip etmek mümkün olacaktı. Fakat yazarın yaptığı alfabetik sistemde okuyucuların böyle bir şansı bulunmamaktadır. Bu çalışmanın bir diğer eksikliği de, camilerin tanımları yapılırken daha önce bir plân tipolojisi yapılamadığı için bu yapıların nasıl bir plân tipinde inşa edilmiş olduklarının önemli örnekler dışında göz ardı edilmiş olmasıdır.

Katalog bölümünde ele alınan camilerde düzensiz ve plânsız bir anlatım hemen dikkati çekmektedir. Katalogda bütün camilerde aynı anlatım plânının uygulanmadığı görülmektedir. Bazı camiler tek başlık altında ele alınırken, bazı camiler ise iç mimari, mihrap ve minber, son cemaat mahalli ve minare gibi alt başlıklar altında tanıtılmıştır. Fakat ilk önce cami içerisinde, sonra minarenin ve son cemaat mahallinin tanıtıldığı bir metodu hiçbir sanat ve mimarlık tarihçisi kullanmamaktadır. Yazar, kitabesi olan camilerde kitabenin tam metnini bazen başta (örn.,s. 42, 68, 96, 140), bazen ortada (örn., s.36, 108, 209) bazen de en sonda (örn., s. 14, 48, 52, 58) vermiştir. Bu uygulama kitabın hiçbir metoda dayanmadan yazıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu çalışmada kullanılan 8 adet plân da başkasından alınmış; fakat kimden alındığı belirtilmemiştir. (s.71, 82 ,89, 111, 117, 142, 151, 183). Yine, kitapta bulunan plânların çok küçük basılması bir başka eksikliklerdir. Konuyla doğrudan ilgisi olmayan şahısların fotoğrafları plânların bir kaç katı büyüklüğünde basılırken, plânların bu şekilde küçük basılmalarını anlamak mümkün değildir. Katalogda pek çok cami ve mescidin tanımı yapılırken bir çok menkıbe bahsedilmektedir. Anlatılan bu menkıbelerin bazılarının camilerin mimari tanımlarından daha uzun tutulduğu da gözlenmektedir (s. 64,68,86,132). Katalogda anlatılan cami ve mescidlerin bazılarının vakfiyeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Yazar anlaşıldığı kadarıyla bu vakfiyelerden haberdar değildir ve vakfiyelerin bir yapının tarihlendirilmesindeki önemini de bilmemektedir.

Katalogda anlatılan 94 adet cami ve mescidden 23 tanesinin tarihlendirilmediği görülmektedir. Bazı cami ve mescidlerin ise ne kadar sağlıklı olarak tarihlendirildikleri konusunda ciddi endişelerimiz bulunmaktadır. Bu endişelerimizi üç başlık altında ele almak istiyoruz. Bunlardan ilki, bir caminin yanında bulunan bir başka yapıya dayanarak tarihlendirilmesidir. Örneklemek gerekirse , Cafer Bey Camii'nin hemen kuzeyinde Cafer Bey Hamamı bulunmaktadır. Yazar sırf yakınında bulunan bu hama- ma dayanarak camii de aynı döneme yerleştirmektedir (s.30). Oysa hamamın o tarihte yapıp yapılmadığı tartışma konusudur (bkz. Mustafa Denктаş, *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*, Konya, 1994, (S.İ.Sos.Bil.Enst. Basılmamış Doktora Tezi) s. 217. Bu şekilde tarihlendirmeleri yapılan iki adet camiden daha söz etmek istiyoruz. Bunlar Müftü ve Göl- lü camileridir. Her iki cami de yanlarında bulunan çeşmelerin üzerindeki kitabelere dayanarak tarihlendirilmiştir (s. 64,152). Öte yandan her iki çeşmenin kitabelerinde camilerden bahseden hiçbir kelime kullanılmamıştır. Halbuki yazar kitabında Çifteönü Camii'ni H.1300=M.1882 yılına tarihlendirmektedir (s.48). Caminin hemen yakınında bulunan ve aynı isimle anılan Çifteönü Çeşmesi de H.1168=M.1753 tarihinde inşa edilmiştir (Ömer Yörükoğlu, *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri, 1987, s.36; Mustafa Denктаş, a.g.t., s.98). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere her iki yapının da aynı isimle anılıyor olmalarına rağmen farklı dönemlerde inşa edilmele-

ri bizim görüşümüzü doğrulamaktadır. Anlaşıyor ki, yazar bir Selçuklu yapısının yanına Beylikler ve Osmanlı döneminde bir başka yapının yapılamıyacağını düşünmektedir. Oysa yan yana ve farklı dönemlerde yapılmış birçok yapı arasında 300-500 yıllık farkın olduğu birçok örnek bulunmaktadır. Yazarın ikinci hatası ise, herhangi bir metal veya taş levhanın üzerine yazılmış tarihlerden yola çıkarak cami ve mescitleri tarihlendirmesidir. Bu tipte yaptığı tarihlendirmelere örnek olarak Çukurlu, Keklikoğlu, Saçan Hasanoğlu, Kalaycıoğlu, Kabasakal ve Çandır camileri verilebilir (s. 54, 136, 164, 122, 120, 46). Yazarın, Kabasakal Camii'nin tarihlendirmesini, harimin içerisindeki bir yazıya istinaden yaptığı anlaşılmaktadır. Fakat metinde ise, "*bana göre bu tarih bir kaç yüzyıl daha geriye gidebilir*" demektedir (s.120). Yazar bu tarihin neden bir kaç yüz yıl daha geriye gidebileceğinin gerekçelerini izah etmemekte ve sadece harimin içerisindeki bir yazıya dayanarak bu tarihlendirmeyi kabul ettiğini beyan etmektedir. Yazarın bu durum karşısında düşünmüş olduğu ikilemi anlamak mümkün değildir. Yazar tarafından yapılan tarihlendirme hatalarının sonuncusu ise, sadece camide çalışan görevli ya da mahalle sakinlerinden almış olduğu bilgilere dayanarak tarihlendirme yapmış olmasıdır. Bu şekilde tarihlendirdiği örneklerden birkaçı, Selaldı, Karacaoğlu ve Yazı camileridir (s. 170, 126, 202). Yukarıda üç başlık altında toplayarak anlatmaya çalıştığımız bu tarihlendirme metodlarının hiçbirisi bilimsel değildir.

Bu çalışmanın bir başka eksikliği ise dipnot kullanımlarında bilimsel yaklaşım, kaynağa inmek olduğu halde buna özen gösterilmemiş ve bir başka araştırmadaki kaynağa yollama sistemi kullanılmıştır (s.204).

Bu çalışmanın bence en önemli eksiklerinden bir diğeri de değerlendirme ve sonuç bölümlerinin yazılmamış olmasıdır. Eğer bu çalışmada ele alınan cami ve mescidler Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Geç Osmanlı camileri olarak kendi içlerinde gruplandırılmış olsaydı ve Anadolu'daki aynı dönemlerdeki benzer örneklerle plân, malzeme, süsleme ve diğer tüm özellikleri bakımından karşılaştırılabilseydi ve son olarak da Anadolu Türk Mimarisi içerisindeki yerleri ve önemleri ortaya konulsaydı daha iyi olurdu. Ne yazık ki bunların hiçbirisi yapılmamıştır.

V. Cami ve Mescidlerin Kronolojisi

Bu bölümde yazar Kayseri de inşa edilen 71 adet cami ve mescidi tarihî kronolojiye göre sıralamıştır.

VI. Lugatçe

Bu bölümde cami mimarisi ile ilgili 68 adet terimin tanımı yapılmıştır.

VII. Kaynakça

VIII. İndex

Görüldüğü gibi kitaptaki hatalar, metod ve üslub şeklinde iki başlıkta ele alınabilir. Sayın Özkeçeci'nin iyi niyetle yapmaya gayret ettiği bu çalışma herşeyden önce metod bakımından eksiktir. Özkeçeci'nin daha çok tezhip ve el sanatları üzerine çalışıyor olması bu eksiklikleri normal gibi gösteriyorsa da, kitapta yapılan hataları görmezden gelmek bilim hayatına yapılacak olumsuz bir katkı olarak kalacaktır.

DİPNOT

1. *Belediyelerin bu kitapta olduğu gibi kendi bölgeleri ile ilgili çalışmaları yayınlamış olmaları güzel bir uygulamadır. Fakat milyonlarca lira harcanarak, kuşe kağıda ve renkli olarak basılan bu yayınların hangi ölçütlere göre seçildiklerini de doğrusu anlamak pek mümkün değildir.*

“Sibiryա Araştırmaları”

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Erciyes Üni. Fen-Edebiyat Fak.
Öğretim Üyesi

“Sibiryա” adı üzerine bazı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, bu adı, Moğolca “*sibir*” (=bataklık, sık çalıık, balta girmemiş sık orman), bazıları da “*Sabir*” kavim adından getirirler. Sibiryա, dünyanın en geniş ve en bâkir ülkelerinden birisidir. Yüzyıllarca Türk kavimlerinin yaşadığı bu büyük ülke, çok uzun zaman önce Rus çarları tarafından işgal edilmiş olup hâlen de Rusya federasyonuna bağlıdır.

Sibiryա denince Türk insanının aklına ilk önce “*sürgün*” kelimesi ile “*buzlarla kaplı topraklar ve dondurucu soğuklar*” gelir. Fakat, Sibiryա’da “*Yakut (Saha), Tuva, Hakas, Şor, Altay, Dolgan, Çulım, Tofa ve Sibiryա Tatarları*” adlı Türk kavimleri yaşadıkları için Türk tarihi içinde geniş bir yere sahiptir.

Sibiryա’daki Türk boyları üzerine derli toplu bilgiler Ahmet Caferoğlu’nun önce *Türk Kültürü* dergisinde yayınlanıp, sonradan kitap haline getirilen *Türk Kavimleri* adlı eseri ile Nevzat Özkan’ın *Türk Dünyası* ve Erdoğan Aslıyüce’nin *Türk Ülkeleri* adlı eserlerinden öğreniyoruz. Bu arada, yeni *Türk Kültürü* ve *Yesevî* dergilerinde yayınlanan konu ile makaleler ve gezi notları bizi oldukça aydınlatmaktadır.

Geçtiğimiz 1997 yılının Aralık ayında İstanbul’da Marmara Üniversitesi’nde toplanan “*Sibiryա*” konulu bilimsel toplantıya katılan yerli ve yabancı 38 bilim adamının sunduğu bildirilerden olu-

şan kitap, İstanbul’da Simurg Kitabevi tarafından yayınlandı. Kitap:

- I. Sibiryա Deyince (3 bildiri),
- II. Dil Üzerine (11 bildiri),
- III. Kavramlar ve Kelimeler (9 bildiri),
- IV. Yaşam (18 bildiri),
- V. Yol Boyunca Demirbaşlar (3 bildiri)

ana başlıklarına ayrılmış. Ancak, tashihte gözden kaçmış olmalı ki, “İçindekiler” bölümünde bu sıralama I, II, III, VI, VIII şeklinde verilmiş. Ayrıca, bu bölümleri ayıran ana başlıklar da kitap içinde görünmüyor.

Kitabı basıma Prof. Dr. Emine Gürsoy - Naskali hazırlamış; Sunuş ve “Sibiryա Deyince” adlı yazılar da Naskali’nin imzasını taşıyor.

Kitapta yer alan bildirilerin dil ile ilgili bölümleri, Türk dili tarihi için yeni malzemeler getirmektedir. Özellikle bu ülkelerden gelen Türkologların getirmiş oldukları fonetik, morfolojik ve semantik bilgiler Türkolojinin ufkunu genişletmektedir. “Kavramlar ve Kelimeler” bölümünde yer alan 9 bildirinin özü de dille ilgilidir.

Kitapta, Z. P. Sokolova, N. A. Alekseyev, Y.A.Pustogaçev’in bildirilerinin Rusça asılları ile Türkçe tercümelere de verilmiştir.

Bildirilerde verilen dip notlarındaki zengin kaynaklar da Türk dili araştırmacıları için hazine niteliğindedir. Bu notlardan hareketle esas kaynaklara ulaşmak mümkün olacaktır.

Türk dünyasının bilinmeyenlerinin bir bölümü bu kitapta verilmiştir. Orta Asya’nın Moğolistan, Dış Moğolistan, Doğu Türkistan ile Kafkaslar ve İdil-Ural bölgeleri de böyle bilimsel toplantılarla tartışılmalı, getirilen yeni bilgiler Türk dünyasına ve Batı bilim dünyasının dikkatine sunulmalıdır.

“Irak Türkmen Türkçesi”

Hidayet Kemal Bayatlı,
Irak Türkmen Türkçesi, T.D.K. Yay.,
No: 664, Ankara 1996. 410 sayfa.

Sibel BAYRAKTAR

T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Araştırma Görevlisi

Prof. Dr. Hidayet Kemal Bayatlı'nın *Irak Türkmen Türkçesi* adı ile yayınlanmış olan bu kitabının metin kısmında, Kerkük ağzı ile yazılanlar Irak Türkmenleri'nin önemli halk ozanlarından Mustafa Gökkaya ve Nasih Bezirgân'ın kitap olarak yayınlanan halk şiirlerinden ve bölgede kullanılan manzum atasözlerinden derledikleri eserlerinden alınmıştır. Kifri ağzı ile ilgili örnekler ise, Dr. Muzafer Kervancı tarafından Kifri'de derlenmiş kasetlerdeki leyle (ninni)lerden seçilmiştir.

Hocamızın, babası rahmetli Kemal Bedri Bayatlı'ya ithaf ettiği bu eser, Önsöz'den sonra başlıca şu bölümlere ayrılmıştır: Giriş, Irak Türkmen Türkçesi, Irak Türkmenleri'nin Kullandıkları Alfabe, Irak Türkmenleri'nde İmlâ Durumu, Ses ve Şekil Bilgisi, Türkiye Türkçesi'nin Etkisiyle Irak Türkmen Türkçesi'nde (Metinde) Kullanılan Sözcüklerin Listesi ve Kaynaklar.

Eserin, Önsöz'ünde Irak Türkmenlerinin ağızları incelenirken yazı ve konuşma dillerinin karşılaştırılmasında ortaya ufak tefek farklılıkların çıktığına işaret edilmektedir.

Giriş bölümünde Irak Türkmenlerinin kimlikleri belirtilip, bu topraklara geliş tarihleri olan yedinci yüzyıl ile günümüze kadar olan maceraları üzerinde durulmaktadır. Devamla, Osmanlı'nın elini eteğini

Irak'tan çekmesinden sonra kendi kaderleriyle başbaşa kalan Irak Türkmenleri'nin trajik öyküsü anlatılmakta, asimilasyon çalışmalarının adım adım yoğunlaşması, ard arda gelen katliamlar, Irak Türkmenlerinin değişmeyen yazgısı dile getirilmekte, yine de benliklerini kaybetmeyen bu insanların şu anda verdikleri var olma mücadelelerine değinilmektedir.

Kitabın asıl metin kısmında bulunan (113 sayfa) halk şiirleri, ninniler, deyimler her okuyanı kendisine hayran bırakacak bir ustalık ve akıcılıkla kaleme alınmış şiirlerdir. Bu metinlerden rahatlıkla anlaşılabilir ki, Irak Türkleri öz benliklerinin korunmasında dillerinin kudretinden büyük destek görmüşlerdir. Bu metinlerin 55 adeti manzum hikâyedir, diğer kısmı ise, Kifri ağzıyla söylenen leyle (ninni)lerden oluşmaktadır.

Eserde bulunan manzum atasözü ve deyimleri Türkiye Türkçesi ile mukayese ettiğimizde, bazı farklılıklarla şu müştereklerin mevcut olduğunu görmekteyiz:

1- Anadolu'da söylenenlerle sadece ses farkı olanlar;

“*Attan endi eşşeğe mindi*”

(attan inip eşşeğe binmek)

2- Kelime farkı olanlar:

“*Kaldır samânı, geli zamanı*”

(sakla samanı, gelir zamanı)

“*Açma kutunu, eşitme kötünü*”

(açma kutuyu, söyletme kötüyü)

3- Bir çoğu da kullanılan kelimeler ve etnografik malzeme bakımından farklılıklar arzeder. Bu farklılıkların Anadolu atasözü ve deyim kaynaklarına sadece yeni zenginlikler kazandırdığını söylemek isteriz.

“*Badamça badam olmaz, yetimçe adam olmaz, deve iragina, ketır dırnağına bahar.*”

Metin bölümünün ardından, Dizin bölümü yer almaktadır. Dizin bölümü eski sisteme göre hazırlanmıştır. Şu anda daha pratik olduğu için kabul gören sistem alfabetik sistemdir.

329. sayfadan itibaren “*Dilbilgisi*” bölümü yer almaktadır. Irak Türkmenlerinin konuştıkları ağız Doğu Oğuzca-Azerî ağız sahasına girdiği vurgulandıktan sonra, Irak Türkçesinde bazı ağız farklılıkları açıklanmaktadır. Bu farklılıklar, değişik zamanlarda bu bölgeye gelip yerleşen Türk boylarının ağız ayrılıklarından ileri gelmektedir.

En belli başlı ayrılık 2. Şahıs teklik ve çokluk iyelik ekleridir. (-v, -vuz) ile konuşan bölgeler: Kerkük, Erbil, Hanekin, Tavug (Dakuk), Kazaniye, Mendelli, Yayçı, Kümbetler; (-y,-yız) ile konuşan bölgeler ise şunlardır: Kifri, Tele’fer, Altınköprü, Tuzhurmatı, Beşir, Tazehurmatı, İmamzeynelabidin ve Bayatlıların yerleştikleri Emirli, Türkalın, Bastamlı, Aştöken, Yalañçılar köyleriyle, Süleyman Beg bucağının bir semtinde yaşayan Muratlılar ve Kerkük’ün güney-batısında bir semt olan Tisin mahallesidir. Burada üzüntüyle dikkatlere sunulan konu: Beşir, Yalañçılar köyleriyle Tisin mahallesi şu anda ırkçı Baas rejimi tarafından tamamen yerle bir edilmiş, yerlileri ise çeşitli Arap bölgelerine sürülmüş, bölgeye de güneyden getirilen Araplar yerleştirilmiştir.

Irak Türkmenleri’nin kullandığı alfabelere temas edilmekte, Irak Türkmenlerinin kullandıkları alfabenin 8. yüzyıldan itibaren *Kur’an-ı Kerim* yani Arap alfabesi olduğu, ancak Farsça’dan alınan 4 ses ve dilimizden eklenen 3 sesle beraber 35 harfe yükseltildiğine işaret edilmektedir. Sadece Arapça kelime-

lerde kullanılan -s, -z, nazal -n sesi telâffuz bakımından Irak Türkleri ağızlarında görülmemektedir. Böylece Irak Türkmen Türkçesinde kullanılan harflerin sayısı 41’dir. Hidayet Kemal Bayatlı burada, Arap harfleriyle yazılan metinlerin Türkçenin ses zenginliğine hitap edemediği için birçok yanlış yazımalara neden olduğunu belirterek harf inkılabımızın haklılığını zamanın teyid ettiğini vurgulamaktadır.

Eserde, Kerkük ağız incelendiği için seslerle ilgili verilen örnekler Osmanlıca yazımlarıyla desteklenmektedir. Çünkü şu anda Irak Türkmenlerinin çok az sayıdaki yayın organları Osmanlıca-Arapça olarak yayınlanmaktadır.

Ses bilgisi ile ilgili açıklamalarda Irak Türkmenlerinin ağız ayrılıkları biraz daha derinlemesine ele alınarak, değişik dönemlerde göç eden Türk toplumlarının açık kimlikleri dil özellikleri ile birlikte dikkatlere sunulabilir, böylece Irak Türkmen Türkçesinin ağız tabakalaşması ortaya konulabilir. Muhemeldir ki, bu başka bir çalışmanın konusu olacaktır.

Çektikleri ısıdırapları ile zaman zaman gündeme gelen, ancak her seferinde tekrar kaderleriyle başbaşa bırakılan, hemen yanibaşımızdaki bu soydaşlarımızın dillerindeki kıvraklığı, nükteyi, olgunluğu ve içtenliği bizlerle paylaştığı ve bu yorucu çalışmayı Türkiye Türklerinin dikkatlerine sunduğu için hocamıza şükranlarımızı iletiyoruz.

Kumuk Türkleri Edebiyatı İçin Önemli Bir Eser

Tangçolpan, Haligi Kumuk Şairler
(Sabah Yıldızı Dergisi, Şimdiki Kumuk
Şairleri Özel Sayısı), Mahaçkala 1994,
404 sayfa.

Yard. Doç. Çetin PEKACAR

G.Ü. Fen Edeb. Fak.
Türk Dili ve Edeb. Bölümü
Öğretim Üyesi

Dağıstan'da yaşayan yaklaşık 300 bin Kumuk Türkü, Kafkasya bölgesinde yüz yıllardan beri Türk dili ve edebiyatının kendi ana dillerinde bayraktarlığını yapıyor. Kumuk edebiyat tarihçilerinin XV. yüzyılda yaşamış olan Ummu Kamal (Ümmî Kemal) ile başladıkları, o devre kadar ise Umumî Türk Edebiyatı ile birlikte mütalâa edilmesi gerektiğini belirttikleri Kumuk edebiyatının yaygın yazılı mahsûllerini, bu yüzyılın başlarında vermeye başladığını biliyoruz.¹ Bu verimli devrenin oluşumunda hiç şüphesiz, 1830-1879 yılları arasında yaşamış ve bütün Kumuk Türklerinin gönlünde taht kurmuş olan Yırçı Kazak'ın katkısı vardır. Günümüze kadar pek çok şair ve yazar yetiştirmiş olan Kumuk edebiyatı, ne yazık ki yeterince işlenememiştir. Ekim Devrimi'ne kadarki Kumuk edebiyatı üzerinde bir iki kitap yayımlanmış olmasına karşılık,² Devrim sonrası için hiçbir toplu yayın yoktu. İşte bu konudaki açıklık, Kumuk Türk edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sağlayan *Tangçolpan* (Sabah Yıldızı) dergisinin 1994 yılı, 4. ve 5. sayılarının yerinc çıkan "Haligi Kumuk Şairler" (Şimdiki Kumuk Şairleri) özel sayısı sayesinde kapatılmış oldu.

Eser, A. Dağanov'un baş redaktörlüğünde, K.

Abukov, M. Atabayev (redaktör), İ. Kerimov, B. Hacıyev, U. Mantayeva, M. Huseynov ve A. Rasulov'dan oluşan yazı işleri heyetince hazırlanmış. Redaktörlüğünü, esere "Kapiyalı Söz" (Kafiyeli Söz) başlıklı Önsöz'ü de yazan Mahammat Atabayev yapmış.

Atabayev Önsöz'ünde, Türk boyları arasında Kumukların da Türk şiir sanatı dünyasına asırdan asıra güzel şiirler ve adları daima yaşayacak şairler kazandırdıklarını vurguladıktan sonra, bunların Türk Dünyasınca tanınmayışının sebeplerini ve suçlularını, şu şekilde açıklıyor:

"Bunların bu güne kadar bütün Türk halklarınca tanınmamış olmasında; halihazırda ise halkımızın öteki Türk halkları ile, bilhassa uzaktaki Türk boyları ile ileri seviyede münasebetler kurarak dil, edebiyat ve medeniyet sahalarındaki gelişmelerde, onların kazandıkları tecrübeleri öğrenememesinde, elbette bizim halkımız suçlu değil; uzun yıllar boyunca (onlara) her türlü adlar takıp iftiralar ederek Türk halklarının gönül birliğini, birleşerek beraber iş görme niyetlerini bozma politikasını güdenler suçludur."

Eserde modern Kumuk edebiyatının kurucusu Abdul-Vahap Süleymanov (doğumu: 1909)'dan başlayarak şimdiki genç şairlere kadar ana dilinde şiirler yazan belli başlı bütün şairler ve şirlerinden örnekler yer alıyor. Antoloji niteliğindeki eserde, her şairin resminin de basılı olduğu bir tanıtım sayfası, daha sonra şiirlerinden örnekler sunulmuş.

Eserde sırasıyla şu şairlere yer verilmiş: Abdul-Vahap Süleymanov, Atkay, Kamil Sultanov, H. Anvar, İbrahim Kerimov, Absalam Askerhanov, Sracdin Tokbolatov, Şarip Alberiyev, Alipaşa Umalatov, İzamit Asekov, Abdulla Abakarov, Abdurahim Abdurahmanov, Muhtar Aliyev, Patimat Abukova, İsparil İsayev, Akay Akayev, Biysoltan Hacimuradov, Abdulhamit Tatamov, Vahit Ateyev, Mahammat Kadırov, Abdulmecit Mecidov, Mahammatbek Osmanov, Mahammat-Şapi Minatullayev, Abzaydin Hamidov, Mahammat Atabayev, Ahmat Caçayev, Sahadulla Abusuyev, Uzlipat İbrahimova, Maham-

mat-Nabi Halilov, Badrutdin, Abdul-Kerim Zalimhanov, Latip (Hacakayev), Mahammat-Amin Adilhanov, Şeyit-Hanum Alişeva, Atav Atayev, Caminat Kerimova, H. (Hacıyev) Bahavdin, Şihav Musa, Supiyanat Mamayeva, Gebek Konakbiyev, Abdulla Zalimhanov, Kazim Kazimov, Nabiyulla Mahammatov.

Dağıstan'daki Kumuk Türklerinin maddî sıkıntılar içerisinde ortaya koydukları bu eseri takdirle karşılıyor, şiir sahasındaki bu başarılarını nesir sahasında da bir antoloji hazırlayarak devam ettirmelerini diliyoruz.

DİPNOTLAR

1. Çetin Pekacar, "Kumuk Türkleri", *Yeni Türkiye - Türk Dünyası Özel Sayısı: II*, Sayı: 16, Yıl: 3, Temmuz-Ağustos 1997, s. 2062-2066.
2. Meselâ, S.M. - S. Aliyev ve M. - H. D. Akayev'in antoloji niteliğindeki *Revolyutsiyadan Aldağı Kumuk Adabiyat* (Mahaçkala, 1980, 128 sayfa) adlı eserleri ve yine S. M. Aliyev'in müstakil olarak kaleme aldığı ve ağırlıklı olarak Kumuk Türklerinin tarihî köklerine açıklık getirmeye ve yazılı edebiyatlarının teşekkülü meselesini aydınlatmaya çalıştığı *Asrular Seze Gelgen Asıl Söz* (Mahaçkala, 1989, 148 sayfa) adlı eseri bunlar arasında sayılabilir.

BİLGE YAYIN İLKELERİ

1. Bu dergi hakemli bir dergidir.
2. Yazarlar istedikleri kelime ve terimleri kullanmakta serbesttirler. Ancak, yeni kelime ve terim kullanıldığında bunların herhangi bir Batı dilindeki karşılığı belirtilmelidir. Ayrıca T.D.K. *İmlâ Kılavuzu*'na uyulması bir zorunluluktur.
3. Yazıların bilimlik sorumluluğu yazarlarına aittir.
4. Yazarlar istedikleri transkripsiyon sistemini kullanabilirler. Dizgi imkânlarını da gözönünde bulundurarak, Türkiye'de yaygın olan transkripsiyon sisteminin kullanılması tavsiye edilir.
5. Yazılar bilgisayarda dizilmeli, disket ve kâğıt çıktısı ile gönderilmelidir. Yazımda MS Word adlı program kullanılmalıdır. Normal metin için Times fontu kullanılmalıdır. Transkripsiyon için Times'a dayalı herhangi bir font kullanılabilir.
6. Kitap tahlil, tenkit ve/veya tanıtma yazılarında eserin son yıllarda basılmış olması şartı aranmaz; edebî eserlerin tanıtma, tahlil ve tenkitlerine yer verilmez. Tanıtılan eserin bibliyografik künyesi tam olarak verilmeli, varsa, diğer baskı ve tercümelemleri de belirtilmelidir.

Bir Kitabın Düşündürdükleri

Yaşar Kalafat, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, Kültür Bakanlığı Yay.,
Ankara, 1996.

Nâzım BUDAK

Araştırmacı - Yazar

Bilimsel bir kitabın tahlilini veya tanıtımını yapmak, konu hakkında fikir serdetmek belli bir yeterliğe bağlıdır. Bu sebeple sade bir okuyucu olarak, böyle bir eserle ilgili düşünceler değil de, o eserin düşündürdüklerini yazmak istedim.

Söz konusu eser, değerli bilim adamlarımızdan Dr. Yaşar Kalafat'ın *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları* adlı kitabıdır. Tarih, kültür ve halkiyat alanında önemli çalışmaları bulunan Sn. Kalafat, kitabında din-kültür ilişkileri; bu alanda etkileri olan eski Türk halk inançları ve bu inançların İslâm öncesi Türk din anlayışının temel faktörleriyle ilişkileri konusunda karşılaştırmalı bilgiler vermiştir.

Kültür Bakanlığı'nın 1857. yayını olarak 1996 yılında kültür hayatımıza kazandırılan eser, sayfa adedinden çok, dayandığı zengin kaynakça ve yoğun muhtevasıyla dikkati çekiyor. Diyanet İşleri Başkanı Sayın Nuri Yılmaz'ın, kitabın başındaki "Esere Dair" yazısından da anlaşılacağı gibi, çalışmanın hareket noktası, "*Din'i bid'atten arındırma*" amacıdır. Müftülükler yoluyla tesbit edilen Türkiye genelindeki batıl inanç nitelikli bilgiler tasnif edilip ilgililerce değerlendirilmiştir. Dr. Kalafat, "*Biz konunun âyet ve hadislerle doğrudan ilgili cihetini uzmanına bırakıp, yaşayan halk inançlarının Gök-Tanrı dinindeki inançlar ile karşılaştırılmaları üzerinde duracağız.*" diyor ve "*şirk koşmayan*", "*dinin özüne dokunmayan*" halk inançlarını kendi uzman-

lık alanında değerlendiriyor.

Kitabın ilk üç bölümü, insan hayatının üç önemli geçişi sayılan "Doğum, Evlenme ve Ölüm" başlıklarını taşıyor. Bu safhalar da, yaşayan dinî-manevî inançlar açısından "Öncesi", "Esnası" ve "Sonrası" alt başlıklarıyla incelenmiş. Son bölüm "Muhtelif Konular"a ayrılmış.

Okuyucu, temelinde "*insan*" bulunan hayat çizgisinde toprak, su, ağaç, dağ, deniz, güneş, ateş, demir vb. gizli tabiat güçleri ve Atalar Ruhu gibi eski Türk inanç sisteminde yaşayan temel faktörlerden -değişerek veya aynen- günümüze kadar taşınan örnekleri kitapta bulabiliyor. İnanç mahiyetli kutlamalar, kutsamalar, anmalar, dualar, dilekler; medet umma, kötülükten korunma, şifa bulma, kismet açma vs. pratikler ve beklentiler; uğur-uğursuzluk, muzırlı, iyi-kötü ve benzeri konuların Türkiye genelindeki örnekleri, birbirleriyle ve Gök-Tanrı sisteminden tesbit edilebilen uygulamalarla karşılaştırılmış. Okuyucu yine, eski Türk din anlayışının, totemcilik, şamanlık veya korku, hayret, dehşet kaynaklı ilkel inanışlardaki statiklikten çok farklı olup, insan, hayat, dünya, gök kavramlarındaki sınırsız dinamikliği yansıttığını görüyor. Türklerin, kendi arzuları doğrultusunda İslâm'la bağdaşıp uzlaşmasındaki sırrı; ayrıca İslâm'ın kendisiyle çatışmayan kültür değerlerine olan toleransını fark ediyor. İslâm öncesi birçok inancın İslâmiyet içinde özünü koruyup beslendiği gerçeği yanında, eskiyen, özelliğini ve mahiyetini kaybedenlerin kendiliğinden ayıklanıp unutulduğuna dair misaller de kitapta mevcut. Okuyucu eski Türk inanç sisteminin semâvîliği üzerinde düşünürken satırlar arasında Türk insanının iç dünyasındaki zenginliği; sevgi, hoşgörü, şefkat ve yardımlaşma anlayışını, insanlığa, kutsallığa saygıyı; düzen-disiplin zihniyetini, ölmüş büyüklerin ruhlarına saygıdan kaynaklanan ulu-veli telâkkisindeki derinliği değerlendirebiliyor. İnançların diğer kültür değerleriyle bağlantılarını, özellikle örf ve âdetlerle yakınlığını fark edebiliyor. Ayrıca İslâm'ın genel ölçüleri içindeki ayrıntı, yorum ve şekillenmelerde inançların rolü olduğu da belli.

Bütün inançların aynı değerde olmadıkları göz-

lenirken, onların birtakım eskimiş kuramlar, şekli pratikler sayılmaması gerektiği, eskiliklerinin atılmalarına değil de güçlü olduklarına dellil teşkil ettiği sonucuna varılıyor.

Çoğu Türk-İslâm dışı kültür kalıntılarının izlerini taşıyan, istismara açık batıl inançlara da rastlanıyor. Fakat, din, elbette kendisine ters düşen itikadî ve âmeli kaideleri, garabeti ve taassubu ayıklar. Bu da Sayın Kalafat'ın deyişiyle: "*Dinin gerçek kimliğiyle algılanmaya başlandığı nisbette*" mümkün olur. Böyle bir idrakın oluşması için, dinî ilimlere vâkıf uzmanların yanında din ve kültür meselelerinin insan ve toplum hayatındaki yerini iyi anlayıp anlatabilecek diğer aydınlara da görev düşüyor. Bilime doğrudan ters düşen inançların yaşatıldığına da şahit oluyoruz fakat, sosyal ve manevî yönleri olduğunu, kişiye direnme gücü verdiklerini bilim de, bir bakıma kabul ediyor.

Bütün bunlar, inançların mutlaka gerekli olduğu ve yaşatılması gerektiği anlamına gelmez. Yazarın verdiği misallerden de anlaşılıyor ki, eğitimin ve sosyal yaşantının gelişmesine paralel olarak birçok inanç önemini kaybetmekte ve unutulmaktadır. Üzerinde durulan asıl mesele, bunların kültürün parçaları olduğu ve birçok kültür unsuruna göre çok daha yavaş değişme gösterdikleridir.

Bütün bu konular, yazarın diğer kitapları da üzerinde düşünerek okunacak olursa, daha iyi anlaşılıyor, okuyucunun düşünce ufku genişliyor.

Araştırmalar, dünya Türklüğü ölçüsünde birbirine bağlantılı, kıyaslamalı; coğrafi genişlik ve tarihî derinlik içeren projeler halinde sürdürülüyor. Son kitaplarında daha da öze inen bir tefekkür boyutu var ki okuyucuya yeni mesajlar veriyor. Türklüğün fitratındaki müştereklikler, kültürel kökler ve bu köklerde saklı bulunan felsefe, zaman ve mekân içindeki etkileşimler de dikkate alınarak incelenmiş. Türk toplumlarındaki ortak karakterler, orijinallikler, özellikler; varyasyon, literatür ve yöntemler belirleniyor. Müşterek çalışmalara gidiliyor. Konu, ulusal ve uluslararası toplantılara götürülüyor. Bütün bu çalışmaların, son zamanlarda çok istismar

edilen "*kimlik*" meselesine de bilimsel çözüm getirildiğini görüyoruz. Türkiye üzerinde yoğunlaştırılan "*etniklik*" iddialarının ırkçı-parçalayıcı amacı iyice netleşiyor.

Türklük âlemindeki millî uyanış, henüz geçmişin emperyalist tahribatını onarma aşamasında. Geçirilen acı tecrübeler dikkate alınarak geleceğe umutla bakmanın yolları aranıyor. Bu çok yönlü meselede millî benlik ve şuurun özel bir yeri var. Çok şükür ki her Türk toplumunda bunun idrakine varmış aydınlar var. Bu konuda Türkiye aydınına büyük görev düştüğü belli. Dr. Kalafat, işte bu aydınlarımızdan biri olup, araştırmalarını büyük bir titizlikle sürdürmektedir.

Türkiye'de halk inançları konusu yeni değildir. Bu alanda sosyolojik, tarihî, dinî, etnolojik, folklorik, tıbbî ve diğer dallarda araştırmalar, tezler, bildiriler, hâtrât ve notlar bir hayli fazla. Öykü, destan, efsane vb. yazılı veya sözlü kaynaklar da var. Dr. Kalafat'ın farklı yönünün, bu tarz çalışmaları mahallî bir görünümünden Doğu Anadolu ölçüsüne; daha sonra da Türkiye geneline ve dünya Türklüğü boyutuna, metodik bir tarzda taşınması olduğu anlaşılıyor. Bu alandaki ilk temel eseri olan *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri* isimli kitabın çok ilgi gördüğü biliniyor. Anlattığına göre, doğup büyüdüğü Doğu Anadolu'daki öğrencilik yıllarında halk inançlarına karşı bir eğilim duyar. Bilindiği gibi Doğu, bu konuda çok zengin örneklerle doludur. Bunca inancın nasıl olup da İslâm'a rağmen hâlâ yaşadıkları konusundaki merakı, zamanla "tecessüs"e dönüşür ve inançlarla ilgili malzeme toplamaya çalışır. Yazılı kaynaklardan ve Doğu'nun en ücra köşelerine ulaşıp yaptığı tesbitlerden elde ettiği bilgilerin bir yumak gibi büyüdüğünü; tecessüsünün de "*tutku*"ya dönüştüğünü belirtir. Kitabıyla ilgili çalışmalarını o yumakın çözülmesi olarak değerlendirir. Ve: "*Yumağı çözmekle payıma düşeni yaptım... Varsın Türk dünyasındaki benzer örneklerini de başka araştırmacılar ortaya çıkarsın.*" der. Kitabının sonunu da, "*Türk inanç yumağının karanlıkta bekleyen birçok unsurunun gün yüzüne kavuşacağına inanıyorum.*" diye bitirir.

Payına düşeni elbette başarmıştı, ama bu sözler, bir bakıma, kafasında Türk dünyasıyla ilgili daha kapsamlı bir tecrübesinin de işareti olmalıydı. Esasen o, elindeki yumağı çözmekle kalmamış, ilmek ilmek, nakış nakış işlenmesi gereken koca bir bütünü sadece bir parçasını örmüştü. Doku'yu yarım bırakmamıştı. Bırakmadı da...

Anadolu coğrafyasında binlerce yıl didişip birbirini yok eden farklı kavimlerden kalma çoğu zulüm çağrıştırmacı maddî kalıntılar gün yüzüne çıkarılıp uydurma kültürlerle, soy ve atalara gidildiği bir karmaşa yaşanıyor. Böyle bir dönemde Türk kültür coğrafyasının tarihî derinliklerinden gelen beşerî-manevî değerler elbette karanlıkta kalmamalı. Dr. Kalafat'ın kendi alanında yaptığı budur. Son kitaplarından birinde: "*Bizi bu gayrete sevk eden âmil, millî kültürümüze olan sınırsız tutkumuzdur.*" sözünün sözde kalmadığı anlaşılıyor. Bizler okuyucu olarak, derin bilgisinin, heyecan ve azminin bu tutkuyla kaynaşarak daha nice eserler vermesini diliyoruz. Yukarıda ismi geçen kitaplarından başka okuma fırsatı bulduğum diğer eserleri aşağıdadır. Başka çalışmaları olduğunu da biliyoruz. İnaniyoruz ki her ese-

ri, Sayın Turan Yazgan'ın bir sunuş yazısındaki veziz ifadesiyle: "*... kendisine has eserler dizisinin inşallah sonuncusu olmayacak halkalarından*" biri olsun.

ESERLERİ

Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları (Azerbaycan-Doğu Anadolu), 1993, Yrd. Doç.Dr. Z. MAKAS'la birlikte.

Kuzey Irak'ta Eski Türk Halk İnançları, 1993.

Makedonya Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnançları, 1994.

Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler, Türkmenler, Hazarlar, Aşşarlar, Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları.

Uluğ Türkistan Notları (Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan), 1995.

Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler, 1995.

Türklerin Dini Tarihi ve Türk Halk İnançlarında (Ters) Motifi.

Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları, 1996, Prof.Dr. M.Muratoğlu ve C. Türkeroğlu ile birlikte.

Avrasya Türk Halk Sufizmi (Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan), 1997.

KUDRET ALTUN

Tezkire-i Mucîb

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni basıldı)

Yakın Tarihimize Işık Tutan Yeni Bir Monografik Yayın: “19. Yüzyılda Gaziantep”

Hale Şıvgın, 19. Yüzyılda Gaziantep,
Ankara 1997, Gaziantep Büyükşehir
Belediyesi Yay., 210 sayfa.

Erol KALENDER

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

“**T**arih yazmak, tarih yapmak denli önemlidir. Yazan yapana bağlı kalmazsa, değişmeyen gerçek insanlığı şaşırtacak bir nitelik alır.” diyerek tarih yazımının önemini vurgulayan bir önder olduğu kadar bir o kadar da bilim adamı niteliklerini taşıyan Atatürk, döneminde de Türk Tarih Kurumu’nu kurarak Türk tarihi alanında ilk temelleri atmıştır. Tarihî evrelerin ilk çağları önemli olduğu kadar yakın çağları da bir o kadar önem taşır. Çoğumuzun ilkçağa ait bilgileri iyi gibidir. Ama yakın döneme ilişkin bilgiler yeni yeni araştırılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalardan biri Sayın Hale Şıvgın tarafından yapılan *19. Yüzyılda Gaziantep* adlı çalışmadır.

Araştırmacılar da bilirler ki yakın çağı araştırmak pek kolay bir iş değildir. Hele bu bir sınır şehri olan, sürekli sınırların değiştiği Gaziantep söz konusu olursa, işin zorlukları bir o kadar artmaktadır. Gaziantep tarihi için bu zorlukları yenen araştırmacıların başında Gaziantep’in köklü ailelerinden Cemil Cahit Güzelbey, Hulusi Yetkin, Mehmet Solmaz gibi araştırmacılar gelmektedir. Yine Gaziantep’ten Sayın Şıvgın’ın bu tarihî şuurunu devam ettirmesi, Gaziantep ve Türkiye tarihi için büyük bir kazançtır.

Dünyanın en eski şehirlerinden biri olan Gaziantep, bulunduğu coğrafi konum nedeniyle sürekli bir iskâna ve bir o kadar da istilâlara uğramıştır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarından gelen ana karayollarının kavşak noktasında yer alan, Arap yarımadasının Anadolu’ya açılan kapısı olan Gaziantep, bugün de Türkiye’nin altıncı büyük ili olarak dikkat çekmektedir.

Sanayisi ve kültürü ile sürekli ön plânda olan Gaziantep’in yakın tarihini araştırarak bir kitap halinde bizlere sunan Sayın Şıvgın’ı yürekten kutluyorum. Belgelere dayanan çalışması, ilmî bir araştırma olduğu gibi, kullandığı sade dil ve yeni yorumlarla herkese hitap edecek tarzda ele alınması da takdire değerdir.

19. Yüzyılda Gaziantep adlı kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Gaziantep’in eski adı olan 19. yüzyıla gelinceye kadar önce 16, 17 ve 18. yüzyıllarda Antep’in tarihini mevcut çalışmalara dayanarak yeniden yorumlamaktadır. Türkmen aşiretlerinin Antep’e yerleşerek şehre hâkim olmaları, Antep’in Osmanlı idaresine girişi, Arap ve Kürt aşiretlerinin Osmanlı Devleti sonuna kadar Antep’e saldırıda bulunmaları birinci bölümde ele alınan konuları oluşturmaktadır. Sayın Şıvgın “*Osmanlı Devleti Antep bölgesine güneyden gelecek olan Arap aşiretleri saldırılarına karşı Türk aşiretlerini bir set görevi görmek üzere bu bölgeye yerleştirmiş ve bu son gelen Türkmenler Antep’te oturdukları yerlere bağlı buldukları boy ve oymaklarının isimlerini verdiklerini (Barak, Avşar, Ceritli, Savcılı, Kızıl, Karadinek, Yalankaz, Taşlıca, Karkın, Beydili, Karasakal, Çaykuyu, Büğdüz vs.)*” yine mevcut kaynaklara dayanarak bir kez daha ifade etmiştir. Çoğumuzun dedemizin dedesinin ismini bilmezken Sayın Şıvgın’ın bu bilgileri aktarması bizlerde tıpkı Avrupa’da olduğu gibi soy bilinci uyandıracaktır.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde siyasî ve kültürel çerçevenin sınırlarını çizen araştırmacı, bu çerçeveye bağlı olarak Antep ve saray ilişkilerini de belirtmiştir. Birinci bölümde yazar ayrıca Antep’in Halep’e bağlanmasını ve Antep’te Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile savaşa ayrı bölümler açmıştır.

Yine bu bölümde Antep'te Osmanlı Mısır Savaşı, Nizip Savaşı ayrı başlıklar altında incelenen diğer konulardır.

Kitabın ikinci bölümü "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayıntap" başlığını taşır. Yazar bu bölümde de önce Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu dış ve iç olayları özetler. Bu dönemde Batı ile olan ilişkiler sonucunda yeni kurum ve kanunların Osmanlı'ya geçişi, azınlıkların hak almaları konuları yanında II. Abdülhamid Devri, 1876 Anayasası, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Ayastefanos Barışı, Berlin Antlaşması, II. Abdülhamid Devri Reformları başlıklar halinde ele alınmıştır. "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayıntap" başlığı altında ise Devlet Salnâmeleri'ne göre mevcut eyalet ve bunlara bağlı livalar (sancıklar)'ın sayısını veren Sayın Şıvgın şehrin nüfus ve hane sayısını da belirtmektedir. 1895, 1899, 1900, 1904 ve 1906 yıllarına ait şehrin Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin nüfus cetvellerini yayınlayan araştırmacı bir çok yeni konuyu aydınlatmaktadır. Gaziantep'teki misyoner faaliyetlerine ayrı başlık açan yazar Ermenilerin Gaziantep üzerine oynadıkları oyunları da belirtmektedir. Nüfus olarak şehrin %10'unu teşkil eden Ermenilerin, askere gitme-yişi, ticaretle ilgilenip zengin olmaları ve şehre hâkim olmaya çalışmalarını güzel bir dille anlatan bu çalışma eğitimden sanata pek çok konuya da açıklık getirmektedir. Antep'te Hıristiyanların yabancı ülkelerin desteği ile başlattıkları eğitim ve öğretim faaliyetlerinin nasıl Müslüman okullarını geçtiklerini, okul adları ve sayısıyla belirtilmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısında idarî yapı (nüfus idaresi, telgraf ve posta idaresi, Ziraat Bankası, Vakıflar ve Bayındırlık Komisyonu), adlî yapı, ulaştırma, belediye, üretim ve mahalleler ikinci bölümün

diğer alt başlıklarını oluşturmaktadır.

Kitabın üçüncü ve son bölümünü "Belgeler" oluşturmaktadır. Bilimsel çalışmanın temel dayanaklarını gösteren bu belgelerin ayrı bir bölüm halinde toplanması, ileride çalışacak araştırmacılar için kılavuz niteliği taşımaktadır.

Hale (Şıvgın) Taşar olarak Gaziantep'in köklü ve büyük ailelerinden birinin kızı olup, bu değerli bilim adamı, konuya her bakımdan hâkimdir, bu hususu önemle belirtmeliyiz.

Sayın Şıvgın'ın Gaziantep'in iyi tanınmamasına tarihten güzel bir örnek vermektedir: "*Osmanlı Devleti'nin en üst makamlarına kadar yükselen kimi vezir ve sadrazamların Gaziantep bölgesi halkını Arap ve Kürt zannederek Türkçe bilmeyen idareciler gönderdikleri görülmüştü. 1885'de de aynı durum gerçekleşince Antep ileri gelenlerinden Hasırcıoğlu İstanbul'a şu dilekçeyi göndermiştir. 'Antep bütün halkı Türkçe konuşan büyük bir Türk şehridir. Gönderilen hâkim Türkçe bilmez bir Araptır'.*" Türkiye'deki bir çok kişinin hâlâ Gaziantep için yanlış yargılar taşıdığını ben de gördüğümden, Sayın Şıvgın'ın bu örneği yazması yerinde bir vurgu olmuştur.

Sonuç olarak Hale Şıvgın'ın titizlikle hazırlanmış olan *19. Yüzyılda Gaziantep* adlı çalışması hem yakın tarihle ilgilenen bilim adamı ve siyasetçilerin, hem de Gaziantep'i tanımak isteyenlerin başvuru kaynağı olarak karşımıza çıkmıştır. Gaziantep'in ilerlemesine kültürel yönden destek vererek bu yayını çıkaran Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Celal Doğan'ı örnek davranışından ötürü kutluyoruz. Gaziantep'in yakın tarihini belgelerle araştıran Sayın Hale Şıvgın'ı yürekten tebrik ediyor, Gaziantep adına yeni yayınlar kazandırmasını temenni ediyoruz.

Avustralya Türk Edebiyatı Üzerine Bir Eser

Avustralya Türk Edebiyatı Antolojisi, I-II,
Haz: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür
Merkezi Yay., Antolojiler Dizisi, Sayı: 1,
Ankara 1997.

Fevvaz SAĞLAM

Dokuz Eylül Üniversitesi
Türk Dili Okutmanı

Giriş

Dünyada 1980'li yıllardan sonra yaşanan olağanüstü gelişmeler, köklü değişiklikler, iç ve dış kamuoyunun -bu arada bilim ve kültür çevrelerinin de- bütün dikkatini neredeyse eski Sovyet Birliği (Doğu Bloku) Balkanlar sahalarına odaklamış oldu. Bu tarihî süreç, tabiatıyla Türk Dünyasını da çok yönlü olarak doğrudan etkiledi. Bu çerçevede, Türkoloji'nin de dikkati Balkanlar-Kafkaslar-Orta Asya sahalarına yöneldi. Siyasî gelişmeler neticesinde yeni Türk Cumhuriyetleri ve diğer Türk topluluklarıyla ilgili çok sayıda neşriyat yapılarak, bu alanlardaki bilimsel ve kültürel eksiklikler, kopukluklar, boşluklar bir noktaya kadar giderilmeye çalışıldı. Bu süreç her geçen gün sağlanan yeni ve sevindirici çalışmalarla hâlen devam etmektedir. Diğer yandan, dünyada Türklerin değişik zamanlarda değişik vesilelerle göç alanı olarak seçtikleri/seçmek mecburiyetinde kaldıkları Avrupa, Amerika ve Avustralya kıtalarındaki durumları, konumları, özellikle kültür ve edebî potansiyelleri-dünyaları, yukarıda izah ettiğimiz yoğunluk sonucu, yer yer ihmal edilmiş oldu.

20. yüzyılın, özellikle son çeyrek diliminde, başta Almanya olmak üzere Fransa, İngiltere, Hollanda, Belçika vd. Avrupa ülkelerindeki Türk şair ve yazarları dışında; Amerika, Kanada, Avustralya, İsrail vd. ülkelerde de hatırı sayılır bir Türk nüfusu ve tabiatıyla edebî bir potansiyeli oluşmuş durumdadır. Bu potansiyelin sağlam bir altyapıyla 21. yüzyıla daha da güçlendirilerek taşınması önümüzdeki çağda Türk Kültürü ve özellikle Türk Dili'nin en azından yaygın bir iletişim / edebiyat dili olması açısından da büyük önem taşımaktadır... Ne var ki, hâlen dünyada demografik açıdan küçümsemeyecek bir Türk nüfusunun işçi-göçmen sınıflarıyla yaşamakta olduğu Avrupa-Amerika-Avustralya kıtalarındaki kültür - edebiyat çevreleriyle sağlıklı bir diyalog ya da işbirliğinden bahsedebilmek henüz mümkün değildir. Bu kopukluk, sahipsizlik ve bir noktada başıboşluk neticesinde bazı ülkelerdeki Türk şair ve yazarlarının bir bölümünün maalesef menfi marjinal çizgilere dahi kaydıklarını gözlemliyoruz. Bir bölümü ise, güç şartlarda, bütün olumsuzluklara rağmen millî-manevî değerleri koruyarak var olma, adını -sesini duyurabilme çabasıyla mücadele etmektedir. Kısacası işçi/göçmen statüsünde Avrupa, Amerika ve Avustralya kıtalarında yaşayan ve Türkçe eserler veren şair ve yazarlarımızın olumlu gayretleri ve ciddî problemleri başbaşa süregelmektedir...

Elimizde **Atatürk Kültür Merkezi**'nce yayınlanan *Avustralya Türk Edebiyatı Antolojisi* adlı iki ciltlik yeni bir çalışma var. Yukarıda sıraladığımız düşüncelerimiz çerçevesinde büyük bir ilgi, merak, heyecan ve sevinçle karşılayıp, dikkatle okuyup-incelemeğe çalıştığımız bu yeni antoloji üzerine aslında çok şey söylemek mümkün. Ayrıca söylenmesi de gerekiyor... Biz, söylemek istediklerimizi, dikkatimizi çeken bazı ayrıntıları kabaca 5 ayrı grupta tasnif edip ele almanın daha uygun olacağını düşündük. Şöyle ki;

1. Müellif Sayın Bilâl N. Şimşir açısından,
2. Avustralya Türk toplumu açısından,
3. Türk Dili açısından,
4. Umumî Türk Dünyası Edebiyatı açısından,

5. Edebiyat sanatı açısından.

Şimdi bu tasnife göre, Avustralya Türk Edebiyatı Antolojisi adlı bu eserin değerlendirilmesine - incelemesine geçebiliriz.

1. Müellif Sayın Bilâl N. Şimşir Açısından:

Öncelikle ve özellikle bu yeni antolojinin Sayın Bilâl N. Şimşir gibi bir uzman tarafından hazırlanmış olmasının her açıdan isabetli bir girişim olduğunu belirtmek gerekiyor. Daha doğrusu Sayın Şimşir'in Avustralya'ya büyükelçi olarak atanmış olması, bu ülkedeki Türk şair ve yazarları açısından büyük bir şans olmuştur. Zira, yine baştan belirtmek gerekir ki, bu antoloji Avustralya Türk Edebiyatı'nın tarihî ve geleceği açısından bir dönüm noktası olabilecek konumdadır.

1933 Osmanpazarı (Bulgaristan) doğumlu olan Sayın Şimşir 1957 yılında Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmuştur. Biyografisini ve bilimsel eserlerinin listesini bu yazıda tekrara gerek yoktur. Hâlen Türkiye Cumhuriyeti, Avustralya - Kanberra Büyükelçisi olan müellif, diplomat kişiliği yanında aynı zamanda uluslararası üne sahip bir araştırmacıdır. Kendileri, "*araştırma tutkunu bir büyükelçi*"¹ ve "*iftiharla eserleri okunan bir büyükelçi*"² olarak tanınmaktadır... Esasında Sayın Şimşir'in Avustralya'ya atanması ile, bu yeni görev yerinde de verimli araştırmalarını sürdüreceğinden kimsenin şüphesi yoktu. Nitekim kendileri de, kısa bir süre sonunda, bilim çevrelerinin bu beklentisini boşa çıkarmayarak Avustralya'daki Türk kültürü ile ilgili iki önemli belgesel eseri literatürümüze kazandırdı. *Avustralya Türk Basını*³ ve bu yazıda üzerinde durmaya çalışacağımız *Avustralya Türk Edebiyatı Antolojisi I-II* adlı eserler arka arkaya yayınlandı ve böylece bu alandaki büyük boşluk doldurulmuş oldu. Tekrar vurgulamamız gerekir ki, bu mühim kaynakların hazırlanması ve yayınlanmasında Sayın Şimşir'in üstün gayreti ve başarısını ilk plânda teslim etmek gerekir. Zira bizzat kendilerinin de antolojinin Önsöz'ünde bir vesileyle açıkladıkları gibi, bu proje zaman zaman aksamış, değişik sebeplerle yarıda kalma durumu söz konusu olmuştur.

Bu tehlike karşısında Avustralya Türk yazarlarından Ömer Akbıyık'ın Sayın Şimşir'e ifadesi aynen şöyledir: "... *Beyefendi bu antoloji 25 yıl bekledi, siz bırakırsanız bir 25 yıl daha bekler...*" (s. XV). Bu sözler, müellifin konumunu-misyonunu açıkça ortaya sermektedir. Umulur ki, Sayın Şimşir Avustralya'da görev yaptığı sürece bu ülkedeki Türk toplumunun kültürünün diğer boyutlarına da el atar, verimli çalışmalarını kitaplaştırarak sürdürür.

2. Avustralya Türk Toplumunu Açısından:

1968 yılından beri Avustralya'da yaşamakta olan Türkler; Türkiye, Kıbrıs, Bulgaristan, Azerbaycan, Yunanistan - Batı Trakya, Doğu Türkistan'dan bu ülkeye göç etmişlerdir. Bugünkü sayıları 100.000'e ulaşmıştır. Ki bu sayı Türk Dünyasının demografik verilerine göre küçümsenmeyecek bir sayıdır. Ağırlıklı olarak Sidney ve Melbourne'de yaşayan Türkler önce "*işçi*" statüsünde bu ülkeye gitmişler, durum ve konumları zamanla "*göçmen*"liğe dönüşmüştür. Artık günümüzde Avustralya vatandaşıdır. Bu ülkede zaman içerisinde cemiyetlere, camilere, derneklere, okullara, spor kulüplerine, gazetelere, dergilere, radyolara sahip olmuşlar; bir yandan kendi iç dinamiklerini oluştururken, diğer yandan Avustralya toplumuyla barış, huzur ortamı içerisinde yaşayabilme çabasını sürdürme gelmişlerdir.⁴

Avustralya'da 30 yıl içerisinde kendi kurumlarını oluşturan Türkler, son yıllarda kimi ciddi kültürel gelişmeleri de sağlayabilmişlerdir. Melbourne'de 9 Haziran 1996 tarihinde düzenlenen "Avustralya 1. Türk Dili Kongresi" bu girişimlerden birisidir. Diğer bir gelişme de Sayın Şimşir ile işbirliği içerisinde hazırlanıp yayınlanan ve yukarıda adlarını verdiğimiz Avustralya Türk Kültürü ile ilgili bilimsel ve belgesel eserlerin arka arkaya ortaya çıkışıdır. Avustralya Türkleri, edebiyat antolojisi projesi gündeme gelince Sayın Şimşir'e yardımcı olmuşlar, hatta yukarıda izah ettiğimiz gibi, her türlü olumsuzluğa rağmen, mutlaka bu projeyi gerçekleştirmesi için müellifi zorlamışlardır. Bu ortak mesai ve yardımlaşma ile Avustralya'da 30 yıllık geçmişi olan, kendi şartlarında, kendine özgü bir edebî birikim, bilimsel ve belgesel bir eserle ortaya çıkartılmış, literatü-

re kazandırılmış ve tescil edilmiş oldu. Bu noktada Avustralya Türklerini hem yarattıkları edebiyat için, hem de müellife yardımcı oldukları için Türk kültürü adına kutlamamız gerekiyor. Böylece ilk önemli hedefe ulaşılmış olunuyor. Şimdi, Avustralya Türk şair ve yazarlarının gündeminde -bizce- şu yeni hedefler olmalıdır:

a) Bu ülkede Türkçe yazan bütün şair-yazarları kapsayacak şekilde "Avustralya Türk Yazarlar Birliği" teşkilatı mutlaka kurulmalıdır.

b) Bu kuruluş Türk Dünyasındaki muadili kuruluşlarla temasa, diyaloga, işbirliğine geçmelidir.

c) Avustralya Türk Edebiyatının (iki ya da üç aylık) periyodik bir yayını/bülteni/dergisi mutlaka yayınlanmalıdır.

d) Türkiye ve Türk Dünyasının çeşitli kültür merkezleriyle edebî-kültürel işbirliğine girilmelidir.

e) Avustralya Türk şair ve yazarlarının edebî eserleri belli bir program dahilinde kitaplaştırılmalıdır.

f) Avustralya'da belirli aralıklarla "Edebiyat satarları, şiir şölenleri, paneller vd..." düzenlenmeli bu açıdan "Avustralya 1. Türk Dili Kongresi" örnek alınmalıdır.

3. Türk Dili Açısından:

Avustralya Türk Edebiyatı adlı iki ciltlik bu antolojiyi dil boyutuyla incelediğimizde, bu ülkede yaratılan edebî metinlerin tamamına yakınının Türkiye Türkçesi ile yazılıp neşredildiğini görüyoruz. Türkiye'den 17.000 km. uzakta Türkiye Türkçesi'nin canlı olarak yaşatılması ve kendi ölçüleri içinde yerel bir edebiyatın bu dille oluşturulabilmiş olması elbette ki ilginç ve sevindirici bir hâdise. Antolojiden Azerî ve Rumeli ağzlarıyla sunulmuş iki istisnâî örneğe bu yazıda da yer vermekte yarar var:

Anne Hasreti

...
*Geceleri uyumuyuptu, uyuduğu
Gündüzleri yemeyipti, yediripti
Ele mihnet edilipti*

*Hakkın sayın ödenmeyendir ana
Makamın, izzetin yücedir yüce*

...

(Azerî Türkçesi, s. 96)

Mani

*Karşıdan fener gelir
Aklıma neler gelir
Yaşın çok küçük emme
Her hafta dünür gelir.*

(Rumeli Türkçesi, s. 109)

Bu istisnâî örnekler bir yana bırakılırsa, esasında Avustralya'da Türk dili açısından esas üzerinde durulması gerekli husus "İngilizce" gerçeği/problemi/sendromu olmaktadır. Bu ciddi problem üzerinde antoloji dışında başka platformlarda da duran Sayın Şimşir, Avustralya 1. Türk Dili Kongresi'ne sunduğu "Avustralya Türk Edebiyatı'nda İngilizce Sözcükler Üzerine" başlıklı tebliğinde konuyu ayrıntılarıyla, bol örnekler sunarak irdelemiştir.⁵ Sayın Şimşir bu durumu/gerçeği şöyle yorumluyor: "... *Avustralya Türk Edebiyatı İngilizce ortamında doğmakta, İngilizceyi kendileri için artık 'yaşam dili' sayanlar tarafından yaratılmakta ve günlük konuşmalarında Türkçeye İngilizce de karıştırmaya başlamış olan Türk insanına sunulmaktadır ve dolayısıyla İngilizceden az çok etkilenmektedir...*"⁶ Bu duruma örnek olarak antolojiden Dinç Akal'ın şiirinden bir bölüm görelim:

Özlem

...

*Ve ben burada
Hasretim dosta
Westmeadows'ta
Bloody Wog diyor
Çocuklar bana. (s. 8)*

Bu katı ve kaçınılmaz ortamın bilincinde (bir noktada rahatsızlığı içinde) olan Avustralya Türk şair ve yazarları mümkün olduğunca bu açıdan dikkatli davranmaya çalışmaktadırlar. Hatta içlerinde edebî çalışmalarında (nesir-nazım) bu konuyu ısrarla, bilinçle işleyenler var. İki ciltlik antolojiden bazı

örnekler şöyle: Avustralya Türk şairlerinden Veli Kaya, Sidney'de *Dünya* gazetesinde yayınlanan "*Benim Güzel Türkçem*" başlıklı şiirini şöyle bitirir:

"...

Veli der Türk lisani severim

Okyanusta bile onu överim

Sazımla çok türküler söylerim

Seni konuşmaya doyamıyorum." (s. 124)

Yine Sidney'de yayınlanan *Yorum* gazetesinde yayınlanan "*2 EA Radyosu Türkçe Bölümü Sayın Spikerlerine*" başlıklı şiirinde İrfan Tanrıkulu Türkçenin hatalı kullanımı üzerinde örneklerle durmaktadır.

Nesir olarak da bu açıdan örnek teşkil edecek çok sayıda edebî metni antolojide bir arada görebilmek mümkün. Sadece bir kaçının yazarını ve adını sıralayalım. Alev: "Üçüncü Dil Turkish" s. 349, Doğan Salman: "Türkçemiz Kimlere Emanet", Gülcin Gürel: "Türkçe Sevgisi" Cilt II, s. 151, Nurettin Kaman: "Dilimiz Bizim Herşeyimizdir" Cilt II, s. 154, Turgut Yavuz: "Türkçe'ye Hep Birlikte Sahip Çıkmalıyız" Cilt II, s. 246 vd...

Nazım-nesir bütün bu metinlerdeki hassasiyet Avustralya'da Türk dilinin geleceği açısından olumlu - umutlu bir beklentiye bizleri yöneltmektedir.

4. Umumî Türk Dünyası Edebiyatı Açısından:

Bu ara bölümde öncelikle, bu konuda sağlanan gelişmelere öncülük etmiş müellifin görüşünü dikkate almak uygun olacaktır. Sayın Şimşir antolojinin Önsöz'ünde şöyle diyor: "... Avustralya'da hatırı sayılır bir Türk Edebiyatı vardır. Bu edebiyat, genel Türk Edebiyatı'nın bir kolu ve çok kültürlü Avustralya yazısının yeni bir boyutu olarak gelişmektedir" (s. XIII). Antolojiyi bir bütün olarak incelediğimizde gerçekten de şekil ve muhteva olarak Avustralya Türk Edebiyatı metinlerinde halk şiirinden divan şiirine, gurbet teminden aşk temine, Atatürk sevgisinden Yunus Emre sevgisine vd... Türk edebiyatının ortak özelliklerini rahatlıkla görebil-

mek mümkündür. Yine bu metinlerde Kıbrıs'tan, Bosna'ya; Azerbaycan'dan Bulgaristan'a kadar Türk dilinin, edebiyatının, kültürünün, coğrafyasının çeşitli renklerini görebiliyoruz.

Diğer yandan son dönemlerde Türk Dünyası Edebiyatı üzerine başlatılan kapsamlı çalışmalarda Avustralya Türkleri Edebiyatı örneğinde olduğu üzere, 20. yüzyılda Türklerin göç ettikleri ülkelerde oluşturdukları edebiyatları da hiç olmazsa ayrı bir kategoride ele almakta yarar var. Çünkü herşeyden önce bu edebiyat Türk diliyle yaratılmış, dilimizin ses bayrağı binlerce kilometre uzakta yeni bir coğrafyada/kıtada dalgalanmaya başlanmıştır. Bu gerçek gözardı edilmemelidir. Üstelik Almanya, İngiltere, ABD-Kanada, Fransa, Hollanda, Avustralya vd. ülkelerde işçi-göçmen Türklerin son 20-30 yılda ortaya koydukları bu ülkelerde yayınlanmış binlerce metin, yüzlerce kitap bulunmaktadır. Bütün bu birikimi "Türk Dünyası Edebiyatı" çalışmaları dışında düşünmek doğru değildir. Bu çerçevede, Avustralya Türk Edebiyatı da dünyanın bir diğer ucunda dilimizin ses bayrağını dalgalandırdığına göre, bu oluşuma sahip çıkmak durumundayız. Sayın Şimşir, Avustralya Türkleri açısından ilk ciddi girişimi yapmış ve bu ülkedeki Türk toplumunun edebiyatına ait metinleri antolojiye dönüştürerek literatüre kazandırmıştır. Artık, Türk Dünyası Edebiyatı ile ilgili sürdürülen "*Türk Dünyası Edebiyatı Antolojileri - Ansiklopedileri*" gibi çalışmalarda ve yeni oluşturulacak projelerde *Avustralya Türk Edebiyatı*'mı da dikkate almak, gündeme getirmek yararlı olacaktır.

5. Edebiyat Sanatı Açısından:

Avustralya Türk Edebiyatı'mı oluşturan metinleri edebiyat sanatı açısından incelediğimizde, naif metinlerin yanısıra, belli bir seviyeyi yakalamış metinlerin de varlığını görüyoruz. Antolojide yer alan şairler arasında Ataol Berhamoğlu, Mümtaz Zeki Taşkın, Göktürk Mehmet Uytun gibi farklı çağrışımlar yapan imzalar da var. Ancak, antolojiyi oluşturan metinlerin bu ülkedeki Türk şair ve yazarlarının samimî duyguları olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. Müellif kitabını tanıtırken, "... Avustralya'daki insanımızın bugün neler yazıp ürettiği, neler

okuyup sevdiği, ne gibi duygu ve düşünceler içinde olduğu hakkında topluca bir fikir verebilecektir..” (s. XIV) demektedir. Yine, müellife göre, artı ve eksileriyle bütün bu metinler İngilizce denizinde adeta çırpınan Avustralya Türk Edebiyatı'nın tutanakları, dayanakları olmuştur...

Avustralya'da yaratılan Türk edebiyatını oluşturan metinleri şekil-tür özellikleri açısından da kısaca ele almakta yarar var. Şiir metinlerinde elbetteki serbest şiir yaklaşımı ön plânda. Bununla birlikte halk şiiri, hatta divan şiiri tarzı metinlere de rastlamak mümkün. Örnekleri görelim:

“...
Avustralya'dan Mızrap geldi
Vatan hasretiyle bak âşık oldu
Takdir sizin, ben de sabır mı kaldı
Nasıl bekliyeyim gümrükçü beyler.”

Âşık Mızrap Güneş
(s. 108)

Bu dörtlükte görüldüğü gibi halk şiiri tarzında *Avustralya Türk Edebiyatı*'nda 20'yi aşkın imza yer alıyor. Antoloji'de "Bulgar Mezalimi Destanı" gibi destan denemesi ayrıca Kıbrıs ve Batı Trakya'ya ait anonim manilere de yer verilmiş. Nesir bölümünde "türkü" derlemeleri de ayrıca dikkati çekiyor.

Antolojide divan şiiri tarzından da örnek bir metin yer alıyor. İşte Cavit Avcı'nın "gazel"inin Matla ve Makta beyitleri:

"Bu dünya böyledir dostum,
cahiller erken ölmezler,
Bilimi dinde zanneden bilenler, bil ki, bilmezler.

...

Cavit, deyince kasıpların hem üstlerin
hem astların

O en vefalı dostların yanında zerre kalmazlar."

(s. 27)

Bu örnekler dışında elbette antolojinin ağırlığı, serbest tarzda çağdaş edebiyat metinlerinden oluşmakta. Özellikle nesir kısmında yer alan deneme,

günlük, gezi, anı gibi türlere ait metinlerin daha güçlü olduklarını söyleyebilmek mümkün...

Avustralya Türk Edebiyatı'nda şair ve yazarların ele aldıkları konulara da kısaca temas etmek gerekirse; Türkiye özlemi, Türkçe sevgisi, Atatürk'e saygı, Avustralya'da hayat şartları, aile - anne sevgisi, bireysel sevgi ve tutkular, dinî konular, aktüel gelişmeler (Bosna, Kıbrıs, Azerbaycan, Bulgaristan, Batı Trakya olayları) vb... ön plânda karşımıza çıkıyor. Bu konu yelpazesi millî-dinî konulardan, beşerî konulara kadar genişlemektedir.

Özetle, Avustralya Türk Edebiyatı'nda altyapı sağlamlaştıkça sanat boyutu da önemli gelişmeleri sağlayacaktır. Gelecek açısından umutlu olmak mümkündür.

Sonuç

Avustralya'da 30 yıllık bir geçmişe sahip olan Türk toplumu, kendi şartlarında, kendine özgü edebiyatını da artı ve eksileriyle birlikte yaratmış bulunuyor. Değerli diplomat ve araştırmacı Sayın Bilâl N. Şimşir'in büyük çaba ve gayretiyle, bu ülkedeki Türk şair ve yazarların desteği birleşmiş ve ortaya iki ciltlik somut, bilimsel ve belgesel bir çalışma çıkmıştır. Antolojiyi **Atatürk Kültür Merkezi** gibi ciddi bir kuruluşun yayınlaması da esere değer katmıştır. Bütün bu kesimlerin yeni amacı ve hedefi, sıkı bir işbirliği ve diyalog neticesinde Avustralya Türk Edebiyatı'nın seviyesinin daha üst noktalara yükseltilebilmesi olmalıdır.

Diğer yandan bu antoloji ciddi başka bir soruyu da gündeme getirmektedir. Avustralya'dan çok daha önce, başta Almanya olmak üzere, Avrupa ülkelerinde Türk diliyle yaratılan- üretilen - neşredilen ve Avustralya'daki edebî potansiyelden mutlaka daha geniş bir birikime sahip olan, edebiyat kitapları - dergileri olan Türk edebiyatlarının -amatör denemeler hariç- ciddi birer antolojilerinin bulunmadığı bir ortamda, *Avustralya Türk Edebiyatı Antolojisi*'nin önemi bir kat daha artmaktadır. Hatta, bu antolojinin, yıllardır işçi/göçmen Türklerin bulunduğu Almanya, İngiltere, Fransa, ABD-Kanada, İsrail gibi ülkelerdeki Türk edebî potansiyelleri için

bir model olduğunu söyleyebiliriz. Meselâ, bugün İngiltere'de Osman Türkay, Cengiz Dağcı, Hamit Nutki, Sabri Tebrizi gibi güçlü Türk şair ve yazarları yaşıyor ama elimizde böylesi bir antoloji yok. Bütün bu ülkelerden önce ciddî, bilimsel ve belgesel bir antolojiye kavuşan Avustralya Türk şair ve yazarlarına, böyle hayırlı bir girişimi başlatıp neticelendiren Sayın Şimşir'e ve bu antolojiyi yayınlamak için Türk Dünyasına yeni bir hizmeti daha sunan Atatürk Kültür Merkezi'ne yürekten teşekkür borçluyuz.

DİPNOTLAR

1. Önder Şenyapılı, "Araştırma Tutkunu Bir Büyükelçi", *Sanat Olayı*, S. 48, Mayıs 1986, s. 64-65, İstanbul.

2. Mehmet Demir, "İftiharla Kitaplarını Okuduğumuz Bir Büyükelçi", *Balkanlarda Türk Kültürü*, S. 20, Temmuz-Ağustos-Eylül 1996, s. 45, Bursa.
3. Bilâl N. Şimşir, (Haz.), *Avustralya Türk Basını*, 1997, Ankara.
4. Levent Efe, "Avustralya Türkleri", *Yeni Türkiye (Türk Dünyası Özel Sayısı)*, S. 16, Temmuz-Ağustos 1997, s. 2136-8, İstanbul.
5. Bilâl N. Şimşir, "Avustralya Türk Edebiyatı'nda İngilizce Sözcükler", *Dil Dergisi*, S. 48, Ekim 1996, s. 53-63, Ankara.
6. Bilâl N. Şimşir, "Avustralya Türk Edebiyatı'nda İngilizce Sözcükler", *Dil Dergisi*, S. 48, Ekim 1996, s. 53-63, Ankara.

SAİM SAKAOĞLU • ALİ BERAT ALPTEKİN
YURDANUR SAKAOĞLU • ESMA ŞİMŞEK

Behçet Mâhir'in Bütün Hikâyeleri-I

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni basıldı)

“Arış”ın Dördüncü Sayısı Çıkıyor...

Serap LELOĞLU-ÜNAL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Türkiye’de çıkarılan dergiler, Türk Kültürü’nün devamı, tanıtımı ve yayılması gibi önemli görevler üstlenirler. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından üç ayda bir yayınlanan *Arış* dergisi de bu görevin bilincinde ve bu misyona hizmet etmeyi amaçlamış dergilerdendir.

Ülkemizdeki ilk halı dergisi olmanın onurunu taşıyan, halılarımızın tanıtımı, korunması, ülke ekonomisine katkısı, halıcılarımızın sorunları gibi sıralanabilecek türlü konuları ele alan *Arış*’ın dördüncü sayısı 22 Mart 1998’de elimizde olabilecek; *Bilge*’den tam bir hafta sonra... Buna rağmen dördüncü sayıda neler olduğuna işaret etmeden geçemedik.

Serap Leloğlu-Ünal’ın “Editörden” yazısı ile başlayan dergi, “Makaleler” bölümü ile devam etmektedir. Yedi makalenin yer aldığı bu bölümde ilk makale, Prof. Dr. Sadık Tural’ın “Halı’nın İşlevi’nin Özel Bir Göstergesi” başlığını taşıyor. İkinci makale, Budapeşte Uygulamalı Sanatlar Müzesi Halı Seksiyonu Başkanı olan Ferenc Batari’ye aittir. “The First Museum Exhibition of Ottoman Turkish Carpets-Budapest 1914” başlıklı yazının Türkçe çevirisi Yayın Kurulu üyemiz Şebnem Ercebeci tarafından yapıldı. 1914 yılında, Budapeşte’deki Uygulamalı Sanatlar Müzesi’nde, üçyüzeiki parçadan oluşan Türk halıları sergisinin anlatıldığı yazıda, serginin çoğunluğunu meydana getiren Transilvanya halılarının tarihinden de bahsedilmektedir. Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı’nın makalesi “Ejder ve Lotus Motifinin Halı Seccâdelerdeki İkonografisi” başlığını taşır. İkonografiyi “*şahsî beğenilerin di-*

şında, geleneksel kurallara göre şekillere, işaretlere ve sanat unsurlarına anlam yüklemek” olarak tanımlayan yazar, halılarda görülen ejder ve lotus motiflerinin anlamları üzerinde durmuştur. Bir diğer makale, Prof. Dr. Neriman Görgünay-Kırzioğlu’na aittir ve “Osmanlı Devleti Armalı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşu ile İlgili ve Gazi Portreli İç Halı” başlığını taşır. Dokumaların, Türk halıcının hayatı üzerindeki önemine değinen Kırzioğlu, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında dokunmuş, üzerinde Osmanlı arması bulunun bir halı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılış günü hâtrası olarak dokunmuş bir halı ile Atatürk’ün portresi işlenmiş, üzerinde İstiklâl Marşı’ndan mısralar ile Namık Kemâl’in şiirinin yazılı olduğu bir halı olmak üzere üç halıyı tanıtmıştır. Sevim Arslan’ın makalesi “Tülü-Gabbeh-Ryijy” başlığını taşır ve birbirleriyle sıkı benzerlik gösteren, ancak Konya Karapınar’da Tülü, güneybatı İran’da Gabbeh, Finlandiya’da ise Ryijy olarak anılan dokumalar ve özellikleri anlatılmıştır. Bu sayımızda, Türkmenistan’dan bir makale var. Halı sanatı tarihi araştırmacısı olan ve Türkmenistan Bilimler Akademisi’nde çalışan Maya Cumaniyazova’nın makalesi “Umur-Duman” başlığını taşımaktadır. Sayın Cumaniyazova, yazısında, Türkmen halılarına kısaca değindikten sonra, özel bir grubu temsil eden, çadırların üstüne örtülen ve umur-duman denilen gruptan bir halıyı tanıtır, motiflerinin ikonografik anlamlarını açıklar. Makaleler bölümünün son yazısı 1964’de basılmış, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*’nden bir yazı olup, “Kökboya” başlığını taşımaktadır. Tuncer Baykara’ya ait olan yazıda, Latince adı Rubia Tinctorum olan bir cins kökboyanın tarihi ve kullanımı üzerinde durulmuştur. Prensipten, şimdiye kadar basılmış yazıları yayınlamayan dergimiz, üzerinden 34 yıl geçmiş olmasına rağmen bu makaledeki bilgilerin günümüzde de geçerliliğini devam ettirebileceği görüşüyle konunun uzmanlarının dikkatine sunulmaktadır.

Bilindiği üzere, *Arış* dergisi her sayısını, halı dokumacılığı ile tanınan bir ülkeye ayırmaktadır. Üçüncü sayıda Türkmenistan halılarını tanıtan derginin bu sayısında Azerbaycan halıları tanıtılmakta-

dır. Azerbaycan Köşesi, *Arış* dergisi Genel Koordinatörü İmran Baba'nın "Latif Kerimov Müzesi Müdürü Rüya Tagıyeva ile Bir Sohbet" başlıklı yazısı ile başlamaktadır. Geçtiğimiz Aralık ayında Azerbaycan'da bulunan Sayın Baba, müzeyi ziyaret ederek, Azerbaycan halıları ve müze hakkında topladığı bilgileri bu yazı ile ilgilenenlerin dikkatine sunmuştur. Azerbaycan Köşesi'nin diğer yazısı, Azerbaycan Halı ve Halk Tatbiki Sanatı Devlet Müzesi Müdürü Mira Mehmethanova'nın "Azerbaycan'da Halıcılık Sanatının Gelişimi" başlıklı makalesidir. Tarihî kaynaklarda Azerbaycan halılarına değinen Sayın Mehmethanova, bu halıları gruplara ayırıp, her bir grubun tekniği, kalitesi ve kullanılan motiflerini detaylı bir şekilde vermiştir.

Arış Yayın Kurulu, Türk halılarının günümüzdeki durumunu ortaya koymayı amaçlayan bir çalışma başlatmış ve valiliklere birer yazı ve il sınırları içinde yapılan halı-kilim faaliyetleri ile ilgili sorular yollamıştır. Gelen cevapları ise, sırasıyla ve değiştirmeden İllerimiz ve Halıcılığımız başlığı ile açılacak olan bir köşede yayınlayacağını üçüncü sayıda duyurmuştur. Dördüncü sayı ile başlayan ilk il Aksaray olmuştur. Bu köşede Aksaray eski valisi M. Cahit Kıracı'nın konu ile ilgili bilgi verdiği bir yazı ile, Prof. Dr. Bekir Deniz'in "Geçmişte ve Günümüzde Aksaray Halıları-I (Eski Aksaray Halıları)" başlıklı makalesi bulunmaktadır.

Koleksiyon köşemizde, Sema Koç'un hazırladığı "Ankara Etnografya Müzesi Halı ve Kilim Koleksiyonu" başlıklı yazı; Halı Sözlüğü köşesinde, geçen sayıda başlayan Prof. Dr. Sadık Tural'ın hazırladığı

"Türkmenistan Halı Sözlüğü"nün ikinci bölümü; Edebiyatımızda Halı köşesinde Prof. Dr. Sadık Tural'ın güzel bir şiiri "Halı Seccâde", Afyon'dan dergimize yollanan "Çorap Destanı" ve "İsparta'nın Halıları Gül Kokar" başlıklı şiir; Bibliyografya köşesinde ise Doç. Dr. İsmail Öztürk ile Gonca Karavar'ın birlikte hazırladıkları "Türk Halı ve Kilimine İlişkin Makaleler Bibliyografyası"nın ikinci bölümü yer alacaktır.

Atatürk Kültür Merkezi, Kasım ayı içinde IV. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi'ni gerçekleştirmiştir. Serap Leloğlu-Ünal'ın, Kongre'de halı ile ilgili çalışmaları veren yazısı Haberler köşesinin ilk yazısıdır. Aynı köşede Dr. Azize Aktaş-Yasa'nın, Konya'daki Etnografya Müzesi'nde açılan Halı-Kilim Seksiyonu ile ilgili haberini bulmanız mümkündür.

Yayın Tanıtımı köşesinde ilk yazı Şebnem Ercebeci'ye ait olup, yazar güzel bir yazı ile *17-19. Yüzyıl Konya-Kapadokya Halıları* adlı kitabı tanıtmıştır. Serap Leloğlu-Ünal ise "Türk Halı Sanatını Konu Alan İki Yeni Yayın" başlıklı yazısı ile, Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayınlanan *Moskova Şark Sanatları Devlet Müzesi Türk, Azerî ve Türkmen Seccâdeleri* adlı bir kitap ile, Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan *Türkiye'de El Sanatı Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*'nı ve içinde yer alan halı ile ilgili makaleleri tanıtmıştır.

Ayrıca, dördüncü sayının sonunda, *Arış* bibliyografyası ve dizinine de ulaşmanız mümkün olacaktır.

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

ARIŞ

*Halı ve kilimimize sahip çıkmanın
akademik ve estetik örneğidir.*

"Erdem" in "Aydın Sayılı Özel Sayısı-III"

Prof. Dr. Mübahat TÜRKER-KÜYEL

A.K.M. Bilim Kurulu ve
Yürütme Kurulu Üyesi

Erdem'in, "Aydın Sayılı Özel Sayısı-I" in okuyucuya tanıtımı, "Bilge", 14, Güz-1997 (s. 64-66)da, "Aydın Sayılı Özel Sayısı-II" nin tanıtımı ise, "Bilge" 15, Kış-1998 (s. 85-87)de yapılmış olmakla, şimdi, tanıtım sırası "Aydın Sayılı Özel Sayısı-III" ün, yani "Erdem-27" nin tanıtımına gelmiş bulunmaktadır. Bu tanıtım ile, "Erdem" in, Aydın Sayılı'nın anısına tahsis edilmiş olan 25., 26. ve 27. sayılarına ilişkin olan tanıtımlar tamamına erdirilmiş olmaktadır. Bu son tanıtımda da, öteki ilk iki tanıtımda olduğu gibi, makalelerdeki ana fikirler, yerdeki darlıktan, okuyucuya çok kısa surette verilmeğe çalışılmış, değerlendirmeler okuyucuya bırakılmıştır. "Erdem-27" nin "İçindekiler" tablosunu, makalelerin sırasına göre numaralayıp verirsek, başlıkları ve yazar adlarını tekrarlamamış, sadece numaraları söylemekle yetinmiş oluruz. "Erdem-27" nin "İçindekiler" şunlardan ibarettir:

Makaleler: Enver Konukçu: "Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı ve Tarih", 2. Aydın Sayılı: "Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe", 3. Nakış Akgül (Karamağaralı): "Some Cosmic Motifs and Elements in Seljuk and Ottoman Architecture", 4. Belkıs Altuniş-Gürsoy: "Âmedî Gâlib Efendi Sefarî-nâmesi", 5. Egen Atagariev: "Selçuklular ve Ataları", 6. Tuncer Baykara: "Türk Kültüründe İklim", 7. Gönül Cantay: "Sivas I. İzzettin Keykâvus Darüşşifası", 8. Salim Cöhce: "Gaznelilerden Önce Hindistan'da Türk Varlığı", 9. Rasim Efendi: "Kafkasya Türklerinde El Sanatları", 10. Rasim Efendi: "Decorative-Applied Arts", 11. Nuraniye H. Ekrem: "Çin

Kaynaklarına Göre Milattan Önceki Türklerin Yurdu", 12. İnci Engünün: "Edebiyatımızda Rus Tiple-ri", 13. Harid Fedai: "Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Başka Destanları", 14. Geza Feher: "Hungary Relations with the Ottoman Empire", 15. Reşat Genç: "Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil", 16. Baybars Gülensoy: "Kaya-Duvar Resimleri, Fresk ve Balballarda Eski Türk Tipi Figürleri", 17. Tuncer Gülensoy: "The Value of 'Altan Tobcı' in Regards of the History of Turkish Language", 18. Mustafa Kalkan: "Bozkır Kültüründe At ve Prjevalskiy Atının Bu Kültüre Kazandırdığı Dinamizm", 19. İdris Karakuş: "Türkçe Ad Bilim (Onomastik)de Hayvan Adları", 20. Beyhan Karamağaralı: "Türk Kültüründe Sanatkar Üzerine", 21. Nurcan Koçak: "Ana-Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Alanında Gönüllü Kuruluşların Çalışmaları", 22. Enver Konukçu: "XIII.-XVI. Yüzyıllarda Hindistan'da Türk Kurucular ve Hanedanlar" 23. Meşedi Hanım Nimet: "Azerbaycan'da 17. Yüzyıl Sonrası ve 20. Yüzyıl Öncesinde Nakşibendiyye Cemiyetleri Merkezleri", 24. Emine Gürsoy-Naskali: "Türkçe ve Türkçenin Heceleri", 25. İlber Ortaylı: "Osmanlı Devletinde Lâiklik ve Hukukun Romanizasyonu", 26. F. A. Shamsi: "Whitehead's Method of Extensive Abstraction", 27. Aysen Soysaldı-Yahşi Yazıcıoğlu: "Kurtbağrı Bitkisi Yapraklarının Boyama Özelliği Üzerine Bir Araştırma", 28. Sadık Tural: "Estetik Duyarlılık Konusunda Kavramlaştırma Denemesi", 29. Kaya Türkay: "Alî Şîr Nevâyî'nin Tuyuğları", 30. Mübahat Türker-Küyel: "İbn Sî-nâ'nın Felsefesi ve Ahlâk Anlayışı", 31. Abdülkadir Yuvalı: "Moğol Harekâtının Anadolu'nun Demografik ve Dinî Yapısı Üzerindeki Etkileri"

Yayın Tanıtımları: İbrahim Baştuğ: "Erdem 21, Hoca Ahmet Yesevi Özel Sayısı", Alev Birgül: "Erdem 22, Hoşgörü Özel Sayısı I", Alev Birgül: "Erdem 23, Hoşgörü Özel Sayısı II", Azize Aktaş-Yasa: "Erdem 24, Hoşgörü Özel Sayısı III", Edit Tasnadi: "Anadolu 1913", Alim Yanık: "Erdem Dergisi ve Aydın Sayılı".

Birinci Makale'nin yazarına göre, Sayılı, Türklerin tarihine, Barthold ve Gibb'in yapmış olduğu gibi, sadece, Emevî ve Abbasî kaynakları açısından

değil, ama, millî tarih açısından ve objektif olarak da bakmıştır; Harvard'dan Frye ile birlikte, o, Türklerin, Selçuklularla daha Orta Doğu'ya ulaşmadan önce, Horasan ve Mâverâ ün-Nehr'de, ezici bir çoğunluk halinde bulunduğunu göstermiştir. O, bu suretle, Türklerin İslâm'ın parlak bilim ve uygarlığındaki katkılarını isbat etmiştir. Akhunları (Heftalitle-ri), Beyrûnî'yi, Gâzan Han'ı, Uluğ Bey'i de etrafıca incelemiş, "mümtaz yeri lâyıkıyla doldurulamamış, doldurulamayacak olan çok değerli bilim adamlarındandır."

İkinci Makale'nin yazarı, Sayılı'nın kendisidir. Yazar, orada, Atatürk'ün "Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin inkişâfında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindenidir. Yeterki bu dil, şuurla işlensin." diyen sözlerini tefsir etmiştir. Sayılı, bu sözlerin tefsiri vesilesiyle, dil inkılabımızla ve yabancı dille öğretim ile ilgili yönerge karakterinde ana fikirlerini sergilemektedir. Öyleki, insanın ruhu, kültürü ve uygarlığı dilde yansıdığından, eğer, millî birlik, insanın kendi dili ile, bilinçli surette yaşanmazsa, öteki kültürler tarafından ezilir; bu yüzden, yabancı dille öğretim, davaya aykırılıktır. İnsan, her tür yabancı dil istilâsından, ancak ileri kültürlerin kullandıkları her bir kelimeye karşılık Türkçe bir kelime üretmekle kurtulur. Dünya ilerlediğine ve gelenekle görenek dinamik değil, statik olduğuna göre, asıl bilim alanındaki terimlere karşılık bulmalıdır. Millî şuurun uyanık kalması için, dil ve tarihle uğraşmaya mecburuz. Türkçe bu tür gayretlere cevap verecek kabiliyette, güçte, zenginlikte ve güzellikte bir dildir.

Üçüncü Makale'nin yazarına göre, dinî mimaride yapılar, dinsel inancı, somut olarak, yansıtırlar: İslâm'da, camilerin "arş"ı ve anlamdaşı "küresi"yi, kubbenin, dört sütunun ve zemin şeklinin evreni (Büyük Selçuklu Türkleri: İsfahan'daki Cum'a Mescid'i ve Selçukluların ardıllarının Anadolu mimarisi), Buddhizmde ise, "Mandala" karesinin bu dünyayı, dairesinin ise Buddha'nın uhrevî dünyasını yansıttığını da olduğu gibi. "Mandala" ve "Arş" paralelliği kareli daireler şeklinde, yalnız Selçuklularda değil, Os-

manlılarda da, cami, medrese, zâviye, saray plânlarında, taş duvar süslemelerinde de süregitmiştir.

Dördüncü Makale'nin yazarına göre, Avrupa devletleri, XV. yüzyıldan itibaren, Osmanlı baş şehrinde, daimî elçiler, maslahatgüzarlar bulundurmışlardır. Osmanlı devleti ise, ara ara, gerektiğinde onlara elçiler göndermişlerdir. Ancak XVIII. yüzyıl sonundan itibaren, devamlı ikamet elçilikleri ihdas edilmiştir. Bu elçiler sefâretnâme, takrîr ve raporlar yazmışlardır. 68 elçiden 14'ü sefâretnâme yazmıştır. Bu eserler, hem tarih, sosyal tarih, kültür tarihidirler, hem de edebî metindirler, hem de anı ve seyahat türünü oluştururlar. Âmedî Gâlib Efendi'ninki de böyledir. Gâlib Paşa, sefâretiyle ülkesini iyi temsil etmek, küçük düşürmemek, vazifesini gerektiği gibi ifa etmek çabası içerisinde olan vakur, ciddi ve cömert bir devlet adamıdır. Sadrazam Sait Paşa'nın *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*'nda (8, 27 Safer 1335=23 Aralık 1916, s. 145) çıkan ve Reşat Fuat Bey'e hitaben yazılmış olan mektubunda, Gâlib Paşa'nın bu *Sefâretnâme*'si "en güzel ve en mükemmel" sıfatlarıyla sıfatlanmıştır. Gerçekten, eğer *Kutadgu Bilig*'de "sefir, akıllı, bilgili, uyanık, seçkin, çok cesur, temkinli, konuşmasını ve erdemleri bilen, gözü-gönlü tok, samimî, sâdık, itimad edilir, doğru ve dürüst yaradılışlı, Bey'ini seven, ona faydalı olan, hayâ sahibi, sakin, nazik, hilm sahibi, şiir ve inşâ bilen, şiir yazan, hey'et, tıp, hesap, hendese, mesahadan anlayan, tavla, satranç, cirit, ok atma, kuşçuluk, avcılık bilen, konuşurken bütün dilleri, yazarken bütün yazıları tanıyan, fazilette ve meziyette karşısındakini yenen, nefesine hâkim olan, içki içmeyen, dili fasih olan, hafızası kuvvetli, yüzü güzel, yakışıklı, bakımlı, endamlı, mert, himmet sahibi, sözü tatlı, yumuşak olan, eğer kâtip ise, sır saklayan, bilge olmalı." gibi bir Türk elçisinden beklenen özellikler dikkate alınacak olursa, Türklerde sefâretin nasıl da kurumsallaşmış bir geleneğe sahip olduğu takdir edilmiş olur. Böylece Siyasal Bilgiler muhiti, Türk Dünyası ve Edebiyatı muhiti ile bir güzel bilmiş, sarışmış olur.

Beşinci Makale'nin yazarı "Tarihte Kalan İzler" (Aşkabad, 1989)den bir bölüm verir. Orada Gazne-

li, Selçuklu, Cengiz, Timur, Hârezmşahlar ele alınır.

Altıncı Makale'de yazarın amacı, Türk kültürü ile iklim arasında, eğer varsa, bulunan ilişkileri, tarihçi gözüyle, ortaya koymaktır.

Yedinci Makale'de, yazar, Sivas'taki Sultan I. İzzettin Keykâvus Dâr uş-Şifâ'sına ilişkin raporda, acaba gözden kaçan ne idi sorununu irdelemektedir.

Sekizinci Makale'nin yazarı Türklerin Pencâb ve İndus'ta, M.Ö. birinci binde görünmüş, M.Ö. 200-M.S. XIX. yüzyıla kadar ise Hind kültüründen ayrı olarak kendi varlığını sürdürmüş olduğu teziyle ilgilendir.

Dokuzuncu Makale'nin yazarı, Kafkasya'da Türkçe konuşan halkın hayatını, dinî inançlarını, folklorunu, mitolojisini yansıtan el sanatlarını inceler. Nitekim, o, Onuncu Makale'de, Kafkasya Türklerinden alınmış olan el sanatları parçaları hakkında da özetler verir.

Onbirinci Makale'de yazar, Türklerin ilk yurdu meselesini, "Shi-chi" ve "Han-shu"ya göre irdelemeye çalışır.

Onikinci Makale'nin yazarı, genelde, Rusların geniş tasvirlerle veya maceralarıyla edebiyatımızda yer almadığını vurgular; bununla beraber, konu, Batılılaşma, Osmanlı-Rus Savaşları ve Türkçülük ile, 1917'den Sonra Göçmen Rusların Getirdikleri başlıkları altında incelenebilir.

Onüçüncü Makale'nin yazarına göre, Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin dokuz adet destanı bilinmektedir. Bu destanlar, hem Arap, hem Lâtin alfabesiyle yayınlanmıştır.

Öndördüncü Makale'nin yazarına göre, Türklerle Macarlar (Ogur, On Ogur), tâ evvelden, XVI. yüzyıldan itibaren ise, daha sıkı, bir ilişki içerisinde olmuşlardır.

Onbeşinci Makale'nin yazarına göre (yazar, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı'dır), sarı-kırmızı-yeşilin kökü eski Türk inancındadır. Bu renklerin, Göktürk, Selçuklu ve Osmanlı'da, sancakta-bayrakta, Saha, Hakas, Kırgız, Öz-

bek, Azerî ve Türkiye Türkleri nezdinde ise, özellikle, "Nevruz Bayramı" renkleri olarak, dinî, manevî, millî hayatta çok yaygın olduğu bir vâkıadır. İşte bu noktada, bu üç rengin kullanımını birdenbire büyük önem taşır: Atatürk'ün "*Aynı kültürden olan topluma millet denir.*" tanımına uyar. Nevruz'da, sarı-kırmızı-yeşil, kendini aynı millî kimliğin unsurları olarak gösterir. Nevruz'u millî bayram sayan ile bu renkleri sevenlerin millî ve kültürel kimlikleri aynıdır. Paylaşacak değerleri çok olanlar zaten aynı milletin mensuplarıdır.

Onaltıncı Makale'nin yazarı en eski Türk sanat tarihi malzemesinin Minusinsk'ten geldiği vâkıasına Pazırık verilerini de ekler; konuya grafik yönünden yaklaşır; tiplere ulaşmaya çalışır; Sabuncuoğlu minyatürlerini tefsir eder.

Onyedinci Makale'nin yazarına göre, Altan Topçi ile *Gizli Tarih* tam mutabakat halinde değildir.

Onsekizinci Makale'nin yazarı, atm, Türk sosyal hayatı ile askerî hayatında oynadığı rolü inceler.

Ondokuzuncu Makale'de, yazar, hayvan adlarının kültürü yansıtması olgusuna dikkat çeker, onun dilimiz ve zenaatımız ile olan ilgisini inceler.

Yirminci Makale yazarına göre, sanatkarlar, toplumun sosyal yapısını, töresini, inancını yansıtır. Göktürk, Selçuklu, Osmanlı Türklerinde, sanatçı, ve hükümdar bile, "İlahî Mimar" ile bir tutulmuştur.

Yirmibirinci Makale'nin yazarı, konusuna "gözünlü"yü tariflerle başlar. Yirmiikinci Makale'nin yazarı ise, Hindistan'da Türklerin tarihinin ana hatlarını verir.

Yirmüçüncü Makale'nin yazarına göre, türbeler ve mezartaşlarından anlaşıldığı üzere, Azerbaycan'ın batı kuzeyi Nakş-ı Bendî Kardeşlik Cemiyetlerinin merkezidir. Yirmidördüncü Makale'nin yazarı, "Türkçe"nin anlamını verir, sonra, Türkçe'de altı tip değil, onyediy tip hece olduğunu söyler. Yirmibeşinci Makale'nin yazarı "Lâik" in, "*ruhbaniyetle ilgisi olmayan düşünce ve hayat biçimi*" olduğunu vurgular; Hıristiyanlıkta ruhbaniyetin varlığına, oysa, Musevîlik ve İslâmiyette yokluğuna işaret

eder. Yirmialtıncı Makale'de yazar, Whitehead'e göre mekân aralıkları ve noktayı irdeler.

Yirmiyedinci Makale'de, yazar, doğal boyacılık ile kurtbağrı bitkisi ve Türk el dokumacılığı ilişkilerini serimler.

Yirmisekizinci Makale'nin yazarına göre, (yazar Atatürk Kültür Merkezi Başkanı'dır) her varlık başkasına muhtaçtır. İnsanın insanla, tabiatla, yaratıcı ile ilgili sorumluluğu, onu öteki canlılardan ayırır; o bu sorumlulukta bilinçlendikçe yerini özelleştirir; onda, artık, birtakım uyarımlarla *bilgi, kanaat ve iman* da zenginleşmiş hale gelir. Uyarımlar ayrı ayrı, *gerçek ve hakikat* kümesini oluşturur. *Gerçek*, duyularla tanınan, algılanan, haklarında yargıya varılan dünya varlıkları ve durumlarıdır. *Hakikat* ise, onların arkasındaki mutlak değerler ve durumlarıdır. En büyük hakikat, Tanrı'dır. *Kanaat* ise, işte bu *Gerçek ve Hakikat* arasında kalan değer, durum ve etkiler karşısında, şahsî, mahallî, millî plândaki inanış ve tutumlardır. *Kanaat* ile *iman, heyecan* denen haz ve elem arasındaki gidiş gelişlere yol açar. Heyecanlarıyla yaşayan insan eğer yıkılmıyorsa, bu, onun *iman, bilgi ve kanaat* arasında sahip olduğu doğru orantıdan gelir. İnsanın iman ve kanaatini dışta somutlaştırmasının yolu *hizmet, ibadet ve sanat*tır. *Sanat*, paylaşılan *hoşu, güzeli* yakalama heyecanının yaratmış olduğu objeler dünyasıdır. Bu dünya, önceden, ayırdlar yapılp *estetik zevk* ile yaratılmış bir *estetik obje = bedia* dünyasıdır. O dünya *lezzetle* tadılır; *güzel ve güzellik* oradadır; *ulvînin* de orada olması gibi. İşte *ulvîlik*, sanatı, bir tür imana yönlendirir; insanı "Mutlak Sanatçı" (Allah, Hakk, Bâri, Bedî, Musavvir, Lâtif)ya ulaşarak zenginleştirir

ama dinsel heyecan, estetik heyecan değildir, tapkı anatomiye, fizyolojiye ve hormonlara bağlı heyecanların da birer estetik heyecan olmamasındaki gibi. Şimdi, artık soruyu sormak kolaylaşıyor: Estetik duyarlılık, estetik ifadelendiriş ferdî sayılabilir mi? Onun gerek mahallî gerekse millî boyutu ne olabilir? Ama şimdiden söyleyelim ki, *estetik duyarlılık*, insan olmanın, insanlaşmanın ve zevkleri bakımından kültür dünyasını oluşturan değerlere kaynaklık etmenin uyarıcı dünyasıdır.

Yirmidokuzuncu Makale'de yazar, önemli bir düşüncenin söylendiği, mahlâsın kullanılmadığı zor biçimli, cinaslarıyla maniye benzeyen tuyuğu eski halk şiiriyle ilgilendirir. Otuzuncu Makale'de yazarın amacı, İbn Sînâ'nın metafiziğini= "tecellîye ittîsâl"ini sergilemektir. Otuzbirinci Makale'de yazar, Moğol olayı eğer, kendi şartlarıyla değerlendirilirse olumsuzlukların aşılacağını söyler.

Özetle, "Aydın Sayılı Özel Sayısı-III" ile, "Erdem-27"de, Türk dili, (Bilim kültür ve öğretim dili olarak, hece sayısı, sefâretnâme örneği, Rus tipleri, tuyug, destan, tarih, hayvan açılardan), Türk Tarihi, Türkler (Hindistan'da, Gazneli öncesinde, Macaristan'da, Anayurdunda, Selçuklu, Osmanlı olarak, Moğollarla ilişkilerinde), Türk Kültürü (renkler, iklim, tipler, atlar, gönüllü kuruluşlar, Nakşîlerle ilişkisi, lâiklik, estetik duyarlılık, filozoflar, dokuma boyacılığı, dâr uş-şifaları, Kafkasya'daki sanat ürünleri, Selçuklu, Osmanlı sanat ürünleri) incelenmiştir.

Bu sayı ile Kültür Merkezi'miz, Aydın Sayılı'nın anısına uygun düşen bir saygı nişânesi daha sunmuş olmaktadır.

ERDEM'li okuyuculara duyurulur

ERDEM matbaadadır.

Aylık Sevgi Dergisi

“Yesevî”

Cengizhan YURDANUR

Sevgi dergisi *Yesevî*'nin ilk sayısı, 1994 yılının Ocak ayında yayınlandı. Bugün 5. yılına giren *Yesevî* dergisi, hiç kesintisiz 51 aydan beri okuyucularıyla buluşmaktadır.

Yesevî dergisi'nin arkasında finans desteği itibarıyla hiçbir ekonomik, siyasî, ideolojik güç bulunmamaktadır. Dergi, bütün gücünü Amerika'dan Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaşayan Türk, Müslüman ve dostlarından -manevî plânda- almaktadır.

Aylık sevgi dergisi *Yesevî*'nin düsturu; ilk sayısından itibaren “*Dünyanın neresinde Türk varsa, müslüman olsun veya olmasın; nerede müslüman varsa, Türk olsun veya olmasın; hepsini kucaklamak*”tır. Yunus'un; “*düşmanımız kindir bizim*” sözünü şiar edinmiş ve Yunus'un yetişmesinde birinci derecede besleyici kaynak olan Hoca Ahmed Yesevî'nin “*hikmetleri*”nin hikmetiyle gıdalanarak dergi, ilmi, kültürel, sosyal muhtevasıyla okuyucularının 5 yıldan beri takdirini kazanmıştır.

Ağırlıklı olarak dil, edebiyat, din, tarih, sosyoloji alanlarını ilgilendiren içerikte makaleler yer almakla birlikte, özellikle “*seyahatnâme*” niteliğindeki gezi yazıları, Türkiye'yi ve Türk Dünyası ülkelerini ve Türk izlerinin bulunduğu diğer dünya ülkelerini, yapılan geziler çerçevesinde izlenim havasında sıcak bir üslûpla okuyucularına aktarırken, adı geçen memleketlerin tarihi, coğrafyası, iklimi, ekonomisi, etnik yapısı, etnografik ve folklorik zenginlikleri ile bütün arka zemini düşünülerek verilmiş ve verilmektedir.¹

Bu yazılar, renkli fotoğraflarla bezenerek yayınlanmaktadır.

Derginin Teknik Özellikleri

Yesevî dergisi 3 forma (48 sayfa) olarak yayınlanmaktadır. 4 sayfalık lüks kuşe kağıda laklı kapıyla birlikte 52 sayfadır.

Derginin iki forması (32 sayfa) siyah/beyaz, bir forması (16 sayfa) renklidir. Renkli forma ön-arka 4 renk ofset baskı tekniğiyle basılmaktadır. Kesilmiş hâliyle ebadı 20.5x27.5 cm.'dir.

Yurtdışında Yesevî

Yesevî dergisi dünya üzerinde 54 ülkeye ulaşmakta ve okunmaktadır.

Yesevî'nin dış ülkelerdeki temsilcileri şu ülkelerde (alfabetik sırayla) görev yapmaktadır:

Almanya, Altay Cumhuriyeti, Altay Ülkesi, Avustralya, Avusturya, Azerbaycan, Başkurdistan, Belçika, Bulgaristan, Cezayir, Dağıstan, Endonezya, Estonya, Fas, Fransa, Gagauzya, Hakasya, Hollanda, İngiltere, İtalya, Japonya, Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkez, Kazakistan, Kazakistan (Uygur), Kemerova, Kırgızistan, Kırım, KKTC, Kosova, Macaristan, Makedonya, Malezya, Mısır, Moğolistan, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Singapur, Sudan, Şor Bölgesi, Tacikistan, Tataristan, Tayvan, Trinidad, Tunus, Tuva Cumhuriyeti, Tümen, Türkmenistan, Yakutistan, Yugoslavya.

1998'in İlk Üç Sayısının Muhtevası

Bu yazıda aylık sevgi dergisi *Yesevî*'nin 49., 50. ve 51. sayılarının içeriğiyle ilgili açıklayıcı kısa bilgiler verilerek tanıtımı yapılacaktır.

49. Sayı (Ocak 1998)

Derginin kapağında, yılın ilk sayısı için artık 5 senedir gelenekselleşen bir kompozisyon mevcut. Geçen yılın tüm sayılarının kapakları toplu halde bir tablo gibi veriliyor.

Erdoğan Aslıyüce'nin “50. Sayının Eşiğinde” başlıklı başyazısından sonra Ramazan ayı münasebetiyle yer alan Cengizhan Yurdanur'un “Türk Vatanında Ramazan Rûhu” yazısı dikkat çekmektedir.

Ramazan Köşesi'nde Ramazan ayının mânâ ve önemi ile Ramazan manileri yer almakta.

Derginin sürekli yazarlarından Ahmet Özdemir'in, Mustafa Ertaş'ın "Toroslar'ın Görül Güneşi: Karacaoğlan" adı kitabını tanıtan yazısının ardından; yine her sayı, Türkçeyle ilgili ilgi çekici makaleler yazan Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un "Türkçenin Zenginliği ve Batı Dillerindeki Türkçe Kelimeler" başlıklı yazısı yer alıyor.

Hoca Ahmed Yesevî Vakfı'nın artık gelenekselleşen "Şiir İkindileri" de her ay dergide tanıtılıyor ve katılan şairler, "Ayın Şairi" seçilen sanatçılar bildiriliyor. Ocak sayısında da "Şiir ve Musîkinin Kanatlarında Birkaç Saat Daha" başlıklı yazı Sabahat Özdemir'e ait. Ahmet Özdemir'in Türk Sanat Müziğinin yeni ve güçlü seslerinden Eda Karaytuğ'u tanıtan yazısı, "Şiir İkindileri"nin hemen ardından geliyor. Daha sonra derginin Yayın Kurulu'nda bulunan gazeteci Kemal Çapraz'ın *Türkiye Gazetesi*'nde "52 Yıllık Sır" başlığıyla yayınlanan haberinden alınan "Irak Musul'u Verdi, İnönü Reddedti!" başlıklı yazı yer alıyor. Yazı Irak eski Dışişleri Bakanı Naci Şevket'in hâtıralarından kaynaklanıyor. Kastamonu Gazeteciler Cemiyeti ile Dr. Tahir Kutsi Makal'in çıkardığı *Tarla Dergisi* tarafından *Yesevî*'ye verilen iki ayrı ödülün haberi de Ocak sayısında sunuluyor.

Derginin ilgi çeken bölümlerinden biri ise Kıbrıs Türk Kuruluşları Dünya Konseyi'nin deklarasyonu. Kıbrıs'la ilgili dünya Türk kuruluşlarının başkan ve yöneticilerinin imzaları altında yayınlanan deklarasyonla ilgili yazının başlığı "Kıbrıs Türk Halkının Yanında Olan Anavatan'a Sarsılmaz Bağlarla Bağlıyız!"

Ali Rıza Gönüllü'nün Alanya'dan gönderdiği yazı ise "Alanya Halk Kültüründe At Kültürü" başlığını taşıyor. Yazıda at isimlerinden, atasözü ve deyimlerde, halk şiirinde, halk inançlarında at motifi ne kadar geniş bir yelpazede at motifi inceleniyor.

Azerbaycan Başkonsolosu Abbas Abdullah Halaloğlu'na bütün milliyetçi vakıf ve dernekler tarafından düzenlenen vedâ toplantısının haberi de dergide yer alıyor. *Yesevî*'nin sabit bölümlerinden olan

"Türk Dünyası" sayfalarında Yahya Kemal'in adının Üsküp'teki okullara verilmesiyle ilgili haber, ağırlık olarak yer aldı.

Erdoğan Aslıyüce'nin Sudan'a yaptığı gezinin intibaları "Dinlerin, Mezheplerin, Irkların, Kavimlerin Harman Olduğu Fırsatlar Ülkesi Sudan" adlı yazı dizisinin ilk bölümü, 49. sayıda. Yazı renkli resimlerle birlikte veriliyor.

Yesevî'nin Moğolistan temsilcisi Asılбек Rahat Kırısbay'ın Moğolistan'la ilgili iki bölümlük yazı dizisinin ikinci kısmının başlığı "Hıristiyan Misyonerlerinin Cirit Attığı Ülkede İslâm'ın Garib Hâli: Koca Ulaanbaatar Şehrinde Bir Mescid Bile Yok".

Derginin yine sabit bölümlerinden olan "Gönül Penceresi", Mevlânâ'dan, Yunus Emre'den, Seyyid Nesîmî'den, Şeyh Gâlip'ten güzel mısralar ve *Yesevî*'yi ziyaret edenlerin renkli resimleriyle süslü.

Yesevî'nin Rusya Temsilcisi Kaşaubiy Miziev'in "Balkar Dağları'nın Şairi Kaysın Kuliev'in Doğumunun 80. Yılı Kutlamaları için Moskova'dan Nalçik'e Seyahat"i ilgiyle okunacak bir yazı. Şair Ayhan İnal, Erdoğan Aslıyüce'nin *Adım Adım Türk Yurtları* kitabı hakkında yazdığı tanıtım yazısı da 49. sayıda bulunuyor. A.M. Hadjiev'in "Köroğlu Destanı'nın Kumuk Versiyonu Üzerine" başlıklı yazısı da bu sayının ilginç ilmî makalelerinden. İki yıldan beri devam eden "1918 Yılında Hazırlanan İngiliz Gizli Belgelerine Göre Turan Halkı ve Pan-Turanizm" dizisinin 23. bölümünde Türkler anlatılıyor. *Yesevî*'nin Balkarya Temsilcisi Öruzlan Bolat da bu sayıda ünlü Moğol ressamı Narangarel ile yaptığı söyleşiyi "Moğolistan'da Herkes Maydr'ın Gelişine İnanıyor!" başlığıyla yayınlamış.

Cengizhan Yurdanur, Büyük Türk Destanı çalışmalarının parçalarından olan ve Köktürk Abideleleri'ni aruz vezniyle mısralara döktüğü bölümleri yayınlamaya devam ediyor, 4. bölüm Ocak sayısında.

"Anayurttan Şiirler" bölümünde Ferhat Demirbaş, Refet Körüklü, Nurettin Uytur'un şiirleri ile Yılmaz Karakoyunlu'nun Rubailer; "Atayurt'tan Şiirler" bölümünde ise, Sibiryâ'dan sürülen Kumuk şairi Akay Akayev'in şiirleri yer alıyor.

Dergi, Kitap Tanıtımı, Ekonomi Dünyasından Haberler ve Çocuk Sayfası'yla son buluyor.

50. Sayı (Şubat 1998)

Derginin kapağında İzmit Saat Kulesi'nden bir görünüm yer alıyor. Kapak konusu ise "Saat Kuleleri'nde Yükselen Zaman". Osmanlı saat kulelerinin yapımıyla, imparatorlukta yenileşme düşüncesi ve uygulamaları arasında bir paralellik bulunmaktadır. Devlet, namaz vakitlerini esas alan zaman kavramının yavaş yavaş değiştirilerek Batı'da olduğu gibi daha detaylı bir bölümlendirmeye dayanan, zamanın değerlendirilmesi düşüncesinin temel alındığı sisteme geçilmesini sağlamak istemiştir. Kemal Özdemir'in kaleminden Osmanlı Saat Kuleleri'ni tanıtır dergi 50. sayıda.

Erdoğan Aslıyüce'nin başyazısı "50. Sayının Gururu" başlığını taşıyor. N. Ahmet Erdoğan imzalı yazı ise "Süleymaniye'de Bayram Sevinci" başlıklı. Şiir İkindileri'yle ilgili Sabahat Özdemir'in yazısının ardından Ahmet Özdemir'in Ana Dilim adlı şiiri ve Tayyar Tahiroğlu'nun *Kutsanmış Topraklar* adlı kitaplarını tanıtan yazısı geliyor.

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un, 50. sayıdaki makalesinin başlığı "Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri".

Muhsin Kadioğlu'nun "Bilgi Uzayı'nda (İnternet) Türkçülük" ve Mustafa Uslu'nun "Ahmet Yesevî Aydınlığı" makalelerinden sonra, Abdullah Satoğlu "Ölümünün yıldönümü dolayısıyla Osman Yücel Serdangeçti"yle ilgili anılarını anlatıyor.

Arslan Küçük yıldız'ın "Kutlu Güçler (Türk Milleti'nin Kutlu Güç Kaynakları)" adlı makalesi derginin en ilgi çeken yazılarından biri.

Fener Rum Patrikhanesi ve Heybeliada Rum Okulu'yla ilgili talepler karşısında Aydınlar Ocağı'nın tepkisini dile getiren haber de derginin bir sayfasını alıyor.

"Türk Dünyası" bölümünde Doç. Dr. Acar Sevim, "Hayatını Gagauz Türklüğü'ne Adayan Gavril A. Gaydarçı'yı tanıtan yazısı ile Kemal Çapraz imzalı "Dr. Baymirza Hayit'in 80. Yaşı Dolayısıyla

Türkistan'ın Bayraktarı'na Vefa" yazıları dikkat çekiyor.

Aslıyüce'nin "Sudan" dizisinin 2. bölümü çok ilgi çekici izlenimler ve fotoğraflarla süslü... Sudanlıların mezarlıkta davullu-sopalı-kırbaçlı zikir âyini, fotoğraflarıyla birlikte, derginin görülmesi gereken bölümlerinin başında geliyor.

Bigadiç'ten Mehmet Bicik, "Orda Bir Köy Var Uzakta" adlı yazısında, Bigadiç'in Kırca Köyü'nü tarihî, coğrafi ve kültürel özellikleriyle tanıtır.

Erk Yurtsever'in "12 Hayvanlı Türk Yıllığı" adlı yazısı, bu takvim sistemine göre İstanbul için hazırlanmış bir çizelgeyle de beslenmiş.

"Turan Halkı ve Pan-Turanizm" dizisi, bu sayıda 24. bölümü ile kesiliyor. Ancak yakında kitap halinde çıkacağından, yayınına son verildiği bildiriliyor.

Örüzlan Bolat'ın 50. sayıdaki yazısı Gagauz ressamlarından Mete Savaşan (Dimitri Savastin) ile yaptığı röportajı aktarıyor ve "Halkım Çok Büyük Bir Ruh Gücüne Sahiptir" başlığını taşıyor.

Cengizhan Yurdanur'un "Köktürk Abideleri'nden" adlı dizi destanının 5. bölümünün ardından "Anayurttan Şiirler" bölümünde Fırat Kızıltuğ, Âşık İsmail Özbek, Gazi Pehlivanlı, Müzeyyen Hançerci ve Gufran Taş'ın; "Atayurt'tan Şiirler" bölümünde Bilâl Enser'in "Sırdaş Ol ve Ana" başlıklı şiirleri, Türkmenistan'dan "Mollanepes'in Yanıma Düşdi ve Hiç Görmedim İllerde" adlı şiirleri yer alıyor.

Dergi, Kitap Tanıtımı, Kültür-Sanat, Ekonomiden Haberler ve Çocuk Sayfası'yla nihâyete eriyor.

51. Sayı (Mart 1998)

Hâlen yayma hazırlanmakta olan 51. sayısında; 18 Mart Çanakkale Zaferi ile 21 Mart Nevruz günleri dolayısıyla bu konulara ağırlık verilmiş.

Şiir İkindileri'nin geçen ayki toplantısının haberi, Arslan Küçük yıldız'ın "İki Elde Bir Nevruz" yazısı, Ömer Sağlam'ın "İki Bin Yıllık Türk Yurdu Azerbaycan", Erdoğan Aslıyüce'nin "Birleşik Haçlı Sürüleri Karşısındaki Bir İman Âbidesi Halinde Türk'ün Zafer Destanı: Çanakkale" başlıklı yazısı

yer alıyor. Aslıyüce imzalı diğer yazı, “Sudan” dizisinin 3. bölümü.

Hollanda’dan Lokman Uzel’in “Irak Dağdışı (Krizi) ve Yükselen Arap Irkçılığı” başlıklı değerlendirmesi, güncel bir konuya ışık tuuyor.

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy’un bu ayki makalesi ise, ‘Türk ve Moğollar’da At’a Verilen Değer, Manas Destanı’nda Özel Atlar’...

Uğur Tekin’in “Kanadlılar, Atlılar ve Yayalar” adlı yazısı da derginin zevkle okunacak, edebî değeri yüksek yazılarından biri...

Kitaplar bölümünde Prof. Dr. Umay Günay Ar-

mağanı’nı Emine Kırıcı tanıtıyor. Dergi, yine Ekonomi Haberleri ve Çocuk Sayfası’yla sona eriyor...

Yesevî, bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da Türkiye ile tüm Türk Dünyası arasında köprü vazifesini görmeye devam edecektir.

DIPNOT

1 Bu vadideki yazılar, büyük ağırlıkla derginin ve Hoca Ahmed Yesevî Vakfı’nın kurucusu Erdoğan Aslıyüce’nin bizzat gezip gördüğü ülkelerle ilgilidir ve kendisi tarafından kaleme alınmıştır. Türk ülkelerine yaptığı gezilerle ilgili yazıları, “Adım Adım Türk Yurtları” adı altında kitaplaştırılmıştır. (“Adım Adım Türk Yurtları”, Erdoğan Aslıyüce, Yesevî Yayıncılık, İstanbul, 1997, 262 s.)

A.K.M.

Bir Üniversitedir

Erdem, Bilge ve Arış

Üniversitemizin Göstergelerinden

Sadece Üçüdür.

“Diplomatic History”

Yunus Emre TANSÜ

Ege Üni. Atatürk İlkeleri ve
İnkılâp Tarihi Bölümü

Diplomatic History adlı dergi, 1967 yılından beri faaliyette bulunan Amerikan Dış İlişkileri Tarihçileri Cemiyeti'nin periyodik yayın organı olarak, The Ohio State University'den Prof. Dr. Michael Hogan'ın editörlüğünde, kalabalık bir yayın kuruluyla, bugüne kadar 21 cilt halinde yayımlanmaya devam etmektedir. Bu kısa yazımızda, tanıtılmak istenilen “Bahar 1997” sayısının içeriği, “Soğuk Savaş” dönemine hasredilmiştir.

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Sovyet Arşivleri'nin gün ışığına çıkması, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bu konu ile ilgili belgelerin de yayımlanmasını sağlamıştır. Bu açıdan mukayeseli olarak yapılan değerlendirmeler, Tarih ilmine değerli katkılarda bulunmaktadır.

Rhode Island Üniversitesi'nden Tarih Profesörü Frank Castigliola, “The Nuclear Family: Tropes of Gender and Pathology in The Western Alliance” (s. 163-183) başlıklı yazısında, Batı ittifakını çekirdek bir aile olarak nitelendirmekte, bu ailenin özelliklerini ve hastalıklarını izah etmektedir. Prof. Castigliola'ya göre NATO, problemlili bir evlilik. Eski Sovyet Bloku ise, bu evliliği tehdit eden boşanmış ve acilen evlenmek isteyen, büyük ve güçlü bir taliptir. Bu çerçevede, NATO'nun kendi içindeki ve Sovyetler Birliği ile olan münasebetlerini incelemektedir.

Virginia'daki Hampden-Sydney Koleji'nin Lâtin Amerika ve Amerika Birleşik Devletleri Tarihi Bölümü'nden Kenneth Lehman, “Revolutions and Attributions: Making Sense of Eisenhower Administration Policies in Bolivia and Guatemala” (s. 185-213) başlıklı yazısında, 1953 yazında Başkan Eisenhower'ın Guatemala'da Komünizme karşı millî re-

formlar için uygulamaya koyduğu ve Bolivya'yı da kapsamına aldığı maddî yardım plânını izah etmektedir. Böylece Amerika Birleşik Devletleri'nin, arka bahçesi telâkki ettiği Latin Amerika'da küçük Komünist devletlerin teşekkülüne engel olmaya çalışması, “Soğuk Savaş” şartları altında açıklanmaktadır. Ayrıca bu arada Amerika'nın siyaseti ve Latin Amerika'nın dinamikleri hakkında bilgi verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetlerin Latin Amerika'ya Komünizm ihraç stratejisi ve bu çabaları, Amerika Birleşik Devletleri'nin engelleme taktikleri de anlatılmaktadır.

“Diplomatic History”nin daha sonraki kısmında, “Sovyet Arşivleri” adlı sempozyuma sunulan bildiriler yer almaktadır.

Cambridge, Corpus Christi Koleji Tarih Çalışmaları Müdürü Jonathan Haslam, “Russian Archival Revelations and Our Understanding of Cold War” (s. 217-228) başlıklı bildirisinde, Sovyet Arşivleri'ni tanıtmaktadır. Politbüro Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Savunma Bakanlığı Arşivi, KGB Arşivi'nden oluşan ve gizli belgeleri ihtiva eden arşivlerden son ikisi hâlâ kapalıdır. Haslam, bildirisinde arşiv malzemelerinin nitelikleri ve önemleri ile ilgili birçok kıymetli bilgiler vermektedir.

Yale Üniversitesi Uluslararası Gizli Çalışmalar Postdoktoru William C. Wohlforth, “New Evidence on Moscow's Cold War: Ambiguity in Search of Theory” (s. 229-242) başlıklı bildirisinde, yeni ortaya çıkan belgelerin ışığında, mevcut bilgileri değerlendirmekte ve Batı kaynaklı bilgilerin gerçekliklerini sorgulamaktadır. Sovyet Arşivleri'nin karşılaştırmalı incelemesini yapmakta ve tarihî gerçekliklerin tespitine katkıda bulunmaktadır.

Washington D.C.'deki Brookings Enstitüsü'nden emekli akademisyen Raymond L. Garthoff, “Some Observations on Using The Soviet Archives” (s. 243-257) başlıklı bildirisinde, 1992-1996 yılları arasında Moskova'da Sovyet Arşivleri'nde yaptığı incelemeler esnasında edindiği bazı gözlemleri bizimle paylaşmaktadır. Bunlar, Küba Füze Krizi, Afganistan Meselesi (1979-1980), KGB dış haberalma rapor ve analizleridir. Bildiride, önce Moskova'da incelediği arşivleri tanıtmakta ve Küba Füze Krizi'nin gelişimini, Amerikan ve Sovyet Arşivle-

ri'ndeki bilgileri birbirleri ile mukayese etmek suretiyle anlatmaktadır. Bu bölümde, Türkiye'den de bahsedilmektedir. Küba'daki füzelere karşı, Türkiye'deki Jüpiter füzelерinin Kennedy tarafından bir koz olarak kullanılması izah edilmektedir.

Oslo'daki Nobel Enstitüsü Araştırma Müdürü Odd Arne Westad, "Secrets of the Second World: The Russian Archives and Reinterpretation of Cold War History" (s. 259-271) başlıklı bildirisinde, Sovyet Bloku'nun "Soğuk Savaş" döneminde güç ve organizasyonu, ideolojisi ve şahsiyetleri, ittifakları hakkında bilgi verilmektedir.

Princeton Üniversitesi'nden Prof. Robert C. Tucker, "The Cold War in Stalin's Time: What the New Sources Reveal" (s. 273-281) başlıklı bildirisinde, Stalin'in "Soğuk Savaş" dönemindeki politikalarını özetlemektedir.

Allegheny Koleji Siyasal Bilimler Bölümü'nden Robert D. English, "Sources, Methods and Competing Perspectives on the End of the Cold War" (s. 283-294) başlıklı bildirisinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasında âmil olan tesirleri izah etmekte ve "Niçin Gorbachev?" sorusuna cevap aramaktadır. Gorbachev'in kişilik ve davranış analizinden sonra, "Perestroika" kavramının analizine geçmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılma metodunu inceleyen bir bölüm ile bildiri sona ermektedir.

George Washington Üniversitesi'nden Vladislav M. Zubok, "Stalin's Plans and Russian Archives" (s. 295-305) adlı bildirisinde, Sovyet Arşivleri'nde yer alan belgelere göre, Stalin'in bütün dünya hakkında yaptığı plânlar izah edilmektedir. Bunlar arasında, 1945'te Potsdam Konferansı'na verdiği, Stalin ve Molotov tarafından plânlanan Montrö Sözleşmesi'nin yeniden düzenlenerek, Boğazlar'da askerî üs kurmak istemeleri hakkındaki ulti-matom ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'daki çıkarları açısından tehlikeli gördüğü bu girişimi engellemesi ilginçtir.

Ayrıca derginin sonunda, bazı kitap tenkitleri yer almaktadır. Bunlar sırasıyla: Elizabeth A. Cobbs, "Why They Think Like Gringos: The Discourse of U.S.-Latin American Relations" (s. 307-316); Stephen J. Whitfield, "Arms' R. Us" (s. 317-321); Gordon H. Chang, "Who Benefited? Forty-Five Years of U.S.-China Relations" (s. 323-327); Robert Buzanco, "Myths, Panaceas, and Perfect Strategies Debunking the Vietnam War" (s. 329-332).

"Soğuk Savaş" döneminin Sovyet Arşivleri'ne göre yeniden incelenmesi neticesinde, Batıda bilinmeyen bazı noktaların ortaya çıkmasının yararlı bir gelişme olacağı muhakkaktır. Böylece kaynaklar arasında mukayese yapmak imkânı da doğacaktır.

ÖZDEMİR NUTKU

Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni basıldı)

“Ankaralılar Vakfı”

Ankaralılar Vakfı, Nisan 1997, Ankara,
Ankaralılar Vakfı Yay., 41 sayfa.

Ömer ÇAKIR

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Tarih boyunca birçok uygarlığın gelip geçtiği Anadolu'nun önemli yerleşim alanlarından biridir Ankara. Özellikle Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelmesiyle bu yörenin kaderi değişmiş, yeni Türk Devletinin temeli burada atılmıştır. Başkent olduktan sonra hızla gelişmiş ve Cumhuriyetimizin her yönüyle örnek şehri olmuştur.

Ankara yakın tarihimizdeki öneminin yanısıra kendine özgü kültürüyle de ilgi çekmektedir. Ankara'nın bu özelliklerini korumak, yaşatmak, tanıtmak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla birçok kuruluş, vakıf ve dernek vardır. İşte bunlardan biri de 1996 yılında kurulan “Ankaralılar Vakfı”dır. Derginin aynı adı taşıyan vakfın “*Eski değerleri, âdetlerimizi, bugünleri bizlere hazırlayan fedakârlıkları, mücadeleleri ve bütün bunlara isimlerini yazdırmış büyüklerimizi unutmadan yaşatmak ve bu değerleri bizden sonraki kuşaklara aktarmak*” isteğiyle kurulduğunu öğrendiğimiz *Ankaralılar Vakfı*'nda sırasıyla şu yazılar yer almaktadır:

Ankaralılar Vakfı Başkanı Ahmet Çavuşoğlu'nun “Geçmişle Gelecek Arasında Bir Köprü: Ankaralılar Vakfı” başlıklı yazısında vakfın kurucuları, amacı ve Ankara yararına çalışan diğer kuruluşlarla bir araya gelme isteği dile getiriliyor. Vakfın Genel

Sekreteri Hüseyin Balcı “Ankaralılar Vakfı Niçin Kuruldu?” başlıklı yazısında Ankara'nın önemini belirtep, amaçları sıralarken “*asla bölgecilik ve hemşericilik*” yapmak amacıyla kurulmadıklarının özellikle altını çiziyor. Vakfın yalnızca ataları Ankaralı olanları değil, Ankara'da oturan herkesi kucakladığını yazıyor.

“Ankara'nın Tarihçesi”, “Cumhuriyet Döneminde Ankara”, “Ankara'nın Başkent Oluşu”, “Atatürk'ün Ankara İçin Söyledikleri”, “Ankara'nın İlk Günleri” başlıkları altında şehrin tarih içindeki önemi dile getiriliyor. Kurtuluş Savaşı'nın ilk günleri, Ankara Marşları ve Atatürk'ün Ankaralılar için söylediği sözlere yer veriliyor. “Ankara Denilince” başlıklı yazıda Ankara'ya özgü Ankara Keçisi, Ankara Kedisi, Ankara Tavşanı, Ankara Balı, Ankara Yuva Kavunu, Ankara Ardumu, AOÇ Süt, Yoğurt ve Dondurması, Ankara Tavası, Kızılcahamam Maden Suyu, Ankara Seymenleri tanıtılıyor. Ankara'nın ünlü yemeklerini dünyaya tanıtan Refika Güçtekin, oğlu Dr. Ali Güçtekin'in, kaleminden tanıtıyor. Ankara'nın “Coğrafi Durumu” ve Ankara haritasının yer aldığı bir başka yazıda merkez ilçeleri oluşturan Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Keçiören, Mamak, Gölbaşı, Yenimahalle hakkında kısa bilgilere yer veriliyor.

Derginin bundan sonraki bölümünde “Ankara Kulübü Derneği”, “Ankara Kültürünü Yaşatma Derneği”, “Dünden Bugüne Ayaşlılar”, “Balâ”, “Beypazarı”, “Beypazarı Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği”, “Çubuk İlçesi”, “Evren”, “Güdül”, “Haymana”, “Kalecik”, “Kazan İlçesi”, “Kızılcahamam-Çamlıdere”, “Nallıhan”, “Polatlı”, “Şereflikoçhisar” başlıkları altında Ankara vakıf, dernek ve ilçeleri tanıtılıyor. Derginin son bölümünde “Vehbi Koç'un İşadamlarına Öğütler”ine yer veriliyor.

Ankaralılar Vakfı'nın kuruluş amaçlarına ulaşması ve derginin yeni sayılarının da dolu dolu olması dileğiyle...

“Felsefe Dersleri, Metafizik, Ahlâk, Estetik”

Hasan-Âli Yücel, **Felsefe Dersleri,
Metafizik, Ahlâk, Estetik, İnkılâp ve
Aka Kitabevi, İstanbul 1981.**

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

1940'lı yılların bakanları ders kitapları yazmış; İçişleri Bakanı Emin Erişirgil'den felsefe kitabı; Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'tan sosyoloji kitabı ve Millî Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel'den mantık, felsefe, yurttaşlık bilgisi... kitapları.

1938'den 5 Ağustos 1946'ya kadar Türkiye Cumhuriyeti'nde en uzun dönem Millî Eğitim Bakanlığı yapmış olan Hasan-Âli Yücel, hayatının her döneminde birbirinden değerli eserler vermiştir. Hasan-Âli Yücel, ders kitaplarını kaleme almakla kalmamış, zaman zaman tercüme yapma işini de (Fransızcadan) üzerine almıştır. Çünkü, o günkü şartlarda yeterli kaynağı da bulmak hayli güçtü.

Hasan-Âli Yücel'in yazdığı kitaplar arasında; ilköğretimin 4. ve 5. sınıfları için *Yurttaşlık Bilgisi*, liselerin son sınıfı için *Mantık Dersleri* (16 baskı yapmıştır), liselerin Edebiyat kolları için *Felsefe Dersleri* (10 baskı yapmıştır) vardır. Ayrıca lise eğitimi ve sonrası için başvuru kaynağı niteliğinde edebiyat kitapları*, (bu cinsten kitapların sayısı hayli kalabalıktır) *Askerlik, İdare ve Siyaset İçin İstilah Olabilecek Türkçe Sözler* ayrı basım olarak yayınlanmış ve hatta çocuklar için şiirlerini içeren bir kitabı dahi vardır.

Biz burada eğitime yaşamı boyunca gönül vermiş, Millî Eğitim Bakanı'nın kaleme aldığı *Felsefe Dersleri* adlı kitabı tanıtmaya çalışacağız. O'nu 100.

Doğum Yıldönümü'nde andığımız şu günlerde, minnet borcumuzu biraz olsun yerine getirdiğimizi düşünerek...

Kitap, ilk defa 1954 yılında Maarif Basımevi tarafından yayımlanır. Elimizdeki baskısı 1981 yılına aittir. Kitap 1980 yılında da Talim Terbiye Kurulu kararıyla liselerin üçüncü sınıfları için ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

Önsöz'de Hasan-Âli Yücel, müfredatı programının felsefeye ait maddelerini alarak şöyle demiştir:

“Sporda ve müzik âletleri çalmada yapılan temrinlerin kıymeti ne ise, düşünme de, felsefe tefekkürü kendini alıştırmaya da o'dur. Bu küçük kitap, aydın gençlerimize o imkânı verirse yazarı, bahtiyarlıkların en zevklilerinden birini duymuş olacaktır.”

Hasan-Âli Yücel, *Felsefe Derslerine* Önsöz'deki tespitleri doğrultusunda Felsefi Düşünüş Nedir? başlığıyla giriş yapar. Bilim, felsefe - bilgin, filozof kavramlarını açar, farkları üzerinde durur. Felsefi faaliyetin anlama merakından doğduğunu, Aristo'nun şu sözleriyle açıklar: *“Bütün insanlarda yaratılıştan bilmek isteği vardır. Bunun delili, duyuların verdiği zevktir. Çünkü duyulardan yalnız faydalı oldukları için değil, sadece duyu olarak da zevk alırız...”* Bundan sonra, günlük yaşantıdan verdiği örneklerle Hasan-Âli Yücel insandaki anlama merakını detaylandırır. Felsefe ve bilimlerin metodlarından söz ettikten sonra, tanımlanması çok zor olan felsefe için şu tanımları yapar:

“İşte her bilimin verilerini bir araya getirip toptan ve kavrayıcı bir görüşle hayat ve bütün varlık hakkında edinmek istenilen bilgiye felsefe derler. Bu bakımdan felsefe, tamamıyla birleştirilmiş (Totalement Unifiées) bir bilgiler mecmuasıdır.”

Bu bölümü Bilimle Felsefenin Münasebeti başlığıyla tamamlar ve bahsin özetini -diğer bölümlerde olduğu gibi- verir. Dikkate değer bir nokta da, bölüm sonlarında oluşturduğu Sorular ve Meseleler kısmıdır. Bugünkü ders kitaplarında da aynı yöntemle sorular oluşturulmuştur. Hasan-Âli Yücel'in soruları, yalın ve karmaşık konuları basit problem-

lerle açıklayıcı niteliktedir. Bu durum öğrencilerin seviyesine uygun yöntemi arama bakımından önemlidir. Sorulardan bazıları şunlardır:

- İçinde filozoftan bahseden bir roman biliyor musunuz?

- İçinde felsefe ve filozof kelimeleri geçen şiir hatırlıyor musunuz?

- Siz, kendiniz filozof olmak ister misiniz?

- Ayasofya kelimesinin felsefe ve hikmet anlamına gelen Sofia ile münasebeti var mı?

Kitabın ikinci bölümü “Felsefe ve Cemiyet” başlığını taşıyor. Bu bölümde cemiyet içinde “*filozofun hem cemiyetten tesir alan, hem cemiyete tesir eden cepheleriyle tarihte yaptığı sosyal vazifeleri devirler içinde*” ele alınır. Eskiçağ’da, Ortaçağ’da, Rönesans’ta, Yeniçağ’da, son asırlarda bizde felsefe ve cemiyet anlatılır.

Yücel, söz konusu iki bölümü ele aldıktan sonra, “Felsefe Meselelerinin Doğuşu” adlı bölüme -bahise- başlar. Bu bölümde I. bahiste Dogmatizm ve Septisizm’i ele alır ve her iki görüşe de yapılan eleştirilere yer verir. Aynı bölümün ikinci kısmında “İskolâstik Düşünüş” başlığı altında, Semavî dinleri ve felsefeyi, İskolâstik’in doğuşunu, Nominalizm ve Realizm’in mücadelesini (Tümeller Kavgası) ve İskolâstik’in zayıflamasını ele almıştır. Aynı bölümü Kritisizm ile devam ettirir. Kant’ın kritisist görüşü ve eleştirileri, felsefe tarihinde felsefe problemleriyle -felsefe meseleleri- devam eder ve Pozitivizm’e geçer. Pozitivizm’in doğuşu, (Auguste Comte) Pozitivizm’in karakteristiği, Pozitivizm’in ne olduğu, Comte’un üç hâl kanunu, pozitif olarak neyi bilebileceğimiz, Pozitivizm’in bıraktığı boşluklar ele alınarak bu bölüm tamamlanır. Bölümdeki sorulardan bazıları şunlardır:

- Dinlerden bahsederken Semavî karşılığı olduğunu söylediğim pozitif kelimesi ne manaya gelir?

- Atatürk’ün “*En Hakikî Mürşit İlimdir*” sözünü pozitivist bir görüşle ve üç hâl kanununa göre açıklayınız.

Yücel, felsefe tarihinde ilerledikten sonra, ikinci

bahise geçer. Bu bölüm, “Bilgi Hakkında Görüşler”i sistematik olarak ele almaya dayalıdır. İlk olarak Akılcılık (Descartes ve Leibniz ele alınmıştır.), ikinci olarak Ampirizm (Locke ve Locke’dan sonraki Ampiristler ile sosyolojide Ampirizm ele alınmıştır.), üçüncü olarak Pragmatizm, dördüncü olarak Intuitionisme (Entüsyonizm ya da Sezgicilik) ele alınmıştır.

Yücel, ikinci bahiste Sensualisme konusunda Condillac’tan alıntılara, Sezgicilik’i açıklarken de Bergson’dan alıntılara başvurmuştur. Alıntılar konuyu kavratıcı, fikirlerin ana noktalarını vurgulayıcıdır.

Bundan sonra Yücel, “Ahlâk” başlığıyla üçüncü bölüme -Bahis III- geçer. Ahlâk probleminin kuruluşu, ahlâkın ne olduğu, ahlâkın metodu, ahlâkın bölümlerini ele alır. Bölümdeki ilginç açıklamalardan biri de huy ve töre ilişkisidir. “*Töresi bozulmuş insan topluluklarında ferdin huysuzlaşması kolay olur*” der. Bahis, Vicdan Meselesi ile devam eder. Vicdan konusunu canlı örneklerle işler. Vicdanı açıklamak için Yücel’in verdiği örneklerden biri şöyledir:

“*Yolda yere boylu boyunca uzanmış, ağzından köpükler fıskıran baygın bir insan görseniz, hemen bir taşut bulup o zavallı hastayı hastaneye götürseniz ve ihtiyaçlarınıza sarf etmek üzere sakladığınız parayı bu götürüş için harcasanız, adamın bir şırınga ile hekim tarafından iyi edildiğini gördüğünüz zaman içinizde bir rahatlık, bir sükûn, hatta bir sevinç duymaz mısınız? İşte bunu duyan melekeniz vicdanınızdır*” der.

Hasan-Âli Yücel’in konuyu günlük hayatımızda buna benzer olayları -hatta çok daha kötülerinin hemen her saat başı gerçekleştiği ülkemizde- hatırlatarak işlediği sade anlatımına dikkati çekmek yerinde olur kanısındayım. Bu ve benzeri örneklerden yola çıkarak yavaş yavaş konunun felsefi boyutuna geçmektedir.

Bu bölümdeki son konu “Hürriyet”le ilgilidir. Ahlâkî hürriyetin ne olduğu, hürriyetin görünüşleri, hürriyetin delilleri ve “Determinizm” başlığı içinde

ilâhiyatta, pozitif bilimde Determinizm ile Sosyolojik ve Psikolojik Determinizm'i ele alır.

Hasan-Âli Yücel'in ele aldığı son bahis "Estetik"tir. Felsefe ve sanat ilişkisi, estetik hakkındaki teoriler ve estetik nevlere ele alır. Bu bölümdeki ilginç sorulardan bazıları da şöyledir:

- Karikatür bir sanat mıdır? Biz de hangi karikatürcüleri tanır ve beğenirsiniz?

- Dansı güzel sanatlardan sayar mısınız? Sayarsanız konusu nedir?

- Sanat çalışmalarını havai ve boş bir iş sayanlar vardır. Siz de böyle mi düşünüyorsunuz?

Sayın Yücel'in kitabı "Filozoflardan Seçme Metinler" (Eflâtun, Aristoteles, Epikuros, Francis Bacon, Descartes, Leibniz, David Hume, Kant, William James, Bergson, Ziya Gökalp) ile son bulur. Seçme metinlerin içinde filozofların yaşam öyküsü ve çalışmalarını içeren birer giriş yazısı da eklenmiştir.

Bugünkü lise felsefe kitapları ile Sayın Yücel'in *Felsefe Dersleri* kitabını karşılaştırdığımızda, kuşkusuz bugünkü kitapların baskı kalitesi ve malzemeleri çok daha iyidir. Ancak bugünkü kitapların içerikleri konusunda hepsi için aynı şeyleri söylemek güçtür. Bu bakımdan Hasan-Âli Yücel'in *Felsefe*

Dersleri'nden çok şey öğrenmemiz gerektiğini düşünüyorum. Herşeyden önce, onun sade anlatım tarzı, felsefe problemlerini ele alırken günlük problemlerden yola çıkışı, oluşturduğu sorular ve bu temel üzerine yerleştirdiği kuramsal çerçeve ve açıklamalar, öğrenciye felsefeyi ve problemlerini sevdiren bir amaç taşıdığını açıkça hissettirmektedir.

Kitabın dili, yazıldığı döneme göre bir yenilik taşımakla beraber, bugünkü dile bazı bakımlardan uyarlanma ihtiyacını da kaçınılmaz kılmaktadır. Bugün Hasan-Âli Yücel'in *Felsefe Dersleri* kitabı yeni bir düzenlemeyle ders kitabı olarak okutulma şansına hâlen sahiptir. Diğer taraftan düzenlenecek yeni baskısı, felsefe ders kitabı yazacaklara da esin kaynağı olacaktır. 1954'den 1998'e fazla bir şey değişmemiş, katkılar ise sınırlı kalmıştır. Kaldı ki, Hasan-Âli Yücel'in kitabı o günkü koşullar altında oldukça başarılı bir çalışmadır. Umudumuz, bugünkü teknik donanımla, Hasan-Âli Yücel'in verdiği ilhamla, yeni ders kitapları yazarak, ufuklar açacak yazarların ve eğitimcilerin olmasıdır.

DİPNOT

* Ayrıntılı bilgi için bkz., Mustafa Çıkar, *Hasan-Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997.

Özel Eğitim Gerektiren Çocuklarda Kitabın Önemi

Doç. Dr. Mübeccel GÖNEN

Hacettepe Üni. Çocuk Gelişimi ve Eğitim Bölümü

Kitap, çocuğun öğrenmesinde önemli bir araçtır. Çocuklara iyi özelliklerde hazırlanmış kitapların okunması, onların edebiyat, dil ve bilgi yönünden ilerlemelerine yardımcı olur. Çocuk olaylar hakkındaki tüm bilgiyi dinleyerek alır. Dinlemek ise, konuşma eğitiminin başlangıcıdır ve öğrenmede çok önemli bir yeri vardır. Çocukların daha iyi öğrenmelerinde kitap okumanın rolü büyüktür.

Kitap; çocuğun güven, başarı ve başarılı olma, sevmeye-sevilmek, öğrenme, bir gruba kabul edilme, estetik, oyun ve değişiklik ihtiyacını karşılar. Böylece çocuklar gerçek yaşamda yaşayamadıklarını, bazı hazları ve heyecanları kitaplar vasıtasıyla yaşarlar. Yine resimli kitaplar; çocuğun kavram, sözcük bilgisi, gramer, anlama, dinleme, sorulara cevap verebilme, hikâye zincirini kurabilme, bellek, sıralı cümle üretebilme, dili kullanabilme, çözümlene yeteneğini artırır, dilin zenginliğinin farkına vardırırlar. Resimli kitap çocuğun sosyal-duygusal gelişimini de destekleyip, yaratıcı gücünü geliştirir, kitap okuma zevki uyandırır hoş vakit geçirir.

“1-7 yaş” çocukları için hazırlanan, kısmen ya da tamamen resimden meydana gelen kitaplara “resimli kitap” denir. Kitap daima çocuğun ilgisini çekmeli ve zevkle okunmalıdır, çocuğun ilgisini çekmeyen kitap iyi bir kitap değildir.

Çocuğun kitapla tanışması önce resimleriyle olur. Daha sonra resim-hikâye, az resim-çok metin ve nihayet resimsiz metinlere doğru bir gelişme süreci izlenir.

Özel eğitim gerektiren çocuklar için piyasada kitap bulunmadığından, kullanılacak kitapların mev-

cutların en uygunları arasından seçilmesinde yarar vardır. Çocuğa gösterilecek ilk kitapta genelde hiç yazı olmamalıdır. İçinde çocuğun çevresindeki varlıkların resimlerinin olması çocuğun ilgisini çekecektir. Konusuz ve yazısız resimli kitapların kullanımından sonra basit konulu, tek olaylı, hareketli, gerçekçi, kısa, renkli resimli hikâyelere geçilir. Kitaplarda yazı ve resimin aynı sayfada ve birbiri ile ilişkili olmasına dikkat etmek gerekir. Kitaplar çocukla yetişkin arasında resimli bir konuşma aracıdır. hikâyelerin defalarca dinlenmesi sözcük bilgisinin artmasını sağlar, böylece çocuk zamanla daha uzun hikâyeleri anlayabilir.

Kitaplar bu seviyede dil uyarımının temelini teşkil eder. İletişimsel yeteneklerin gelişimi için; dinleme, taklit etme, doğal dil kullanımı, kavram gelişimi, karşılaştırma yeteneği, kendinin ve diğerlerinin duygularını ifade, konuşma seslerini doğru çıkarma, bağımsız düşünebilme ve sonuç çıkarma davranışlarının kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu davranışlar da ancak masal anlatma aşamasında kazandırılabilir.

Çocuk, kitabı resimle değerlendireceğinden resimlerin metni yorumlayacak anlatım gücü ve hareket taşımasına, detaysız ve aslına uygun olmasına dikkat edilmelidir. Kitabın dili; sade, doğal olmalı, kavramlar çocuğun yaş, yaşam ve anlam düzeyinde olmalı, ses tekrarları yapılmalı, anlatım açık, cümleler gramer bakımından düzgün olmalı, devrik cümle kullanılmamalıdır.

Kitap okunurken ise, çocuk kitabı hem dinleyip hem de resimlerine bakamayacağından önce sayfadaki resimleri göstermeli sonra yazı kısmı okunmalıdır. Okuma daima açık ve akıcı olmalı, kısa cümleler kullanılmalıdır. Bilhassa dil gelişimi yönünden ilerlemeleri için çocuklara bol resimli kitap dinleme, dinlenen kitabı dramatize ve anlatma fırsatı verilmelidir. Resimler, çocuğun olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini anlamasına yardımcı olacaktır. Anlatılmak istenen resimli kitabın konusu, özel eğitim gerektiren çocuğa karmaşık geliyorsa, basitleştirildikten sonra kartlara çizilerek de anlatılabilir. Resimli kitabın çocukların yanında tahtaya veya saydama çizilerek anlatılması ise çocuğun kitaptaki hareketleri pekiştirmesine yardımcı olacaktır. Bu tarz

anlatımda her resim, hareketin basit bir anlatımını taşımaktadır. Çizerek anlatmada çöpten adam çizmek hem kolaydır, hem de anlatan kişinin konuyu çocuğun sözcük bilgisine uygun olarak resimlemesini sağlar. Genelde her kitapta yeni bir kelimenin çocuğa öğretilmesinde yarar vardır.

Resimli kitap ayrıca dramatize edilerek ya da kuklalarla da anlatılabilir. Resimli kitap okunduktan sonra çocuklara mutlaka kitap hakkında konuşma fırsatı verilmelidir. Burada başlangıçta, az cevap gerektiren kitaplar okunmalıdır. Çocuğun yetenekleri geliştikçe uzun konulu resimli kitaplara geçil-

melidir. Resimli kitap hakkında konuşma yapılırken çocuklar, kitaptaki resimleri anlatmaya, sorulan soruları cevaplamaya, yarım bırakılan kitabı anlatmaya, sonra da kitabı kendi cümleleri ile özetlemeye teşvik edilmelidir. Bu konuşmalar sırasında çocuğa model olmak, anlattıklarını pekiştirmek, genişletmek, tekrarlamak, ritim, kafiye, tekerleme ve müzik kullanmak, konuyu eğlendirici hâle getirmek, çocukla diyalog kurmada yararlı olan tekniklerdir. Bu tekniklerin kullanılmasıyla çocuk dinlemeye, soru sormaya ve anlatmaya alışacak, neticede de çevreye kolay uyum sağlayacaktır.

MATBAADAKİ YAYINLARIMIZDAN...

<i>Oktay ASLANAPA</i>	Turkish Art and Architecture
<i>İlter UZEL</i>	Mücerreb-Nâme
<i>Esin KÂHYA</i>	El-Kânun fi't-Tıb, Cilt II
<i>Bekir DENİZ</i>	Ayvacık Yöresi Dokumaları
<i>A. NİSANBAYEV</i>	Kazak Türklüğünün Aydınlatıcısı:
Muhtar Avezov
<i>Şakir İBRAYEV</i>	Dede Korkut: Hakikat ve Efsane
<i>Kemal İNAL</i>	Son Asır Türk Şairleri, Cilt I
<i>Saim SAKAOĞLU</i>	Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri, Cilt II
<i>Doğan KAYA</i>	Folklorumuzda Beddua Geleneği

Türkmen Çağalar Edebiyatı

**Çağdaş Türkmen Edebiyatından
Çocuk Şiirleri**, Kültür Bakanlığı Yay.,
Yayıma Haz.: Nuri Bayramov, Türkiye
Türkçesine Aktaran: Musa Çiftçi,
Ankara 1995, 381 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Zeki GÜREL

Gazi Üni. Kastamonu Eğitim Fak.
Türk Dili ve Edeb. Eğitimi Bölümü
Öğretim Üyesi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Anadolu Türklüğü, Orta Asya'daki Türk topluluklarıyla temas imkânlarına kavuştu. Doksanlı yıllara kadar çok az olan kültürel ilişkilerle haberdar olabildiğimiz yeni bir dünyayı keşfetmiş olduk. Gördük ki; bunca sıkıntılara, bunca baskılara rağmen, orada Türk kimliği yaşamasına devam ediyor, eski vadisinde akan nehir gibi kültürel ürünlerini yaratmayı ve yaşatmayı sürdürüyor.

Anadolu'da olduğu gibi, sözlü gelenek bütün özelliklerini koruyarak, şiirde, hikâyede, atasözünde, bilmede hiçbir sınır tanımadan, dal budak satıyor.

Tek eksiğimiz birbirimizi yeteri kadar tanıyamamak. Bizlere düşen ilk görev, ata yurdumuzdaki bu hazinelerin üzerindeki tozları temizlemek, onları yeniden gün ışığına çıkarmak ve ortak değerlerimize yeniden sarılmak.

Türkmenistan'daki edebiyatı birkaç isim dışında Anadolu bilmiyordu. Dr. Himmet Biray ve Nergis Biray'ın Türkiye Türkçesine aktardıkları *Çağdaş Türkmen Şiirinden Örnekler*¹ isimli eser ve hemen

onun arkasından yayınlanan Prof. Dr. Fikret Türkmen'in Türkiye Türkçesine aktardığı *Türkmen Şiiri Antolojisi*,² Türkmen edebiyatını bütün zenginliğiyle Anadolu insanının bedîî dünyasına birden bire sokuverdi.

Bizim bu yazımıza konu olan ise, Türkmen edebiyatının farklı bir cephesi, Türkmen Çocuk Edebiyatı. İncelememize esas olan eserin orijinal adı ise *Hazırki Zaman Türkmen Edebiyatından Çağalar Üçin Goşgular* başlığını taşımaktadır. Nuri Bayramov'un hazırladığı bu eser, Musa Çiftçi tarafından *Çağdaş Türkmen Edebiyatından Çocuk Şiirleri* adıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Nuri Bayramov bu eserde şu satırlarla tanıtılmaktadır:

"Türkmenistan'ın Mağtımğulı Devlet Madalyası sahibi, 30 Ocak 1973'te Marı Vilayeti'nin Mülkbükri köyünde doğdu. Mağtımğulı Devlet Üniversitesi'ni bitirdi.

*"Vagt Hakkında Rovayat (Çağ Hakkında Efsane) adlı ilk çocuk kitabı 1958'de çıktı. Daha sonra 100'e yakın kitabı Türkmençe ve diğer dillerde basıldı."*³ (s.125)

Eseri Türkiye Türkçesine kazandıran Musa Çiftçi ise bir akademisyen, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde çalışıyor. Ve o, bu eserin Önsöz'ünde diyor ki;

"Bir dilden başka bir dile şiir çevirmenin, aktarmanın zorluğunu pek çok insan iyi bilir. Ancak, aynı dilde bir şiveden diğerine duygu ve sevgi yüklü dizeleri aktarmanın zorluğunu bilen azdır. Burada tanıdığımız bir duyuş, tanıdığımız bir gözlem, bir yerlerden âşina olduğumuz bir tatlı ifade var. Bunları, zamanın eleğinden geçmiş, başka bir vatan toprağına düşmüş söz dağarcığıyla ifadelendirmek hayli yorucu bir iş; tabii o kadar da zevkli.

"Türkmenlerin zengin kır hayatına ve folkloruna ait bir kısım kavramları, şiirin akışını, âhengini bozmadan vermek mümkün olmamıştır. Özellikle bazı bitki, hayvan ve giysi adları bunlardandır. Bunlara bir kısım deyimleri de ekleyebiliriz. Bu zorluklar düşünülerek şiirlerin Türkmençe asılları da verilmiştir. Böylece okuyucuların bazı kavramlara daha gü-

zel karşılık bulabilmelerine, bazı dizeleri daha güzel duyup lirik bir ifade haline getirebilmelerine imkân tanınmıştır” (s. XIII).

Bu hassasiyet ve yaklaşımla, Türkmen çocuk edebiyatından dokuz şairin şiirlerinden yapılan seçmelerden oluşan bu eser, Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır. Kitapta, şairlerin kısa biyografileri ve birer fotoğraflarının yer aldığı sayfaların hemen ardından şiirlere geçiliyor ve şiirler sayfalarda karşılıklı olarak; önce Türkiye Türkçesi ile karşı sayfada da Türkmen Türkçesi ile ve Lâtin harfleriyle veriliyor. Bu antolojiye şiirleri alınan şairler ise sırasıyla şunlar: Hocageldi Nurmuradov (34 şiir), Ağageldi Allanzarov (12 şiir), Nuri Bayramov (17 şiir), Kasım Nurbadov (19 şiir), Yağmur Pırguliyev (13 şiir), Azat Rahmanov (11 şiir), Kayum Tanrıgulyev (11 şiir), Hemra Şir (16 şiir), Gurban Çöliyev (16 şiir).

Dokuz şairden seçilmiş 159 şiir, on punto ile dizilmiş, 381 sahifelik bir kitap halinde Türk okuyucusunun dünyasına girmeye çalışıyor. Kitabın bu fizikî özellikleriyle çocukların dünyasına girme şansı oldukça az. Ama bu eser, yetişkinlere, özellikle de çocuk edebiyatı sahasında meraklı olanlara, araştırmacılara Türkmen çocuk edebiyatından sunduğu numunelerle önemli bir çalışma özelliği taşımaktadır.

Musa Çiftçi'nin bu eseri Türkmen dostu Himmet Biray'ın güzel anısına ithaf etmesi de anlamlı bir davranış olmuştur.⁴

Himmet Biray, *Mahdum Kulu Divanı*'nı yayımlarken sözbaşında şunları yazmıştı:

“Bir büyük aile düşünün ki, fertleri kendi ihtiyârları dışında bölük pörçük edilmiş ve yıllarca birbirlerinden habersiz bırakılmış olsunlar. Bu ailenin fertleri buldukları yerlerde birbirlerinden habersiz olarak yaşamaya devam edecekler, çoluk çocuk sahibi olacaklar, kendilerine göre hayat tarzları benimseyeceklerdir. İşte yıllar önce dağıtılmış bu aile fertlerinin ortak yanı, birbirlerini tanımamaları, birbirlerini ‘yok’ bilmeleridir. Eğer yıllar sonra bu ailenin çocuklarını, torunlarını birbirleriyle tanıştırsanız, birbirlerini yadırgayacaklar, aynı zamanda da heyecanlanacaklardır.

“Türklük ailesinin büyük bir kısmı da son yıllarda demir perdenin erimesiyle, sanki ikinci bir demir dağından geçit bulmanın ve ayrı düştüğü akrabalarıyla tanışmanın heyecanını yaşamaktadır. Artık herkes birbirine sahip olduğu değerleri tanıtmanın gayreti içine girmiştir.”⁵

Bizim bu yazımız da işte böyle bir gayretin ürünü olarak değerlendirilmelidir. Türkmen edebiyatındaki çocuk şiirlerinin, tanıtımını yaptığımız bu antolojidekilerle sınırlı olmadığını biliyoruz. Bu noktada, Nuri Bayramov'un bir başka çalışmasından da bahsetmek durumundayız. Nuri Bayramov'un bir grup arkadaşıyla birlikte redaktörlüğünü yaptığı *Türkmen Sowel Çağalar Poeziyasının Antologiyası* isimli eserde⁶ 49 şairin şiirlerinden örneklerin yer aldığı görüyoruz.

Bu kitapta, çağalar poeziyasının önemini anlatan iki sayfalık kısa bir girişten sonra, önce şairlerin fotoğraflarıyla birlikte kısa biyografileri ve daha sonra da o şairlerin şiirlerinden seçilmiş örnekler veriliyor. Bu şairler arasında hanımların da bulunması dikkatimizi çekiyor. Bu kitapta çocukların dünyasına girebilecek şiirlerin yanısıra tam sayfa renkli resimlerin de yer aldığını görüyoruz. Yine her şair için yapılan tanıtım sayfalarında Türkmen motiflerinden güzel örneklerin yer alıyor olması da dikkatlerden kaçmıyor.

Bu kitabı inceleyince gördük ki, Musa Çiftçi'nin Türkiye Türkçesine kazandırdığı *Hazırki Zaman Türkmen Edebiyatından Çağalar Üçin Goşgular* isimli eserin asıl kaynağı bu kitaptır. Bu kitapla ilgili olarak da şu hususu belirtmeden geçemeyeceğiz. Bu eserin içindeki şiirler okunduğunda görülecektir ki, Marksist ideoloji bütün ağırlığıyla metin seçiminde etkili olmuştur.⁷

Musa Çiftçi'nin aktardığı şekliyle *Çağdaş Türkmen Edebiyatından Çocuk Şiirleri*'nde bu ideolojik yaklaşımdan kaçınılmış olduğunu çocuklar adına ve çocuk edebiyatı adına sevinerek müşahade ediyoruz.

Türkmen Çağalar Edebiyatı konulu bu tanıtım yazımızda *Türkmen Uşag Edebiyatı* isimli bir başka çalışmadan da bahsetmek istiyoruz. Esen Sevi Âli-

yeva'nın tertip ettiği bu çalışma, Fahreddin Âlizi tarafından Azerbaycan Türkçesine aktararak yayma hazır hale getirilmiş. Ancak bu çalışma bugüne kadar henüz yayınlanmamıştır.⁸ Bu çalışma da bu yazımızda ele aldığımız diğer kitaplar gibi bir antoloji. Ancak bu eserde Türkmen çocuk edebiyatı üç bölüm halinde ele alınıyor. Birinci bölümde "Halk Yaratıcılığı" başlığı altında; sayılar, mahnılar, oyunlar, zarafatlar, halg zârbi-meselleri ve atalar sözü, tapmacalar, laylaylar, toy mahnıları, cinaslar ve deyişmeler, yanıtmaçlar ve nagıllar "*altın hazine*" olarak takdim edilmektedir. Bu bölümde yer alan örnekler Türkmen halkının hazırcı cevaplılığını öne çıkartırken çocukları güldürecek, düşündürcek, en önemlisi de Türk Dünyasının köklü mazisine doğru onların seyahat etmelerini sağlayacak özelliklere sahip metinlerden seçilmiş olmasıdır.

"Poeziya" başlıklı ikinci bölümde ise, 36 şairin şiirlerinden çocuklar için seçilmiş yer almaktadır. Bu bölümde büyük edebî şahsiyetlerin eserlerine yer verilirken çağdaş Türkmen şiirinden de numuneler toplanmıştır.

"Hikâyeler" başlıklı üçüncü bölümde, 20 yazarın eserlerinden örnekler yer verilmiştir.

Türkmen Uşag Edebiyatı isimli bu eserin hazırlanmasında görülüyor ki, çocukların manevî saflığı, temizliği, millete ve vatana muhabbeti, tabiat sevgisi, insanî duygular öne çıkarılmış ve çocukların bu değerler etrafında şekillendirilmesi hedeflenmiştir.

Biz bu çalışmamızda *Çağdaş Türkmen Edebiyatında Çocuk Şiirleri* isimli kitabı tanıtırken gördük ki, ele aldığımız her üç eserde ortak pek çok şair vardır; hatta örnek olarak seçilen şiirlerin bile bir kısmı aynıdır. Ancak görülen odur ki, bu üç eser içinde en kapsamlısı Âlizi'nin henüz yayınlanmamış olan çalışmasıdır.

Gönül istiyor ki, bu eserlerden seçmeler yapılarak bir kaç kitap halinde, resimlendirmelerle birlikte, çocukların dünyasına girebilecek özelliklere sahip eserler de hazırlanıp yayınlansın. İşte o zaman Türk kültürünü bir başka vatan coğrafyasında yaşayan Türkmen halkı ile Anadolu'da yaşayan kardeşleri arasında daha sıcak ve samimî bir kültür köprüsü-

ne katkı sağlanacak ve Türk Dünyasının kültür bütünlüğünü bilen, duyan ve yaşayan, yaşatan yeni nesillerle aydınlık ufuklara yürüme şansımız artacaktır.

Bu yeni nesil, TÜRK ÇOCUKLARIDIR...

DIPNOTLAR

1. *Çağdaş Türkmen Şiirlerinden Örnekler*, Haz.: A. Gurbannepesov - A. Atabayev, Aktaran: Dr. Himmet Biray - Nergis Biray, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, s. 551.
2. *Türkmen Şiiri Antolojisi*, Haz.: Prof. Dr. Fikret Türkmen - Prof. Dr. Gurbandurdu Geldiev, Türksoy Yayını, Ankara, 1995, s. 992.
3. *Buradaki doğum tarihi yanlışlıkla 1973 olarak yazılmış olmalıdır. Zira, N. Bayramov'un redaktörlüğünü yaptığı Türkmen Söwet Çağalar Poeziyasının Antologiyası isimli esere baktığımızda bu tarihin 1933 olduğunu görüyoruz* (s. 78).
4. *1958 yılında dünyaya gelen Himmet Biray, 1995'de aramızdan ayrılmıştır. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak çalışıyordu.*
5. *Himmet Biray, Mahdumkulu Divanı*, Ankara, 1992, s. XVII.
6. *Türkmen Söwet Çağalar Poeziyasının Antologiyası*, Haz.: N. Bayramov, Aşgabat, 1988, s. 304.
7. *Bu kitapla ilgili iki çalışmadan da bahsetmek isteriz. Gazi Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü'nde Yard. Doç. Dr. Önder Çağırın, bu eserdeki metinler üzerinde lisans tezi seviyesinde iki çalışma yaptırmıştır; bkz.: Baki Kocak, Türkmen Söwet Çağalar Poeziyası Adlı Eserdeki İsimden-İsim, Fılden-İsim Yapan Ekler, Kastamonu, 1997, s. 36 (Bu eserin 138-170. sayfaları değerlendirmede esas alınmıştır). Mahmut Güdük, Türkmen Söwet Çağalar Poeziyasının Antologiyası Adlı Eserdeki Sıfat ve Zarf. Fiilimsilerin İncelenmesi, Kastamonu, 1997, s. 77 (Bu eserin 100-137. sayfaları değerlendirmede esas alınmıştır).*
8. *Fâhrâddin Âliizi (Fâhrâddin Hüseyin oğlu Âliyev), kendisi de şair olan bir araştırmacı.*
• *Dağalanır Altı Bayrak*, Bakü, 1996, s. 50; *Bulağ Var Kücelerde*, Bakü, 1992, s. 96 onun eserlerinden ikisi.
Fâhrâddin Âlizi, Türkmen Uşag Edebiyatı isimli çalışmasını, Bakü Gençlik Neşriyatı'na yayınlamak üzere 1990 yılında hazırlamış. Ancak bugüne kadar yayınlama fırsatı bulamamış. III. Türk Dünyası Yazarları Kurultayı münasebetiyle (6-10 Kasım 1996) Bakü'de sunmuş olduğumuz "Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Enstitüsüne Doğru" başlıklı tebliğimizden sonra, kendileri bu çalışmalarını bir klasör içerisinde kril harfleriyle daktilo edilmiş haliyle bana teslim ettiler. Toplam 700 sahifelik bu çalışmasının Türkiye'de yayınlanmasını istiyordu. Biz de bu çalışmayı Lâtin harflerine aktarmaya çalıştık. İlgilenenlere duyurmak isteriz.

Dünya Kültürel Miras Sözleşmesi ve İstanbul Göreme Kampanyası

Bu amblem kültürel ve doğal varlıkların birbirleriyle olan bağlılığını sembolize etmektedir. Merkezî kare insan tarafından yaratılmış bir formu ve daire doğayı temsil eder, her ikisi birbiriyle çok yakından bağlıdırlar. Amblem dünya gibi yuvarlaktır ve aynı zamanda korumanın bir sembolüdür.

Dr. Azize AKTAS-YASA

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Kültürel
Miras Komitesi Üyesi

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO'nun temel hedeflerinden biri bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen, evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal sitle ri dünyaya tanıtmak, insanlarda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamaktır.

UNESCO'nun 17 Ekim - 21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris'te toplanan 16. Genel Konferansında bu sorunun uluslararası bir sözleşme konusu yapılmasına karar verilmiş, 16 Kasım 1972'de "*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair*

Sözleşme" kabul edilmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi 23 Mayıs 1982 tarihinde onaylamıştır.

Sözleşme çerçevesinde oluşturulan "*Dünya Kültürel Miras listesi*"ne (World Heritage list) evrensel açıdan müstesna bir değeri olan ve dünyada bir eşi bulunmayan eserler, ilgili ülkenin başvurusuyla girilmekte, bu yerlerin bakım ve onarımı bulunduğu ülkeye birtakım yükümlülükler getirmektedir. Ülkeler "*Dünya Miras listesi*"ne kayıtlı sit alanları ve anıtları ile ilgili yükümlülükleri yerine getirmediğinde sit alanı veya anıtlar UNESCO tarafından "*tehlikeye maruz eser*" çerçevesine alınmakta, bu durum devam ederse Dünya Miras listesinden ihraç edilmektedirler.

Hâlen UNESCO Millî Komisyonu'nda Prof. Tural, Prof. Süslü gibi Atatürk Yüksek Kurumu'nun iki başkanı yanında Prof. Ortaylı, Prof. Yazıcıoğlu ile Prof. Aydınuraz gibi şöhretli ve millî duyarlılığı yüksek şahsiyetler var... Sadık Hoca'nın Recep Baba ve Refik Ağabey, Uygur Ağabey, Pulat Ağabey dediği büyüklerimizi de unutmayayım... Bu komisyon üyelerinin takibinde komiteler bulunuyor. Dünya mirası konusunu millî bir duyarlılıkla yorumlayabilecek bir entellektüel kadro...

Hâlen Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı 469 kültürel ya da doğa varlığı bulunmaktadır. Bunlardan 350 tanesi kültürel / arkeolojik sit, 102'si doğa sitesi, 17'si ise karma-kültürel / doğa sitidir. Türkiye'ye ait 8 sit bu listeye alınmıştır. Bunlardan İstanbul'un tarihî yerleri [Topkapı Sarayı, Yıldız Sarayı, Süleymaniye Camii ve çevresi, Zeyrek Camii (Pantocrator Kilisesi) ve çevresi, Kara Surları, Bozdoğan Kemeri, Haliç] 6.12.1985'de; Göreme Ulusal Parkı 6.12.1985'de; Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası 6.12.1985'de; Hattuşaş 2..1986'de; Nemrut Dağı 11.12.1987'de; Xanthos-letoon 9.12.1988'de; Pamukkale 9.12.1988'de; Safranbolu Evleri 17.12.1994'de listeye dahil edilmiştir. 1994 yılında Truva, Efes ve Karain Mağarası'nın listeye alınması UNESCO'dan talep edilmiştir. Truva ile ilgili çalışmalar ilerlemektedir.

UNESCO'nun 1960'lı yıllarda başlayan Dünya

kültürel ve doğa mirasının korunmasına ilişkin çalışmalar bundan sonra tarihî ve kültürel açıdan büyük önem taşıyan bazı sitlerin ve anıtların kurtarılması ve bu konuda gerekli finansmanın sağlanması amacıyla açılan kampanyalarla devam etmiştir. Bu kampanyalar çerçevesinde Mısır'da Assuan Barajı'nın suları altında kalacak olan 23 tapınak yerlerinden sökülüp, taşları tek tek numaralandırılarak baraj alanı dışında yeniden kurulmuş; Abu Simbel'in iki tapınağı başka yere taşınmış; temelleri çatlayan ve çeşitli yönere koymaya başlayan Endonezya'daki Borobudur Tapınağı kurtarılmış; Venedik'te kanal suları temizlenerek, kentin sular altında kalması önlenmiş; Tayland'dan Tunus'a, Guatemala'dan Senegal'e kadar insanlığın ortak Miras Varlığının kurtarılması için çabalar harcanmıştır. Bu girişimlerin parçası olarak 1980 yılında Belgrad'da toplanan UNESCO Genel Kurul'nda İstanbul - Göreme Kampanyası için alınan karar 13 Mayıs 1983 tarihinde UNESCO Genel Sekreteri Amadov Muhtar M'Bow'un İstanbul'da düzenlediği basın toplantısı ile resmen başlamıştır. İstanbul ve Göreme'nin risk altında bulunduğunu belirterek, doğal erezyon veya yer sarsıntılarının tehlike yarattığına, ayrıca sanayileşme için sistemli bir restorasyon ve kurtarma çalışmasına ihtiyaç olduğuna dikkat çeken genel sekreter, konuşmasının sonunda UNESCO'ya üye tüm devletlere çağrıda bulunarak bu ülkelerin hükümetlerinden, kamu kuruluşlarından ve özel kuruluşlardan, vakıflardan, sanatçılardan ve şairlerden, tarihçilerden ve öğretmenlerden maddî-manevî tüm katkılarını Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin üstlendiği bu görev için seferber etmelerini istemiştir¹.

Bu kampanyanın temel amaçları ülkemizin kültürel ve turistik açıdan tanıtımı, ulusal ve uluslararası kaynaklardan projeler için destek sağlanması ve diğer finans kaynaklarının harekete geçirilmesidir.

1983 yılında UNESCO tarafından uygulamaya konan "*İstanbul ve Göreme'nin Tarihi Alanlarını ve Anıtlarını Koruma*" Kampanyası çerçevesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce İstanbul ve Göreme için iki kitapçık hazırlanmıştır. Ayrıca çeşitli broşürler ba-

sılmış, bu iki projeye ilişkin bir sergi hazırlanıp Japonya'ya gönderilmiştir.

Diğer taraftan projenin finansmanını karşılamak üzere ulusal ve uluslararası banka hesapları açılmış, bu yolla yeterli para temin edilemeyince, yeni kaynak arayışına girilmiş, bu çerçevede Kültür Bakanlığı'nın hazırladığı 1985 Anadolu Medeniyetleri Sergisi, Expo 85'de Türk Pavyonu ve Almanya'da Türk-İslâm Eserleri Sergilerinden kısıtlı olmakla birlikte bir miktar kampanyaya aktarılmıştır.

Bu arada UNESCO Yürütme Kurulu 1982'de İstanbul - Göreme Kampanyası eylem plânını onaylamış, Göreme hakkında bir tanıtma filmi hazırlanmış ve bir anı madalyası bastırılmıştır. 1982-83 yıllarında ODTÜ tarafından Elmalı, Meryem Ana, Tokalı, Karanlık Kilise, Azize Barbara, El Nazar, Kılıçlar Kiliselerinde fotogrametrik belgeleme çalışmaları yapılmış, "*Korumaya Yönelik Taş Bozulma Sürecinin Araştırılması Projesi*" 1983 yılında UNDP Göreme Yapısal Koruma Projesi çerçevesinde Kültür Bakanlığı'nca ODTÜ'ne hazırlanmış, El Nazar Kilisesi Yapısal Koruma Projesi ise İTÜ'ne yaptırılmıştır. Nevşehir'de 7-9 Haziran 1991'de "*Kapadokya'yı Koruma, Geliştirme ve Tanıtma Çalışma Grubu*" toplanmış, Ürgüp'te 5-10 Eylül 1993 tarihlerinde Kültür Bakanlığı, UNESCO ve ICCROM tarafından bir uluslararası seminer düzenlenmiş, sonuçları yayımlanmıştır. Ancak bu çabalara karşın çeşitli sebeplerle kampanya istenilen sonuca ulaşamamıştır.

1980'li yılların sonunda, açılan kampanya sayısı 100'e yaklaşınca UNESCO Genel Kurulu gerçekleştirilmesi mümkün olmayan kararlar alınmaması ve yeni kampanyalar açılmaması hususunda uzlaşmaya varmış, eskiden açılan kampanyaların her 2 yılda bir yinelenmesine karar verilmiştir. 1995'te toplanan UNESCO Genel Konferansı Türk Hükümeti'nin isteği üzerine İstanbul - Göreme Kampanyasını yeniden canlandırmıştır. Bu kampanya kapsamında İstanbul'da ilk olarak onarımı yarım kalan İstanbul Kara Surları, Zeyrek, Süleymaniye, Balat ve benzeri ilginç yerleşme dokuları, küçük ve büyük boyutlu sayısız anıt arasından seçilen çeşme, sebil, mescit, medrese, sıbyan mektebi, kitaplık, türbe ve

hazire gibi örnekler; Göreme'de Beş Kilise, Açık Hava Müzesi, Çavuşin ve Çevre Mağaraları, Zelve Vadisi'nde yapılacak onarım ve kurtarma çalışmalarının ayrıntılı bir biçimde projelendirilmesi ve her bir projenin gerçekleştirilmesi için UNESCO şemsiyesi altında ulusal ya da uluslararası finansman aranması plânlanmaktadır.

Bu amaçla UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun kararı ile İstanbul ve Göreme kampanyası için birer proje kitapçığının hazırlanması çalışmaları başlamıştır. İstanbul kitapçığı UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Kültürel Miras Komitesi Üyesi Prof. Dr. Zeynep Ahunbay başkanlığında bir ekip tarafından İTÜ, Göreme kitapçığı ise aynı komite üyesi Prof. Dr. Aysıl Yavuz başkanlığında yine aynı komite üyesi, Doç. Dr. Gül Asatekin ve ODTÜ'den bir ekip tarafından hazırlanmaktadır. Nisan ayında basılmış olması plânlanan bu kitapçıklarda genel olarak, onarılması ya da kurtarılması düşünülen kültür veya doğa varlığının resmi, plânı, yapılacak işler ve maliyeti ile o varlık hakkında özet bilgiler yer alacaktır. Göreme kitapçığında Kapadokya bölgesinde içinde ODTÜ'nünde bulunduğu çeşitli kurum ve kuruluşlarca yapılan ve önerilen projelere yer verilecek, biten, devam eden ve yeni önerilen projeler çevre ve yapı ölçeğinde ele alınacaktır.

1995'te UNESCO Genel Kurulu tarafından yineleme kararı alınan İstanbul - Göreme Kampanyası'nın bu kez istenilen sonuca ulaşması söz konusu kampanyanın etkili bir biçimde kamuoyuna duyuru-

lması, konu ile ilgili tüm kişi ve kuruluşların bu konuda sorumluluklarının farkında olarak, sorumluluk alanına katılmaları ile mümkündür. Bu kampanyanın başarıya ulaşması uluslararası prestijimizin korunması için gerekli olduğu gibi olağanüstü değere sahip kültür ve doğa mirasımızın yaşatılması için de elzemdir.

DİPNOTLAR

* Bu yazının hazırlanmasındaki katkılarından dolayı UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Yönetim Kurulu üyesi, Kültürel Miras Komitesi Başkanı ve Yürütücüsü Pulat Tacar'a, Kültürel Miras Komitesi Üyeleri, Prof. Dr. Aysıl Yavuz, Prof. Dr. Zeynep Ahunbay, Doç. Dr. Gül Asatekin ve Dr. Dursun Ayan'a teşekkür ediyorum.

1 İstanbul ve Göreme'nin korunması amacıyla yapılan uluslararası çalışmaların tarihi daha eskilere dayanmakta olup İstanbul'un tarihî ve doğa sitlerinin korunması ile ilgili kararlardan ilki 17 Eylül 1976'da Strazburg'da toplanan Avrupa Konseyi tarafından alınmış, İstanbul "Uluslararası Çabalar Aracılığı ile Desteklenmesi Gereken Bir Şehir" olarak kabul edilmiştir. Bunu 19 Temmuz 1979'de UNESCO ile Türkiye adına Dışişleri Bakanlığı arasında imzalanan ve İstanbul Belediyesi'nin önderliğine verilen "İstanbul'daki Tarihsel Sitlerin Korunması Projesi" izlemiştir. Göreme'nin kurtarılması için Türkiye 1971 yılında ICCROM Genel Kurulu'ndan yardım talep etmiş, aynı yıl hazırlanan plân. 1972 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nca uygun bulunmuş, proje çerçevesinde 1973 yılında Göreme Tokalı kilisede ilk fresk onarımı çalışmaları başlamıştır. 1978 yılında ise UNDP - Göreme Yapısal Koruma Projesi başlatılmış ve 1985 yılına kadar sürdürülmüştür.

100. Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ile UNESCO, Türkiye Millî Komisyonu'nun birlikte düzenledikleri *100. Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel* konulu panel 18 Şubat 1998'de Türk Dil Kurumu Konferans Salonu'nda gerçekleştirildi.

Açış konuşmalarını UNESCO, Türkiye Millî Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Arsin AYDINURAZ, Millî Eğitim Bakanı Hikmet ULUĞBAY ve Devlet Bakanı Prof. Dr. Ahat ANDİCAN (kendileri toplan-

tıya katılmadığından, konuşma metni Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Reşat GENÇ tarafından okunmuştur.) yapmışlardır.

Panelde, Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ'in yönetiminde, Yıldız Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Hasan ANAMUR, ODTÜ öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet İNAM, Erciyes Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Ersoy TAŞDEMİRCİ ve Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık TURAL katıldılar.

Hasan-Âli Yücel'i, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Maarif vekili olarak; Prof. Dr. Hasan Anamur, çeviri faaliyetlerine katkıları; Doç. Dr. Ersoy Taşdemirci, eğitimci yönüyle; Prof. Dr. Sadık Tural, edebiyat tarihçiliği yönüyle; Prof. Dr. Ahmet İnam, bir bütün insan olarak değerlendirdiler.

Hasan-Âli Yücel'in çeşitli yönleriyle ele alındığı bu toplantı, kitap haline getirilerek **Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı** tarafından baskıya hazırlanmıştır.

Doğumunun 100. Yılında Hasan-Âli Yücel'i Anma Toplantısı (Konuşmalar)

Atatürk Kültür Merkezi Yayını

(Yeni basıldı)

GENEL DİZİN

(13., 14., 15. ve 16. Sayılar)

Haz. Elmas KILIÇ

MAKALELER

- BAYKARA, Tuncer, "Estergon'da Bir Öğleden Sonra", Sayı 15, s. 24.
- BİLGİNER, Recep, "Türkmenistan'da Günümüzden Geçmişe, Geçmişten Günümüze Bir Yolculuk", Sayı 13, s. 9.
- BOYDAŞ, Nihat, "Arizona'da Bir Yozgatlı", Sayı 14, s. 13.
- CUNBUR, Müjgân, "Kitaba ve Okumaya Dâir", Sayı 14, s. 6.
- DAĞAŞAN, Dursun, "Türk Dünyası Edebiyatı Projesi ve 1997 Taşkent Toplantısı", Sayı 14, s. 10.
- DİLEK, İbrahim-UKAÇINA K.E., "Nevruz ve Çaga Bayramı Üzerine", Sayı 16, s. 4.
- EKİCİ, Metin, "Dede Korkut Kitabı ve Sözlü Gelenek", Sayı 15, s. 18.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki, "Hukuk, Türk Kültürünün Ayrılmaz Bir Parçasıdır", Sayı 15, s. 15.
- HÜSEYİNOĞLU, Şâmil Ali, "Ali Kemal'yle Üç Görüşme", Sayı 13, s. 12.
- GÖÇGÜN, Önder, "Özbekistan Notları", Sayı 13, s. 12.
- _____, "Atatürk ve Gençlik", Sayı 15, s. 3.
- GÖNEN, Mübeccel, "Zihin ve Hareket Özürlü Çocukların Ailelerinin Çocuklarına Kitap Okuma Alışkanlıklarının İncelenmesi", Sayı 16, s. 48.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, "Batı Türklerinde Akrabalık İsimleri", Sayı 13, s. 26.
- GÜLER, Ali, "Heybeliada Ruhban (Papaz) Okulu ve Gerçekler", Sayı 16, s. 29.
- GÜNDÜZALP, Savcı, "Atatürk Has Türkmen", Sayı 14, s. 25.
- KILIÇ, Elmas, "Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural ile IV. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Üzerine Bir Söyleşi", Sayı 14, s. 3.
- MAEMEROVA, Aynur, "Ulustın Ulı Küni: Nevruz", Sayı 16, s. 8.
- MİNKARİ, Ali Esen, "Türklerin Devlet Kuruculuğu", Sayı 16, s. 41.
- NURMAGAMBETOVA, Intımgül, "Nevruz Gelmiş, Hoş Gelmiş!", Sayı 16, s. 11.
- PARLAKYILDIZ, Hayrettin, "Çanakkale'de Nevruz", Sayı 16, s. 23.
- RESULVAND, Büyük, "Urmu'da Toy Merasimleri", Sayı 16, s. 38.
- SEVGİ, Ahmet, "Prof. Dr. Begali Kasimov ile Bir Çay Sohbeti", Sayı 15, s. 26.
- SOLTANMURADOV, Güçmurat, "Bağımsız Türkmenistan'da Nevruz", Sayı 16, s. 21.
- TAMÇELİK, Soyalp, "AB Üyesi Yunanistan'ın Bölgesel Politikalarını Ortaya Koyan Çarpıcı Bir Yazının Değerlendirilmesi", Sayı 14, s. 20.
- TERZİOĞLU, Arslan, "Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in Bir Hekim ve Diplomat Olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne Hizmetleri", Sayı 16, s. 44.
- TOPALOVA, Aljira, "Nevruz: Bahar Bayramı", Sayı 16, s. 17.
- TURAL, Sadık, "Türk Kültürü Deryasını Araştıran Bir Kurum: Atatürk Kültür Merkezi", Sayı 13, s.3.
- _____, "En Eski Türk Şehri Oş mudur?", Sayı 14, s. 8.
- _____, "Korkut Ata Etrafında Toplaştık", Sayı 15, s. 11.

_____, "Ülkelerin Bilim Politikası Olmalıdır", Sayı 16, s. 25.

ÜSTÜNOVA, Kerime, "Dede Korkut Destanlarında Üçlemeler, Dörtlemeler, Beşlemeler", Sayı 13, s.20.

YOLOĞLU, Güllü, "Ömrü Tarihe Dönmüş Bir Bilim Adamı: N.F. Katanov", Sayı 15, s. 29.

_____, "Tuvaların Bahar Bayramı: Şagaa", Sayı 16, s. 14

KİTAPLAR

ALTUNIŞ-GÜRSOY, Belkis, "Türk Kadını İçin", Sayı 15, s. 47.

ARGUNŞAH, Mustafa, "Türklük Kendini Öğreniyor", Sayı 16, s. 57.

ARNAUT, Tudora, "Gagauz Folklorundan Seçmeler", Sayı 16, s. 78.

AYAN, Dursun, "Kitab-ı Mukaddes", Sayı 13, s. 65.

BAĞLAN-ÖZER, Zeynep, "Kaybolan Millet, Sayı 16, s. 61.

BAGRIAÇIK, M. Ziya, "Neşati Divanı'nın Tenkitli Metninin Yayınlanması Üzerine", Sayı 14, s. 53.

BAYRAKTAR, Sibel, "Irak Türkmen Türkçesi", Sayı 16, s. 85.

BEKKİ, Selâhaddin, "Beyaz Gemi Romanı Üzerine Bir Tahlil Denemesi", Sayı 13, s. 74.

BOYBEYİ, Songül, "Türk Ocakları 1996 Yıllığı", Sayı 16, s. 67.

BOZ, Erdoğan, "Eski Anadolu Türkçesinde Ekler", Sayı 13, s. 63.

BUDAK, Nâzım, "Bir Kitabın Düşündürdükleri", Sayı 16, s. 89.

BULDUK, O. Üçler, "Prof. Dr. Faruk Sümer'in Son Eseri", Sayı 14, s. 26.

CEYLAN, Ömür, "Kanunî Sultan Süleyman'a Yazılan Kasideler", Sayı 14, s. 43.

ÇETİN, İsmet, "Hergün Yeni Doğarız", Sayı 13, s. 29.

ÇOLAK, Filiz, "Türk Kültürü Araştırmaları", Sayı 16, s. 80.

DEMİR, Necati, "Saltuk-Nâme'nin Yeni Bulunan Altıncı Nüshası Üzerine", Sayı 15, s. 58.

DENKTAŞ, Mustafa, "Tarihî Kayseri Cami ve Mescidleri", Sayı 16, s. 81.

ERCEBECİ, Şebnem, "Kastamonu Geçmiş Günler ve Küçük Sanat Hayatı", Sayı 14, s. 46.

ERGİL, Selâhaddin, "Lâmi'nin İbret-Nümâ'sı Üzerine", Sayı 14, s. 57.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, "Kerkük Türküleri", Sayı 14, s. 51.

GÜLENSOY, Tuncer, "Anadolu'da Türkmen Aşireti", Sayı 16, s. 65.

_____, "Erence", Sayı 16, s. 76.

_____, "Sibirya Araştırmaları", Sayı 16, s. 84.

GÜNEŞ, Ârif, "Nisa Suresi 15 ve 16. Âyetleri Bağlamında Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri Üzerine", Sayı 13, s. 40.

GÜRGENDERELİ, Rifat, "Abdurrahman Hibrî'nin Enisü'l-Müsamirîn Adlı Eseri Üzerine", Sayı 15, s. 73.

GÜRSES, Reşide, "Manas 1000-Bişkek Bildirileri", Sayı 14, s. 38.

_____, "Yaşayan Malatya Masalları", Sayı 15, s. 72.

GÜRSOY-NASKALI, Emine, "Türk Kökenli Rus Soyadları", Sayı 14, s. 62.

KAHYA-BİRGÜL, Alev, "Yüzyılların Kavşağında Bir Hürriyet Mücadelesi", Sayı 15, s. 40.

_____. "Barış Kültürü için Hoşgörü", Sayı 16, s. 70.

KALAFAT, Yaşar, "Türk Dünyasında Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler İsimli Esere Dair", Sayı 13, s. 62.

- _____, "Harput'ta Eski Türk inançları ve Halk Hekimliği", Sayı 15, s. 66.
- KALENDER, Erol, "Türk Sanatı için Önemli Bir Yayın: Anadolu Selçuklu Türbeleri", Sayı 14, s. 41.
- _____, "Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezartaşları", Sayı 15, s. 70.
- _____, "Yakın Tarihimize Işık Tutan Yeni Bir Monografik Yayın: 19. Yüzyılda Gaziantep", Sayı 16, s. 92.
- KAYMAZ, Zeki, "Gelibolulu Mustafa (İ, Câmî'u'l-Buhûr", Sayı 13, s. 58.
- KORUCUOĞLU, "Şemsi Belli'nin Fikriye Adlı Eseri Hakkında İncelemelerimiz", Sayı 13, s. 34.
- _____, "Recep Bilginer'in Yeni Eseri Üzerine", Sayı 15, s. 51.
- KÖKSAL, M. Fatih, "İslâmî'nin Mesnevisi", Sayı 15, s. 76.
- LELOĞLU-ÜNAL, Serap, "Bir Şehir Monografisi: Rize", Sayı 15, s. 67.
- MAEMEROVA, Aynur, "Kardeş Mutfaklar Türk Dünyası Yemeklerinden Örnekler", Sayı 15, s. 79.
- ÖZCAN, Hidayet, "Orhan Okay'a Armağan", Sayı 14, s. 36.
- ÖZGİRAY, Ahmet, "Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğunun Yıkılışı", Sayı 15, s. 44.
- PEKACAR, Çetin, "Kumuk Türkleri Edebiyatı İçin Önemli Bir Eser", Sayı 16, s. 87.
- SAĞLAM, Feyyaz, "Balkanlar Türk Kültürü Üzerine Yeni Bir Eser: Prizren Camileri", Sayı 15, s. 62.
- _____, "Avustralya Türk Edebiyatı Üzerine Bir Eser", Sayı 16, s. 94.
- SARIAHMETOĞLU, Nesrin, "Avrupa'da Türkçe Yayınlar Sempozyumu", Sayı 14, s. 54.
- _____, "Armyanstvo, Ermenilik", Sayı 16, s. 73.
- SOLTANMURADOV, Güçmurat, "Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Muhtasarı", Sayı 13, s. 32.
- _____, "İslâm Öncesi Devirlerde Orta Asya'da Kitap İşleri", Sayı 14, s. 49.
- SUNGUR, Mutullah, "Türk - Yunan İlişkilerinde Ege Sorunu", Sayı 13, s. 52.
- TANSÜ, Yunus Emre, "Dr. M. Reşid Şahingiray, Hayatı ve Eserleri", Sayı 15, s. 55.
- TURAL, M. Âkif, "Atatürk'ün Anıları", Sayı 15, s. 33.
- TURAN, F. Ahsen, "Edep Yâ Hû'nun Düşündürdükleri", Sayı 14, s. 34.
- UYKUR, Ramazan, "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Adlı Kitap Üzerine", Sayı 13, s. 69.
- ÜNAL, Mustafa, "Ermeni Kilisesi ve Türkler", Sayı 14, s. 28.
- YÜCEL, Ayşe, "Kızıl Elma", Sayı 15, s. 62.
- YÜKSEL, Süheylâ, "Anadolu Ezgisi", Sayı 13, s. 37.
- ZENGİN, A. Yaşar, "Türk Destanları Üzerine Bir Kitap", Sayı 14, s. 30.

DERGİLER

- AKTAŞ-YASA, Azize, "Bir Bilinç Meyvesi: Arış", Sayı 15, s. 81.
- ARI, Bülent, "Güneyde Kültür Dergisi 100. Sayıda", Sayı 14, s. 76.
- AYAN, Dursun, "Türk Yurdu'nun 78 Yıl Sonra Millî Mücadele Özel Sayısı", Sayı 15, s. 88.
- BARIN, Erol, "Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi", Sayı 13, s. 91.
- BAŞTUĞ, İbrahim, "Varlık Mücadelesi Veren Bir Dergi: Kardeş Edebiyatlar", Sayı 13, s. 92.
- ÇAKIR, Ömer, "Ankaralılar Vakfı", Sayı 16, s. 112.
- ERCEBECİ, Şebnem, "Arış Dergimizin II. Sayısı Üzerine Bir Değerlendirme", Sayı 14, s. 67.

-
- GÜREL, Nazlı Rânâ, "Kastamonu Eğitim Dergisi", Sayı 13, s. 95.
_____, "Hacı Bektaş Veli Dergisi", Sayı 14, s. 70.
KORUCUOĞLU, Nevin, "Arış", Sayı 13, s. 90.
LELOĞLU-ÜNAL, Serap, "Arış Dergisinin 4. Sayısı Çıkıyor", Sayı 16, s. 100.
ŞİMŞEK, Sebahattin, "Tarih İncelemeleri Dergisi", Sayı 14, s. 74.
TANSÜ, Yunus Emre, "Diplomatic History", Sayı 16, s. 110.
TÜRKER-KÜYEL, Mübahat, "Erdem'in Aydın Sayılı Özel Sayısı-I", Sayı 14, s. 64.
_____, "Erdem'in Aydın Sayılı Özel Sayısı-II", Sayı 15, s. 85.
_____, "Erdem'in Aydın Sayılı Özel Sayısı-III", Sayı 16, s. 102.
YURDANUR, Cengizhan, "Aylık Sevgi Dergisi Yesevi", Sayı 16, s.106.
ZENGIN, Nesrin, "Kardeş Ağızlar Türk Lehçeleri ve Şiveleri Dergisi", Sayı 14, s. 73.

DERS KİTAPLARI

- BOYBEYİ, Songül, "Sosyoloji Ders Kitabı", Sayı 14, s. 87.
_____, "Felsefe Dersleri, Metafizik, Ahlâk, Estetik", Sayı 16, s. 113.
DAĞAŞAN, Dursun, "Ortaöğretimdeki Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminin ÖYS Sınavlarına Yansımaları", Sayı 15, s. 90.
KARAKUŞ, İdris, "Sekiz Yıllık Eğitime Evet! Ama Hazırlıklı mıyız?", Sayı 14, s. 77.

ÇOCUK KİTAPLARI

- GÖNEN, Mübeccel, "Özel Eğitim Gerektiren Çocuklarda Kitabın Önemi", Sayı 16, s. 116.
GÜREL, Zeki, "Azerbaycan Uşak Edebiyatı", Sayı 14, s. 89.
_____, "Türkmen Çağalar Edebiyatı", Sayı 16, s. 118.
PARLAKYILDIZ, Hayrettin, "Büyük Yolculuk", Sayı 15, s. 93.

YAYINLANMAMIŞ TEZLER

- GÜRSOY, Kenan, "Boethius'un De Consolation Philosophiae Adlı Eseri Açısından Felsefenin İşlevi", Sayı 14, s. 92.
YÜKSEL, Hasan, "Tarihçi, Edebiyatçı Bir Tanzimat Aydını Faik Reşad, Hayatı ve Eserleri", Sayı 13, s. 97.

HABERLER

- AKSOY, Tayyar, "Nüzhet Erman Şiir Ödülü Verildi", Sayı 13, s. 99.
AKTAŞ-YASA, Azize, "Dünya Kültürel Miras Sözleşmesi ve İstanbul' Göreme Kampanyası", Sayı 16, s. 121.
BOYBEYİ, Songül, "100. Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Paneli", Sayı 16, s. 124.
ERCEBECİ, Şebnem, "A.K.M. Şeref ve Haberleşme Üyelerine Berat Takdim Töreni ve Doğumunun 75. Yıldönümünde Recep Bilginer Konulu Toplantının Ardından", Sayı 13, s. 103.
KILIÇ, Elmas, "Şeref Üyemiz Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal'ı Kaybettik", Sayı 13, s. 107.
SAĞLAM, Feyyaz, "II. Uluslararası Balkanlar Türk Kültürü Sanat Şöleni", Sayı 14, s. 95.

Dinimiz neyi emrediyor,
Atatürk
ne yaptı ?

Devrimimiz İlkelerimiz

Em. Tümgeneral
Turhan OLCA YÜZÜ

8. Baskı

Fırat Yöndemli
melevîlikte semâ eğitimi

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

UYGUR TÜRKLERİ TARİHİ VE KÜLTÜRÜ

Doç. Dr. Saadettin GÖMEÇ

ATATÜRK YÜKSEK KURUMU
Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

ÖZBEKİSTAN KILAVUZU

Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 22

TÜRK KÜLTÜR TARİHİ

İÇ ASYA'DAKİ ERKEN SAFHALAR

THE CULTURE OF THE TURKS:
INITIAL INNER ASIAN PHASE

EMEL ESİN

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 24

TÜRKLERİN FELSEFE KÜLTÜRÜNE KATKILARI

TURKISH CONTRIBUTIONS TO
PHILOSOPHICAL CULTURE

MEHMET AYDIN

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 23

İLK JAPON HARİTASINI ÇİZEN TÜRK
KAŞGARLI MAHMUD VE
KRİSTOF KOLOMB'UN HARİTASINA
DAYANARAK EN ESKİ AMERİKA
HARİTASINI ÇİZEN TÜRK AMİRALİ
PİRİ REİS

THE OLDEST MAP OF JAPAN DRAWN
BY A TURK MAHMUD OF KASHGAR AND
THE MAP OF AMERICA
BY PİRİ REİS

SEVİM TEKELİ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 25

SALTANATIN OTOPSİSİ
VEYA
MİLLİ HÂKİMİYET YOLUNDA
ÇEKİLEN ÇİLELER

MEHMET AKİF TURAL

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI